316.819

ARTES POPULARES

6

CONVENTUI V. INTERNATIONALI FENNO–UGRISTARUM – 1980 ABOAE

Publicationes Instituti Folcloris Universitatis de Lorand Eötvös nominatae

DÖMÖTÖR Tekla - KATONA Imre - ORTUTAY Gyula - VOIGT Vilmos: A magyar népköltészet /I. kiadás/ 1966

DÖMÖTÖR Tekla - KATONA Imre - ORTUTAY Gyula - VOIGT Vilmos: A magyar népköltészet /II. kiadás/ 1969

Artes Populares - A Folklore Tanszék Évkönyve I 1970

Artes Populares - A Folklore Tanszék Évkönyve 2-3 1972-3

Artes Populares - A Folklore Tanszék Évkönyve 4-5 1979

Folcloristica - Forditások szöveggyüjteménye I 1971

Folcloristica - Forditások szöveggyüjteménye 2-3 1978

Folklorisztikai forrásismeret bibliográfia. Összeállitotta: VOIGT Vilmos 1977

DÖMÖTÖR Tekla - KATONA Imre - VOIGT Vilmos: Folklorisztikai tudománytörténet. Szöveggyüjtemény I /1840-1900/ 1978

DÖMÖTÖR Tekla - KATONA Imre - MARTIN György - OLSVAI Imre - ORTUTAY Gyula - VOIGT Vilmos: A magyar folklór. Egyetemi tankönyv. 1979

ELTE Bölcsészettudományi Kar: A néprajz szak tanterve és tájékoztatója. /A Tárgyi Néprajzi Tanszékkel közösen./ 1972

ELTE Bölcsészettudományi Kar: A néprajz szak tanterve és tájékoztatója. /Javitott változat, a Tárgyi Néprajzi Tanszékkel közösen/ előkészületben 1980-1

Folklór és folklorisztika /különnyomatok/

1. VOIGT Vilmos: Szempontok a magyar folklór akkulturációvizsgálatához 1979
2. B. BENEŠ: A mai csehszlovák folklorizmus és regionalizmus közti kapcsolatok szemiotikai aspektusai 1979
3. U. JEGGLE: Folklorizmus és történelem 1979
4. VITÁNYI Iván: Zárszó a folklorizmus konferencián 1979
5. VOIGT Vilmos: A magyarországi folklorizmus jelen szakaszának kutatási problémái 1979
6. KOVÁCS Ágnes: A hősmese. A népmese müfajai és a népmesekatalógus I. 1979

/folytatás a kötet végén/

ARTES POPULARES 6

A Folklore Tanszék Évkönyve

Szerkesztette: VOIGT Vilmos

BUDAPEST, 1980

lektorálta: Domokos Péter

ISSN 0139-4649

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

EINLEITUNG

Im vorliegenden Band unseres Jahrbuches veröffentlichen wir die Beiträge der Mitarbeiter unseres Lehrstuhls anlässlich des I., II., III., IV. und V. Finnougristen-Kongresses /Budapest 1960 - Helsinki 1965 - Tallinn 1970 - Budapest 1975 - Turku 1980/ in ungarischer Sprache. Die meisten dieser Beiträge sind bereits in den Kongressberichten erschienen, allerdings in einer Weltsprache und nicht in ihrer ursprünglichen Form. Es gibt auch einige Beiträge, die hier erstmals publiziert werden. Wir widmen unsere Aufsatzsammlung dem V. Finnougristen-Kongress, der im August 1980 in Turku stattfindet, und zwar in der Hoffnung, dass sich die internationale Zusammenarbeit auch in der finnougristischen Folkloristik weiterentwickelt.

Es ist allgemein bekannt, dass unser Lehrstuhl bei der Ausgestaltung der neuen Richtung der finnougristischen Forschung in Ungarn eine zentrale Rolle spielte. Der damalige Leiter des Lehrstuhls, Professor Dr. Gyula ORTUTAY, war Initiator des I. und IV. Kongresses, und er leitete bis zu seinem Tode im Jahre 1968 auch das ständige ungarische Kongresskomitee. Die Lehrstuhl-Mitarbeiter formulierten 1964 das "Konzept der vergleichenden finnougristischen Folkloristik",

dessen Text hier erstmals veröffentlicht wird. Sie konnten mehrmals Studienreisen nach Finnland realisieren, und Dozent Dr. Imre KATONA sowie Professor Dr. Tekla DÖMÖTÖR veröffentlichten je einen Band in der Serie Folklore Fellows Communications. Es besuchten auch viele finnische Gäste unseren Lehrstuhl, und zwar sowohl Wissenschaftler als auch Studenten. Anlässlich internationaler Konferenzen konnten wir die Professoren Dr. Lauri HONKO und Dr. Juha PENTIKÄINEN begrüssen, und an den zwei Finnougristenkongressen in Budapest nahmen praktisch alle bedeutenden Folkloristen aus Finnland teil. Im Rahmen des Kulturabkommens zwischen Finnland und Ungarn konnte eine Reihe "Finnisch-ungarischer Folklore-Seminare" organisiert werden. Das erste fand in Budapest /1977/ statt, das zweite in Turku /1978/. Derzeit wird das dritte organisiert /Budapest 1980/. Die Beiträge der ersten beiden Seminare sind in Budapest bzw. Helsinki bereits im Druck. Man kann also befriedigt feststellen, dass es eine solide Basis für die ständige Zusammenarbeit zwischen den finnischen und ungarischen Folkloristen gibt. Das gilt auch im Hinblick auf die Zukunft. Der vorliegende Band soll ein Beitrag dafür sein.

Budapest, 1980, den Kalevala-Tag.

BEVEZETÉS

Évkönyvünk jelen kötetében az eddigi öt finnugristakongresszus alkalmából az ELTE Bölcsészettudományi Karának Folklore Tanszékén dolgozók által irott előadásokat és hozzászólásokat közöljük. Több ilyen irás napvilágot látott már a kongresszusi kiadványokban, az ujabbak pedig most vannak sajtó alatt. Ott azonban valamely világnyelven publikálták őket, és a magyar eredetik általában itt látnak először napvilágot. ORTUTAY Gyula két bevezető szövegét kiadványunk röviditve közli. Közöljük továbbá az 1964-ben megfogalmazott áttekintést a hazai finnugrisztikai-folklorisztikai kutatások lehetőségeiről. A várpalotai BÁN Aladár emlékülésre készitett tudománytörténeti szemle sem jelent még meg könyvárusi forgalomba került kötetben. Minden egyes közleményünknél közöljük, hol olvasható a szöveg nyomtatásban /akár magyar, akár idegen nyelven/. Igy sem teljes kötetünk, a Folklore tanszék munkájához kapcsolódó számos irást, amelyek méltán helyet kaphattak volna kötetünkben, itt helyszüke miatt mellőztük. 1977-ben Budapesten, 1978-ban Turkuban, 1980 tavaszán ismét Budapesten kerül sorra három finn-magyar folklorisztikai szimpozium megrendezése. Ezen Tanszékünk munkatársai is részt vettek, előadásaik magyar szövegét eddig általában még nem publikálták. Ezek közlését egy későbbi

kötetben tervezzük. A budapesti egyetem Folklore Tanszékének rendkivül sokoldalu és közvetlen a kapcsolata a finnugrisztikai és a finn kutatással. ORTUTAY Gyula volt a kezdeményezője az 1960-as I. budapesti finnugrista-kongresszusnak, valamint az 1975-ös IV., ugyancsak budapesti kongresszusnak. Haláláig ő volt a vezetője e kongresszusok magyar állandó bizottságának. Már a második világháboru előtt ösztöndijas uton járt Finnországban, és a finn néprajzkutatókkal személyes barátságot kötött. Több izben járt Finnországban, több előadást publikált, meseantológiája is megjelent finn nyelven. Tanszékének munkatársai is több izben járhattak Finnországban, sőt az Észt Szocialista Szovjet Köztársaságban is. Utjaikon számos előadást tartottak, ezek közül több is megjelent nyomtatásban. DÖMÖTÖR Tekla professzor és KATONA Imre docens könyveket puvlikáltak a Folklore Fellows Communications sorozatában, az emlitett finn-magyar folkloristikai szimpoziumok anyagát is közösen publikáljuk finn kollégáinkkal. Nemcsak nemzetközi konferenciák alkalmával láthattuk vendégül Tanszékünkön számos finn kollégánkat, voltaképpen minden jelentős finn folkloristát, hanem hallgatók, sőt oktatók cseréjére is sor került az utóbbi évtizedek során.

Kötetünkben technikai okokból nem közöltünk példákat, illetves képes illusztrációkat.

Szerény kiadványunk igy is az ezideig legterjedelmesebb finnugrisztikai-folkloristikai publikáció Magyarországon, és reméljük, világosan tükrözi, milyen főbb kérdések foglalkoztatják tanszékünk munkatársait. Ugy látjuk, a magyar folklór régi rétegeinek kutatása, valamint a finnugor népek folklórjának kutatása elválaszthatatlan egymástól. Módszertani jellegü dolgozataink inkább a finn-magyar folkloristikai szimpoziumok anyagai között férhetők hozzá. Itt az összegező, áttekintő előadásokat közöltük. Mivel a magyar szövegeket először tesszük közzé, nem változtattunk a régi

szövegeken sem. Ahol eredetileg nem volt bibliográfia, most sem közöltünk, és a régi tanulmányokat sem egészitettük ki az ujabb müvek jegyzékével. Mivel különböző tipográfiai követelményeket kellett követnünk, néhány apróságban /pl. a szláv nevek és cimek átirása, az irodalom idézésének módja, stb./ nem teljesen egységes kiadványunk. Ezen kivül dolgozataink idegen nyelven való kiadásra készültek, ezért a magyar terminológia is időnként változik /pl. a "finnségi" népek megnevezése különbözik/. Ezeket a gondos olvasó - reméljük - észreveszi. Különösen a régibb dolgozatokhoz sok hozzátenni valónk volna. Időközben azonban megjelent A magyar folklór c. egyetemi tankönyvünk /Budapest, 1979./, ahol fejezetenként az akkori ismeretek szerint már összegezhettük elképzeléseinket. A HAJDÚ Péter szerkesztette Uráli népek. Nyelvrokonaink kulturája és hagyományai /Budapest, 1975./ cimü tanulmánykötetben, valamint DOMOKOS Péter Uralisztikai olvasókönyv c. gyüjteményében /Budapest, 1977./ közölt irásainkban már számot adhattunk ujabb elképzeléseinkről. A HAJDU Péter - KRISTÓ Gyula - RÓNA-TAS András szerkesztette Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba c. egyetemi segédkönyv /I:1 kötete, Budapest, 1976./ is ad áttekintést a magyar népi kultura honfoglaláskori meg korábbi elemeiről. Folklorisztikánk és a magyar őstörténet kapcsolatairól többek között a BARTHA Antal - CZEGLÉDY Károly - RÓNA-TAS András által szerkesztett Magyar őstörténeti tanulmányok c. gyüjteményes kötet /Budapest, 1977./ dolgozata is szól. Más, ugyancsak ide vágó tanulmányaink most vannak megjelenőben. Mivel ezek publikált dolgozatok, hozzáférhetők, itt nem látszott célszerünek ujrakiadásuk. Az olvasó figyelmét azonban felhivhatjuk e fontos kiadványokra is. Végül, de nem utolsó sorban utalhatunk arra is, hogy a készülő uj Magyarság néprajza köteteiben több olyan müfaji áttekintést kell irnunk, amelyekben visszatérhetünk az itt felvázolt kérdésekre: sőt egyes tervek szerint történeti áttekintés is készül e sokkötetes kézikönyvben a magyar folklórról /a népi kultura

rendszerében/. Ezekhez is adalékul szánjuk kötetünket.

Ami a kiadás módját illeti, időrendben, ezen belül az egyes szerzők sorrendjében közöljük anyagunkat. Itt is megköszönjük a technikai munkában közreműködő WINKLER Gyuláné könyvtáros, BIERNACZKY Szilárd szerkesztő, valamint az Eötvös Loránd Tudományegyetem vezetőinek segitségét. Nekik köszönhető, hogy rekordidő alatt elkészülhetett az 1980 augusztusi turkui finnugrista kongresszus tiszteletére szánt kötetünk.

Budapest, 1980. a Kalevala napján

BUDAPEST, 1960

Ortutay Gyula:

Ünnepi megnyitó

A Nemzetközi Finnugor Kongresszus tervezése során arra törekedtünk, hogy az előző finnugor kongresszusok értékes hagyományait kövessük úgyan, de határozottan szakitsunk néhány vonásával. Öt finnugor kongresszusról tehetünk említést. Vannak közöttünk többen, akik visszaemlékezhetnek e régi kongresszusok sok szép élményére, tudományos és emberi kapcsolataira. 1921-ben, 39 évvel ezelőtt Helsinkiben volt az első, 1924-ben Tallinnban a második, majd 1928-ban Budapesten volt a harmadik kongresszus, a negyedik éppen 30 éve Helsinkiben, s végül az utolsó 1936-ban Tartuban. Ezeken a kongresszusokon voltak ugyan tudományos előadások is, de igen sokszor csak általános müvelődéspolitikai problémákról szóltak, s tudunk olyan kongresszusról is, amelyen egyetlen nyelvészeti előadás sem hangzott el, holott tán ez a legkimüveltebb ága összehasonlitó studiumainknak. Inkább amolyan baráti találkozók, kulturális seregszemlék voltak ezek, nemegyszer turista jelleggel, amelyek - ismétlem - nyujtottak számos szép emléket, alkalmasak voltak bizonyos nemzetközi kapcsolatokra s közelebb hozták egymáshoz a finnugorság kutatóit.

Mi tudjuk, hogy hazánkba e kongresszusra különböző társadalmi rendszerekben élő kutatók érkeznek, különböző filozófiai, politikai nézetekkel. S mi a kongresszus egyik s nem jelentéktelen érdemének azt tekintjük, hogy e különböző politikai-társadalmi rendszerben élő kutatók közös tudományos munkára vállalkoznak, a maguk szakterületén az igazságot akarják feltárni, azt a részigazságot, amely előbbre viszi az emberi önmegismerés nagy ügyét. Közös humánus, tudós cél hozott össze bennünket: a finnugor népek multját, történeti fejlődését, a régi rokonvonásokat éppen ugy kutatjuk, mint a történeti divergenciákat. De ez a kutatás nem nacionalista elkülönülést kiván szolgálni, más népekkel, nemzetekkel való szembefordulást, primitiv gőgöt. A magunk szerényebb célkitüzése szerint mi is az egyetemes emberi összefogás, együttmüködés példáját akarjuk adni, multunk feltárását a közös emberi történet, müvelődés jobb megismerésének igénye vezeti. Azt hisszük, ez olyan tudományos igény, melynek politikai tartalmát is mindnyájan vállalhatjuk.

Természetes az is, hogy kongresszusunk jelentőségét nemcsak ebben kivánjuk meghatározni. Amikor két évvel ezelőtt, 1958 telén Helsinkiben felvetettük a kongresszus gondolatát, magunk sem reméltük, hogy javaslatunk ily visszhangra, ily megértésre talál. Őszintén örülünk ennek. Jobbnak találtuk, ha az általánosságba vesző un. "kulturkongresszusok" szervezése helyett /igy nevezték a régi kongresszusainkat/ szabatosan meghatározott tudományos célokat követünk. Hogy erre milyen szükség van, azt a többi közt olyan éles, bátor problémafelvetés mutatta, mint csak nemrégiben is K. VILKUNA akadémikus tanulmánya, amelyben a finnugor néprajz jogosultságának, utkeresésének kérdéseire világitott rá. S hogy ezen a területen mennyi anyag gyült már össze, azt eléggé igazolhatja KOROMPAY Bertalan kis bibliográfiája /Acta Linguistica X: 131-180/. S hogy néprajz, nyelvtudomány, népköltészeti s népzenei vizsgálódás mennyire komplex módon összefonódhat egyetlen részletkérdés megoldására, azt megfigyelhetni egy

napokban megjelent tanulmány közreadott első részéből is, amely a finnugor népi verselés tipológiáját igyekszik áttekinteni. /GÁLDI László: A finnugor népi verselés tipológiai áttekintése, Irodalomtörténet, XLVIII: 149-175/. Ha a K. VILKUNA által felvetett kérdésekre megnyugtató választ keresünk, nem is fordulhatunk más módszerhez, mint a szovjet kutatók által annyira sürgetett komplex kutatási módszerhez. S azt hisszük jelképes is, hogy kongresszusunkon - bizonyos szépirodalmi, irodalomtörténeti témák mellett - három tudomány: a nyelvészet, néprajz és régészet együtt ülésezik, hogy elvi kérdéseken és részletfeladatok megoldásán keresztül ennek a komplex módszernek a fejlődését szolgálja.

Másrészt, ha a finnugor kutatásokat az egyetemes etnogenetikai kutatások gyümölcsöző részévé kívánjuk tenni, akkor válaszolnunk kell mind az elemi nyelvi jelenségek, mind a bonyolultabb kulturális alkotások elemzésén keresztül arra, hogy az eltérő történeti-társadalmi fejlődés során milyen elemi, milyen nagyobb egységek maradtak meg a közös ősi hagyatékból, illetőleg a divergenciának milyen törvényszerü fokozatait figyelhetjük meg. Egyik klasszikus tanulmányában /Finnisch-ugrisch und indogermanisch/ K.B. WIKLUND teszi fel a kérdést: finnugor ősrokonsági emlékkel vagy finnugor-indogermán egyezéssel van-e dolgunk? Ez a kérdés népeink kulturáját illetően, mindegyre s nemcsak indogermán vonatkozásokban, feltámad. Hiszen a magyar etnogenezis meg sem érthető a szlavisztikai, a turkológiai kutatások legbehatóbb ismerete nélkül s mutatis mutandis vonatkozik ez a finnugor eredetü népek mindegyikére. A történeti konvergenciák és divergenciák folyamatait, az ősi finnugor vagy ugor hagyomány és az ujabb ráhatások egymáshoz való viszonyát, arányait gondos összehasonlitó elemzés nélkül meg nem érthetjük.

Két alapvető módszertani szemléletről, a komplex kutatásokról és az összehasonlitó földrajz-történeti módszerről szólottam. A komplex módszer igénye, mint emlitettem a szov-

jet kutatás érdeme, s az összehasonlitó földrajz-történeti módszer kidolgozása a finn tudományt dicséri. Mindkét módszernek megvannak a tudománytörténeti előzményei, s az sem titok, hogy nyugati és szovjet részről sokan ellenzik a finn módszer bizonyos vonásait. Azt reméljük, hogy ez a mi kongresszusunk elősegiti mind a komplex kutatási módszer általánosabbá válását, mind pedig az összehasonlitás helyes történeti-társadalmi módszertani elveinek kidolgozását. Egyidőben szokás volt az összehasonlitás módszerének elvetése köreinkben. Azt hisszük ez éppoly hiba volt, mint a szerves összefüggésükből kiszakitott elemek mechanikus összehasonlitgatása. Nem kétséges, hogy a finn összehasonlitó földrajztörténeti módszert gazdagitani, korrigálni fogja az itt kibontakozó vita. Azt hisszük, e két módszer termékenyitő vitája /s nem valaminő elvtelen kompromisszum/ értékes további eredményeket hozhat nemcsak a finnugorság történeti alakulásának, kulturális egyezéseinek, eltéréseinek jobb megértésében, hanem általános tudományelméleti szempontból.

x

Engedjék meg, hogy munkánk kezdetének ünnepi pillanataiban bizonyos javaslatokat tegyek a kongresszusnak, hogy e javaslatok megfontolására idő legyen, s a záróülésen megfelelő határozatokat hozhassunk. E javaslatokat - HAJDU Péter igen tisztelt kollégánk inditványára - a kongresszust előkészitő magyar bizottság megbizásából terjesztem elő. Javasoljuk, hogy a jövőben ötévenként rendezzük meg a tudományos célu Nemzetközi Finnugor Kongresszust. Azt hisszük, hogy Magyarország, a Szovjetunió és Finnország elsősorban vállalhatja, hogy váltakozva ötévenként megrendezi kongresszusunkat. Tudjuk, hogy a finnugor kutatások már régóta nemcsak ezekre az országokra korlátozódnak s ezért könnyen lehetséges, hogy más nemzetek is felajánlják egy-egy kongresszus megrendezését. A kongresszusok helyes előkészitésére és tervszerü munkájára

válasszon a kongresszus záróülése elnökséget, illetőleg bizottságot, amely két kongresszus között működik s minden kongresszuson ujra választandó. Javasoljuk, hogy a központ mindig a következő kongresszus székhelye legyen. Javasoljuk végül azt is, hogy az elnökség létesitsen 1. nyelvészeti, 2. néprajzi és folklór, 3. antropológiai és régészeti, valamint 4. irodalmi szakosztályt. A kongresszus anyagát adjuk ki több nyelven, s ha lehetőség van rá, az elnökség gondoskodjék állandó kiadványok biztositásáról is.

A másik két javaslatunk az első elfogadásából következik, illetve csak annak elfogadása után realizálható.

A kongresszus állandó elnöksége vagy bizottsága vegye fel a kapcsolatot az UNESCO illetékes szerveivel, valamint a hasonló nagy nemzetközi kutatások organizációival, amilyenek a szlavisztikai kutatások, az orientalisztikai kutatások, a Nemzetközi Néprajzi és Antropológiai kongresszus stb.

Végül javasoljuk W. STEINITZ professzorral együtt a finnugor népekre s nyelvekre vonatkozó közös, komplex kutatások megszervezését. A finnugor népek és nyelvek kutatásának szinvonala nagymértékben függ attól, hogy milyen vizsgálati anyag áll a kutatók rendelkezésére. A megelőző gyüjtő nemzedékek jóvoltából ma általában nem szükölködünk a finnugorságra vonatkozó nyelvi és néprajzi anyagban. Bármennyire értékes számunkra ez a régebben megszerzett anyag, nem elégedhetünk meg vele. Világszerte jelentkezik az az igény, hogy a finnugor nyelv- és néprajztudománynak /valamint a többi érdekelt tudományágnak is/ ujonnan gyüjtött anyaggal kell felfrissülnie. Uj anyagra nemcsak azért van szükség, mert egyes nyelvek, nyelvjárások, népek, népcsoportok kutatásában még mindig vannak fehér foltok, melyeknek a megismerésére kell törekednünk, hanem azért is, mert kutatóinknak még közelebb kell kerülniök a valósághoz. Nem elég pl. egy nyelvet pusztán nyelvtanokból, szótárakból, holt szövegekből ismerni, fontos annak gyakorlati ismerete is, melyet csak a helyszinen sajátitha-

tunk el. Azonkivül csak igy kerülhetünk a legközvetlenebb kapcsolatba a kutatott nyelvvel és néppel, csak igy tudjuk regisztrálni a fejlődés uj társadalmi jelenségeit, az élő nyelvi és etnikai valóságot, s az ismételt gyüjtés azon a területen, ahol előttünk egy évszázada vagy 40-50 éve gyüjtöttek, uj általános elméleti tanulságokat is kinál a konkrét uj anyaggyüjtés mellett.

Ezért azt javasoljuk, hogy több érdekelt ország /Szovjetunió, Finnország, Német Demokratikus Köztársaság, Magyarország/ részvételével készüljön terv a finnugor népek és nyelvek közötti terepmunka folyamatos végzésére. A finnugor nyelvészet szempontjából szükségesnek látszik, hogy egyes finnugor népek közé legalább kétévenként 3-3, illetőleg 6-6 hónapi időtartamra küldjünk kutatókat. A kutatómunka ilyen ütemezése a néprajztudomány, antropológia és régészet érdekeinek is megfelel.

A mi nemzedékünknek elodázhatatlan kötelessége az, hogy uj anyagot gyüjtsön a kutatás számára. Azt hiszem, kongresszusunk sikere akkor lenne teljes, ha ebben az ügyben az első, kezdeményező lépéseket megtehetnénk. Tudjuk, hogy az ilyen közös expediciók jó megszervezése mennyi feltételtől függ, de bizunk abban is, hogy akadémiáink ezeknek a feltételeknek megteremtéséről gondoskodni tudnak. Ha ezeket a javaslatainkat a kongresszus záróülése elfogadja és főként ha sikerül javaslatainkat sikerre vinnünk, tudományszakaink uj felvirágzását jogosan várhatjuk, s a magunk területén példát adunk a békés együttmüködés szellemére, megvalósulására. /A javaslatokat a kongresszus záróülése elfogadta./

190 évvel ezelőtt jelent meg egy magyar kutató, SAJNOVICS János müve, a Demonstratio Koppenhágában, amely az ismeretes előzmények után határozott irányba terelte a finnugor összehasonlitás munkáját. E közel kétszáz esztendő alatt a finnugor népekre vonatkozó tudományok kibontakoztak, egyre

gazdagabbá váltak s a két világháboru, különösen a második, hosszu időre, évtizedekre széttépte termékeny kapcsolatainkat, ezek a tudományok továbbfejlődtek, nem sorvadtak el. Nem lenne illendő, ha én most befejezésül SAJNOVICStól, Élias LÖNNROTtól kezdve felsorolnám azokat a nagyokat, akik a finnugor népek történetének, kulturájának feltárására szentelték életüket. Sokan voltak, s büszkék vagyunk rá, hogy szerény utódaik lehetünk, követhetjük áldozatos munkájukat. Mielőtt munkába kezdenénk hajtsuk meg fejünket emlékezetük előtt.

Megjelent

ORTUTAY Gyula: A finnugor kutatások nemzetközi jelentősége. Magyar Tudomány, 1960.12.szám, 733-736. /Részlet a Magyar Tudományos Akadémia Nemzetközi Finnugor Kongresszusán elhangzott megnyitó előadásból. Ezt némileg rövidítve közöljük./

= /németül, cim nélkül/ in: Congressus internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus, 20-24. IX. 1960. Adiuvantibus G. Bereczky, P. Hajdu, G. Képes, Gy. László redigit Gy. Ortutay, secretarius redactionis J. Gulya. Budapest, 1963. Akadémiai Kiadó, pp. 14-19.

BUDAPEST, 1965

Voigt Vilmos:

A finnugor folklorisztika összehasonlító perspektívái

Az összehasonlító kutatások közül a finnugrisztikában a nyelvtudomány jelentősége vitán felül áll. Amióta csak megvilágosodott az a tény, hogy egy sor, ma különböző lakóhelyeken élő kelet-európai nép nyelvrokonságban áll egymással, ezeknek a nyelveknek összehasonlító kutatása szükségességét komoly vélemény sohasem vonta kétségbe. Más a helyzet azonban az összehasonlító finnugor etnográfiai tudományok esetében. Ezek létjogosultságát hovatovább több mint egy évszázada hangoztatják /hiszen CASTRÉN vagy REGULY már nem kizárólag nyelvi anyag összegyüjtésén, hanem a néprajzi kutatások céljait szolgáló adatok felkutatásán is fáradoztak/, ugyanakkor gyakran elhangzottak figyelmeztetések és aggodalmak is az összehasonlító finnugor etnológiát illetően. Értékes kezdemények után, nagymennyiségü anyag bevonásával, voltaképpen századunkban vetődött fel egy összehasonlító finnugor néprajztudomány megvalósitásának az igénye. A tárgyi néprajztudományban JANKÓ és SIRELIUS, a folklorisztikában Julius KROHN, SETÄLÄ, MUNKÁCSI, BÁN Aladár és mások láttak hozzá ilyen feladatok megoldásához, illetve ilyen kutatási lehetőségek felvázolásához. Egyrészt jelentékeny müvek születtek e felfogás nyomán /amelyet Finnországban a Suomen

Suku, Magyarországon a Finnugor rokonságunk megjelenése koronáz meg/, másrészt azonban egyre gyakrabban elhangoznak olyan nézetek is, amelyek szerint egy összehasonlitó finnugor etnológia képtelenség. MANNINEN és VILKUNA szerint az egyes finnugor népek egész kulturája jelentékenyen eltér egymástól, olyannyira, hogy egyetlen közös, csak finnugor etnológiai tárgyat vagy jelenséget sem tudunk felmutatni. A néprajzi kutatások igazi feladata pedig nem hevenyészett összehasonlitások létrehozása, hanem a néprajzi jelenségek helyszinükön való tüzetes tanulmányozása. Különösen VILKUNA foglalkozott gyakran egy összehasonlitó finnugor néprajz elméleti és gyakorlati problémáival. Hangsulyozza a terepkutatások fontosságát, amelyek funkciójukban, közvetlen szerepükben igyekeznek feltárni az egyes néprajzi tényeket. E ponton magát az egész korábbi összehasonlitó kutatást birálja, amely felületesen legtöbbször csupán néhány morfológiai egyezés alapján vont le messzemenő következtetéseket. Más szempontból sem látja indokoltnak az összehasonlitás éppen finnugor keretek között tartását. Véleménye szerint a kulturális jelenségek elsősorban nem nyelvi határokhoz, hanem földrajzi és történeti körülményekhez igazodnak. A finn népi kultura skandináv vonásai, az obiugor népek etnográfiai anyagához vonható szibériai és orosz párhuzamok mind azt bizonyitják, hogy a még esetleg eredetileg közös müveltségből származó kulturális elemek is más-más összefüggések között, más-más környezetben élnek tovább, ha ezektől az eltérő körülményektől eltekintve csupán az egyezésekre figyelünk, magát a valóságot hamisitjuk meg. Nyilvánvaló, hogy VILKUNA óvatossága megérthető, és igaza is kétségtelen. Megjegyezhetjük azonban azt, hogy érvelése leginkább a tárgyi néprajzra áll. Maga is hangsulyozza, hogy a szó szabadabb mint a tárgy: nyelvi adatok nyilvánvaló egyezéseket mutatnak a különböző finnugor népek között. Az is a finnugor összehasonlitó kutatások élettörténetéhez tartozik, hogy bizonyos keretek között e birálatok idején is tovább folytatódott a már korábban megkezdett összehasonlitás, sőt ujabb lehetőségek is felbukkantak ezzel

kapcsolatban. Egy évtizeddel ezelőtt értek be azok a munkálatok, amelyek egész sor ujabb finnugor összehasonlitó eredménnyel jelentkeztek, elsősorban a nyelvtudomány és a folklorisztika, kisebb mértékben azonban a tárgyi néprajz területén is. Ezek a munkák ma már nem csupán részlettanulmányok, hanem összefoglaló müvek formájában is a rendelkezésünkre állanak /VUORELA és HAJDÚ kézikönyvei, észt néprajzi összefoglalások, a szovjet kutatók A világ népei cimü sorozata, a budapesti finnugor kongresszus előadásai, stb./ További hasonló müvek elkészülésében is bizakodhatunk.

A finnugor összehasonlitó néprajzi kutatások jelen helyzetéről mindezek alapján a következő képet alkothatjuk. Általában uralkodik az összehasonlitó kutatásoktól való elméleti huzódozás, és a legmodernebb igénnyel azt a nézetet fogalmazták meg, amely elveti az esetleges egyezésekre épitő komparativ következtetéseket. Legujabban e felfogás képviselői módositották szigorukat, de nézetüket lényegileg változtatás nélkül fenntartották. Számukra az elsődleges feladat az egyes finnugor népek, ezen belül pedig az egyes finnugor népek belső etnikai területeinek részletező, történeti-leiró vizsgálata. Minden összehasonlitás csak ez után következhet be, és akkor sem kizárólag finnugor keretek között. Emellett él azonban még egy időben korábbi nézet is, amely szerint pozitivista, egyoldalu evolucionista összehasonlitás is elegendő egy finnugor néprajztudomány kérdéseinek a megoldásához. Az e nézetekkel szemben ujabban elhangzott megjegyzések pedig mindezideig megmaradtak gyakorlati kérdéseknél, nem dolgozták ki kellő elméleti igényességgel a maguk uj összehasonlitó módszerét, célkitüzéseit. Végül - de nem utolsósorban - egész sor olyan gyakorlati feladat merült fel az utóbbi időben, amelyek elvégzéséhez elengedhetetlenül szükség van többek között egy uj módszerü összehasonlitó finnugor etnográfiára is. A következőkben ezekről a kérdésekről esnék majd szó, tulnyomó részben a folklorisztika és általában a magyar-

országi kutatás szempontjából értékelve a tényeket, esetenként kitekintve azonban tágabb összefüggésekre is.

1. AZ ÖSSZEHASONLITÓ KUTATÁSOK MÓDOZATAI

Az összehasonlitó társadalomtudományok a történelemtudomány gyermekeiként születtek meg, ezért voltaképpen csak genetikus összehasonlitásokat tételeztek fel. Ha elméleti,egyetemes társadalomtörténeti kérdések merültek is fel a kutatók előtt, ezeket monogenetikus belső evolució /"önfejlődés"/, vagy zegzugos vándorlási elméletek /"diffuzió"/ segitségével magyarázták. Az ilyen összehasonlitó vizsgálatok azonban még akkor sem érhetnek el mást, mint részeredményeket, ha kiváltképpen kedvező körülmények között egyáltalán elvégezhető egy ilyen limitált összehasonlitás. Ezzel szemben sokkal vonzóbb, értékesebb egy olyan tipusu komparativ vizsgálat, amely az egyes társadalmi jelenségeket tipológikusan veti össze egymással. Egy ilyen kutatás számára nem elsősorban az igen kisszámu "ősi egyezés", vagy "eredeti forma", hanem általában a társadalmak változásaiban egyetemesen megfigyelhető jelenségek, fejlődési irányok és eredmények jelentik a megoldandó feladatokat. A tipológikus összehasonlitó kutatás természetesen társadalmi-történeti tipológiába illeszti az általa tárgyalt jelenségeket. Ennek megfelelően a társadalmi lét és a társadalmi tudat egyes jelenségeiként fogja fel azokat és mint ilyeneket veti össze egymással.

Az összehasonlitó finnugor néprajzi kutatások eddig genetikus-összehasonlitó jellegüek voltak. Innen ered vitathatatlan eredménytelenségük is. Kezdeményezői /mind JANKÓ,mind SIRELIUS ugyan valamilyen formában utaltak arra, hogy az általuk összevetett jelenségek társadalomtörténeti fejlődési sorozatba illeszkednek, náluk és követőiknél azonban ez a gondolat még nem feszitette szét a genetikus szemlélet határait. Ha ezt a módszert most felcseréljük egy elméleti, egyetemes etnoló-

giai, tipológiai összehasonlító kutatásra, nem csupán a finnugor etnológia szinvonalát és rangját emeljük magasra, hanem egy egész sor kérdésben értékes, emberileg végleges eredményekre is juthatunk.

2. A FOLKLORISZTIKA HELYE AZ ÖSSZEHASONLITÓ KUTATÁSOKBAN

Valamilyen megoldásu összehasonlitó kutatás minden egyes társadalomtudomány esetében elképzelhető. Amikor a finnugor összehasonlitó néprajz lehetőségeit egyesek lekicsinyelték, nem is elméletileg tagadtak minden összehasonlitást, hanem csupán azért kétségeskedtek, mivel nem találtak elegendő anyagot egy összehasonlitó finnugor etnológiához. Közismert tény ugyanis, hogy a társadalmak fejlődése során sorra megváltoznak mind a társadalmi lét, mind a társadalmi tudat formái, és viszonylag kevésszámu elem, tényező marad huzamosabb időn át felismerhetően azonos. Nagy történeti multra pillanthatunk vissza a nyelv segitségével, a nyelven belül is elsősorban bizonyos strukturaszerü elemek megvizsgálásával. A néprajztudomány kérdéseivel kapcsolatban különösen az etnolingvisztika, valamint az európai tárgyi néprajzi kutatásokban olyan népszerü "Wörter und Sachen" irányzat dolgozott ki értékes principiumokat. Ezek azonban javarészt még egy genetikus összehasonlitó módszer kiszolgálói voltak, és a tipológiai összehasonlitáshoz inkább ujabb, más nyelvszemléletet, nyelvelméletet kell segitségül hivni. A tipológiai összehasonlitás lingvisztikai segitségéül elsősorban bizonyos strukturalista áramlatok kinálkoznak. Ezek konkrét felhasználása azonban még nem következett be a kellő mértékben és inkább csak lehetőségként, mint már megvalósult gyakorlatként beszélhetünk erről. Mivel az összehasonlitó etnológia finnugor müveléséhez elengedhetetlen /és sok esetben egyetlen/ forrás a nyelvi anyag, ezért egy kicsit részletesebben is érintenünk kell a finnugor nyelvrokonságból és az erre vonatkozó kutatási módszerekből származó összehasonlitó etnológiai tanulságokat.

A finnugor nyelvek történetének kutatásában más szerepe van a szókészlet történeti alakulásából levonható, illetve maguknak az egyes finnugor grammatikáknak a tanulmányozásából leszürhető tanulságoknak. Az előbbi /az egyes szavak története, jövevényszókutatás, fejlettebb formájában az egyes szókészletek egészének története/ csak abban az esetben ad társadalomtörténeti eredményeket, ha nem elszigetelt, egyetlen adatra vonatkozik. Kissé kiélezve a helyzetet azt mondhatjuk, hogy egyetlen szónak az etimológiája sem jár önmagában társadalomtörténeti tanulsággal. Az a tény, hogy a magyar eke, isten vagy szent, yacht szavaink milyen eredetüek, önmagukban még nem árulkodnak arról, hogy a magyar társadalom történetileg milyen szakaszokon ment át, éppen ellenkezőleg, az etimológia elvégezhetetlen társadalomtörténeti ismeretek nélkül. Csupán egyes etimologiák rendszere, jelentésben összetartozó fogalmi csoportok egész sorozata nyujthat társadalomtörténeti tanulságokat. A nyelvtudományban ilyen csoportba, szerkezetbe illeszkedő etimológiahalmazokkal dolgozik például a glottochronológia, amelynek eredményessége éppen azon áll vagy bukik, hogy feltett rendszert alkotó példaszavai csakugyan összefüggnek-e egymással. Egy másik "rendszerbeillesztő" etimológiai eljárás az a módszer, amelynek során egy-egy társadalmi tény lehető teljes szókészletét vetik alá nyelvtörténeti-etimológiai vizsgálatoknak. Ha a magyar zsákmányoló gazdálkodás, rokonsági elnevezések, vagy autochton folklór müfajnevek rendszerét etimológizáljuk, helyezzük el a magyar nyelv egyetemes fejlődéstörténetében, ismét kaphatunk társadalomtörténeti eredményeket. Harmadszor arra is ügyelnünk kell az etimológiák alkalmával, hogy a történeti multra vonatkozóan feltett jelentések önmagukban is egy létező rendszerből válogatódjanak ki, ne elégedjünk meg azzal, hogy egy-egy szó párhuzamát megtaláljuk, hanem negativ és pozitiv megfelelések korrelativ rendszerébe illesztve állapitsuk meg, hogy mit tartalmaz, mit nem tartalmaz /de tartalmazhatna/, illetve esetleg még mit is tartal-

maz /amit nem tartalmazhatna egy hipotétikus és steril jelentés-fejlődés, társadalom-fejlődés következményeként/ egy-egy nyelv, illetve ennek kisebb egysége.

Lássunk most néhány konkrét példát arra vonatkozóan, hogyan járhatnak igy felfogott etimológiai-nyelvtörténeti munkálatok társadalomtudományi tanulságokkal. A három megoldási módszernek megfelelően három példát idéznék.

a/ Vizsgáljuk meg a magyar nyelv teljes finnugor, illetve ugor szóanyagát etnológiai szempontból. Már maga az a tény, hogy milyen szavak milyen közismert jelentéssel fordulnak elő, rávilágit arra, hogy milyen müveltség képe rajzolódhat ki ebből. Az eddigi müvelődéstörténeti-nyelvtudományi-őstörténeti kisérletek mind követték is ezt a módszert, fogalmi körök szerint csoportositva a magyar nyelv finnugor, ugor, vagy későbbi eredetü szókészletét. Önmagában azonban ez még nem összehasonlitó kutatás. Összehasonlitó vizsgálattá csak akkor válik, ha ugyanezt elvégezzük a többi finnugor nép esetében is, és az igy kapott szósorozatokat vetjük össze egymással. Konkrétan a folklorisztika területén maradva, az a javaslat merülhet fel, hogy az összes müfajnevet, poétikai szakkifejezést /vonatkozzék el a költészetre, éneklésre, tánora, népi diszitő- és ábrázolómüvészetre, a folklór müvészet eszközeire, az egyes előadók megnevezésére, stb./ minden egyes finnugor nyelvben tekintsük át, és rendszerezzük olyan módon, hogy megkülönböztetjük az uráli, a finnugor, a finn illetve ugor, illetve ezen tul egészen a "nemzeti" nyelvekig eljutó fejlődési szakaszokból származó szavakat. Ha 10 finnugor nyelv ilyen rendszerben csoportositott adatait egymás mellé tesszük, bizonyos fejlődési tendenciák összehasonlitó és tipológiai jellege, illetve ennek felismerése, rögzitése szinte már csupán rutinmunkává válik, és az eddigieknél sokkal jobban ismertté tenné a finnugor népek népköltészetének a multját, kiterebélyesedését, történeti periódusainak jellegét. Ismétlem, itt lehetőleg teljességre, minden szó bevoná-

sára van szükség.

b/ Fogalomkörök szerint csoportositva elsősorban az egyes finnugor népek termelési gyakorlatára vonatkozó szókészleteket kellene megvizsgálni. A csoportositás alapja itt is bizonyos társadalomfejlődési rendszerezésből következne. Előbb a zsákmányolás /kezdetleges gyüjtögetés, halászat, vadászat/, majd a termelés /eke nélküli földmüvelés, ekés földmüvelés, illetve állattartás/ szókészlete kerülne igy sorra. Itt is fontos az a körülmény, hogy lehetőleg teljes szóanyagot vizsgáljon a kutatás, és ne csupán egy-egy nyelvben meglelt szavakhoz keressen etimológiai megfeleléseket. Egy ilyen áttekintés után világosabban láthatnánk az egész finnugor zsákmányolás, illetve a termelés társadalmi fokozatait illetően. Itt már bele kellene vonni a vizsgálatba a nem finnugor gyökerü szavakat is, amennyiben azok az érintett finnugor nyelvekben meghonosodtak, hiszen éppen ezek segitségével láthatnánk meg az egyes finnugor népek társadalomfejlődésének rétegeit. A közös vonások azután itt is tendenciák, fejlődési egymásutánok hasonlóságából illeszkednének össze.

c/ Kifejezetten jelentéskorrelációk szerint végzett összehasonlitó kutatásoknak kellene foglalkoznia a hiedelmek és szokások természetfeletti lényeivel, illetve ezek megnevezéseivel. Minden egyes finnugor néptől minden egyes ilyen nevet, elnevezést /akár csak ilyenre utalásokat is/ összegyüjtve, már nem csupán a szavak, hanem a jelentések összevetéséből is tetemes mennyiségü megállapitás lenne elvonható. Az egyes természeti jelenségek megnevezése, e nevek értelme ugyanis közvetlenül megegyezik az illető társadalom tudatával, ez utóbbiból sarjad. Éppen ezért kell különösen nagy gondot forditanunk a szavak mellett a jelentések korrelációjára is. /Ilyen szavak: ég, menny, csillag, éj, hajnal, villám, ősz, tél, tavasz, él, hal, álom, születik, lélek, ének, had, uj, jó, illetve 'ős', 'temet', 'árt', 'gyógyit', 'énekel', 'is-

ten', 'szivárvány', 'áld', 'tisztel', 'ünnepel', 'szellem', 'betegség', 'szerencse', 'evilág', 'tulvilág - másvilág', 'őrizni, védeni, uralkodni', 'öl, sebesit, elpusztit', 'titok', 'szó', 'árnyék', stb., stb. egyenesen kiáltanak egy ilyen tipusu elemzés után, hiszen eredeti értelmüket, illetve feltehető alakjukat összehasonlitó vizsgálatok nélkül egyáltalán meg sem ismerhetjük./ Egyes természeti jelenségek /vihar, csillagok, áradások, tüz, stb./ és természetesen az istenségek neveinél még arra is el lehetünk készülve, hogy többszörös átértelmeződéssel találkozunk a konkrét nyelvi anyagban. Ez az értelem-módosulás olykor társadalomtörténeti jelenségek egészében is megfigyelhető. Csak ilyen szemlélettel, bizonyos változások eleve feltevésével és csupán széles, tipológikus összehasonlitó anyagok alapján oldhatók meg végül is olyan kérdések, mint a finnugor őskultusz, a temetés, totemizmus, sámánhit, lélekhit, vadászszertartások problémái.

Amint ezt láthattuk, mindhárom esetben körülbelül ugyanazt a módszert kellene követnünk, csupán a konkrét feladatok szerinti csekély módosulásokkal. Nagyobb, szerkezetszerü egységeket kell kikeresnünk a finnugor nyelvek szókészleteiből, és nem elszigetelt, hanem tipológiailag összehasonlitó módon kell ezeket elemeznünk. Az ilyen vizsgálat során a pozitiv illetve a negativ korrelációk értéke teljesen egyenlő, mindkét eredményből biztonsággal következtethetünk tovább.

Bizonyos, a strukturákban való gondolkodáshoz közelebb álló eredmények derültek ki a finnugor nyelvtudomány más területeiről, elsősorban a történeti fonetika jóvoltából. Bizonyos fonémrendszerek segitségével már több esetben is etnogenetikai jelenségek megvilágitására tettek kisérletet a nyelvész kutatók. E kisérletek /például a magyar nyelv hangfejlődési tendenciáiból rekonstruálni az ugor egység végén létezhetett nyelvjárásokat, vagy elkülöniteni egymástól az ugor és a permi vonásokat/ az etnológus számára szinte ezek meg-

bizható eredményei nélkül is kiválóan fontosak, módszertanilag is rendkivül értékesek.

Ezzel kapcsolatban csupán néhány további megjegyzést szeretnék tenni. Először is hangsulyoznunk kell azt, hogy a fonémrendszerek nem felismerhetően tudatos volta, ugyanakkor törvényszerü szerveződésük és megváltozásuk kitünő terepet nyujt tipológiai-összehasonlitó vizsgálatokra. Jelen esetben valamilyen módon arra kellene adatokat gyüjtenünk, hogy ezek a bizonyitható "foném-rendszerek" milyen társadalmi folyamatok eredményeként jöhettek létre, milyen tipusu nyelvek voltak. Egészen más a parole és a langue egy őshordában, mint egy nemzeti nyelv esetében, és nyilvánvaló az is, hogy különbözik egymástól egy feltett finnugor vagy ugor "közösség" nyelvtipusa, az ugynevezett különélés során kialakult "önálló" előmagyar nyelvtől. Sajnálatos módon, igen kevéssé tudjuk azt, milyenek a nyelvek kifejlődésének a pontos társadalomtörténeti állomásai. Ha egy ilyesféle sorozatot állitunk fel: őshordák nyelve - nemzetségekké szerveződött nemzetségi társadalmak nemzetségi nyelvei - törzzsé szerveződött osztálynélküli társadalmak törzsi nyelvei - törzsszövetségek és törzsek együttesében kifejlődő osztálytársadalmak "állami", "törzsszövetségi", "törzsi", "nemzetségi" nyelvei egymás mellett - a már állami keretek között, osztálytársadalmakban élők társadalmi és regionális csoport- és rétegnyelvei - nemzeti nyelvek - világnyelvek — nyilvánvalóan szinte még a dilettantizmus határán innen maradva próbálunk csupán közeledni a voltaképpeni problémához: a magyar és az egyes finnugor nyelvek társadalmi funkciók szerinti összehasonlitó vizsgálatához. Egy ilyen kutatásban a nyelvtudomány követelhetne több segitséget az összehasonlitó etnológiától, mint forditva. A finnugor tudományosság ismert fejlődése következtében azonban legalábbis egyelőre illuzórikus lenne ez a jogos kivánalom. Inkább arról van szó, és arra van szükség, hogy legalább a perspektivák birtokában a rokontudományok minden lehetséges módon együttmüködjenek egymással. /Felte-

hetően a nyelvtani rendszer, a grammatika és módosul társadalomtipusok szerint, azonban az ilyen vizsgálatok, legalábbis egyelőre, igen kevés reménnyel kecsegtetnek a most emlitett feladat megoldása érdekében./

Ezen a téren is az egyedi adatok kutatásán tul lépve, összefüggések, strukturák szerint kellene elemeznünk az anyagot, mintegy a nyelvek egészének a szerveződési fázisait kutatva. Az összehasonlitó-tipológikus kutatások sajátos, szemkápráztató logikája, hajtóereje ez. Már általánositásokból indul el, az egyedi adatok vállára állva löki el magát a részletkutatásoktól, azonban még ennél is mindig többre törekszik, szinte a lehetetlenséget, az emberi alkotó tevékenység egészének a rajzát kisérti meg. Ez a módszer a most emlitetteken kivül más feladatkörökben is megnyilvánulhat. Nem csupán a beszélt nyelv, hanem a zenei, a poétikai-metrikai, a táncritmikai rendszerek /"nyelvek"/ elemzése is hasonló módon képzelhető el. Arról is tudunk, hogy éppen a finnugrisztika érdeklődési körén belül történtek is már ilyen jellegü előmunkálatok, különösen az összehasonlitó zene-alaktan területén. Noha ennél jóval szerényebb kezdeményezéseket, a diszitőművészet berkeiből is idézhetnék idevágó munkákat. Tudomásom szerint a mimikus alakoskodások kutatói is több összehasonlitó megjegyzést kockáztattak meg már finnugor összefüggések keretei között. Mindezek a kutatások azon állnak vagy buknak, hogy sikerül-e őket megbizható, elég széles társadalomtörténeti rendszerezéssel bizonyitani. A jelen esetben társadalomtörténeti rendszerezésen egyszerre értjük a már ismert adatok logikus és szisztématikus csoportositását, ezzel egyszersmind ujabb feladatok kijelölését, uj szempontok javaslatát. Az igy értelmezett társadalomtörténeti bázis szükségképpen néhány tudomány: az egyetemes társadalomtörténet ágazatai tevékenysége nyomán alakulhat ki. E társadalomtörténeti tudományok /antropológia, történelemtudomány, a tárgyi és szellemi néprajz, stb./ különböző feladatokat vállalhatnak magukra e kérdéskörből, módszerük és érdeklődési

körük szerint. Abban azonban meg kell egyezniök egymással, hogy módszerüknek az összehasonlitó, strukturális-tipológikus metódust választják.

Mi a helye egy ujtipusu folklorisztikának ilyen feladatok között? Igen előkelő és igen kedvező, mivel kutatási anyagának a zöme rendkivül alkalmas összehasonlitó, strukturális-tipológikus elemzésre, sokkal inkább, mint például a tárgyi néprajz esetében ezt tapasztalhatjuk.

A folklorisztika rendkivül jó forrása a nyelv /a beszélt nyelv, a zenei nyelv, a táncnyelv, a szokások és a képzőmüvészet "nyelve"/, mégpedig éppen olyan módon, hogy a nyelvben a régmult társadalmi periódusokból leginkább a strukturaszerü szabályosságok, összefüggések maradtak meg. A fentebb emlitett konkrét példákból is látható volt, hogy egy egész sor folklorisztikai kérdést pusztán a nyelvi-terminológiai adatok segitségével megoldhatunk, csupán az kell ehhez, hogy adekvát összehasonlitó módszert válasszunk ki. Nem csupán azért jut egy ilyen összehasonlitó finnugrisztika keretei között nagy előnybe a folklorisztika, mivel "a szó maradandóbb mint a tárgy", hanem azért, mivel strukturaszerü összefüggések ismerhetők fel a nyelvek segitségével nem csupán a jelenkori társadalmak, hanem az ezt megelőző fokozatok nyomaiként is. A nyelvtani nem, a ragozás-hajlitás, a duális megléte, az igeidők, a számnevek különböző számolási rendszerhez való alkalmazása: mind-mind közvetlenül bizonyitják elmult társadalmi fokozatok társadalmi tudatának a nyomait mai nyelvünkben is. Különösen a metrika, poétika esetében pedig némi tulzással azt is mondhatnánk, hogy voltaképpen az egész szisztéma, szerkezet maradt meg, és ezen belül játszódott le több évezredes fejlődés /a magyar folklór zenei, metrikai nyelve kitünően rokonitható messzi népekével, ugyanekkor világosan megkülönböztethető mai szomszédaitól, stb./ Ezen a téren nem is inkább e kivételes helyzet felismerését kellene sürgetnünk,

hanem a mondott metodikai ismérvek alapján való mielőbbi és sokoldalu kihasználását.

Igaz ugyan, hogy ehhez arra is szükség van, hogy összehasonlitó folklorisztikánk is megváltozzon. Öreguras, elszigetelt motivumok után vadászó /és azokat megtalálni sem tudó/ tudományból merészen összehasonlitó, vérbeli társadalomtudománnyá kell válnia. Ennek az uj folklorisztikának legfontosabb kutatási fogalmai a "társadalmi motivum" /ami azt jelenti, hogy a folklór legkisebb épitőköveit is az emberi társadalom fejlődéstörténeti rendszerébe helyezi el, és legalább megkisérli annak a megválaszolását, hogy egy-egy motivum milyen társadalmi fokon jelenik meg, akkor mit jelent, és esetleg később hogyan értelmeződik át, fejlődik tovább ez a jelentés/, az "alkotásszerveződés" /az egyes folklór alkotások különböző strukturaszerü vonásainak a keletkezése, az alkotó folyamatok strukturális értelmezése szerint/, a "müfajhierarchia" /az a rendszer, amelyben egy adott társadalmi szinten különböző folklór müfajok egymás mellett léteznek, felosztva mintegy maguk között a folklór lehetőségeit/, illetve a "müfajhierarchia-fejlődés" /igy nevezve az egyes folklórok egészének, ilyen müfajstrukturákban elképzelt fejlődését, társadalmi fokozatok szerinti alakulását/. Ez az uj folklorisztika másként értelmezi a tipust, a motivumot, az egyéni és közösségi alkotásokat, sőt egyáltalán a folklórt is. A társadalmi tudat különböző szféráit /köznapi, tudományos, müvészi valóságelsajátitás/ kutatja, és minden egyes jelenséget történeti-társadalmi tényként, változásaiban elemez. Ilymódon - ha mindezt meg is teszi - érvényes válaszokat adhat a felvetődött problémákra.

Összegezve az eddigieket azt mondhatjuk tehát: tévedés lenne az összehasonlitó finnugor etnológia csődjéről beszélni. Ez csak a társadalmiatlan, genetikus-összehasonlitó módszer megérdemelt csődje volt. Egy uj, történeti-tipologikus elemzésnek igen nagy jövője van. Az ilyen kutatás társadalomtu-

dományos, sokban elméleti feltételekből kiinduló diszciplina, amely elsősorban nem az egymástól elszigetelt, egyedi jelenségekkel foglalkozik, hanem az egymással szorosan összefüggő jelenséghalmazok /a szerkezetek, strukturák/ feltárására törekszik. Ilyen szemléletü kutatás sok ujat hozhat az olyan tudományokban is, amelyek összehasonlitó módszertana már eddig is kialakult és amelyek sok eredményt is értek el /például a nyelvtudomány/. Még több eredmény várható azonban néhány olyan tudománytól, amelyekben most történik meg az átállás egy ilyen felfogásu kutatásra. Elsősorban a tárgyi és a szellemi etnológia áll ilyen válaszut előtt. A tárgyi etnográfia társadalomtipusok, a társadalmi lét különböző fejlődési szakaszai szerint rendezheti anyagát, és igy nyujthat egyetemes felfedezéseket. Ugyanezt teszi meg az uj folklorisztika a társadalmi tudat jelenségeivel. A folklorisztika még abban a különösen kedvező helyzetben is van, hogy az általa vizsgált jelenségek egy tetemes része közvetlenül mutat bizonyos strukturaszerü vonásokat, igy a folklorisztika hamarosan viszonylag nagy eredményeket érhet el. Természetesen bizonyos történeti források egyszersmindenkorra megsemmisültek, vagy soha nem is készültek el. A leiró anyag összegyüjtése is későn kezdődött el, és ebből is sok nehézség származik. Nem tud mindent megoldani még egy uj tipusu etnológia sem. Ez azonban nem a tudomány életképtelenségét, vagy az ilyen rendszerü összehasonlitás céltalanságát bizonyitja. Éppen ellenkezőleg. A ránk maradt csekély anyagból más tudományos módszerü kutatás nem tud kihozni semmit sem /ezt ékesen bizonyitják azok a kemény szavak, amelyekkel az eddigi összehasonlitó kutatások ellenzői illették elődeiket/, a most felvázolt lehetőségek keretében pedig ugy látszik, hogy az uj, összehasonlitó finnugor etnológia mindkét ága még igen sok eredményes kutatásra képes. Ehhez csupán néhány - könnyen megszervezhető - gyakorlati feltételt kell biztositani.

3. EGY ÖSSZEHASONLITÓ FINNUGOR FOLKLORISZTIKA GYAKORLATI SZÜKSÉGESSÉGE

Az eddigi elméleti és nagyon is perspektivikus gondolatoktól tovább lépve, nézzünk szembe azzal a kérdéssel, a gyakorlatban van-e szükség az összehasonlitó finnugor etnológiára, pontosabban annak folklór felére?

A magyar irodalom története szó szerint véve az irodalom terminust, csupán a honfoglalás után, és akkor sem mindjárt kezdődik el. A korábbi néhány ezer évet "ősköltészet"-nek nevezte el a kutatás, és szinte kizárólag folklorisztikai kombinációkkal próbálta kitölteni. Hasonló jelenséget figyelhetünk meg a zenetörténet, müvészettörténet, sőt akár a szinháztörténet, tánctörténet esetében is. A 896-nál régibb időszakok mindegyik tudományos területen ismeretlenek, és folklórral esetleg saját értelmezésü nyelvi adatokkal próbálták meg az összefoglalások szerzői ezt a rést betömni. A tárgyi néprajz adatai ehhez hasonlóan mintegy a honfoglalás előtti, ránk nem maradt feljegyzések pótlékaként belekerültek a magyar nép történetéről készült kézikönyvekbe. Először azt gondolná az ember, hogy ez csupán a magyar történelem sajátossága, és a honfoglalás éles cezura voltából következik. Azonban nem ez a helyzet. A finn és észt nemzeti történetek, irodalomtörténetek, müvészettörténetek, zenetörténetek ugyanezt a megoldást választják, és a többi finnugor nép is legfeljebb annyiban kivétel ez alól a szabály alól, hogy egyes esetekben még fel sem merült ilyen összefoglalások készitésének az igények. Sőt nem csupán a finnugor népek használják fel ilyen módon a néprajzi adatokat. Még az olyan népek esetében is, amelyek hihetően évezredek óta mai lakóhelyükön élnek, és nagyobb népmozgástól is mentesek voltak /például egyes északnyugati germánok/, ugyancsak előkerül az "őstörténet", "ősköltészet", "ősmüvészet" fogalma, és ehhez néprajzi alapanyagot használnak fel. Általában véve, minden emberi kulturális tevékenység eredetének a nyomozói

néprajzi párhuzamokhoz fordulnak, vagy régészeti és történeti anyag hiányában, vagy pedig ezek interpretációja céljából. A finnugor népek körében még a korán állami szerveződést elért finn, észt, permi és magyar népek esetében is voltaképpen csak a legutolsó ezer esztendő történetét tudjuk megrajzolni néprajzi segitség nélkül. Mindebből az következik, hogy finnugor összehasonlitó néprajzi kutatásra azért is szükség van, mivel e tudomány nélkül a finnugor népek zömének történelméből éppen a java részt semmiképpen sem tudnánk elképzelni.

Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyeznünk azt, hogy nem azonosithatjuk például a honfoglalás előtti magyar kultura egészét bárminő néprajzi kulturával. A néprajzi kultura /tárgyi néprajzi és folklór része egyaránt/ társadalmi képződmény, amely csak bizonyos társadalomban jelenik meg. Ennek megfelelően a hivatásos müvészet, amely az uralkodó osztályok társadalmi tudatához tartozik, csupán az állam és az osztálytársadalom létrejöttekor jelenik meg - ott viszont minden esetben. A honfoglalás előtt is volt tehát magyar irodalom /az uralkodó osztály költészete, amióta ilyen uralkodó osztály csak volt/, viszont a honfoglalás után is maradt magyar népköltészet /amig csak volt az alávetett osztályoknak maguk alkotta "irodalma"/. Ugyanez a helyzet a társadalmi tudat és a társadalmi lét többi jelenségeivel is. Ha a népi kulturát ilyen értelemben fogjuk fel, megvilágosodik, hogy milyen történelmi korszakban milyen jelentősége van az ilyen jelenségek vizsgálatának, ez voltaképpen kikerülhetetlen feladat. /Csupán utalásként emlitem meg, hogy az osztály nélküli társadalmakban pedig éppenséggel az egész társadalmi lét és tudat kerül be egy ujonan értelmezett tudományos diszciplina, egy uj etnológia kutatási feladatkörébe. Ez különbözik a későbbi osztálytársadalmak alávetett osztályait vizsgáló tárgyi illetve szellemi etnográfiától./ Ez a gyakorlati szükségszerüség első összetevője.

Szükség van továbbá azért is a finnugor etnológiára, mivel az ezt alkotó egyes finnugor népek etnológiái olyan nemzeti tudományok, amelyeket más népek nem fognak megteremteni, megszervezni. Csak az egyes finnugor népek maguk szánhatják rá magukat arra, hogy ezzel a sok fáradozást igénylő kérdéssel törődjenek. Az ilyen kutatás - ha megfelelő módon végzik el - azután már nemzetközi és egyetemes jellegü tanulságokkal jár, mindez azonban nem változtat a tényen : azért is szükség van egy finnugor etnológiára, mivel ezt semmilyen más nép nem teremti majd meg, és üresen hagyott helye éppen az egyes finnugor népek társadalmi történetéből hagyna el fontos fejezeteket.

Harmadszor megfigyelhetünk bizonyos, a néprajzi kutatások értékét felismerő ujfajta történelemszemlélet felé való fordulást is. Az eddigi nemzeti történetek tulnyomórészt egynemü, "vasba öntött" történelmek voltak, amelyek egyetlen kérdéskör /leggyakrabban a diplomáciai, politikai történelem, esetleg a hadjáratok történelme/ alapján, egyöntetü fejlődésvonalat posztulálva rajzolták meg nemzetük multját. Csupán a legutóbbi évtizedekben változott meg ez a felfogás. Egyrészt megjelent a gazdaságtörténet, a müvelődéstörténet a történeti szintézisek anyagában, másrészt az egyes táji különbségek, eltérések adatait is gyakrabban belevonták az összegező müvekbe. Ezt a folyamatot még tovább lehet folytatni, és egy kifejezetten összetett, társadalmi és lokális eltérésekre mindvégig figyelő, többpólusu polihistória müveit megteremteni. Egy ilyen polihistorikus nézőpont szerint egy nép története az uralkodó és alávetett osztályok egymástól eltérő társadalmi létének és társadalmi tudatának teljes története. Nagy részt kap benne a termelési gyakorlat, a folklór jellegü ünnepek, hiedelmek, müvészet, és lokális tagolásban /törzsek, nemzetségek, dialektusok, etnikai csoportok/ szerepel sok más jelenség. Ezek a lokális egységek különösen abból a szempontból jelentősek, hogy az alávetett osztályok kulturája gyakran éppen ilyen keretek között rekedt meg, nem

jutott el egy fejlettebb társadalmi egység kereteiben való megszerveződés lehetőségéig.

Néhány területen, ahol már bekövetkezett a történelem ilyen igényü ujrafogalmazása, egészen meglepő, és váratlan gazdagsággal bontakoztak ki az eddig nem ismert "alsó", "másik" történelem tényei. A középkori magyar jobbágyság élete /amint ezt a végre megindult régészeti kutatások, a történeti-földrajzi vizsgálatok, a termelő gazdálkodási ágak eszköz- és munka-történeti áttekintései, a pénzgazdálkodásra, kereskedelemre, népi jogra vonatkozó ujabb kutatómunka bizonyitja/ egészen más volt, mint ahogy ezt a közhit elképzelte, vagy egyes kézikönyvekben ma is elképzeli. A társadalmi szervezet /nemzetségtől a megyéig, a nemzetségtől a nagycsaládig, a faluközösségig, az ugynevezett "földközösség" kérdése a feudalizmus idején/, extenziv vonások késői keletkezése a termelés területén /eddig "nomád" eredetünek tartott földmüvelési eljárások másként értelmezése, egyáltalán a csak vándorló "nomád" életforma hipotézisének elvetése, stb./, bizonyos európai folklór jelenségek jelentkezése /mesekincsben, balladákban, lirai dalban, szokásokban, hiedelmekben, stb./ - mindezek tartalmában változtatják meg a magyar alávetett osztályok legalább fél évezredes történetéről alkotott elképzelésünket. Ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy a táji differenciáltság /az etnikai csoportok/ kérdésköre jobbára csak felvetődött, megoldást azonban alig nyert /hiszen még az a tény sem világos a kutatók többsége előtt, hogy az etnikai csoport mint önálló egység a nála kisebb, a vele egyenlő méretü, vagy a nála nagyobb társadalmi képződmények felé határolódik-e el elsősorban; továbbá mennyiben alulról, mennyiben felülről szerveződik meg/, és például a folklorisztikában a táji különbségek szerint való differenciálás még voltaképpen meg sem kezdődött, ekkor még több lehetőséget látunk arra, hogy ez a kutatási ágazat tovább fejlődjék és egy sokszinü, gazdag történetet tárjon fel.

A feudalizmus esetében - jóllehet tüzetes és nagy munka eredményeképpen - megrajzolhatjuk az alávetett osztályok mindennapi életét. A feudalizmust megelőző történelmi szakaszokban azonban legfeljebb arra van lehetőségünk, hogy viszonylag gazdagon jellemezzük azokat a társadalmi egységeket, amelyekben az élet lezajlik, és ezeknek a társadalmi egységeknek a tudattartalmát csupán igen nagy vonalakban tárjuk fel. Voltaképpen máig sem tudjuk azt például, hogy a nemzetség egyáltalán létezhet-e önálló egység gyanánt, nem vagyunk bizonyosak afelől sem, hogy az ugynevezett törzseken belül milyen mértékben kell már számolnunk az alávetett - uralkodó osztályokra szakadás jelentkezésével. Egyszerüen nem tudjuk megmondani például azt, milyen folklór müfajok jellemzőek a zsákmányoló, milyen folklór müfajok jelentkezése szükségszerü a termelő tevékenység megjelenésének periódusában. /Pontosabban fogalmazva csupán igen homályos elképzeléseink vannak minderről, és összehasonlitó finnugor anyagon senki sem kisérelte meg ezen elgondolások kipróbálását, vagy akár ujabbakkal való továbbépitését./ Ez a feladat azonban elvégzendő, sőt megoldható is.

Azt hiszem, nem kell külön hangoztatni, hogy mindezek a kutatások, és az ehhez hasonlóak csupán nemzetközi méretekben, társadalmi-tipológiai elgondolások alapján végezhetők el. Ismét nemes feladat áll tehát a finnugor etnológia előtt. Egyetemes érvényü összefüggésekből kiindulva, azokat konkrét anyagon kipróbálva nem csupán az illető finnugor népek tágan értelmezett történelmét ábrázolhatja majd minden eddigi kisérletnél pontosabban, gazdagabban, igazabbul: hanem ezzel egyszerre egyetemes társadalomtudományi, metodikai szempontból is ujat adhat a tudományosságnak. Gyakran éri vád a finnugor összehasonlitó kutatásokat módszertani konzervativizmusuk, metodikai ásatagságuk miatt. Egy ilyen munka elvégzése után ezek a vádak maguktól omlanának össze, a finnugrisztika metodikailag is példaszerü diszciplinává válna a tudományos közvélemény szemében.

4. AZ ÖSSZEHASONLITÓ FINNUGOR FOLKLORISZTIKA KUTATÁSI TERÜLETEI

Nem egy rövid beszámolóban, hanem vaskos kötetben is nehéz lenne kitérni mindazokra a folklorisztikai problémákra, amelyek előkerülhetnek egy összehasonlitó finnugrisztikában. Sok ilyen kérdésnek nem is látjuk ma még a körvonalát, másokról pedig csak azt tudjuk, hogy problémaként léteznek, a rájuk adható válaszokat még nem fogalmazhatjuk meg. Igaz ugyan, hogy néhány esetben már válaszokat is javasolhatunk. Mindehhez még az a nehézség is hozzájárul, hogy némileg uj szemléletü kutatásról lévén szó, előbb célszerü körvonalazni a lehetőségeket, kutatási területeket, és csak ez után szorgalmazhatjuk a feleleteket. Éppen ezért a következőkben néhány szempontból igyekezünk áttekinteni egy összehasonlitó finnugor folklorisztika legfontosabb kutatási területeit, ezek viszonyát egymáshoz, és a rájuk vonatkozó kutatások legfontosabb célkitüzéseit, irányait. Természetesen ez a felsorolás egyszersmind javaslat, keret, amelyet bőviteni, módositani, korrigálni a közvetlenül vagy később következő tudományos eszmecsere feladata lesz. Praktikus okokból néhány probléma kisebb hangsulyt kap, mint ez illő lenne, elsősorban az előtanulmányok nagyobb hiánya miatt.

Ugyancsak elöljáróban meg kell még jegyeznünk azt is, hogy egy uj folklorisztikának természetesen belső szerkezete is eltér a korábbitól. A társadalmi tudat különböző szférái szerint rendeződik, megszüntetve ezzel azokat az évszázados vitákat, amelyek hiedelem és szokás, mitosz és ritus, vallás és mondák, stb. kérdésében fennálltak. Az egyes folklór művészeteken kivül /ezeket a folklór esztétikai valóságelsajátitás termékének tartja e felfogás/ önálló szerepet kap a folklór mindennapi gondolkodás, illetve a folklór tudományos valóságmegismerés. Mindezek a kategóriák fejlődésükben rendszereződnek, és különleges figyelem kiséri az ugynevezett

szinkrétizmus jelentkezését. A korábbi kutatásban a szinkrétizmusból csupán az egyes folklór műfajok közti összekapcsolódás tényeire figyeltek fel. A jelen felfogás még ennél is fontosabbnak tartja azt, hogy a műfaji szinkrétizmust mutató folklór alkotások rendszerint ezzel egyszerre ideológiai szférák közötti szinkrétizmust is tanusitanak: ugyanaz a folklór alkotás egyszerre részese a művészetnek /folklór művészetnek/ a tudományos gondolkodásnak /természetesen a folklór tudománynak/, sőt a mindennapi praktikumnak /és nyilvánvaló módon az ezt övező mindennapi valóságelsajátitó gondolkozásnak/. Ha ráolvasószövegekre, siratókra gondolunk, ez az ideológiaközti szinkrétizmus nyilvánvalóvá válik, sőt meg is magyarázódik - benne nem valamilyen a rendszerezéssel makacsul szembeszegülő erőt, hanem a folklór lényeges ismérvét fedezhetjük fel.

Mindebből jelen esetben csupán azt állapitjuk meg, hogy az uj felfogásnak megfelelően másképp oszlanak el a folklorisztika egyes problémái, területei, mint ahogy ezt eddig megismertük. Az egyes problémák, területek nem is sztatikusan, állóképszerüen kerülnek egymás mellé, egymással kapcsolatba, hanem fejlődésükben kerülnek tárgyalásra. Most mégsem eszerint az uj rendszer szerint vesszük számba a soron következő problémákat, hanem - ezzel egyszersmind átmenetet teremtve a hagyományos és az uj folklór felfogás között - egyelőre megtartjuk a régi területek szerinti beosztást.

Még egy gondolat kivánkozik e konkrét szemle elébe. Azt is le kell ugyanis szögeznünk, hogy a finnugor folklorisztika területén eddig zömmel nyelvész kutatók dolgoztak. Anyaguk nem csupán gyakorlatilag pótolhatatlan, hanem rendkivül értékes is. Ismerünk olyan példákat, mint REGULY, aki egy tudományos közvéleménnyel szembeszállva gyüjtötte össze a nemlétezőknek hiresztelt vogul epikai alkotásokat, vagy KANNISTOét, aki személyes tanácsok ellenére és önnön izlése határain tulhaladva irta le a manysi szinjátékokat. Ezek és az ehhez

hasonló folklór lejegyzések, leirások folklorisztikai szempontból is igen nagy becsüek: egyik legnagyobb érdemük az, hogy szerzőik nem hallgattak folklorisztikai jellegü aggályokra, hanem az anyagtól befolyásoltatták magukat, és inkább két látó szemüknek hittek. Ilyen esetekben azt tarthatjuk szerencsének, ha a kutatók nem voltak /az akkori felfogás szerint/ "képzett, szakavatott" folkloristák. Az igazsághoz tartozik azonban az is, hogy máskor egész sor tévedés, vagy legalábbis idejétmult felfogás vert gyökeret a nem folklorista kutatók körében. Ezek a legutóbbi időben is napvilágot látnak, és mivel jelentékeny gyüjtési, publikációs tapasztalattal rendelkező, nagytekintélyü kutatók ajkáról hangoznak el, sokan érdemüknél komolyabban veszik e nézeteket. Nem sorolva fel itt minden lehetséges - és valóban meg is levő - tévedést, csupán néhány jellemző példát kell emliteni.

Az ugynevezett természetmitológiai irányzat a folklorisztikában ma már végérvényesen a multé. A finn iskola már felléptekor határozottan cáfolta e felfogást, sőt azt tartotta a maga legnagyobb érdemének, hogy sikerült végképp megcáfolnia. Sajnos, ez az állitás nem egészen pontos igy. A hiedelemvilág alakjairól /különböző démonokról/, szokásokról /tisztitó szokások/ és általában a mitológiáról nyelvészek által irott cikkekben igen gyakran feltünik ez a hagyományos felfogás. A magyar ősvallás "vallás" voltának tételére épülő etimológiák, folklór szöveggyüjtemények magyarázatai, sőt önálló tanulmányok bizonyitják azt, hogy tőlünk, magyaroktól sem áll távol ennek a régen elfeledésre ítélt felfogásnak egynéhány eleme. Határainkon kivül SETALA nevéhez, és tökéletesen téves elméletének feltámasztásához füződnek hasonló kisérletek, amelyek szerencsére eddig nem érkeztek el hozzánk. Annál veszélyesebbnek látszik ez a setäläi program felujitása, mivel egyes kutatók éppen ebben látják a korszerü, tipológikus vizsgálatok mintaképét. Egy másik tévedés, amely lábra kapott finnugor folklórok értelmezésében, a pszichoanalizis, annak is legnevetségesebb változatai. Egész népek folklórját ki-

sérlik meg igy elemezni /például a lapp folklórt/, és őszintén szólva félnünk kell attól, hogy valaki esetleg komolyan veszi a tudományos kiadványok hasábjain százlapnyi adagokban közzétett tévedéseket. Nyelvtudósok körében népszerü egy harmadik felfogás is. Ezek szerint nyelvészeti megjegyzésekkel, esetleg az adatközlők életéről nyujtott párszavas kijelentésekkel már el is végezték egy-egy adat folklorisztikai értelmezését. Máskor az tünik folklorisztikai értelmezésnek, ha a kutató kiterjed ugyan a folklórra is, azonban az ismert hasonlat pókjához illő módon, mindent a maga fejéből vesz, nem is igényli a folklorisztika segitségét. Csupán egyetlen példa erre: a többszázra tehető kiadott finnugor népmese /eltekintünk most a finn, észt és magyar anyagtól/ szinte kivétel nélkül tipusszámok nélkül látott napvilágot, akadémiai kiadványokban, amelyek nagy gondot forditottak a legkisebb fonetikai mellékjelre is. Ennek következtében azután egyes értelmezésekkor hiedelemtörténetnek véltek meséket, meséknek balladatöredéket, és igy tovább. Szinte még szomorubb az a jelenség, hogy olykor nagyobbra törő megállapitások sem sokkal szinvonalasabbak, mivel legfeljebb az illető gyüjtemény egészére érvényes megállapitásokat tartalmaznak, ugyanakkor nem ismervén a folklorisztika egészének távlatait, potenciális tévedések egész sorát követik el. Az ilyen szemléletü kutatás éppen azáltal, hogy igen hüséges az apróságokhoz, az egész anyagra vonatkozóan terjeszt el tévedéseket.

Mindezekre sorolhatnánk rég megjelent, de nemrég napvilágot látott müvekből származó példákat is. Természetesen, a folkloristák is hibásak az ilyen tévedésekben. Jobb együttmüködéssel lehet is segiteni rajtuk. Mégis hangsulyozni kell ezt, nehogy ismét felbukkanjanak az ásatag folklorisztikai elméletek, vagy az egyszerü leirást tudománynak vélő elgondolások - éppen azalatt, mig másként uj folklorisztikáról, az összehasonlitó kutatások reneszánszáról, egyetemes jelentőségü, metodikai érdemü finnugor folklór kutatás kibontakozásá-

ról beszélünk. Ehhez azonban nem csupán a nyelvészek körében, hanem a folkloristák által képviselt tévedésekkel is szembe kell néznünk.

Hosszu lenne felsorolni a szakmabeli folklorisztika minden helyes és helytelen előtanulmányát az összehasonlitó finnugor kutatásokban. Végtére is a nyelvészeknél hibaként jelzett felfogások rendszerint a folklorisztika szükebb berkeiből származtak. Röviden csak annyit érdemes mégis leszögeznünk, hogy a legtöbb kutatási központban a jelen pillanatban jó irányban haladnak a kutatások. Első vázlatként elkészült a finn folklór egészének történeti áttekintése. Hasonló munka keretében foglalták össze az észt folklórt /erről a területről egyébként egyetemes jellegü részletmonográfiák is megszülettek, illetve születőben vannak/. A karjalai folklór zöme rendszerezett, és az összehasonlitó kutatásokat több tanulmány is megkönnyiti. Viszonylag tisztázódott néhány balti finn kisnép egész élettörténete is /livek, inkeribeliek, vótok/, és ez is tetemes hozzájárulás egy összehasonlitó finnugor folklorisztikához. Kevesen figyeltek fel rá, de éppen legutóbb több munka is megkisérelte a magyar folklór történeti periódusainak, éppen az összehasonlitó finnugor folklorisztika tárgykörébe vágó problémáknak a felvázolását. A három önálló finnugor állam folkloristái között a személyes kapcsolatok és egy közös kutatáshoz feltétlenül szükséges közös nyelv már kialakultnak mondható, annak ellenére, hogy mindhárom ország kutatói közül akadnak olyanok, akik valamilyen okból ezzel a helyzettel nem tudnak megbékülni, és hol elméleti, hol gyakorlati alapon igyekeznek hátráltatni az ilyen munkálatokat. Érthető - jóllehet sajnálatos - módon a többi finnugor népnek nincs még meg összefoglaló nemzeti folklór kézikönyve, vagy folklór-történeti összefoglalása. Különösen a volgai és a permi finnugor népeknél ezek megszövegezése a legsürgősebb feladat volna. Hogy ehhez az előfeltételek ma már megvannak, jól mutatja a cseremisz folklór tanulmánysorozat, amely nemzetközi visszhangot is kiváltott.

Kivánatos lenne végül egy, az obiugor folklór minden jelesebb ágát bemutató, gazdag jegyzetapparátussal övezett kézikönyv elkészitése is. Ilyen előtanulmányok után könnyebb sora lenne a minden finnugor népre kiterjedő összevető kutatásoknak.

a/ néphit, népszokások

A két témakör közül a népszokások összehasonlitásával aránytalanul kevesebb munka foglalkozott, és ezek is zömmel csupán egyes szokásfajtákat /a későbbi "jeles napok", szinjátékszerü szokások, temetkezés/ érintettek, genetikus megegyezéseket keresve. E téren a következő problémák állnának egy uj összehasonlitó folklorisztika előtt.

A naptári szokásokkal kapcsolatban ismerjük ezek legrégibb, még nem naphoz, hanem csupán egy évszakhoz, illetve egy-egy funkcióhoz kötött formáját /tavaszi, őszi ünnepek/. A finnugor időszámitás közösnek mondható rétege holdhónapokhoz igazodik. Ezen belül ismert a négy hét kisebb egysége. A hét és napjainak a számontartása egy az arktikus területeken közös táblás napszámolási eljárással hozható kapcsolatba. Bizonyos nyomok arra is mutatnak, hogy az évi négy jeles nap /április, julius, október és január közepe/ is ismeretes volt, legalábbis a közös balti finn hagyományban. Különösen az utóbbi időben megélénkült kutatások /VILKUNA/ eredményeként azt is megkisérelhetjük, hogy pontosabban körvonalazzuk a naptár alakulásának szakaszait. Ehhez meg kell különböztetnünk egymástól bizonyos meteorológiai és társadalmi tényezőket.

Időszámitásilag az arktikus hosszu éjszakák - hosszu nappalok szisztéma, illetve a 'nap /Tag/' jelentésben használt "éj" szó, továbbá a 'hold' = 'hónap' fokozat látszik a legrégibbnek. A 'hét' és a 30 napos hónap, a 12 hónapos év keresztény-feudális eredetünek mutatkozik minden finnugor népnél, eszerint csak az utóbbi ezer évben bukkanhat fel. Tár-

sadalmilag az egyáltalán nem szabályozott évkezdéstől, a gyüjtögető-zsákmányoló őszi évkezdésen át a földmüvelő tavaszi évkezdésig figyelhetjük meg a változásokat. A földmüveléssel függhet össze a teljes év számitási rendszere. A ránk maradt évnegyedes kezdőünnepeken belül is elkülönithető a korábbi gyüjtögetés-vadászat valamint a későbbi termelés hagyománya. Az egyes vadászünnepek /pl. a medveünnep/ pedig még a legrégiesebb, teljesen atemporikus meghatározottságu. Természetesen a ránk maradt adatok szinte kivétel nélkül kései, átértelmeződött hagyományra utalnak, bizonyos következtetések mégis levonhatók belőlük. /Mint például a munkatevékenységgel, vadászati terminológiával összekapcsolt hónapnevek esetében, még később pedig a földmüvelés periódusaival jelölt nemzeti hónapnevek javaslataival kapcsolatban./

Bizonyos mértékben még egy magyar különfejlődésre is következtethetünk. Hol a kazár birodalomban való részvételhez, hol más történeti eseményhez kapcsolva ugyanis már eddig is gyakran felmerült az a gondolat, hogy a magyarok már a honfoglalás előtt megismerkedtek a közelkeleti-középeurópai időszámitás valaminő rudimentumaival. Azt hiszem, itt két csoportra kell bontani a felmerülhető ujabb hozadékokat. Részint fel kell tennünk, hogy a kezdeti termelő életmódot folytató töröknyelvü népekkel való találkozás már magában is hozott valamelyes változást a magyarság időszámitásában /ide kapcsolhatónak tünik az évkezdés tavaszra tolódása, valamint a vagy földmüvelési vagy uralkodási periódusokhoz kapcsolódó "érák" jelentkezése/. Ettől függetlenül zajlik le azután egy honfoglalás és feudalizálódás előtti közelkeleti-európai időszámitási szisztéma átvétele. Bonyolitja e két réteg elválasztásának a lehetőségét az a tény, hogy például a kazár időszámitás a ránkmaradt források szerint nyilvánvalóan a nomád legelőváltással téli-nyári szerkezetü volt, amelyen belül az évkezdés hasonlóan váltakozva, hol ősszel, hol tavasszal emlitett. Voltaképpen csak e periódus végére vonatkozóan vannak megbizhatóbb adataink /elsősorban a szombat és a

karácsony már előfordulása, ugyanakkor a husvéti és pünkösdi terminológia későbbi eredete/. Feltünő továbbá bizonyos terminológiai továbbhatás is, éppen a későbbi jeles napokkal kapcsolatban. /Ezek közül a legtöbb figyelmet érdemelte már eddig is az a tény, hogy a magyar "regölés" szó ismert bizonyos téli szokások megnevezésére, amelyek nemzetközi neve Kelet-Európában a Kalendae szóból származik, és amely szokásnak ugyanakkor megtalálhatók elemei a magyar téli jeles napokban./

Első feladatként arra volna tehát szükség, hogy rendszerezett összefoglalásban tárgyaljuk az összes finnugor nép időszámitására vonatkozó adatokat. Különös figyelmet kell forditani ezen belül a rögzitetlen ünnepek, a zsákmányolással összefüggő ünnepek, általában a hold-időszámitás eseteire. Ezekből a közös mult viszonylag biztosabb maradványai sejthetők majd elő. Ugyanilyen sullyal kell összegezni azonban az európai feudalizmus és kereszténység hozta ünnepeket, ezek szerveződését megszabó tényezőket is. Különösen a nyugatabbra sodródott finnugor népek mindegyike nagyjából azonos folyamatok során veszi át ezeket az ünnepeket; és illő, hogy e folyamatot összehasonlitó méretekben is bemutassuk. Sajnos, magukról az egyes naptári szokások szokásszerü specifikus elemeiről kevesebb a mondanivalónk. E téren egyelőre nem látni az összehasonlitás pontosabb lehetőségeit, javarészt az anyag feldolgozatlansága következtében.

A munkához kapcsolódó szokások, a munkaünnepek adataival kapcsolatban ugyancsak a legutóbbi időben élénkültek meg a kutatások. Természetesen itt elsősorban a zsákmányoláshoz /halászat, vadászat/ füződő munkaünnepek összevetéséből származhatnak a régmultra vonatkozó felismerések. A középkor keretei között kibontakozott feudális munkaszervezeti egység /a nagycsalád, a faluközösség, stb./ által létrehozott "segitség"-tipusu közös munka alkalmai /balti és észt talkus, talgud, finn talkoot, magyar kaláka, stb./ hasonlóan nagy figyel-

met érdemelnek, annál is inkább, mivel viszonylag körülhatárolt folklór müfajokat is létrehoznak /elsősorban a korábbi munkadalok uj változatait, amely a különösen gazdag balti lirai dalhagyományban eredményez uj müfajt, mint amilyen a lett talkas dziesmas, stb./. Ennek a szokásnak, illetve a hozzája füződő folklór alkotásoknak a hagyománya egyébként minden szláv és balti népnél is megtalálható, a feudalizmusban csupán tovább él, és egy összehasonlitó kutatás számára kitünő lehetőségeket nyujt. A földmüvelőünnepek kialakulása, jobban mondva az utóbbi ezer év alatt bennük végbement strukturális változások kutatása különben is Kelet-Európa területén élénkült meg az utóbbi időben, az összehasonlitó finnugor szokáskutatás jól társulhat ehhez a fejleményhez.

Egy ilyen perspektivában milyen szokáselemeket kell különösképpen kutatnunk? Elsősorban a zsákmányoló és a termelő életmód legalapvetőbb funkcióihoz kapcsolódókat. A munkatevékenység megkezdése /az "első" munkafázis, az "első" elvégzett munkaegység, az "először" dolgozó ember/, bevégzése /az "utolsó" elvégzett munkaegység, betakaritott darab, a munka bevégzését ünneplő szokások/, a munkatevékenység közben elénekelt dalok /ritmikus és szöveges munkadalok/, az ezekre vonatkozó mondókák és szólások. Ha először csak egymás mellé tesszük a különböző ide vágó adatokat, máris számos megegyezést tapasztalunk. Későbbi feladat lenne szétválogatni ezeket az egyezéseket társadalmi-történeti periódusok szerint. /Malomdalok, lenfonódalok, hálóhuzó-énekek, házépitő dalok, favágómunkadalok, a vadászat bevégeztének, az aratás befejeztének megünneplése, stb./ Semmi oka sincs egyébként annak, hogy elutasitsuk azt a feltevést: ez a gyakorlat már a zsákmányoló illetve termelő tevékenység legkezdetibb időszakaiban is kialakult, és ezért első jelentkezésüket meglehetősen korainak tarthatjuk.

Összehasonlitó jellegü feladatként áll előttünk egy éves munkaszokáskalendárium elkészitése, amely az egyes finnugor

népek idevágó anyagát rögzitené, lehető teljességgel. Ez az összeállitás nemcsak a feltehetően közös eredetü szokásokat tartalmazná, hanem mindazt, ami a néprajzi anyagban jelentős sullyal előkerül. Ismét egyetlen területen láthatnánk ilyen módon az azonos társadalmi tendenciák érvényesülését, munka és szokásvilág összefüggésének eseteit.

Közvetlenül a magyar munkaszokásokkal kapcsolatban az eddigi kutatások legnagyobb nehézsége a régies tipusu anyag rendkivül csekély száma volt. Munkamimusaink és gazdagabb korai agrárritusaink ilymódon általában középkori, német eredetü alkotásoknak számitottak a közvélemény szemében, jóllehet tudományos közhely számba megy, hogy már évezredekkel a honfoglalás előtt valamelyes termelő munka is ismert volt a magyarok között. Ha összeállitjuk a finnugor párhuzamokat, valószinüleg több honfoglalás előtti agrárszokás maradványaira is rábukkanunk saját néprajzi anyagunkban.

Még egy egyetemes folklorisztikai tanulsággal is járhat egy ilyen célkitüzésü kutatás. A harmincas években ugyanis - elsősorban BOGATÜRJOV kutatásai révén - uj lendületet vett a munkaszokások kutatása, azonban sokan egyoldaluan csak mágikus oldalát hangsulyozták az ilyen cselekményeknek. Való igaz, hogy még a századunkban gyüjtött szokások is meglepően archaikusnak mutatkozó munkavédő mágiára utaló adatokat tartalmaztak. Mind a finn, mind a magyar kutatás során /RANTASALO, SZENDREYek/ bebizonyosodott, hogy pusztán a mágikus vonatkozásokból nem értelmezhetőek a szokások. Éppen a legutóbbi vizsgálatok hivták fel ismét a figyelmet arra, hogy ezek a munkaszokások mennyire szorosan társadalmiak, a közösséget szervezik, kifejezik és mintegy biztositják annak életét. Ez a közösségi, szociális szemlélete a szokásoknak a legujabb nemzetközi vizsgálatokban is ujra felbukkan /PROPP, a VAN GENNEP körül ujraéledő átmeneti-ritus-elemzések, stb./, és ezt a felfogást követve összehasonlitó finnugor szokásvizsgálataink metodikailag is a legfejlettebb, legszinvonalasabb nézetek képviselőiként jelenhetnek meg.

Az emberi élet szokásai köréből eddig a temetés került be a leginkább az összehasonlitó finnugor kutatásokba, ez is leginkább a kapcsolatos hiedelemmotivumok következtében. A temetési szokások kutatásának jelentőségét növeli az a tény is, hogy a régészeti leletekből történeti adatokat is belevonhatunk a vizsgálatokba. Köztudott dolog az is, hogy az utóbbi két évtized folyamán megsokszorozódott az európai Oroszország területén napvilágra került régészeti leleteknek a száma. Bizonyos nehézségek ugyan mind a datálás, mind a leletek néphezkötésével kapcsolatosan fennállnak, és jelenleg nem rajzolhatjuk ugyan még meg a finnugorok régészeti történetét - ez a munka azonban napról napra közelebb kerül hozzánk, és már nincs messze az az idő, amikor megszülethet az első finnugor régészeti összefoglalás. Különösen nagy jelentősége van annak a ténynek is, hogy a finnugorokkal kapcsolatba került más népek temetőit is mind nagyobb számban tárják fel. Nem csupán a szláv, hanem a bolgártörök és déli sztyeppék nomádjai is mind teltebben képviseltetnek a régészeti leletek között, és az analógiák-eltérések összevetésével itt is további tanulságokat vonhatunk le a finnugor népek hajdani temetkezésére vonatkozóan. Addig is azonban, amig erre a szintézislehetőségre várnunk kell, pusztán a néprajzi adatok alapján is levonhatunk egyes következtetéseket.

A néphit- és népszokáskutatás tanusága szerint kettős lélekhit, bizonyos formáju őskultusz, valamilyen idolszisztéma és sajátos temetési szertartások figyelhetők még különböző finnugor népeknél. A halottak eltemetésével kapcsolatban bizonyos nyelvi adatok /a finn kalma 'halott' és 'sir' értelmü volgai, szamojéd és lapp megfelelései/ arra mutatnak, hogy kezdetben a minden különösebb temetőhely, sirépitmény nélküli temetés volt az általános. A különböző temetkezéseket /és az ehhez kapcsolódó koporsó-, halottas ház-, halottas ligetformákat/ ezek szerint későbbi, több rétegre bontható hozadéknak tekinthetjük. Ugyanez a helyzet a különböző halottas

emlékünnepekkel kapcsolatban is. Ez utóbbinál egyébként is feltünő a nem finnugor eredetü negyvenedik napi emlékünnepek nagy népszerüsége több oroszországi finnugor népnél. Külön probléma az, hogy bizonyos sajátszerü temetési szokások /lecsonkolt fák, csónaktemetkezés, idol-fejfák, illetve az ezzel párhuzamba hozott kopjafás temetők/ eredeztetése, saját különfejlődéssel, vagy tágabb területtel való összehasonlitások utján oldható meg érvényesen. Nyilvánvaló viszont a temetés és a siratás összefüggése, mind eredetileg, mind szinte napjainkig. A finnugor népek igen szines és gazdag siratóének anyaga megérdemelne monográfiaszerü publikálást és feldolgozást is. Azt hiszem, egy ilyen munka csak megerősitené azt a nézetet, hogy a rendelkezésünkre álló adatok kivétel nélkül asszony-siratók, vagyis a korábbi férfi-siratókhoz viszonyitva egy későbbi társadalomszervezet képződményei.

A házassági szokások közül elsősorban a lakodalom érdemelhet tüzetesebb figyelmet. Közvetlen feladatnak itt is a közös európai, feudális, paraszti lakodalom összegező leirását jelölhetjük meg. Ehhez gazdag anyagot gyüjthetünk a nyugatabbra élő finnugor népek mindegyikénél. Ez a lakodalmi szisztéma rendszerint kétosztatu /vőlegényes ház - menyasszonyos ház/, a szokás legfőbb funkciója az átvezetés és a házasságkötéssel kifejezett uj társadalmi kapcsolat érvényesitése. Egy határozottan régibb fok, a lakodalom nélküli házasság adatai tünnek fel a lapp és obiugor, valamint a szamojéd leirásokból. Itt az exogám feleségszerzés igen kezdetleges formáitól kiindulva /ezeket legtöbbször már nem élményszerü beszámolók, hanem epikus folklór müalkotásokba jegecesedett epizódok mutatják be/ különböző fokozatokat figyelhetünk meg. A feleségszerző körutak, a vadászzsákmánnyal való lánykérés, a "ledolgozás", majd a ledolgozás utján uj telephely megalapitása - mindezek a mozzanatok világosan felismerhetők a ránkmaradt adatokban. Az is természetes, hogy a "nagy idő" házasság igen sok más korai folklór törmeléket is magával hozott. Asszonyoktatók, születési varázslás és álta-

lában a családi meg a gyermek-folklór kérdései köthetők ehhez a problémakörhöz. Ugy látszik azonban - egyes részletadatok ellenére is -, hogy az égi-földi nász tipusu lakodalmak hiányoznak a finnugor népek között. Ez ismét olyan adat, amely megvilágitja a finnugor népek szokásanyagának egész társadalmi hovatartozását, szintjét.

Több kisebb szokáskomplexumot mellőzve, néhány szót kell még emlitenünk a szinjátékszerü szokásokról. Ezeket helyesebb a folklór müvészet alkotásai között, azok drámai csoportjában tárgyalni. Az eddigi kutatások /leginkább a medveünnepi szinjátékok esetében/ ugyanis éppen azt a hibát követték el, hogy a hiedelemszerü, mágikus elemek hangsulyozásával éppen az illető jelenségek sajátszerüségét értették félre, és bizonyos egyszerü rituális szituációk azonossága miatt lényegileg különböző fejlődési fokokat kapcsoltak összze egymással.

A szorosabban vett néphit köréből csupán két jelenséggel foglalkozunk. Ez a terület jobban kidolgozott, mint az összehasonlitó finnugor szokáskutatás, éppen azért elegendő itt mintegy utalásszerüen beszámolni az eddig elért eredményekről és a most feltáruló perspektivákról. Ez a két kérdés azonban önmagában is eléggé nagy, bonyolult és világméretekben sem mindenben tisztázott. A finnugor ősvallási rendszerek létéről, illetve az ugynevezett finnugor folklór hiedelemtörténetek összehasonlitó kutatásáról van itt szó. Mindkét téma kutatása attól függően megy végbe, hogy milyen általános vallástörténeti szisztémát követ az e területen dolgozó kutató.

Ami a vallástörténeti sémákat illeti, a finnugrisztikában is kezdetben az egységes finnugor ősvallásba vetett szilárd hit volt az uralkodó. A kutatók összefüggő istenneveket és istenképzeteket kerestek. Amikor a tulzó remények, egy finnugor "ősvallás", vagy "mitológia" megtalálásába vetett hit rendre meghiusultak, a kutatások sorra izolálódtak,

és kisszerűekké váltak. Csupán a legujabb időben tüntek elő ismét olyan egyeztetések, amelyek nagyobb távlatban vetik fel finnugor, vagy uráli vallástörténeti kapcsolatok kérdését. Ma azt valljuk, hogy ilyen egyezések és kapcsolatok szükségszerüen fenn álltak, ezek nyomai is feltárhatók egy szorgos és szinvonalas kutatással; csupán azt kell éleve leszögeznünk, hogy a feltárandó valóság jóval egyszerübb volt annál, mintsem hogy határozott istenalakok pantheonját találhatnánk meg benne. Az istenalakok kialakulása csupán huzamos társadalmi fejlődés révén történhet, osztálytársadalmakban válik teljessé, és ezt már ezért sem várhatjuk a nemzetségi szervezetben élő korai finnugor népességtől. Maga a vallás sem örök kategória. Igaz ugyan, hogy éppen napjainkban élénk viták folynak az ugynevezett valláselőtti /rituselőtti/ korszak etnológiai értelmezésével kapcsolatban, annyi azonban mégis bizonyos, hogy "vallás"-nak nevezhető jelenséget az emberi fejlődés csupán kései szakaszán, és ott sem minden népnél figyelhetünk meg. A valláshoz hozzátartozik az elképzelések rendszerezése, kodifikálása, egymással korrelációba hozása. Ez a folyamat jellemzően az osztálytársadalmakban zajlik le. Korábban csupán megindul az ilyen irányu fejlődés, és létrejönnek egy ilyen vallásszerveződésnek az előfeltételei. Éppen a finnugor folklór mitológiára vonatkozó legfrissebb kutatások bizonyitják ezt. Egyes istennevek, kezdeti mitosztörténetek ugyanis ismét több nép anyagából bukkanván elő, ujból megkisérelték egyes kutatók egy finnugor "vallás" rekonstruálását. Ez a kisérlet a fentebb emlitett "közös alapok, előzmények" szintjéig sikeresnek mutatkozik, tovább azonban nem érvényes, és azok munkássága, akik esetleg erőszakosan, mechanikusan igy következtetnének, kihivná a kutatótársak ellenvéleményét.

Az itt emlitett követelményeket bizonyos tekintetben számba veszi a vallásfenomenológiai kutatás, amikor a különböző vallási adatok jelenségvoltából indul ki, és azokat rendszerezett leirások alakjában tárja fel. Ezzel a nézet-

tel kapcsolatban mégis tehetünk két kifogást is. Egyrészt a fenomenológiai vallástudomány ilyen módon gyakran megkerüli, vagy egészen hamis általánosságokig ragadja az összehasonlító kutatásokat; másrészt pedig éppen a vallásfenomenológiai szemlélet az, amelyik azt sugallja, hogy nem a társadalmi tudat, hanem az önállóként létező vallás az a jelenség, amit a folklorisztikának kutatnia kell. Mindkét tévedés a finnugor folklorisztikai kutatásban is hangot kapott - igaz ugyan, hogy elhangzottak ezzel szembenálló vélemények is. Az eddig megvalósitott fenomenológiai jellegü kutatások legtöbbjét azért nem tartjuk végleges eredményünek, mivel az összehasonlitás helyébe az egymásmelléállitást, a magyarázat és indokolás helyébe pedig a puszta dokumentálást állitotta.

Miben láthatjuk mindezek után tárgy szerint egy finnugor mitológiai kutatás legfontosabb témáit? A világ teremtésére és berendezésére vonatkozó történetek közül a dualisztikus kulturhérosz-történeteket; az istenségekre vonatkozó adatok közül a még tulajdonságok nélküli, "üres" főistenről szólókat; általában a "matriarchális" korszak eredményeiként megmaradó női istenségeket. Ezek az adatok jól jelképezik a finnugor mitológia legkorábbinak feltett rétegét. A felsorolt esetekben jó uráli, sőt egyáltalán jó arktikus párhuzamokkal rendelkezünk. Mivel ezek a párhuzamok csupán nagy történeti multban lehettek volna primér jelleggel genetikus összefüggések, ugyanakkor szinte napjainkig elképzelhetők e téren másodlagos kölcsönzések, átértelmezések - nehéz az anyag tipológiai összevetésénél messzebb merészkednünk. Általában azt mondhatjuk, hogy a finnugor hitvilág ugynevezett "zsákmányoló-rétege" /az állatok urára, a halászat és vadászat hiedelemlényeire vonatkozó adatok/ igen tág körben hasonlit a környező népek hiedelmeire. A lélekhitben a dualizmus látszik ilyen régies vonásnak. Mindezekkel kapcsolatban társadalmi-tipológiai egyezések a világ minden tájáról felidézhetők.

Egy következő periódus alkalmával játszódhat le egy folklór jellegü pantheon kialakulása egyfelől /ennek bizonyos mérvü sztereotipiáját az olyan névmegfelelések mutatják, mint amelyek az ugor-szamojéd nom~num, illetve a finnségi- permi in~ilmar/, másrészt a nyugatibb finnugor népek istenségeinek agráristenségekké válása. Ezt a folyamatot már a korábbi kutatók /elsősorban HARVA/ is hangsulyozták, az ujabb kutatások pedig méginkább nyilvánvalóvá, jellemzővé tették.

A harmadik fejlődési szakasz a vallássá szerveződés fokozata lenne. Jól tudjuk, hogy a kereszténység minden finnugor néphez vallásként jutott el, és hasonlóan vallásként jellemezhetjük a mohammedán, valamint a különböző buddhista áramlatok befolyását is, amelyek esetenként különböző uráli illetve észak-eurázsiai népeknél megfigyelhetők. Kérdéses azonban az, hogy önálló finnugor mitológia valahol kialakulhatott-e? A leginkább gazdag adatok a finn illetve a lapp néppel kapcsolatban ismeretesek. A finn pantheon vallás-jellegét azonban gyakran érte már birálat, és a lapp adatok sem eléggé egyértelmüek ahhoz, hogy e ponton egy vitathatatlanul létező pogány finnugor vallási rendszert képzelhessünk el. Inkább már a kereszténység és a feudalizmus keretei közé csatolódás serkenti ilyen szintre a korábban szervezetlen és összhang nélküli religiózus kezdeményeket, hogy azután ugyanez a befolyás később végképp elfojtsa az egész folklór hiedelemhagyományt.

Az összehasonlitó módszerek elvi érintésekor már volt szó néhány elvégzendő összehasonlitási feladatról. Ami a magyar "mitológia" kérdéseit illeti, egy finnugor összehasonlitó távlat ismeretében méginkább sajátosnak tünik ennek a sorsa. Semmi nyomunk ugyanis ilyen "finnugor" teremtésmondára, asszonyistenségeink nyoma homályos /maga legbiztosabb adatunk, az asszony szó későbbi átvétel/, az állatok urára, erdei és vizi szellemekre vonatkozó adataink szinte hiányoz-

nak, semmitmondóak. Furcsa módon nem tudjuk adatokkal dokumentálni a korábbi zsákmányoló pantheon földmüves istenvilággá való változását, stb. Miben kereshetjük e különfejlődés okát? Nehéz lenne egyelőre választ adni e kérdésre. Annyi mégis kiderül a többi finnugor nép hasonló anyagából, hogy a magyar fejlődés a társtalan és különleges történeti-társadalmi eseményekkel indokolandó.

Önmagában sem a legegyszerübb folklorisztikai jelenség a sámánizmus, amely - amint ez közismert - világszerte előfordul, a szibériai népeknél azonban különösen jól ismert, és ezért mintegy a finnugor-urál-altáji vallástörténeti kutatásoknak házi feladatát is képezi. Hosszu ideig olyan nézet uralkodott a kutatók között, hogy a sámánizmusban valamilyen legrégibb, etnogenetikai szempontból a legértékesebb hagyományt sikerült felfedezni. Századunk nagynevü kutatói közül is többen vallották ezt a nézetet, mignem ZELENIN és mások igen határozottan szembe nem szálltak e felfogással. Az uj vélemény szerint a sámánizmus a korábbi "ongonkultusz"-szal jellemezhető vallástörténeti fokra csupán rátelepedett, későbbi képződmény. Ez az ongon /idol/ -tisztelet jól megfigyelhető volt még századunk obiugorjai és szamojédjei körében is, történeti adatok alapján pedig szinte mindegyik finnugor népnél meg kellett hogy legyen volt. Az egyes kutatók ezt általában el is ismerték, különböztek azonban azok a megállapitások, amelyek ennek az ongon-kultusznak vallástudományi értelmezését kisérelték meg. Egyes kutatók összefoglaló néven totemizmusnak, mások őskultusznak, ismét mások vadászvallásnak nevezték el a sámánizmusnál ilymódon korábbinak tartott réteget. Mindezek az elnevezések további problémákat rejtenek magukban, nem utolsósorban éppen azért, mivel a totemizmus vagy az őskultusz sem sokkal tisztázottabb fogalmak, mint maga a sámánizmus; a vadász-religió pedig különféle értelmezésekkel előforduló, önmagában még üres kategória csupán. Anélkül, hogy akár csak elképzelésben is a kérdések végleges, általános megoldásának tarthatnánk ezt, kisérelj̈ük meg egy

kissé rendbe szedni a finnugor viszonylatban ide tartozó kutatási lehetőségeket.

Helyesnek ismerjük el azt a véleményt, hogy a sámánizmus nem a legrégibb kimutatható foka a finnugor népek vallásos folklórjának. Többek között az is bizonyitja ezt, hogy a sámánizmus viszonylag vitathatatlanul csupán az obiugoroknál, illetve a szamojédoknál mutatható ki. A lapp noaite már csupán többszörös áttételek feltételezésével vélhető sámánnak, mig a többi finnugor népnél csupán egyes kétségtelen nyomai mutatkoznak a sámánizmusnak, ezek egységes rendszert alkotásáról már nem beszélhetünk; sőt abban is kételkedhetünk, hogy e népeknél valaha is rendszerként létezett volna a sámánizmus. Az ezt megelőző hiedelemrendszer megnevezésére azonban a totemizmus név sem alkalmazható önmagában, különösen abban a hevenyészett felfogásban, amelyben általában előtérbe kerül. Több mint egy fél évszázada birálta már GOLDENWEISER azt a nézetet, amely szerint ha a totemizmus három fő jellemvonásának /a klánokra oszló társadalom - emblémák és tilalmak kapcsolják össze a természet bizonyos jelenségeit ezekkel a klánokkal - az emberek és a természeti jelenségek között leszármazási kapcsolatot tételeznek fel/ bármelyike elszigetelten is előfordul: ezt a formát máris totemizmusnak nevezik. Pusztán az a tény, hogy egy társadalom leszármazási csoportokra oszlik, vagy hogy egyes emberek állattól, növénytől, kövektől származtatják magukat, önmagában még nem hozható kapcsolatba a totemizmussal, annak sem a jelenre, sem a multra vonatkozólag nem lehet bizonyitéka. A totemizmus a vallási és leszármazási /vagyis társadalomszerveződési/ rendszereknek egy sajátos fejlődési foka, amelynek igen sok jellemvonása van. Ezek közé tartozik a még élénk nemzetségi szervezet, a zsákmányoló gazdálkodás, az egyes leszármazási csoportok közti exogámia, stb. /Csak mellékesen jegyzem meg, hogy az őskultusz, idoltisztelet, állatalaku segitőszellemek ismerete, speciális temetési formák - amelyekkel mind megkisérelték definiálni a sámánizmus előtti fokozatot -, még ennél is

zavarosabb, azon kivül ehhez viszonyitva elenyészően kisebb jelentőségü kategóriák./ Mindezekből azt vonhatjuk le, hogy a sámánizmust, illetve az ezt megelőző szakaszu hiedelemrendszert társadalomtörténeti érvek alapján kell egymástól elválasztanunk. Ha a zsákmányoló életformát két részre osztjuk, egy kezdetleges és egy fejlettebb halászat-vadászat-gyüjtögetés szakaszára, akkor még mindig csak nagy vonalakban közelitettük meg a megoldást, és ezt az egyes népeknél konkretizálni kell még: voltaképpen azonban kijelöltük a megoldás utját. Arra vonatkozóan pedig, hogy milyen társadalmi lépcsőfok jellemzi ezt a változást, abból következtethetünk, hogy a sámánizmus legalsó fokozata még milyen társadalomtörténeti sajátosságokkal rendelkezik.

A sámánizmus ugyanis korántsem egységes, változatlan hiedelemrendszer. Primitivebb foktól egészen szinte a vallás határáig eljuthat. A szibériai anyagban egyaránt előfordul matriarchális és már apai leszármazási rendet ismerő fokon; gyüjtögető, illetve rénszarvastartó népeknél. A fejlettebb sámánizmust inkább a délibb, altáji népeknél figyelhetjük meg. Ma még nem adhatunk ugyan választ arra a kérdésre, hogy ennek gazdaságtörténeti-társadalomtörténeti, vagy az interetnikus kapcsolatokkal magyarázható okai vannak-e. Annyi mégis bizonyos, hogy a ma sámánizmust üző népek legtöbbjénél is észrevehető egy fejlődési forozat. Ennek az elején még nincs külön sámán, hanem egy-egy közösség minden egyes tagja kapcsolatba léphet a szellemekkel. Ezek száma kisebb, alakjuk üresebb, nem rendszerezett. A világ szférákra, jó és gonosz szellemekre való felosztása még nem ment végbe. Amikor mindez már megjelenik, megjelennek az első sámánok. Ezek rendszerint asszonyok, akik egy-egy nemzetség, vagy egy-egy család nevében végzik a természetfeletti lényekkel való közlekedés funkcióját. Igen sok tényező /a sámán idegbaj, a sámán bódultság, a sámán elrejtezés, a sámán konkrét tudás nélkül való gyógyitása, stb./ arra vall, hogy a sámánizmus egy rossz utra fordult, kényszeredett, elnyomorodott vallás-

fejlődés eredményeként válik olyan egyeduralkodóvá Szibéria sok népénél, nyilvánvalóan a társadalmi életforma egy hasonló megcsökevényesedésének, megrokkanásának a velejárójaként. Szerencsére a finnugor népek zöme nem ezt az utat járta be, és a földmüvelés megismerése után mihamarabb levetette magáról e lelki guzsokat, fejlődőképes agrármágiát, közösségi szokásokat teremtve meg a maga számára.

A konkrét kutatási feladat ez esetben is átfogó, szintétikus jellegü müvek elkészitése. Közvetlenül a magyar folklórral kapcsolatban pedig legelőször is arra a kérdésre kell választ adnunk, hogy beszélhetünk-e valaha is volt rendszerszerü magyar sámánizmusról, vagy az erre valló adatok csupán töredékes kölcsönzést, samanisztikus elemek mellékes meglétét bizonyitják-e? A recens magyar folklórban több jelenség /elsősorban a táltos köré füződő hiedelmek/ nyilvánvalóan összefüggnek a sámánisztikus elképzelésekkel, azonban még itt is feltünik az a különbség, hogy a táltos tevékenységének nem célja, csupán formája az, amely sámánisztikus párhuzamokhoz mérhető. Egyelőre más közvetlen adat sem áll rendelkezésünkre annak a bizonyitására, hogy a magyarok valaha is a sámánizmus rendszerét gyakorolták volna. Társadalomtörténeti érvekkel legfeljebb csak annyit valószinüsithetünk, hogy azon a fejlettségi fokon, amelyen más népeknél megjelent a sámánizmus, a magyarok elődei sem alakithattak ki más hiedelemrendszert maguknak. E ponton további meggondolkoztató tényekkel kell azonban számolnunk. Láttuk ugyanis,hogy egész sor finnugor nép rendszeres, szisztématikus jelenségként nem ismerte a sámánizmust. Ennek alapján feltehetnénk azt is, hogy az ugyancsak finnugor magyarok csupán egyes elemeit kölcsönözték altáji népektől, és ezeket a kutatás csupán tévedésből igyekszik egyetlen tablóvá összeilleszteni. E probléma eldöntésében - javarészt egyéb források hiányában - eleddig döntő szerepe volt bizonyos nyelvtörténeti következtetéseknek. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az egyes szófejtésekre épülő magyarázatok korántsem mindenben ki-

elégitőek, és még a biztos etimológiák alapján is igen zürzavaros kép rajzolódik ki a magyar sámánizmus kutatója előtt. Amint jól tudott, a hipotétikus magyar sámán nevei közül mai folklórunkban a táltos, tudós és a garabonciás a legismertebb. A tudós neve annyira különböző értelmezéseket tesz lehetővé, hogy szinte kiesik a további következtetési láncolatból. A garabonciás igen kései, eredetében a sámánizmustól teljesen idegen elnevezés. A táltos értelmezése pedig koronként igen változott, és csupán a XVII. századtól kezdve vannak biztos adataink arra vonatkozóan, hogy mai jelentésében használatos volt. Sajátosnak mondhatjuk azt a tényt is, hogy a sámán neveként nem a büvös, vagy az orvos, hanem éppen a táltos őrződött meg hiedelemalak elnevezése formájában. Ami a többi hasonló szerepü nevet illeti /bölcs, boszorkány, stb./, ezek fennmaradása arra enged következtetni, hogy egy egyöntetü sámán-elnevezés is fennmaradhatott volna. /Tudniillik, ha ilyen egyáltalán létezett volna, ami egy nagyfoku sámánizmus esetén legalábbis elképzelhető lenne./ Jellemző az a tény is, hogy nyelvünktől éppen az ugor és délszibériai török kám szóra nincsen adat, ezzel szemben a burját-mongol bő leszármazottját ismerjük /büvös/. A sámántevékenységre vonatkozható müszavak esetében sem világosabb a kép. A reg és rejtezik finnugor szavak /jóllehet az előbbiek alapján ide is egy burját-mongol etimológiáju szakkifejezést várhatnánk/, és korántsem csupán a sámánizmussal kapcsolatbahozható összefüggések keretében kerülnek elő nyelvünkben. Gyógyit és árt szavaink - egy hipotétikus sámánterminológia kulcsszavai - pedig a jós névvel együtt közvetlenül nem függnek össze a sámánizmussal, inkább egy jó-javas-gyógyit jelentéscsoportot képviselnek, amely sámánizmus nélkül is jól értelmezhető. Hasonlóan összevissza kép kerekedik ki a sámánizmus szokás- és hiedelemanyagának áttekintésekor is. A dualisztikus lélekhit, a sámán ugynevezett "állatalaku életlelké"-re vonatkozó beszámolók, a világfa, a természetfeletti ember repülése, a világrétegek gondolata, stb., stb. nem a sámánizmus

sajátos jellemzői, hanem olyan messze földön ismert jelenségek, amelyek többek között a sámánizmus formáit is kiszolgálják. A speciális sámánvonások /extázis, tulvilági utazás, sámándob/ a magyar anyagban periférikus utalásokból következtethetők vissza. A magyar táltoshit legjellemzőbb vonásai /állatalaku küzdelem, tejvarázslás, kóborlás, időjóslás/ pedig a sámánizmus keretén belül periférikus jelenségek. Azt hiszem, egyelőre elég ennyi annak a bizonyitására, hogy e kérdéssel kapcsolatban még tüzetes további kutatásokra van szükség, és csak ezután dönthetünk a magyar "sámánizmus" finnugor vagy török-mongol etnikai rétegződéséről, történeti kialakulásáról, egyáltalán létezéséről.

Egész sor olyan jelenség van még a finnugor népi hitvilágban, amelyek összehasonlitó kutatása igen kivánatos volna. Néhány kérdéssel kapcsolatban /mint amilyen a "szent" fogalom jelentkezése, a keresztény térités és a korábbi pogány vallások egyes vonásainak továbbélése, a nyugati és keleti kereszténység közti különbségek megnyilvánulása, egy Ladoga-Bizánc vonal mentén déli-északi irányban bekövetkező hagyománytovaterjedés, egyáltalán a finnugor néphit kapcsolata a skandináv, szláv és más népek néphitével, stb./ már sok eredménnyel kecsegtető kutatások meg is indultak. Mindezek részletesebb kommentálását ezuttal mellőzve csupán egyetlen kutatási területre kell még figyelmünket forditanunk.

A hiedelemmondák összehasonlitó vizsgálata éppen napjainkban került az érdeklődés előterébe. E területen sajnos kevéssé voltak közismertek azok a kutatási eredmények, amelyeket SYDOW és tanitványai a hiedelemmondaszerveződéssel, elsősorban az ugynevezett memorát-ok keletkezésével kapcsolatban értek el. Finnségi anyagon, de összehasonlitó apparátussal és igénnyel több igen számottevő tudományos kisérlet is foglalkozott e kérdéssel. Az észt LOORITS elsősorban történeti összefüggések illusztrálására használta fel ezt a folklór müfajt, tulnyomórészt ilyen szövegek segitségével

vázolva fel az észt folklór /különben elég önkényesen elképzelt/ többezeréves szerkezeti fejlődését. Inkeri anyaggal dolgozott HONKO, akinek a szemében ez a kérdés különösen azért fontos, mivel az eddig üresen "vallás"-nak feltételezett néphit voltaképpen csak az ilyen memorátokban nyilvánul meg, és ha feladjuk a már eddig is hibásnak bizonyult ősvallás-kutatást, szükségképpen a hiedelemmondák néprajzi értelmezését kell adnunk. A teológiától a néprajz felé fordulás igen nagy örömmel üdvözölhető éppen azon a területen, amely napjainkban is minden finnugor népnél /a magyaroknál is/ bőségesen kutatható. E területen az anyaggyüjtés, archiválás, rendszerezés és elsődleges értelmezés területén is szoros nemzetközi együttmüködésben dolgozhatnak a kutatók. Ennek a kutatásnak a lehetősége megvan, csupán a kereteit kellene intézményesen is biztositani.

A hiedelemmondák kutatása azért "napjaink kérdése", mivel az eddigi kutatások során erre az anyagra kevés figyelem jutott. A feljegyzők kicsontozták az anyagot, le sem irták, csupán a mitológiainak vagy ritusszerünek érzett mozzanatokat rögzitették. Az ujabb gyüjtések bebizonyitották, hogy a müfaj él, és éppen ez az a forma, amelyben ma a folklór hiedelmek megmaradnak. Egy ilyen népköltészet-ihletésü folklór kérdéskör /szemben az eddigi ritus- illetve mitosz-keresésssel/ azért is igen jelentős, mivel a folklór legutóbbi fokozatát közvetlenül tükrözi. Legrégiesebb szövegei sem mutatnak mást, mint a már domesztikált, familiarizált szellemvilágot: a termelő, letelepült életmód alkotásait. Mióta néhány összehasonlitó munka is napvilágot látott a hiedelemmondák körében, és készülőfélben van e folklór müfaj európai méretü rendszerezése, méginkább kivánatossá vált e problémák összehasonlitó finnugrisztikai szempontból való vizsgálata is. Tudomásom szerint folyamatban van a finn, karjalai, észt és magyar hiedelemmondák katalógusszerü rendszerezése. Folyik illetve szinte lezárult már néhány kisebb balti finn nép hiedelemmondaanyagának feltárása /liv, vót, inkeri, stb./.

Nagyon kivánatos lenne a permi, volgai és az obiugor anyag hasonló mérvü feltárása is, akár kiküldött expediciók közremüködésével is. Egyelőre nem látni nagyobb értelmét annak, hogy egy speciális finnugor hiedelemmondarendszerezést készitsünk el. Ennél többet érnek szolid nemzeti, lokális tanulmányok. Mégis meg kell jegyezni azt, hogy a magyar hiedelemmondák várható megegyezései /halász-vadászhiedelemanyag/ teljesen hiányoznak, bizonyos házi szellemekre vonatkozó egyezések pedig inkább közös kelet-európai jelenségnek, mint megőrzött finnugor örökségnek értelmezhetők. Ennek ellenére is igen nagy a jelentősége az ilyen kutatásoknak, hiszen ez a tény éppen azt bizonyitja, hogy a hiedelemmondák anyaga viszonylag frissebb, mint a csökevényként, elhomályosult adatokként tovább élt mitológiai maradványok. Összegezve az eddigieket: a hiedelemmondák kutatásától mind szociológiai, mind poétikai, mind pedig folklorisztikai szempontból sokat várhatunk. A finnugor kutatások eddig, egymástól függetlenül is az ilyen vizsgálatok élvonalához számitottak. Koordinálva az ilyen irányu kutatásokat, ez az előkelő helyzet még bizonyosabbá válhat.

b/ népköltészet

Jóllehet nem választhatjuk el egymástól teljesen a népköltészet müalkotásait a néphit és népszokás, sőt egyáltalán a mindennapi élet más eseményeitől, mégis vannak olyan folklorisztikai alkotások, amelyek szinte teljes mértékben csak költészetként és költészet voltukból élnek. Ezek kutatása a finnugor népek körében is már évszázadokra nyulik vissza, mégis valamilyen okból kisebb mértékü volt, mint a hiedelmeké és szokásoké. A finnugor népköltészetről jószerivel egyetlen összefoglaló munkát sem ismerünk, az ide gyüjthető adatokat a legkülönbözőbb helyekről kell összekeresnünk. Egy ilyen tipusu kutatómunkának végső célját egy összegezésben jelölhetjük meg, amely az összes finnugor nép népköltészetét

ismerteti, társadalmi-történeti áttekintésben, az egyes népek anyagát egymással és a népköltészet egyetemes fejlődéstörvényeivel hasonlitva össze. Egy ilyen munkában igen nagy szerepet kap a müfajok és müfajcsoportok áttekintése, éppen ezért a következőkben mi is ennek az elrendezőelvnek a segitségével futunk át az összehasonlitó folklorisztikának a finnugor népköltészet kutatásában megpillantható jövő feladatain, természetesen csak az utirány kijelölése, a lehetőségek első felvázolása keretein belül maradván.

Az epikus müfajok esetében legalábbis nagy vonalakban tisztázódott már az epikus müfajok keletkezése, müfaji evolúciójának és differenciációjának az utja. A legkorábbi réteget - eszerint a nézet szerint - a kezdeti premitikus történetek jelentenék. Később ezekből egyfelől kialakul a mitológikus epika /amely a világ keletkezéséről, az ember eredetéről, a társadalom kezdeteiről szól: hősei a kulturhéroszok, és mitikus szereplők, ezek között megszemélyesitve rendszerint a természet erői is megjelennek, a társadalmi tematika viszonylag szegényes/ másfelől pedig az "egyszeri ember"-ről szóló mindennapi történetek /ezek tematikája a közösség élete, minden jelentékenyebb változtatás nélkül/. Egy következő fokozatban jelenik meg a hősepika, illetve a mese. Mindkét müfajcsoporton belül további rétegeket különböztethetünk meg. A hősepika legkorábbi formája alig különbözik a premitikus korszak alkotásaiétól. A hős még a természet erőivel veszi fel a küzdelmet, általában a nemzetség, vagy a telephely, nem pedig egy nagyobb társadalmi csoport képviselője. Később bontakozik ki az emberek között vivott harcokat bemutató valódi hősepika. A hősepika kezdetben az osztály nélküli társadalmak, vagy a katonai demokrácia körülményeit mutatja be, bizonyos mértékig azonban még a feudális állam idején is továbbélhet. E nagyméretü tematikát feldolgozó müfajcsoporttal szemben a mese a kisebb társadalmi keretek /elsősorban a szerveződő család/ epikus motivumait, szüzséit dolgozza fel. Legkorábbi formája az ugynevezett varázsmese. Később feltünik a hősepikával ro-

konitott hősmese, még később pedig a kalandmese. Az olyan mesei műfajok, mint az állatmese, tréfás mese, formulamese, stb. hasonlóan különböző történeti szakaszokra bomlanak, csupán az eddigi kutatás nem mutatott rá kellőképpen e további felosztás lehetőségére és szükségszerüségeire. A legutóbbi folklorisztikai vizsgálatok hangsulyozták azt a különbséget is, amely az arhaikus /osztálytársadalmak előtti, illetve erre az időre utaló/ epika, illetve az államszervezet keretei között megszületö kései epika között fennáll. A feudalizmus /még pontosabban a központi hatalom megerősödése/ idejére tesszük a történeti ének felbukkanását, általában a balladák megjelenését /ez a feudalizmus virágkorában kiteljesedő folyamat/, a mesekincsben pedig a karriermesék, szentlegendák, trufák népszerüvé válását. Ennek az egyetemes folklorisztikai fejlődésrajznak a felvázolására azért volt szükségünk, mivel a finnugor folklór jelenségeit eddig szinte csupán kivételesen illesztették ilyen összefüggések közé - jóllehet csupán egy ilyen általános rendszeren belül elhelyezett adatokból indulhatunk ki egy valóban összehasonlitó kutatásra.

A szerveződő folklór epika tipusához tartozó alkotások jól megfigyelhetők a szamojéd, obiugor és a lapp folklórban, egyes nyomokban pedig szinte minden más finnugor népnél is. A már határozottan kibontakozó hősepika /ezen belül is az arhaikus hősepika/ világviszonylatban is egyik legszebb példája az az arktikus epika, amely a szamojédok folklórjában, valamint az ugynevezett Kalevala-epika legrégiesebb rétegében ismerhető fel. Ez utóbbit /a világ keletkezése, a szarvas követése, a tüz születése és más történetekkel kapcsolatban/ mind a finn, mind a külföldi kutatás is hangoztatta, éppen a legutóbbi évek folyamán. Hasonló kisérletek történtek már az eddig egyöntetüen kései, oroszból való kölcsönzésnek tekintett permi, volgai és ugor mesekincs legrégiesebb rétegeinek a feltárására is. Jól tudott dolog, hogy a Kalevalaepika zöme ugyan az arhaikus eposz ismérveivel egyezik

meg, ismeretes azonban késeibb, feudális réteg is e hagyományban. Még későbbinek tarthatjuk az észt, finn és egyáltalán a balti-finn balladák, szentlegendák műfajait. Karjalából, Inkeriből, Észtországból történeti énekekre is vannak - jóllehet nem tul nagy számban - adataink. Ettől a fejlődéstől teljesen távol esik a magyar folklór, jóllehet a periódusok párhuzamossága itt is szembeötlő. Mindezek után a finnugor folklór igazolni látszik a fentebb emlitett elméleti konstrukciót. Kutatási feladatok azonban igy is maradnak még.

Mellőzve most sok egyéb lehetséges kérdést, emlitsünk meg néhány megoldandó problémát az itt emlitett folklór műfajtipusok elterjedettségével kapcsolatban. Sajnos, a problémák közül jónéhány abból ered, hogy igen hiányosak ismereteink egyes uráli népek epikus folklórjára vonatkozóan. /Alig ismerünk valamit a szamojéd mesekincsből, az enyec, nganaszan epikából, teljesen ismeretlen a kihalt déli szamojédok népköltészete; a permi sőt a volgai finnugorok közül is alig van történeti mondagyüjtés, stb./ A meglevő adatokból kiindulva a szamojéd és a lapp epikus műfajok rendszere jól értelmezhető. Feltünő már az a tény, hogy a finnségi népek közül csupán egy igen kicsiny területen bukkan fel jelentős hősepika /Karjala, a karjalai földnyelv, Inkeri és Kelet-Észtország területén/. Problémaként vetődik fel az is, hogy az észt anyag prózai mondákban ismert történetei /a Kalevipoeg és Suur Toll-történetek, stb./ hogyan vethetők össze a verses hősepika alkotásaival. Még ennél is homályosabb az a kérdés, volt-e hasonló kezdeménye a volgai és permi finnugoroknak, és ha igen, miben lehetne ennek nyomát megtalálni? A balti és szláv balladakutatás problémáinak a fényében rendkivül fontos lenne tisztázni azt is, milyen korszakban és milyen területen ismert a ballada műfaja a finnugor népek körében. A történeti énekkel kapcsolatban azt kellene tisztáznia a kutatásnak, hogy ez a nyugateurópai-germán-skandináv, vagy moszkvai-orosz centrummal tart-e genetikus kapcsolatokat.

A mesekutatás napjainkig jószerivel csak az egyes tipusok, szüzsék, motivumok nemzetközi elterjedettségét kutatta. Ideje lenne viszont alkalmanként megforditani a kérdésfeltevést, és a mese egyes válfajainak történeti-geográfiai elterjedési körzeteit felrajzolni. Igy válnék megmagyarázhatóvá az is, hogy a finnugor mesekincsben feltünő régies vonások közös kölcsönzés, önálló lelemény, vagy éppen más nemzeti epikus müfajokból az idegenektől átvett mesékbe átültetés eredményeie? /Ez utóbbi feladat mesei müfajonként különböző formában, de több esetben is elvégzendő lenne./

Noha már volt szó arról, hogy a magyar folklór epikus müfajai közvetlenül más rendszerüek, és csupán a fejlődési egymásutánban mutatnak azonosságot az ilyen módon felvázolt általános finnugor müfaji evolucióval, mégis külön ki kell térnünk e tárgykörrel kapcsolatban is a magyar folklór néhány jelenségére. Azért van erre szükség, mivel az eddigi magyar folklorisztikai kutatások éppen az epikus müfajok egyes elemeivel kapcsolatban kisérelték meg genetikus finnugor párhuzamok felidézését. Az eltünt magyar hősepika nyomozása, a magyar ősvallás "emlékei" a magyar népmesékben és mondákban, a magyar balladakincs "honfoglaláselőtti rétegé"-nek nyomai, bizonyos mesei fordulatok keleti párhuzamai, a magyar eredetmonda /Hunor és Magyar, a csodaszarvas/, a magyar-hun monda, egyes csillagnéveredeztetések, medveünnepi adatok és még több más ötlet mindegyikében az a felismerés rejlett, hogy a mai magyar népköltészetet leginkább epikájában rokonithatjuk a finnugor, vagy általában a keleti népekével. E nézetek különböző erudicióju kutatóktól származtak, olykor széleskörü bizonyitó apparátus igazolja őket, máskor csupán zseniális megsejtéseknek tarthatjuk őket. Egy részüket a genetikus-összehasonlitó módszer, kisebb csoportjukat pedig /egy hol jól, hol kevésbé pontosan értelmezett/ tipológiai összehasonlitás ihlette meg. Összefoglaló jelleggel azt mondhatjuk e kérdéskörről, hogy igen nagy szükség volna az eredmények egymással összevetésére, bizonyos reviziójára. Néhány fel-

ismeréssel kapcsolatban ellenérvek is bukkantak fel, mások pedig egyoldaluan genetikus összefüggéseket sejtetnek ott is, ahol véleményem szerint pusztán egy müfaj meglétéből szükségszerüen következő tipológiai azonosságok figyelhetők meg. Elmaradt továbbá az epikus alkotások összehasonlitó kutatásából a csaknem teljes keleti szláv anyag, amely pedig igen lényeges egyezéseket kinál - még az első, felületes áttekintésre is. Távolabbról még egy gondolatot füzhetünk a magyar folklór epika ilyen orientális kapcsolatainak a kérdéséhez. Felmerült ugyanis az a gondolat, hogy egyes, a magyar népköltészetből idővel eltünt alkotások, motivumok, esetleg egész müfajok a környező szomszéd népek folklórjában /elsősorban a román illetve a cigány folklórban/ még mindig kimutathatók lennének. Elméletileg semmi akadálya nincs annak, hogy ezt feltételezzük, és ilyen módon mintegy bevonjuk az összehasonlitó finnugor folklorisztika problémakörébe a román vagy más népek folklór anyagának egyes vonásait is. Azonban az eddig felhozott konkrét példák egytől egyig fantazmagóriáknak bizonyultak, és egyelőre csupán hipotétikus lehetőségként tételezhetjük fel azt, hogy a jövőben esetleg sikerül bizonyitani is az ilyen tételeket. /Nem tartozik ugyan igen szorosan a finnugor összehasonlitás tárgyköréhez, mégis megjegyezhetjük, hogy e feltételezett átadás-átvétel a középkorban zajolhatott volna le. A középkori magyar folklór pedig egyáltalán nem jól felkutatott terület, és nemzetközi kapcsolatait tekintve sokszor éppen az ellenkezője igaz annak, amit a közvélemény állit. Virágénekeink, balladáink, egyes szertartásdalaink, magyar táncaink, törökellenes "történeti" epikánk mind-mind másként értelmezendők, amint ez ma - részletmonográfiák hiján - köztudott. Éppen ezért lenne égető szükség, egy, a középkori magyar folklór müfajok rendszerét bemutató dolgozatra, amelynek tanulságai alapján azután a későbbiekben megbizható módon nemzetközi méretü összehasonlitásokat is elvégezhetnénk, nem utolsósorban éppen a finn és észt folklór középkori müfajhierarchiájával vetve össze a magunkét./

Minden nép folklór lirája két nagy osztályra bomlik: a közösségi lira és a sokkal későbbi individuál-lira csoportjaira. Az előbbibe tartoznak például a siratók, házassági szertartásdalok, bölcsődalok, munkadalok, jelesnapi énekek; a második legfontosabb válfaja a szerelmi dal /a tulajdonképpeni lirai alkotás/, ezen kivül ide tartoznak a tréfás dalok, nem szertartásszerü ünnepi és táncdalok, és funkciójukban ide számitanak a gyermekjátékdalok is /amelyek azonban gyakran eredetileg a lira első osztályához tartoznak/. Természetesen mindkét részen belül önálló fejlődés figyelhető meg, a nemzeti és nemzetközi inditékok másként-másként módosultan alakithatják az egyes lirai müfajokat. Ez a beosztás igen kézenfekvő, és voltaképpen - noha rejtetten - minden eddigi kutatás is eszerint csoportositotta anyagát. Társadalomtörténeti értelmezéssel mégis csupán a legujabb időben egészült ki e felfogás, amikor a lirai hagyomány második rétegét, a szorosabban vett individuállira keletkezését a szabad személyiség keletkezésének társadalomtörténeti folyamatával kapcsolták össze. A szabad személyiség kialakulása önmagában véve is hosszas történeti folyamat. Az antik lirát már az hozta létre, hogy bizonyos uralkodó osztályok keretei között megindult e folyamat, amely a folklórt alkotókig azonban csak jóval későbbre jutott el. Voltaképpen a kapitalizmus elterjedése, a feudális termelő-fogyasztó közösségek /faluközösség, falu, nemzetség/ felszámolása hozza létre az egyéniséget, és az egyéniség kifejeződését a lira második rétegében. Természetes az is, hogy ez a társadalomtörténeti folyamat nem csupán a folklór lirában mutatkozik meg /többek között ez az alaptémája a balladák egyik lényeges csoportjának, a házassági szokások uj rétegének, stb./, mégis a leghatározottabban éppen az a folklór müfaj reagál e változásra, amely természete szerint minden egyes alkotásban arra törekszik, hogy a valóságot feloldja, kifejeztesse a szubjektumban. A folklór lirának egyetemes esztétikai jelentősége éppen abban áll, hogy a valóság müvészi elsajátitásának a miként jében bekövetkezett legutolsó befejezett változásfolyamat eredménye-

ként értelmezhető, rendkivül alkalmas arra, hogy két rétege egymással összemérésével konkrétan, folklorisztikusan, művészetileg ábrázoljuk ezt a világtörténeti-társadalmi folyamatot.

A folklór lira első rétegének a kutatásával eddig nem is volt lényegesebb probléma. Egymás mellé gyültek a sirató, jelesnapi ének, munkadal feljegyzések, és hovatovább megérett a helyzet arra, hogy ezt az anyagot testes monográfiák jelentessék meg. Ezt a kutatást folytatnunk kell, és egy idő után arra is gondolnunk kell, hogy összefoglalásokban tárgyaljuk a finnugor népek ilyen folklór hagyományát. A második réteg kutatásában azonban határozottan stagnált az eddigi összehasonlitó kutatás, mivel a valódi helyzetet fel nem ismerve, egy hipotétikus ősforrásból próbálták eredeztetni a lirai dalok ilyen műfaji, formai sajátosságait. A szakemberek már ebből is jól tudják, hogy az ugynevezett "strófikus volgai tatár vagy török" dalok problémájáról van szó.

Az epikus alkotások természetszerüen strófátlanok. A folklór lira első csoportja sem strófikus /a siratók, lakodalmi dalok, szertartásdalok, játékdalok, munkadalok stb. nem a szöveg, hanem bizonyos cselekményegységek szerint tagozozódnak/, a lira második rétege azonban általában strófikus, a volgai dalhagyomány esetében egyenesen négysoros, meghatározott ritmusképletü és strófaszerkezetü alkotásokat jelent. A költői kifejezőeszközök /az ugynevezett természeti kezdőkép, a kibontakoztató hasonlatok, a továbbhaladó parallelizmusok, a point-ra épülő strófaformálás, stb./ is meghatározott szabályosságuak. Mivel pedig a kutatók előtt feltüntek ezek az azonosságok egyrészt a volgai finnugor, másrészt a volgai török és tatár népköltészetben, továbbá a magyar folklór alkotásaiban: mindjárt kész volt az itélet, ez a fajta lirai dal a magyarban honfoglalás előtti finnugor örökség, amit a mari folklór is mindmáig megőrzött. Később, amikor a nem finnugor népek folklórjából is előkerültek hasonló alkotások, ez az

itélet módosult, most már azt állitották a kutatók, hogy mind a magyar, mind a volgai finnugor népek török népektől vették át ezt a fajta folklór alkotást. Ezen a ponton a nézet gyökeres reviziójára van szükség. Nem csupán azért, mivel társadalomtörténetileg is képtelenség lenne feltenni a volgai bolgártörökök második osztályu folklór liráját /ez a világ legelső ilyen példája lenne, amit majd ezer év mulva utánoz csak a provanszi, itáliai, a délnémet, stb. folklór!/, hanem az elgondolást a már eddig is feltárt közvetlen tények is halomra döntik, egyszersmind uj fényt deritve a finnugor népek folklórjának ez igen fontos ágazatára.

A kérdéssel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy az átadónak ismert török-tatár népek dalai között nem csupán ez a lirai fajta fordul elő, hanem ismert például a bait /a hősepikából a történeti dalba áthajló átmeneti forma/ is. Ennek tartalmát, formáját mégsem vették át a volgai finnugor népek, jelezvén azt, hogy az átvétel egyáltalán is csak bizonyos azonos társadalmi-folklorisztikai körülmények következtében jön létre. Másrészt a második tipusu lirai dalt ismerik a komik /kisebb mértékben pedig az udmurtok is/. Hasonló - noha ettől sokban különböző - dalhagyomány tünik fel a balti-finn népek mindegyikénél is. Ez utóbbi elválaszthatatlan egyrészt a skandináv, másrészt a balti lira nagyarányu fejlődésétől. Végezetül a magyar lirai folklór második rétegének feltünését igen erőteljes délszláv, északitáliai és délnémet kapcsolatok kisérik, amelyekről még azt is tudjuk, hogy a 15. századnál semmi esetre sem lehetnek korábbiak. Mindezekhez társul az a tény is /amit azonban ilyen irányu gyüjtések és publikációk hijával csak igen óvatosan fogalmazhatunk meg/, hogy sem a szamojéd, sem az obiugor folklór nem kedveli e müfajt. Hasonló a helyzet a lappoknál, ahol a juoigu-hagyomány mintegy elnyomja a másféle lirai kezdeményeket, annak ellenére, hogy ennek csirái /részben terminológiában is, mint a svédlapp Vuolle, vagy a finnlapp livde terminusok megléte mutatja/ itt-ott felbukkannak. Ezek a mondott érvek

nem csupán a volgai-török lirai csomópont létére vagy nem létére vonatkozóan érvényesek, hanem megrajzolják azt a kutatási programot is, amely szerint a finnugor folklór lira összehasonlitó kutatása elvégezhető.

Különös figyelmet érdemel itt a lira-középpontu balti folklór hagyomány sajátos kialakulása, amelyhez strukturálisan az észt folklór is tartozik. Voltaképpen szinte érthetetlenül gazdag ez a dalkincs /ugyanakkor szinte hiányzik a hosszabb verses epika/, és egyelőre nem tudjuk megmagyarázni, minek a következménye ez. Külön probléma éppen e területen bizonyos előadási-szerkesztési-müfaji sajátosságu hagyományok megléte /a refrénes éneklés, a többszólamuság nyomai; a szokottnál hosszabb, felnőttek által előadott énekes társasjátékok népszerüsége; az epikus ismétlőénekek /kertovarunous/ és balladák történeti dalokkal, valamint más késöepikus formákkal való összevegyülése, stb./, amelyek nem csupán gazdag, hanem igen bonyolult, összetett hagyományrendszert alakitottak itt ki. A korábban exponált kérdésből az is világosan látható, hogy külön fel kell deriteni azt is, hogy voltaképpen miben áll a volgai dalhagyomány sajátossága, egyedi jellege. Az eddigi futó bepillantás alapján ugyanis az a nézet alakulhat ki bennünk, hogy népenként önálló szerkezetek váltak általánossá, ugyanakkor egy-egy nép folklórjában több ilyen lirai szerkesztési megoldás is kialakulhatott, és ezek közül több ismert más népeknél is. A magyar népi lira - a harmadik csomópont - vizsgálata pedig éppen a magyar kutatók feladata. Örömmel jelenthetjük ki, hogy végre gazdára talált ez a terület is a magyar folklorisztikában. Megindult, és remélhetőleg minél gyorsabban haladhat előre a magyar lirai dalszövegek /ez zömében a második lirai osztály anyagát jelenti/ kutatása. A kutatás első fázisaként egy lirai dalszövegtipusjegyzék elkészülése várható. Mivel a második osztályu lira a mondott okok következtében nemzetközi és viszonylag friss jelensége a folklórnak, ez a dalszövegtipusjegyzék is nemzetközi elvek és anyag alapján készülne el, a müfajon

belüli tartalmi sajátosságok tipológiai szerveződését alapul véve. Ezért e munka nem csupán a lirai dalkészlet nemzetközi méretü megismerését segitené elő, hanem általában is uj ismeretekkel járulna hozzá a folklór "tipus" fogalmához, annak összehasonlitó-társadalomtörténeti értelmezését kisérelvén meg. Ebben a készülő munkában már eddig is nemzetközi együttmüködés keretében folyt a kutatás, remélhetőleg ennek a keretei a jövőben még tovább szélesedhetnek. Több konkrét javaslat /lirai dalkutató nemzetközi folyóirat, archivum, katalógusok és bibliográfiai tájékoztatók/ eddig anyagi nehézségek miatt nem valósulhattak meg.

A folklór dráma két nagy ágazata /az ünnepi, szinjátékszerü szokások, illetve a drámaformában előadott folklór alkotások/ közül időben is az első és a jelentősebb közvetlenül kapcsolódik a társadalom mindennapjaihoz, szokásaihoz. A szokások területével kapcsolatos problémák bemutatásakor már esett szó erről a kérdésről. A közvetlen kutatási feladat egyelőre itt is a rendszerezés, az összehasonlitó anyag összegyüjtése. Jóllehet nehéz elhatárolni a folklór dráma két rétegét egymástól, annyi mégis jól látszik, hogy a második csoport /a szinpadon megjelenitett szinjátékok valódi előadása/ igen ritka jelenség az egyetemes folklorisztikában, koránsem fordul minden népnél elő. Éppen ezért, e második rétegre vonatkozó adatokat különös gonddal kellene összegyüjtenünk. Ez a feladat több szempontból is csak kifejezetten összehasonlitó kutatással oldható meg. Ismeretes ugyanis, hogy mind a bábjátéknak, mind az emberi szereplőkkel történő szinjátszásnak egyik klasszikus területe a keleti szlávság, különösen annak délnyugati népessége. Ennek ellenére sem tudunk arról, milyen nyomai, párhuzamai találhatók meg ennek a hagyománynak a balti illetve a volgai finnugor népek körében. A házassági szokások és a társas játékok sokszor kifejezetten szinjátékszerü megrendezése és előadása pedig feltünő vonása az egész balti folklór hagyománynak. Ismét ujabb kérdésként jelentkeznek az epikus néphagyomány előadásának sajátos dramatikus

módszerei, amelyek a romantikus Kalevala-előadási módszer körül keletkezett tévedések eloszlatása /ENÄJÄRVI-HAAVIO/ után is továbbra fennmaradnak, elemzést kivánnak. Már eddig is kihivta a kutatók figyelmét az obiugor szinjátékszerü szokások, elsősorban a medveünnepi szinjátékok sokszinüsége, gazdagsága. Ezen a területen már jeles előtanulmányok is megtörténtek, ugyhogy igen kivánatos lenne a téma monografikus feldolgozása, egyetemes folklór és szinháztörténeti kitekintéssel.

A dramatikus folklór összehasonlitó tipológiai kutatásával kapcsolatban még egy jelenségre kell felhivnunk a figyelmet. Egymástól látszólag igen távoleső anyagon /mint amilyen a manysi medveünnepi szinjátékok, illetve a recens magyar farsangi hagyományok/ végzett megfigyelések ugyanis azt mutatják, hogy a folklór hagyomány egy-egy szeletén belül, viszonylag rövid időközre jellemző anyagon is megfigyelhetü különböző értelmü dramatikus alkotások egymás mellett előfordulása. Arról van szó ugyanis, hogy a például vett szokástömbök mindegyikében a mitológikus-mitikus szinjátéktól a már szokásszerü szinjátszás, a mindennapi élet jeles alkalmainak komoly megjelenitése és más fokozatokon keresztül az egyszerü életképek, zsánerképek müfajáig, másrészt pedig e komolyan tárgyalt életjelenségek komoly szinjátékait kinevettető paródiákig meglehetősen vegyes természetü folklór alkotások találhatók meg. Nyilvánvaló ugyan, hogy végső soron történetileg különböző periódusból származtak a "totemisztikus" vadászceremóniák, mint a Pathelin-mester tipusu póruljárt becsapótörténetek /például a vogul prémárust pálinkával elkábitani akaró orosz kereskedő, akit végül is a vogul játszik ki/: ennek ellenére egymás mellett fordulnak elő, ugyanannak az alkalomnak és szereplőgárdának a repertoárján szerepelnek, és az előadás módja is azonos jellegü. Természetesen ebben a korszakban a legkorábbra datált hagyományfajták szövegei már nyilvánvalóan átalakulást, olykor többszörös átértelmeződést mutatnak, ezzel ellenkezőleg a legfrissebb hagyományu müvek

szemmel láthatólag kortársi, vagy közel kortársi szituációkat ábrázolnak. Az összehasonlitásnak erre a sokféleségre, összetettségre is ki kell terjednie, és éppen az ilyen megfigyelésekből okulva állithatjuk azt, hogy nem is olyan egyszerü egy-egy szinjátszó alkalomnak valódi jelentését megismerni. A különböző szinmü-fajták, funkciók egymás mellett élése egyébként arra is ujabb érv, hogy az eddigi egyoldalu, genetikus összehasonlitást fel kell váltanunk egy ujabb kutatási metódussal, amely éppen az ilyen folklór alkotási lehetőségek sokszerüsége kereteiben megnyilvánuló tipológiai azonosságokat állitja érdeklődése homlokterébe. Ez a megoldás mind a szorosabban vett népi szinjátékok, mind a tágabban ide értett szinjátékszerü folklór alkotások elemzésekor döntő jelentőségü. Az egyes részletproblémák /maszkok, öltözetek, szinpadok egyezése, egyes szakkifejezések etimológiai összetartozása, stb./ csupán az ilyen összefüggések keretei között világosodnak meg igazán. Az előadott szüzsé és az előadás folyamatának társadalomtörténeti rétegződése az a középponti probléma, amelyből kiindulva a többi kérdésre is valós választ adhatunk. Ezek a kérdések egyébként egyetemes szinháztörténetileg is igen jelentősek, hiszen nem kisebb problémákról van szó, mint az avatás és az ősszinház, a termékenységvarázslás és a folklór szinjátszás, a folklór mitológia és a folklór szinjátszás kapcsolata. Különösen az obiugor és szamojéd anyagban /ahol például él még a nemzetségi exogámia emléke, az asszonyoknak a szinjátszáshoz való különös viszonya, és más, egyebünnen rég eltünt arhaikus vonások/ igazán könnyen kereshetünk akár perdöntő érveket is az ilyen egyetemes drámatörténeti vagy szinháztörténeti viták befolyásolására. Az összehasonlitó és a nemzeti drámakutatások összekapcsolódása pedig egész egyszerüen azon a problémán áll, hogy miképpen magyarázzuk meg a szinjátszás mindmáig legnagyobb fordulatát, esetenkénti demitizálódott, fizetett szórakoztatássá válását. Ez a folyamat - igy vagy ugy - éppen az egyes önálló finnugor népek életében zajolhatott le, és

történeti adatokkal egyetlen nép forrásaiból sem állapitható meg teljességgel. Ha azonban összevetjük az eredményeket egymással, nem csupán a közvetlen nemzeti folklór drámatörténetek, hanem egyáltalán a folklorisztika is gazdagabb lesz. Sajnálatos módon, e területen a szervezett, nemzetközi összefogással dolgozott kutatómunkának még multja sincsen, szinte mindent elölről kellene kezdeni, ha komolyan nekilátnánk e problémák komparativ feltárásához.

A többi folklór müfaj és müfajcsoport nem azért maradt ki az eddigi felsorolásból, mintha azok területén nem lenne helye az összehasonlitó kutatásoknak. Inkább bizonyos kényszerü tömörség és konkrét megfontolások halasztották más alkalomra a gyermekjátékok, a folklór tánc, a specifikusan tréfás néphagyományok, a folklór élménybeszámolók, a különböző finnugor irás- és számolásrendszerek folklór vonásainak, kutatási perspektiváinak a felvázolását. Az esetek többségében az előtanulmányok csekély száma is csüggesztően hathat a kutatókra. Igaz ugyan, hogy mintegy varázsütésre, nem teremthetünk a finnugor folklorisztika minden egyes területére egész sor szakembert, mégis temérdek feladat vár gazdára a legkülönbözőbb területeken, és a témák meg az idő mulása valósággal kiáltanak gyüjtők és feldolgozók után. Hogy ezek megtalálása milyen nehéz, jól bizonyitja egy eddig még szintén nem emlitett, jóllehet igen fontos terület: a szoláshagyomány példája. A legtágabban értett szólásfolklór /ide értve most a rejtvények, szóláshasonlatok, közmondások, szállóigék egész sorát/ a finnugrisztika eddigi mostohagyermeke volt, jóllehet tetemes anyag gyüjt össze az izes nyelvi fordulatok után vadászó nyelvész kutatók füzeteiben. Az eddigi feldolgozások jobbára csak világszerte ismert szólások helyi módosulatait idézték, mintegy az emberi szellem azonos voltát bizonyitva példáikkal. Olykor a citált szólásoknak legalább az alakjában is kételkedhettünk ugyan, a legnagyobb baj mégsem ebben rejlik, inkább abban, hogy a szóláskutatás ma is csupán utban van az igazán tág nemzetközi összefogás felé,

és az egyes nemzeti szóláskincset korántsem tudjuk egy-két kulcspéldával szimbolizálni. Ehhez előbb a világ minden nemzetéről legalább első közelitésre elégséges áttekintéssel kellene rendelkeznünk. Ettől pedig milyen messze vagyunk még. Hasonlóan keveset tudunk a szólások egyes müfajairól, azok specifikus alakulásáról és sajátos feladatukról, funkciójukról az illető társadalom életében. Enélkül a kutatás a levegőben lóg, ez a munka pedig ismét csak nemzetközi összefogással végezhető el. Nagy örömmel látjuk, hogy éppen a finnugor tudományosság vette a kezébe a legujabban a nemzetközi szóláskutatás összehangolásának az ügyét /KUUSI tevékenységére és a Proverbium megindulására gondolunk/. Ami ebből a finnugor népek folklórjának a területén található feladat: az egyes müfajok, formai csoportok népenként és ezen belül történetileg lehető pontos feldolgozása, jó reprezentativ antológiák létrehozása. A magyar kutatók feladata az kell,hogy legyen, hogy végtére áttekintsék az utóbbi félezer évből viszonylag ismert magyar szólásanyagot, megállapitsák ennek történeti és müfajbeli változását, és az immár majd 70 évvel ezelőtt megjelent utolsó magyar szólásgyüjteményt végre egy jobb, szinvonalasabb vállalkozással helyettesitsék. A magyar szóláskincsben igen nagy számban bukkannak elő a középkor vándorszólásai, ugyanakkor eddig nem sikerült találni csak finnugor szólást. Azt sem állithatjuk azonban biztosan, hogy a találóskérdések, rejtvények ilyen irányu áttekintése eleve reménytelen vállalkozás volna. Finnugor eredetü mese szavunk, amely még a 15. században is 'aenigma' jelentésü volt, legalábbis kezdeti reményeket csillogtat előttünk. A nemzetközi szakirodalom is emliti a "Vogel federlos" tipusu találós magyar változatait is, amelyek igen nagy multra, eurázsiai elterjedettségre vallanak. Ha nem is vetélkedik a magyar anyag a keletitengeri finn népek hatalmas szóláskincsével, vagy az igen arhaikus ugor szóláshagyománnyal, bizonyos következtetések még igy is bizonyára levonhatók. Sajnos, ezek bizonyosságát legalábbis egyelőre erősen csökkenti az a tény, hogy jobbára memóriának kell pótolni a nem létező centrális

gyüjteményeket. Amig ez a helyzet nem változik meg lényegesen, csupán tudományos sejtés lesz az, hogy több kései szólásmüfaj /mint például a wellerizmusok/ teljesen ismeretlen a magyar folklórban. Az ilyen adatok pedig - ha hitelesek - igen nagy értéküek a nemzetközi folklorisztikában.

c/ formai és stilisztikai kérdések

Bizonyos mértékig igazságtalanul járunk el akkor, amikor a népzene, a népi diszitőmüvészet /és feltételesen a néptánc/ problémáit ide, és nem az előbbi kategóriák közé soroljuk. Minden osztályozás velejárója az ilyen önkényesség. Ugyanekkor azonban az is igaz, hogy mind a néptánc, mind a népzene igazi tartalma a szokás illetve a szöveg, amelyről már korábban szó esett. Elképzelhető ugyan olyan vizsgálat is, amely a zenét illetve a táncot nem pusztán járulékos formai elemként vizsgálja /és éppen ez volt az etnomuzikológia valamint az etnokoreológia célkitüzése/, azonban a finnugor kutatások esetében ez a felfogás csupán elvétve jutott kifejezéshez /például a cseremisz népzene tanulmányozásában/, máshol és máskor a hagyományos népzene- és néptánckutatás szerepelt, kissé ancilla folcloristicae alakjában. Az eddigi kutatás összehasonlitó érveit nem a zenei hagyomány fajaiból, egészéből, hanem annak egyes dallam- vagy stilus-vonásaiból meritette, önnön maga kutatási körét degradálva igy igen rangos, igen preciz - de mégis csak segédtudománnyá. A népi diszitő- és képzőmüvészet kutatása hasonlóan formai analizist, motivumösszehasonlitást nyujtott csupán, amikor e feladatkörnél nagyobb kérdések megválaszolásába fogott, tüstént a néplélek, a diszitő ösztön és más ködös kategóriák magasában találta önmagát, ahova e felfogások hiveit a közönséges folkloristák mindennapi gondolatai nem is tudták követni. Különben is - igen sok formai probléma van a finnugor folklorisztikában, amelynek megoldása legalább ebben az évszázadban elegendő munkát adhatna még mind a népzenekutatásnak, mind a néptánc-

kutatásnak, mind a népi diszitő- és ábrázoló-művészetek kutatásának, valamint a nyelvi anyag formáit vizsgáló összehasonlitó metrikai és stilisztikai vizsgálatoknak. Ilyen kutatások - jóllehet igen egyenetlen mértékben - már meg is indultak, és velük kapcsolatban első következtetések is vonhatók le. Ezek közül azonban csak a legfontosabbakra keritünk sort.

A finnugor folklór népzene sajátos törvényszerüségeinek felfedezése szoros nemzetközi együttmüködés eredménye volt, amelyben leginkább a finn és a magyar népzenekutatók értek el eredményeket. Ezek nemzetközi visszhangjára jellemző, hogy a fejlett társadalmi szerkezetü népek folklórjának kutatásában általában példaként szokták emliteni ezt az irányzatot. A népzenei összehasonlitó vizsgálatok általában a zenei formanyelvre vonatkoztak, annál is inkább, mivel a pusztán hangszeres /ének illetve szöveg nélküli/ zene a finnugor népek folklórjában kései és kisjelentőségü összetevőnek bizonyult. Az összehasonlitó kutatások kiindulópontja egy megfelelő rendszerezés kellett hogy legyen. Ezt Ilmari KTOHN, illetve BARTÓK Béla dolgozták ki. A rendszerezés alapja BARTÓKnál gyakorlati elgondolás: egy a metrikán és ritmikán, sorhosszuságon alapuló katalógus alapelve volt. Már e kutatás során kiderült az, hogy két igen jól felismerhető zenei rétege /"stilusa"/ van a magyar folklórnak. BARTÓK és KODÁLY későbbi munkásságuk során megnyugtatóan tisztázták, hogy ezek közül az első /az ugynevezett "régi stilus"/ pentaton jellegü, kvintváltó szerkezetü dallamokból áll. A második réteg /az "ujstilusu magyar népdal"/ ebből fejlődött ki, visszatérő, kupolás szerkezetü strófás dallamokból tevődik össze. KODÁLY Zoltán már kifejezetten történeti stilusoknak tartja e két réteget. A korábbit rokonitja a cseremisz /mari/ népzenével, és finnugor eredetét vallja. A nemzetközi tudományos közvélemény szemében ma is ez a magyar folklór népzene ügyében elhangzott végső szó, jóllehet a harminc éve felállitott elmélet azóta igen sok ponton módosult.

Az összehasonlitó anyag megnövekedésével kiderült, hogy a pentatónia nem csupán a finnugor népzene tulajdonsága, hanem ennél jóval keletibb /egészen Kináig megtalálható/, ugyanakkor nem idegen egy igen korai Nyugat- és Közép-európai népzenétől sem. Mindezek alapján a kutatók előtt immár az a feladat állt, hogy az egyetemes pentaton hagyományon belül kijelöljék a magyar és a finnugor pentatónia helyét. A bekövetkező részletkutatások elsősorban a legrégiesebbnek tünő magyar szokásdallamok /regösének, sirató, gyermekjátékok/ területéről hozott anyag alapján dolgoztak, ezeket összevetették az ugyancsak legkezdetlegesebbnek mutatkozó finnugor párhuzamokkal /a lapp juoigu-dallamokkal, siratódallamokkal, medvedalok dallamával, stb./ és ezek alapján egy, a pentatóniánál ősibb, néhány hangzat egyezéséből álló rokonság kimutatására törekedtek. Erre annál is inkább szükség volt, mivel a pentatóniához egyre nőtt a nem finnugor népektől származó párhuzamok száma, ugyanakkor a finn kutatók /VÄISÄNEN/ és mások is hangoztatták, hogy maga a pentatónia nem jellemző a finnugor zenére, csupán a mari és a magyar folklór dallamvilágban általános. A magyar anyag rendezése során az is kiderült, hogy sem BARTÓK katalogizálási elvei, sem KODÁLY stilusrétegei nem alkalmasak arra, hogy velük a magyar népzene formai tipológiáját kialakithassák, egy olyan uj, harmadik rendszerezést kell kidolgozni, amely a dallamok egészére érvényes, belső strukturájukat tükrözi és nemzetközi összevetésre is alkalmasabb. E ponton ismét válaszut elé jutott a magyar népzenekutatás - és ezzel együtt a finnugor népzenék összehasonlitó tanulmányozása is. Az ezzel kapcsolatos problémák különösen néhány évvel ezelőtt vetődtek fel élesen, amikor kemény hangon birálták hazai kutatók is az eddigi vizsgálatok bizonyos előitéletszerü, prekoncepciós módszereit. Mivel a nemzetközi népzenekutató közvélemény legfeljebb csak tudomást szerzett a problémákról, de azok eldöntésére nem vállalkozott, maguknak a magyar kutatóknak kellett a kérdést megoldani. /Megjegyzendő továbbá, hogy viták alakultak ki az "uj stilus" eredeztetésének időpontjával, valamint a sem ide,

sem oda be nem osztott, ugynevezett "C" csoporthoz tartozó magyar népzenei anyag történeti és etnikus rétegekre való bontásával kapcsolatban is. Ezek a viták is lezárásra, megoldásra várakoztak a mondott időszakban./

Ezek a felmerült problémák szükségszerüen jelentkeztek, de éppen a népzenei kutatás viszonylagos fejlettségét, szinvonalát jelzik. A megoldási kisérletekből is ezt figyelhetjük meg. Jóllehet még korántsem zárult le minden vitás kérdés, a szóba jött problémák zömében mégis ujabb előrelépés történt, és ezek metodikai szempontból is rendkivül értékesek. JÁRDÁNYI Pál kidolgozta a magyar népdaltipusok uj rendszerezését. Ennek alapja az egyes dallamok hangzatrendszerei, az egyes dallamok magvát képező hangzatok csoportositásában. Megindult az európai népdalok dallamainak elektronikus számitógépek segitségével való rendszerezése is. Ez utóbbi munka egyelőre csupán a tárolás, katalogizálás és az együvé tartozó változatok megtalálása céljait szolgálja és nem tudományos osztályozás, mégis rendkivüli jelentőségü, mivel nélkülözhetetlen előtanulmány a további összehasonlitó kutatások számára. A Magyar Népzene Tára elkészült és készülő köteteivel kapcsolatos munkálatok során kialakult a dalok dallama és szövegtipusa közti korrelációk jelzésének alkalmas módszere is. Mindezek a gyakorlati eredmények sokban hozzájárultak a magyar népzenekutatás elméleti problémáinak a tisztázásához is. E téren azonban több ponton csupán megvilágosodott a követendő ut, a konkrét részlettanulmányok még előttünk állnak. A jelen pillanatban a következőképpen foglalhatjuk össze a magyar népzenekutatás eredményeit, finnugor összehasonlitó perspektivában szemlélve ezeket.

A magyar népzene legrégiesebb rétegei /a legegyszerübb hangzatok, dallamvezetés, hangkészlet és előadási mód/ rokonságot mutat a legrégiesebb finnugor népzenével. Ez az azonosság nem a lirai dalokra, hanem szertartásdalokra, primitiv dallamvilágu gyermekjátékokra vonatkozik. Éppen ezért

jogosnak látszik az az aggodalom, amely az eddigi birálatok során fel is merült, hogy itt igen nehéz genetikus egyezésekről beszélni. Olyan elemi zenei formasajátosságok ezek, amelyek mind a legprimitivebb népzenékben, mind a fejlettebb népzenék legprimitivebb népzenei alkotásaiban megtalálhatók, sőt a zenei alakitás kezdő lépéseiként ma is ujra megtalálhatók. Egyszerü felkiáltások, recitálásból dallamba átcsapó szövegmondás spontán kezdő formáiként ma is keletkeznek ilyen dallamok, nem csupán a magyar és finnugor népeknél,hanem szerte a világon. Itt voltaképpen a zene bölcsőjénél állunk, és azért nincs értelme népzenei összehasonlitásnak, mivel ilyen uton jön létre maga a népzene egésze, amit azután később vethetünk össze nemzetközi méretekben. Csupán az ez uton zenévé váló folklór hagyomány már kialakult formái mutatnak bizonyos genetikus egyezéseket, jobbanmondva reminiszcenciákat. Ilyennek ismerjük fel a recitativ előadásmódot, az eső dallamvonalat, a dur-moll differencia mellőzését, pontosabban az ilyen hangsorokra szétválás későbbi jelentkezését, bizonyos párhuzamos ritmikai és dallamvonalbeli szerkesztést. Ezek a vonások szemmel láthatóan még nem egy zenei anyanyelv képét állitják elénk, sokkal inkább egyetemes vonásnak tünnek, és egy szertartásdalok-epikus énekek összetételü folklór hagyományra utalnak. Ebből a formából fejlődhetett ki minden finnugor népnél az epikus énekek és a ritusdalok egyedi dallamvilága, amelyben feltehetőleg már általában elterjedt hangközök is domináltak. /Általában a hangterjedelem és a hangközök milyensége ismét szigoruan összefügg az egyes müfajokkal. Az epika jellegzetesen kisebb hangközben, lényegesebb dallamváltoztatások nélkül szerkeszti a maga dallamait, szemben a lirai folklórral. A második osztályu lirai anyag jellemző formája a strófikus dallam, nagy hangterjedelemmel, általában különböző hangsorokkal, hovatovább a strófákon belül is egyre differenciáltabb dallamu sorokkal. A kezdetben AAAA majd $AA_vA_{v1}A_{v2}$ .... ABCD dallamszerkesztés kibontakozása világosan megfigyelhető, magán a magyar anyagon belül is./ Kérdés e nézet követése esetében

is, milyen zenei hatás eredményének tulajdonitsuk a pentatóniát és a kvintváltó szerkesztést a magyar népzenében. Az utóbbi valószinüleg belső keletkezésü, a variálódásból is megmagyarázható. A pentatónia azonban már zenei anyanyelv, amelyet valahonnan eredeztetnünk kell. Egy igen merészen ujitó felfogás azt vallhatja e kérdésben /hivatkozván a pentatónia világszerte ismert voltára/, hogy a pentatónia is önálló, belső keletkezésü fejleménye a magyar népzenének, a korábbi három hangból épült szisztémákból /amelyek nyoma ugyancsak kihallatszik még a mai magyar népzenéből is/ ered. Egy igen hagyományos felfogásu vélemény viszont közvetlen egyezésekre hivatkozhatva még mindig fenn tarthatja azt az állitást, hogy a magyar pentatónia /legalábbis ennek legrégiesebb változata, a terraszos szerkesztésü strófikus dallamokban megmutatkozó lá-pentatónia/ török eredetü, és legalább a honfoglalás előtti bolgár-török kapcsolatok idejéig vezethető vissza, mint korai kölcsönzés.

Bizonyos egyenetlenségek még ebben a korrigált fejlődésrajzban is felfedezhetők. Elsősorban szembetünő az, hogy a belső fejlődésü és az átvett elemek kiválogatása nem egyenlő sulyu érvek alapján történik. Másrészt még mindig nincs meg a kellő összhang a szövegfolklorisztika és a zenefolklorisztika eredményei között. Harmadszor azt is megemlithetjük, hogy eszerint ujra át kell dolgozni a szinte egész finnugor zenefolklorisztika épitményét. Még igy is nagy jelentőségü lépés volt azonban ehhez a szintézishez eljutni. Jelenleg ugy látszik, hogy ezentul már nem is kell mást csinálni, csupán konkrét vizsgálatokkal kitölteni az igy előttünk álló kereteket. A magyar zenei folklór problémagazdagsága természetesen nem merült ki a most emlitett kérdésekkel, ezek azonban azok, amelyek közvetlenül is összefüggnek egy összehasonlitó finnugor folklór zenekutatással, amelyek metodikailag és közvetlen eredményeikben befolyásolhatják a téma kutatását. Ha elkészül az uj felfogás szerinti magyar népzenetörténet, még később pedig egy uj európai népzenei ösz-

szegezés, minden bizonnyal egész sor ujabb kutatási perspektiva, megoldandó feladat bukkan majd fel.

A finnugor összehasonlitó tánckutatást /és ebben a magyar tánckutatást is/, sajnos sokkal rövidebben áttekinthetjük, mivel ez a diszciplina tulajdonképpen alig létezik. Mivel a tánckutatásban azonban éppen a legutóbbi időben legalább Magyarországon örvendetes eredmények születtek meg, mégis némi bizakodással tekinthetünk e terület jövőbeni sorsára is. Nem is olyan régen született meg és terjedt el a nemzetközi táncirás, amely egyáltalán lehetővé tette a folklór e területén belül is az összehasonlitó kutatásokat. A táncirás azonban még csupán lehetőséget ad, nem tartalmazza a rendszerezés és a feldolgozás alapelveit sem. A magyar kutatásban hosszu ideig a tánczene alapján kisérelték meg a táncmozgás szisztématikus vizsgálatát /SZENTPÁL/, majd végre megszületett a tánc kinetikai rendszerezésének az igénye is a magyar folklorisztikában. Ezen a téren az első lépések történtek csupán meg /MARTIN/, mégis nagy jelentősége van ennek, hiszen végre megszületett az összehasonlitó kutatások egy igen jól alkalmazható segédeszköze: a táncmotivumok önálló, elmélyült rendszerezése. A folklór tánckutatás másik ágazatában, az etnokoreológiában is csupán az első lépések történtek meg. A magyar néptánc nem rossz, de nagyon kevés anyagra épülő történeti áttekintései /RÉTHEI PRIKKEL, GÖNYEY/ után a nemzetközi kutatási eredmények bevonásával néhány igen arhaikus magyar népi tánc került az érdeklődés fényébe /a halottas tánc, a hajdutánc és a fegyvertáncok maradányaiként megőrződött férfitáncok/. Ezek igen régies vonásokat őriznek ugyan, az eddigi kutatás mégsem vezeti vissza őket a feudalizmusnál régebbre, és a mai magyarságot körülvevő népeknél távolabbra. Mindössze ennyi történt e területen, jóllehet a mimikus táncok, a vadászéletmód táncai valamilyen formában több finnugor nép folklórjában előkerülnek. Ezeknek az adatoknak a felkutatására és értelmezésére speciális szakembereket kellene állitani, jobbanmondva kinevelni. Ehhez a munká-

hoz is természetesen nemzetközi összefogásra volna szükség, de azt hiszem, ez jelen esetben is kifizetődnék.

A szöveges folklór alkotások formai elemeit a metrika és a stilisztika feladata vizsgálni. A magyar metrika hosszu ideig távol tartotta magát az összehasonlitó kutatásoktól. Ugyanez volt a helyzet az összehasonlitó finnugor metrikával is: voltaképpen nem létezett. Modern nyelvészi irányzatok hivei néhány évtizeddel ezelőtt kezdtek el foglalkozni e kérdésekkel, és máris számos értékes eredményt értek el. /LOTZ, AUSTERLITZ, SEBEOK stb./ A magyar kutatók közül GÁLDI László foglalkozott e feladattal, eredményeit a nemzetközi közvélemény is akceptálta. A legnagyobb érdeme az eddigi kutatásnak abban áll, hogy a legmodernebb, valóban strukturális-tipológiai módszerekkel vizsgálta anyagát, kimutatván azt, hogy a szerkezetek fejlődési törvényszerüségei milyen módszerekkel derithetők fel a recens anyagból is. Szinte ez az egyetlen területe az összehasonlitó finnugor folklorisztikának, ahol biráló megjegyzések nélkül csupán annyit tehetnénk hozzá a már elvégzett munkához, hogy a következő lépésben az egyes nemzeti és müfaji metrikus szerkezetek tüzetesebb elemzésére van szükség. Ennek során egyrészt a konkrét történeti fejlődés képe rajzolódik már ki, másrészt pedig általános törvényszerüségek, a metrika objektiv kialakulásának a problémái világosodnak meg. Ez utóbbi kérdéskörben meg kell jegyeznünk, hogy az egyetemes metrikában forradalmi időszak játszódik le éppen most. Az eddigi monogenetikus metrika-elméletek helyét egy korszerü, világméretü poligenetikus koncepció foglalja el. Közvetlenül is érdekli ez a változás a finnugristákat, mivel e változás legnagyobb érve éppen a török népi verselés szerveződésének és változásainak a feltárása volt. Már az eddigi kutatásokból is kiderült ugyanis, hogy milyen messzemenően szerkezetszerü a metrum, és mennyire nagy mértékben érvényesülhet benne a társadalmi tények által megszabott párhuzamos, tipológikus azonosságok megléte. Ugyanolyan strófaszerkezet szinte

szükségszerüen alakul ki a föld távoli pontjain is: azonos müfaji és esztétikai előzmények következtében. Az önálló fejlődés elve éppen ezért fokozottabb mértékben jut majd szóhoz a metrika összehasonlitó tanulmányozása során is.

A népi diszitőművészet kutatása viszont megint csak mostoha gyermeke a finnugrisztikának, annak ellenére, hogy a fára és textilre-bőrre alkalmazott diszitések minden finnugor népnél előfordultak. Bizonyos kezdeti kisérletek /SIRELIUS, illetve Magyarországon egész sor hol jóindulatu, hol naiv vállalkozás/ után azonban ugy látszott, nem sikerül genetikus kapcsolatokat kimutatni az egyes finnugor népek diszitőművészete között. A kutatók sajnos még a saját szakterületük két klasszikusának, BOAS-nak és SPIESS-nek a szavait sem szivlelték meg kellőképpen, hiszen már ezek tudomásulvétele előre is megjósolhatta volna egy ilyen szemléletü kutatás bekövetkezendő csődjét. BOAS hivta fel ugyanis a figyelmet a folklór diszitőművészet ábrázolásainak szinte teljes anyaghozkötöttségére, anyag-célszerüségére. Ilymódon a kéregdiszités vagy a kétnyüstös szövőszék felcserélődése a puhafával illetve a négynyüstös diszitéssel, egyszersmindenkorra megváltoztatta a konkrét motivikát. SPIESS pedig a népmüvészet társadalmi és stilusrétegek szerint való tagolódásáról beszélve mutatta ki azt, hogy még az értelmetlenül hurcolt motivumok is mennyire gyorsan átalakulnak a folklór egészét ért változások hatására. Mindebből az következik, hogy a finnugor népi diszitőművészet kutatásában nem egymástól elszigetelt motivumok, hanem általános fejlődési tendenciák szerint kell az összehasonlitó munkát elvégezni. Sajnos, ezekről a sajátszerü periódusokról - éppen az előmunkálatok viszonylag kisebb száma következtében - alig vannak ismereteink, e munkát mégis meg kell kisérelni, belevonva a régészeti anyagot is. /Itt ismét a néphezkötés nehézségei állják az utját a további vizsgálatoknak./ Egyelőre csupán annyi látszik bizonyithatónak, hogy kimutatható három stilusperiódus egymásutánja, minden finnugor nép minden féle folklór jellegü müvészettel

diszitett tárgyán. Az első szakasz a még szerkesztetlen, prekompoziciós ornamentális diszités. Ennek példányai a legkezdetlegesebb eszközök, használati tárgyak itt-ott diszitett, a természetes formákat mintegy követő, azokat még nem alakitó fokát mutatják. Elsősorban mindennapi használati tárgyakon fordul elő ez a fokozat. A következő lépcsőfok a már kompozicióval ellátott, de még mindig ornamentális diszités. Ennek legjobb példáit a viseleti darabok mutatják, legrégiesebb, geometrikus formáikkal. Itt a kompozició igénye magából a szerkezetből adódik. A fatárgyakon a több darabból összeillesztett tárgy különböző darabjait hangsulyozza ez a diszités, a textiliáknál hasonlóan az egyes szövéstechnikák, valamint a több darabból összeállitott ruhák esetében az összeállitás vonalait emeli ki a diszités is. A harmadik fokozat a tárgytól immár független, arra kivülről rávitt diszités. Ezt jellemzi a nagyobb diszitési egységekben való gondolkozás, az idegen diszitőnyersanyagok gazdag felhasználása, egy-egy egész tárgy, eszköz, viselet kereteiben való gondolkozás. E harmadik fokon már müvészi, egyéni és korstilusa van az egyes alkotásoknak, mig a korábbi szinteken csak tárgystilus, funkcióstilus figyelhető meg. Tovább szinezi ezt a periodizációt az absztrakt illetve konkrét ábrázolási eljárások alkalmazása is. Az absztrakt ábrázolás ugyan nem azonos a geometrikus diszitéssel, és a konkrét nem azonositható sem az emberábrázolással, sem valamilyen realizmussal - mégis az itt felsorolt kategóriák között kell elhelyeznünk az egész népmüvészetet. Azt hiszem, ez is kellőképpen mutatja, hogy egy cseppet sem kis munkára van szükség ahhoz, hogy áttekinthessük az egész anyagot.

További kérdésként merül fel a népmüvészet egészének tematikai és történeti beosztása. Bizonyos aggályok merülhetnek fel ugyanis azzal kapcsolatban, hogy mikortól és meddig beszélhetünk egyáltalán népmüvészetről /népi diszitőmüvészetről, illetve sokkal kisebb mértékben népi ábrázolómüvészetről/. A régészeti leletek ősmüvészet-problematikájá-

hoz is e probléma segitségével közeledhetünk. A közvetlen finnugor kérdéskörön belül maradva, mivel osztály nélküli társadalmak anyagáról van szó, a teljes finnugor ősrégészet azonositható a folklór népmüvészettel. A néprajzi kutatások a legtöbb nép esetében világosan az egyes alávetett osztályokra vonatkoztak, ezért azok anyaga is ide tartozik. A finn, észt, komi és magyar népek történetében már a középkorban megjelenik a hivatásos müvészet és az uralkodó osztály, természetesen ennek anyagát már az eddigi kutatások is kirekesztették vizsgálódásaik területéről. Ugyanakkor minden finnugor nép mindmáig megőrzött valamilyen népmüvészeti formát, ilymódon a kutatás tematikája egészen napjainkig elér. E nagy területen először is rendeznünk kell az anyagot, népek, azon belül az egyes müvészeti ágak szerint. Ez azonban csak az első feladat. A további összehasonlitó kutatásra két lehetőség kinálkozik. Vagy motivumösszevetéssel dolgozunk /ennek nem sok értelmét láthatjuk/, vagy pedig az előbb nagyon is elnagyoltan papirra vetett fejlődési rajzot követve az egyes népek egész folklór népmüvészetének a fejlődését kiséreljük meg érzékeltetni. Ennek a munkának a során a népmüvészet müfajait állandóan egymással és az egész társadalmi fejlődéssel való összhangban kell vizsgálnunk, a kapott eredményeket egybevetnünk az illető népek folklórjának egészére vonatkozó megjegyzésekkel, felismerésekkel. Ha mindez be is következik, a finnugrisztika e területét is büszkén szemlélhetjük majd. /Csupán utalásszerüen kell megemlitenünk azt, hogy a magyar kutatók részéről ez a munka jelenleg áll, nincs olyan szakember, aki foglalkozna a kérdéssel. A magunk lehetőségei szerint ezen a nehézségen segitenünk kell./

Korántsem került szóba minden kérdés, amely méltán helyet kaphatott volna. Egyesekre /mint a folklór szövegek stilusára vonatkozó kutatások mérlegelése/ még müfajkategóriák számbavételekor sor kerül ugyan, ez azonban nagyban már nem módosithatja az eddig adott helyzetképet. Ennek magáért kell beszélnie.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

Az eddigiek összegezéseképpen részint néhány legáltalánosabb problémát kell felvetni, másrészt pedig még egyszer utalni kellene a konkrét feladatokra és azok megközelitési módozataira az összehasonlitó finnugor folklorisztikában. A már eddig levonható tanulságok maguk is elég sokfélék azonban ahhoz, hogy az összegezés ne legyen könnyü feladat.

Konkrét problémákból indult ki a finnugor folklorisztika, és annak jelen áttekintése is. Azonban e konkrét problémák csakhamar általánosabb kérdésekké alakultak át. A hasonló fejlődés, a rokonság, azonosság, párhuzamos alakulás és véletlen egyezés kategóriái már elméleti vizsgálódások területére vezették a kutatókat és szemlélőjüket egyaránt. Az ilyen módon máris teoretikus kérdések megoldási kisérletei azután ujabb elméleti problémákat vetettek fel, voltaképpen egy egész folklór elmélet kidolgozását, alkalmazását követelték meg. Az elméleti jelentőségü vizsgálódás során azután mind a gyakorlati, mind a szorosabban vett teoretikus kérdések tovább gazdagodtak, végül lezárhatatlanul és áttekinthetetlenül gazdag problémaszövevényt alkotva. Ez már meg is közelitette magának az élő, létező folklórnak a sokrétüségét, bonyolultságát. Nem változtatott e helyzeten az sem, hogy több igen fontos kérdéskört - éppen bonyolult volta miatt - ezuttal nem is érintett a beszámoló. /Ilyennek tarthatjuk többek között az ősmüvészet problematikáját, sőként a sziklarajzok és a fésüskerámia egyes diszitőmotivumai kapcsán; a finnugor népek irással /irásrendszerekkel/ való megismerkedésének a kérdéseit /főként a rovásirásos és runairásos emlékek értelmezésével kapcsolatban/; a nyelvi anyagban rejtetten megmutatkozó folklorisztikai adatok összességét; fizikai antropológiai, pszichológiai és más szempontok érvényesitését, stb./ Az e körül keveredett viharokat mellőzve is eléggé polémikus hangulatu lett a beszámoló - az eddigi ku-

tatás nézeteivel való szükségszerü konfrontálás eredményeképpen, és talán nem eredménytelenül.

Nyilvánvaló, hogy minden olyan nagyobb igényü tájékozódó munka, amely tágabb terület összehasonlitását tüzi célul maga elé, egy folklórelméleti és egy társadalomelméleti felfogást képvisel, azt indokolja, illetve fejti ki. A folklórelméleti bázis a folklórnak a társadalmi tudat jelenségeként való felfogása, ezen belül a müfaji hierarchián belül végbemenő változások nyomozásában feltételezett kutatási módszere volt. Társadalomtudományi háttérként pedig a sokat emlegetett poligenetikus, társadalmi-történeti alapokon nyugvó tipológikus felfogás szolgált. E helyen nem ismertettem a módszertani alapokkal kapcsolatos vitákat, alkalmazásuk érveit és ellenérveit, mindjárt munkában igyekeztem bemutatni e szemléletet. Éppen ezért elképzelhető, hogy a vizsgált jelenségekről, méginkább azok összefüggéséről más elvü kutatóknak más véleménye van. Ezek a véleménykülönbségek általában velejárói a tudományosságnak, egyes eltérések áthidalhatók közülük, mások nem. Minden esetre jobb őszintén szembe nézni e helyzettel, mint letagadni a véleménykülönbségeket. Hozzátehetjük ehhez azt is, hogy ezek a nézeteltérések nem csupán azért és akkor történnek, amikor szélesebb értelemben vett ideológiai különbségek vannak szóban. Elképzelhető az is, hogy valaki a módszerrel messzemenően egyetért, ugyanakkor a konkrét értelmezéseket tévesnek, vagy elégtelennek véli. Ez a jelenség is általános a tudományban, és inkább motorja, mint fékezője a tudományos továbbhaladásnak. Ezzel kapcsolatban azt kell hangsulyozni, hogy a bemutatott vázlat minden egyes pontja felelősséggel készült, mégis inkább javaslat, mint megmásithatatlan parancs, követelmény. A kitüzött célról és az ezekhez vezető utakról nem csupán lehetséges, hanem igen szükséges is, hogy vita alakuljon ki, lehetőleg minél szélesebb keretekben. Ehhez is hozzá kivánok járulni akkor, amikor a legfontosabb kérdés: a vizsgált egész jelenség történeti periodizálásának, definiálásának a proble-

mája kerül sorra az eddigi következtetések befejezéseként és egyszersmind próbájaként is.

A finnugor összehasonlító folklorisztika periodizálását általános társadalomtörténeti elvek alapján végezhetjük el. Az emberréválás folyamatával kezdődik e periódussorozat, és egészen napjaink társadalmaiig terjed. E hatalmas időköznek a legutóbbi szakaszairól voltaképpen vitathatatlan történeti ismereteink vannak, ennek megfelelően a hozzájuk kapcsolt folklorisztikai következtetések levonása is meglehetősen könnyü. A magyarok esetében a honfoglalás-államalakitás után következő időszak /az utóbbi ezer esztendő/ főbb történeti fázisait ismerjük viszonylag biztosan. Ami a szakszerü történeti források alapján álló ismereteket illeti, a többi finnugor nép társadalomtörténetének egész folyamatáról is csak még későbbről vannak teljes képet adó adataink. A mai Finnország történelme, mint világosan megrajzolható történelem IX. Erik kereszteshadjáratával /1151/ kezdődik, és egységes folyamattá csak 1249 után, a svéd birodalomba való bekebelezés következtében válik. A mai Észtország politikai történetét is körülbelül ettől az időtől kezdhetjük. 1219-ben alapitják a partra szálló dánok Tallinn városát, és a kereszteshadjáratok szomoru eredményeként 1227-től keltezhetjük az észt hübériséget. Karjala területén a pravoszláv hit uralkodóvá válása /1227/, majd a svéd uralom alá került nyugatibb finn területektől való állami elválasztás /1323/ jelzik az önálló történelem kezdetét. A permi népek valamennyire is történelemnek nevezhető életrajzát a XIII-XV. századtól kezdhetjük. A kazáni tatár kánság fennállása /1236 -1552/, majd az utána bekövetkező orosz hóditás szervezi egységes történelmi folyamattá az addig csak hézagosan ismert eseményeket. A volgai finnugor népekről már több az adatunk 1236 előttről is, mindazáltal itt is ugyancsak a tatár hóditás, majd annak vége válik a történelmi folyamatosság kezdetévé. Az obiugor és a szamojéd népek történelme még ennél is később, voltaképpen a XVI. században csak elkezdődő kele-

ti orosz terjeszkedéssel indul meg, és igazában 1917-et nevezhetjük meg egy kifejezett történelem kezdőpontjának. Egyes - az összehasonlitó finnugor folklorisztikával, vagy tágabb értelemben véve az uráli népek etnikai történetével összefüggő - problémákhoz igen jó lenne az is, ha pontosabb történeti ismereteink lennének más népekről is. Elsősorban a korai altáji népek; a ketek által képviselt, talán bizonyithatóan indokinai eredetü néptöredékek, valamint a paleoszibériai gyüjtőnévvel jelölt, de egymástól is teljesen különböző etnikumok történetének pontosabb ismeretére volna szükség Ázsiában. Európa finnugorok lakta területein a balti és általában a szláv etnogenezis pontosabb tisztázása segitené előre a finnugrisztikai kutatásokat. Az itt felsorolt problémák szigoruan véve történettudományi alapon csak igen kis hányadukban oldhatók meg. Szibéria egészéről csak 1580 utánról vannak - nem is mindig pontos - történeti adatgyüjtemények. A balti népek történelme a szakemberek állitása szerint 1200 körül kezdődik, az orosz történelem kezdetei - amelyek csak egyes területekre, és korántsem a mai orosz nyelvterület egészére értendők - sem korábbiak a IX. század utolsó évtizedeinél. A lengyel történelem legkorábbi eseményei ugyanebből az időből valók. Mindezek az adatok azt mutatják, hogy a finnugor népek által a multban vagy jelenben lakott terület egészére vonatkozó történeti ismeretek általában az utóbbi évszázadokra terjednek csak ki: kedvezőbb esetben mintegy ezer éves multuak, olykor azonban szinte az utolsó évszázadból datálódnak. Az a tény azonban, hogy történelmi adatok csupán ebből az időközből maradtak ránk olyan arányban, hogy társadalomtörténeti folyamatokat ezekből rekonstruálhassunk és magyarázhassunk, nem jelenti azt, hogy maguknak az illető népeknek sem lenne korábbi élettörténetük. A legóvatosabb számitás szerint is mintegy 6000 esztendő előtt már éltek olyan emberek, akikben a mai uráli népek őseit kell látnunk, és ezek társadalmi történetéről is valamilyen módon véleményt kell kialakitanunk. Ennek konkrét módozatai általában jól ismertek.

Amióta rendszeres történelmi adatok állnak rendelkezésünkre egy-egy népről vagy területről, az erre vonatkozó néprajzi, folklorisztikai adatok nélkül is megrajzolható az illető egység társadalomtörténete. A néprajzi anyag ez esetben csupán szinezheti a kirajzolódó képet, azonban voltaképpen nélkülözhető forrás. A gyakorlat is igazolja ezt, jóllehet az etnográfiai anyag figyelmen kivül hagyása azt eredményezi, hogy a társadalomtörténeti szintézisek egyoldaluak, és az uralkodó osztályok politikai történetével törődnek első sorban. Más a helyzet azonban azokra a korszakokra vonatkozóan, amelyekről nincsenek pontos történeti adataink. Ezeket az időszakokat /a finnugor népek történetének több mint négyötödét!/ régészeti, nyelvészeti és etnológiai adatokból levonható kombinációkkal igyekeznek értelmezni a kutatók. Az ilyen vizsgálatok körülményességét, eredményeik látszólagos bizonytalanságát csak fokozza az a tény, hogy az etnográfiai anyag zömmel igen fiatal gyüjtések eredménye. Elszigetelt hiradások ugyan már igen régóta érkeztek egyes finnugor népek folklórjának egyes vonásairól, rendszeres gyüjtőmunka azonban mindenütt csak az utóbbi száz esztendőben indult meg. Némi tulzással azt mondhatnánk ugyan, hogy a reformáció korától kezdve többé-kevésbé vannak adataink például a finn folklórra vonatkozóan /ezek azonban csupán a nyugati finn területekre és néhány folklór problémára, elsősorban a mitológiára és a szokásokra, kisebb mértékben a verses epikára, még kisebb mértékben a szólásokra nyujtanak felvilágositásokat/, a XVIII. századtól viszonylag ismerünk leirásokat a lappokról /ezek vagy általános nép- és utirajzok, vagy a keresztény téritőmunkával kapcsolatos jelentések/, az észt folklór nyomai is feltünnek már a XIX. század elején készült müvekben is: mindazáltal ezen adatok korántsem teljes értékűek, és számos mindmáig megoldatlan közvetlen filológiai problémát is képviselnek, amelyek mindenképpen megnehezitik egyöntetü értelmezésüket és felhasználásukat az összehasonlitó kutatásokban.

A legjelentékenyebb népességü, leghuzamosabb ideje államilag is önálló finnugor nép, a magyarok példája mutatja, hogy az ilyen adatokból levonható következtetésekkel jelen pillanatban mennyire messze merészkedhetünk. Pedig a magyar folklór viszonylag egységes, már csupán a nyelvi különbség révén is objektivan elhatárolható a környező népek folklórjától, kutatása is több mint egy évszázada folyik megszakitatlanul. Mégsem mondhatnánk azt, hogy akár leiró regionális, akár történeti evolueiós összegezésben előttünk állna csupán az utóbbi ezer esztendő magyar folklórjának a képe. A középkori magyar folklórról érintőleges munkák jelentek meg, és nincs egyetlen olyan magyar folklorisztikai mü, könyv, tanulmány, avagy szöveggyüjtemény, amely a ránk maradt magyar folklór egészét, történeti-területi teljességben legalább reprezentálni megkisérelné. Azok a kutatási kezdemények, amelyek egy-egy magyar folklór jelenséget történeti kialakulásában kisérelték meg értelmezni, rendszerint heves polémiákat váltottak ki, és ezek eldöntése sokszor nem következett be mind a mai napig sem. Mindezek után azt mondhatjuk, hogy a magyar folklorisztika korántsem mutatja azt a tökéletes rendezettségét önnön problémáinak, amelyek alapján minden további bizonyitás nélkül elhihetnénk azt a tételt, hogy az eddig befejezett kutatásokból csupán kellő módon elvonatkoztatnunk kell, és máris megoldódtak az összehasonlitó finnugor folklorisztika sulyosnak látszó problémái. Egy ilyen elgondolás azonban éppen az eddigiek alapján nem csupán lehetetlennek, hanem értelmetlennek és indokolatlannak is tünne. Éppen arról van szó ugyanis, hogy a folklór segitségével, csak a magyar folklór adatokból nem tudjuk rekonstruálni az utóbbi évezred magyar társadalomtörténetét - de erre nincs is szükség, hiszen ezt más forrásokból legalábbis közelitő pontosságu eredménnyel megismerhetjük. Más a helyzet azonban az ezt megelőző évezredekre vonatkozó adatok felhasználásában, a mult felderitésében.

A neolitikumban /időszámításunk előtt mintegy 3000-től kezdve/ Északkelet-Európában kialakult fésüskerámia elterjedésterületén belül kell elképzelnünk a mai finnugor népek elődeit. Jóllehet a közvetlen régészeti leletek értelmezése körül és a pontos datálás körül is nézeteltérések vannak, annyi mégis általában elfogadhatónak látszik, hogy e terület földrajzi határának nyugat felé a Nordkapp-Gdańsk vonalat, délre és keletre pedig a Gdańsk-Kijev-Kazany vonalat nevezhetjük. Az is bizonyos, hogy az igy körülhatárolt területnek kapcsolata volt az uráli fésüskerámiával is, amely kultura viszont más érvek alapján további keleti kulturákkal állott kapcsolatban. Probléma az, milyen magas szélességi körig terjedhetett északra ez időben a lakosság, és az is homályos, hogy a régészeti leletekből felismerhető fejlődési fázisok mikor milyen népmozgáshoz, egyáltalán milyen későbbi etnikumhoz köthetők. A legujabb kutatások közül különösen két ellenérvet érdemes figyelembe vennünk.

LÁSZLÓ Gyula azt a nézetet képviseli, hogy a fésüskerámia olyan nagy területen terjedt el, hogy ezt nem lehet egyetlen nyelvcsaládhoz kötni, még akkor sem, ha a fésüskerámia hordozóit akár az egész uráli népességben látnánk. Nyelvtörténeti és régészeti anyag alapján különben is kétségbe vonja, hogy e viszonylag kései periódusban még egymással közösségben élő szamojéd-finnugor, vagy esetleg uráli-altáji népek élhettek volna. Véleménye szerint az uráli egységnek már a felbomlása következett be az időszámításunk előtti 4000. év körül, kialakulása pedig még ennél is régebben, legalább időszámításunk előtt 8-10000 évvel kezdődött meg. Ha ezt a nézetet elfogadjuk, a finnugorok-uráliak első régészeti leleteit nem a csupán mától számitva 5000 éves fésüskerámiában, és egyáltalán nem az akkor még különben sem benépesedett magasabb északon kell keresnünk, hanem az őskor végének Dél- és Kelet-Európában élő vadásznemzetségeinek, elsősorban a gravetti kulturának a leleteit kell vallatóra fognunk. A mai finnugor területek benépesedése eszerint

nem egy lényegében keletről nyugatra vezető ut /az Urál-Volga vidékétől a balti finn illetve a kárpáti szállásterületek irányába mutató, évezredes népmozgás/, hanem egy kezdetben déli-északi, később pedig szétágazó vonulás mentén képzelendő el. Az első finnugornak nevezhető régészeti müveltséget pedig a Swidry-kulturában kell látnunk, amelynek három periódusa közül az első időszámitásunk előtt mintegy 12000-ben, második periódusa pedig időszámitásunk előtt 10000 körül alakulhatott ki. A harmadik szakasz még ennél is később keletkezett, majd később a fésüs kerámiával jelölt területekre huzódott fel, északi irányban. LÁSZLÓ Gyula továbbá a kundai illetve sigiri müveltséget sem tartja finnugornak. Az előbbit /jóllehet ennek egyéb Balti-tengeri és skandináv párhuzamai is vannak/ a lappok /protolappok/, az utóbbit a protoszamojédok /szamojédok/ etnikumához köti. Véleménye szerint az indoeurópai Fatjanovo-kultura megjelenése szünteti meg végképp a finnugor egységet: részint északra, részint keletre taszitja az ekkor három csoportra bomló finnugor népességet. Ez a folyamat - az indoeurópai régészet tanulsága szerint - legkorábban az időszámitásunk előtti 2300 körül következhetett be. LÁSZLÓ Gyula érveinek az eddigi nézetekkel szemben abban áll az ujdonsága, hogy a finnugor, illetve uráli /és az általa nem tagadott esetleges urál-altáji/ egység korát jóval korábbra, területileg pedig jóval délebbre, ilymódon pedig a Közép- és Dél-európai régészeti fejlődéshez közelebb helyezi. Annak ellenére,hogy felfogását ma még nem fogadták el mindenütt, és maga a szerző is hangoztatta, hogy nem sikerült megoldania minden felmerülhető problémát - ez a javaslat mégis sok szempontból indokolt. Elsősorban az volt ugyanis homályos a korábbi régészeti elméletekben, hogy hol voltak az időszámitásunk előtti harmadik évezredet megelőző időben az uráli népek elődei, amikor a második évezredre egyes kutatók már a balti-finn ágon belüli differenciálódásokat is feltételeztek.

Jelmagyarázat "Az uráli népek kialakulásával kapcsolatos régészeti kulturák" cimü térképhez.

1. A Swidry-müveltség elterjedési területének határa /időszámitásunk előtt 12000-től /?/ 6000-ig. /LÁSZLÓ Gyula: Őstörténetünk legkorábbi szakaszai. Budapest 1961. 123. lap térképe szerint./
2. A kundai müveltség, szorosabb körülhatárolásban. A régészeti térképek általában a Maglemose-leletekkel /térképünkön 4./ illetve a finn mezolitikum leleteivel /térképünkön 6./ azonos jelekkel ábrázolják. /Erre példa: JANITS, L. Ju.: K voproszu ob etnicseszkoj prinadlezsnoszti neoliticseszkogo naszelenija territorii Esztonszkoj SzSzR riszunok: 21. In: /MOORA, H. A./: pod red.: Voproszy etnicseszkoj isztorii esztonszkogo naroda. Tallinn 1956. 145./
3. A sigiri müveltség főbb telephelye RAUSENBAH nyomán. /LÁSZLÓ: id.m. 155./
4. Maglemose-kultura.
5. Skandináviai mezolit kulturák /Fosna, Hensbacka, Komsa/.
6. Finnországi mezolit kulturák /Askola, Suomusjärvi/. /4-6.: KIVIKOSKI, Ella: Suomen esihistoria. Porvoo-Helsinki 1961. 21. lap térképe./
7. A fésüskerámia elterjedési területe Ella KIVIKOSKI szerint /időszámitásunk előtt 3000-től 1600-ig/. /KIVIKOSKI: id.m. 30./
8. A fésüskerámia területi csoportjai LÁSZLÓ Gyula szerint. Nyugatról keletre haladva e müveltségekben kellene látnunk a balti, volgai illetve ugor ág kulturájának nyomait. /LÁSZLÓ: id.m. 157./
9. A protobalti müveltség elterjedési területe /időszámitásunk előtt 2000 és 1500 között/. A déli határ egyszersmind az erdő-zóna és a ligetes sztyeppeövezet határa is.
10. Az indoeurópai kurgánsiros müveltség elterjedésének határai /időszámitásunk előtt 2100-ig/. Az északi határ egybeesik a protobalti müveltség északi határával. /GIMBUTAS, Marija: The Balts. London 1963. Fig. 3./
11. A sem indoeurópai, sem uráli toponimika elterjedési területének magja SZEREBRENNYIKOV szerint. /Voproszy jazykoznanija. 1955. No. 6. 19./

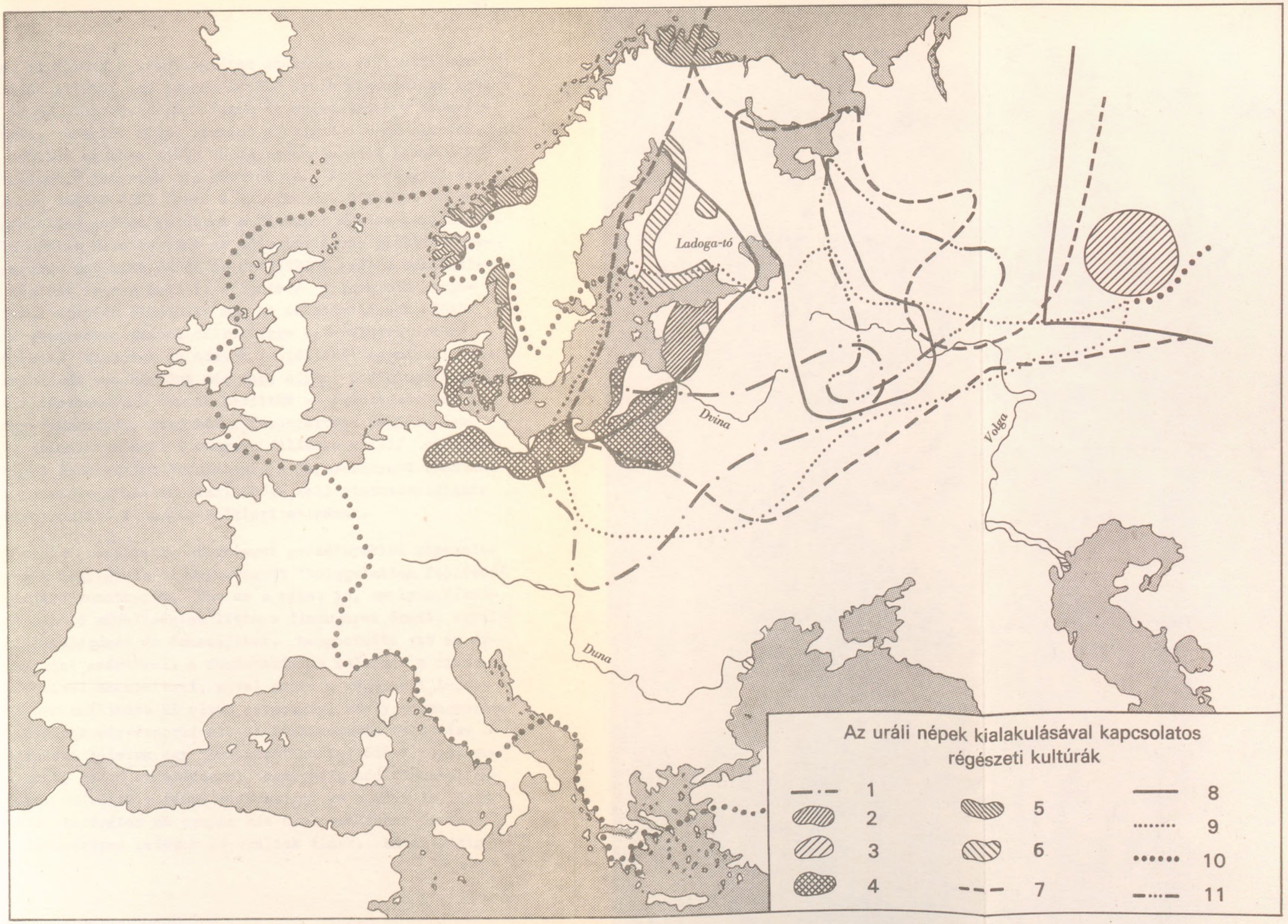
Ladoga-tó
Dvina
Volga
Duna
Az uráli népek kialakulásával kapcsolatos régészeti kultúrák
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11

Ami egyébként a kronológiában szükséges változtatások indokolását illeti, nem csupán LÁSZLÓ Gyula elgondolása veti fel az eddigi tul rövid periódusok átrendezésének a szükségszerüségét. Részint régi, részint uj elgondolások alapján, minden esetben azonban ujabb anyag bevonása után hasonló következtetésekre jutottak más kutatók is. Antropológiai érvek alapján CZEKANOWSKI teszi a Baltikummál délebbre és ennek megfelelően időben korábbra a finnugor őshaza periódusát. Az uráli neolit keletkezését az időszámitásunk előtti negyedik évezredre datálják BADER és CSERNYECOV /és a mezolitikumnak még ezt is meg kellett előznie!/ A legujabb karjalai leletek alapján PANKRUSEV már az időszámitásunk előtti negyedik évezredben számol délről erre a területre érkező telepesekkel. Mindezek az adatok - jóllehet egymással összeegyeztetésük sem történt még meg, olykor pedig egész nyilvánvaló ellentmondások vannak közöttük - együttesen azt a véleményt támogatják, hogy már a fésüskerámia megjelenése előtt is számolnunk kell finnugor /illetve uráli/ etnikumu népességgel Észak-Kelet Európában. A legszerényebb számitás szerint is mintegy hatezer esztendőre kell visszatekintenie egy összehasonlitó finnugor folklorisztikának.

Az eddigi régészeti-őstörténeti eredményekkel kapcsolatos második megjegyzés az ugynevezett "bolygatatlan fejlődés" koncepciójára vonatkozik. Már az a nézet is, amely a fésüskerámiát alkotó müveltségben látta a finnugorok őseit, egyáltalán kialakulásukat és őshazájukat, hangoztatta ezt az érvet. Eszerint azért kell a fésüskerámiás kulturát a finnugorok elődeivel azonositani, mivel azóta a régészeti leletanyagból nem mutatható ki olyan népmozgás, amely megmagyarázná a finnugorok odavándorlását. A fésüskerámia feltünése óta a régészeti leletek egy "bolygatatlan fejlődés" képét mutatják, amely belső érlelődéssel, nem pedig hóditásokkal magyarázható. Növelte e tétel biztosságát az a tény is, hogy Észak-Kelet Európában ma csupán két nyelvcsaládhoz tartozó népek: indoeurópai szlávok és uráliak élnek. Mivel pedig

az indoeurópai népesség ide kerülését régészeti uton jól dokumentálták, az egyetlen megmaradó müveltséget, a fésüskerámia készitőit kellett finnugor eredetü népességnek tartani. Ez az elmélet igen tetszetős, azonban már korábban is felmerültek megmagyarázandó jelenségek, az ujabb elméleti megfontolások pedig méginkább gondolkozóba ejthetik az embert.

A lapp etnogenezissel kapcsolatban már a finnugrisztika is foglalkozott azzal a problémával, hogy nem valamilyen nyelvcsere eredménye-e a lappok és balti finnek feltünő antropológiai különbözősége. Később /szamojéd és obiugor antropológiai adatok bevonása után/ az a lehetőség is felmerült, hogy ne a lappokban, hanem éppen a balti finnugorokban lássuk a nyelvcsere eredményeként létrejött eredeti antropológiai tipushoz nem illő nyelv példáját. Voltaképpen mindmáig sem dőlt el ez a vitás kérdés. A legvalószinübb magyarázatnak egy némileg ujfajta nyelvkeletkezési elmélet látszik. Eszerint az egyes "nemzeti" nyelvek elválaszthatatlanok antropológiai és kulturális keveredésektől. Ennek régészeti anyagban jól látható nyomait tárták fel éppen Dél-Finnországban és Karjalában is, ahova a mai lapp dialektusok közös ősének a kialakulását feltehetjük. Ez a megoldás elháritaná a nyelv-"csere" feltevésének szükségességét, még mindig nem adna azonban választ arra a problémára, hogy honnan is származnak végül is a különböző antropológiai komponensek, és hozzárendelhetjük-e ezeket különböző jellegü régészeti kulturákhoz? Nem csupán a mai lappok elütő volta, hanem más tények is hasonló következtetéseket sugallhatnak. Az egész skandináviai mezolitikum képviselőiről ugyanis nem tudjuk eldönteni azt, hogy milyen etnikumhoz tartozhattak. A különböző /legalább három csoportra oszló/ norvégiai mezolitikum-csoportok, a lappokkal is kapcsolatba hozott /de azokkal megnyugtatóan mégsem azonositott/ finnmarki Komsa-kultura, és végül, de nem utolsósorban a finnországi mezolitikum két fontos rétege /Askola és a későbbi Suomusjärvi/ is ilyen müveltség. Mindezeknek a régészeti müveltségeknek a hordozóiról mit sem tu-

dunk. További probléma az is, hogy az igy vagy ugy, de a mindenképpeni finnugorokhoz kapcsolt kundai müveltség voltaképpen csak egyik csoportja annak a maglemosei fokozatnak, amelynek telephelyei Dániától kezdve szinte megszakitás nélkül övezik egészen a liv partokig a Balti-tenger vonulatát, de megtalálhatók Skåneban is. Az eddigi régészeti kutatásokból nem derült ki az, hogy hasonló "ismeretlen" etnikumu népesség előfordul-e a Peipus-Ladoga vonaltól keletre is, vagy sem. Ha ilyen müveltségre bukkannának - ez azonban kevéssé valószinü - eggyel növekedne az ilyen elhelyezendő, etnikailag értelmezendő kulturák száma.

A probléma abban áll, hogy e kulturák hordozóit vagy azonositjuk a finnugorokkal /még kalandosabb elképzelés szerint az indoeurópaiakkal/, akkor azonban évezredekkel korábbra kell tennünk minden finnugor etnohistóriai eseményt, hiszen például a finnországi Suomusjärvi-müveltség /amelyet az Askola-fokozat még meg is előzött!/ az időszámitásunk előtti 6500 és 3000 körül virágzott. Egy másik megoldás az lenne, ha e lakosságot egy sem nem finnugor, sem nem indoeurópai népességgel egyeztethetnek. Ha ezt feltesszük, ismét két megoldás között választhatunk, a következő kérdésre adandó felelet során. Felmerül ugyanis az a probléma, hová lettek e preindoeurópai-prefinnugor lakosok? Az egyik válasz szerint eltüntek, mégpedig olyan formában, hogy nem is érintkeztek a későbbi jövevényekkel, igy például nyelvüknek, főként helyneveiknek sem maradt fenn nyoma. A másik megoldás szerint nem tüntek el, egyes népek /elsősorban a lappok, talán a kainuuk és más töredékek is/ megőriztek valamit kulturájukból. Az előbbi tételt a régészeti leletek nem támogatják különösebben - igaz, nem is cáfolják. Az utóbbi esetben viszont a lapp nyelvből és a korábbi lapp elterjedésre utaló területek helynévanyagából legalábbis valami nyomának kellene előkerülni ennek a korai etnikumnak. Ilyen adatokat pedig eddig nem is tettek közzé.

Csak fokozza a nehézséget e kérdés megoldásában az "elsőnek betelepülés" ujabban lábra kapott nézete. Néhány évtizeddel ez előtt ugyanis a régészek egyetlen itt érintett területen sem tartották a jégkorszak után első betelepülőnek a finnugor populációt, hanem mindenütt feltettek már korábban ott élő népességet is. Ezzel az első betelepülőkkel azután a konkrét vizsgálatokban nem sokat törődtek, meg sem próbálták néphez kötni őket, és ezért örökségük keresése sem volt divatos a későbbi kulturákban. Ujabban azonban megváltozott a helyzet. A finnországi mezolitikum hordozóinak finnugor voltát határozottan senki sem állitotta ugyan még, azonban sokat sejtetően elhallgattak azok a hangok, amelyek korábban egyenesen kizárták ezt a lehetőséget. A Komsa-kulturának a lappokkal, illetve protolappokkal való azonositása már talált szószólóra. Karjala legelső benépesedését a legujabb kutatások kifejezetten protolapp, protofinnugor /illetve később lapp és finnugor/ etnikum számlájára irják. LÁSZLÓ Gyula elmélete pedig szinte az egész Észak-Kelet Európa első jégkorszak utáni benépesedését köti a gravetti eredetü kulturák mind északabbra nyomulásával össze. Ő ennek gazdasági okát is adja, az erdőövezet és ezzel együtt a fauna északkeleti irányban való elterjedésében, aminek megint éghajlatváltozások az okai. Ha egymás mellé illeszthetjük e gondolatokat, nem kell sok további kombináció ahhoz, hogy kimondjuk: a mai kutatás szerint az uráli népek a mai Észak-Kelet Európa első jégkorszak utáni benépesitői. Ebben az esetben azonban honnan a rendkivül korai időpont magyarázata, a lapp-balti finn antropológiai különbség oka, és bizonyos toponimikai problémák megoldása, amelyekre SZEREBRENNYIKOV hivta még fel a figyelmet.

SZEREBRENNYIKOV főként az Arhangelszk-Moszkva-Kirov háromszög hidronimikáját vizsgálta, és arra a megállapitásra jutott, hogy bizonyos igen népszerü folyónevek /amelyek végződése rendszerint -ma, -ga, -sa, -da, -ksza, -na /vagy ezek fejleménye/ e területen nagy számban fordulnak elő, de sem

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

uráli, sem szláv alapon nem magyarázhatók, hanem egy különböző, harmadik nyelvcsaládhoz tartozó néptől eredhettek. SZEREBRENNYIKOV olyan fontosnak tartotta e felfedezését, hogy erre a tényre alapozva kétségbevonta a fésüskerámia finnugor eredetét. Tanulmánya már akkor is nagy port vert fel, amikor a hagyományos felfogás még nem első betelepülőket látott a finnugorokban, és nem a Swidry müveltséget, hanem a fésüskerámiáju kulturát tartotta a legrégibb finnugor közösségnek. Az uj nézet szerint egyenesen érthetetlen, hogyan is alakulhatott ki e toponimikai rendszer, amely ráadásul viszonylag későn és folyamatos hagyományozás körülményei között bontakozhatott ki, hiszen a viznevek mind az orosz, mind a finnugor nyelvekben azonosan jól ismertek. /Csupán megjegyzésként tehetjük ehhez hozzá, hogy egy ilyen tipusu helynévanyagnak egyébként szélesebb kapcsolatai is lehetnek, mind a Baltikum, mind Szibéria felé mutatva. Éppen ezért a probléma tisztán nyelvészeti szempontból sem tekintendő lezártnak, jóllehet az eddigi tényeket nem vonhatjuk kétségbe./

Ha tehát megkisérelj ük összefoglalni mindazt, ami a finnugor ősrégészet legujabb kutatásaiból tanulságként kinálkozik az összehasonlitó finnugor folklorisztika számára, a következőket állapithatjuk meg.

1. Ma még nincs pontos képünk a finnugor népek etnogenezisérő1, régészeti történetének legnagyobb részéről. Egymással is vitában álló nézetek és még mindig kevés feltárt anyag között a folklorisztika és az etnológia ma még nem kereshet szilárd és megingathatatlan támaszpontokat.

2. Az eddigi régészeti kutatások igen nagy ingadozással dolgoztak, társadalmi fokok, évezredek és ezer kilométerek változnak meg aszerint, hogy egy-egy fejlődési szakaszt melyik elmélet alapján helyezzük ide vagy oda.

3. Az eddigi régészeti kutatások egyelőre a kivántnál kevesebb figyelmet forditottak a leletek társadalomtörténeti

értelmezésére, az életmód és az ehhez kapcsolódó társadalmi tudati jelenségek megvilágitására. Ez az általában is sajnálatos körülmény a jelen esetben még annyival is sulyosbodik, hogy éppen a lokalizálási-datálási nehézségek következtében az etnológiai összehasonlitás teljesen tévutra is mehet, ha most kezdenénk hozzá egy leletekből felépitett finnugor folklórtörténet megkonstruálásához.

4. A finnugor összehasonlitó folklorisztika ilyen régészeti perspektiváju ágazata is elsősorban balti és szláv összehasonlitó anyagra támaszkodhat. A későbbi skandináv /északnyugati germán/ hatások javarészt történeti időkben játszódnak le.

5. Biztos genetikus összefüggések hijján e téren is csupán társadalmi-tipológiai módszerü összehasonlitó munkával lehet a kérdésekhez egyáltalán hozzá fogni, megoldásukat legalább megkisérelni. Ennek során először nem az egyes részjelenségek, vagy lelet-sajátosságok tipológikus összehasonlitása, hanem az illető kultura egész társadalomtörténeti szintjének a párhuzamos anyaghoz való hozzámérése a legszükségesebb.

Milyen periódusokba illeszthetjük tehát a finnugor folklórok mintegy ötezer esztendejének feltehető anyagát? Történeti források - mint láttuk - erre a korszakra nem adnak elég felvilágositást. Régészeti leletek olyannyira különféle módon értelmezhetők, hogy csak egy homogén őstörténeti koncepció keretében használhatjuk fel őket. Egy ilyen egyetemes őstörténeti koncepciót pedig elsősorban az etnológiától várhatnánk el. E téren azonban /amint ezt a MORGAN-periodizáció körül éppen mostanában oly élénken folyó viták tanusitják/ ismét nincs minden rendben, és éppen egy korszerü rendszer az, amit nem lehet felmutatni. Egyetlen megoldás marad hátra, magát a folklór anyagot fogni vallatóra, természetesen a most végigtekintett konkrét társadalomtörténeti, etnogenetikai problémák ismeretében, és egy-

szersmind azok megoldásában való részvételre is törekedve. Nolle-velle az eddigi kutatók is éppen ezt az utat választották.

Eltekintve most a pusztán csak tudománytörténeti értékü, vagy speciálisan egy-egy területre korlátozott müvektől, az utóbbi időben több olyan munka is napvilágot látott, amely valamely folklorisztikai koncepció alapján megkisérelte felvázolni a finnugor folklór történeti periódusait. E kisérletek mindegyike - szinte kivétel nélkül szándékoltan - az összehasonlitó és tipológiai elemzés felé közeledett, egyszersmind történeti megalapozottságra is törekedett: természetesen különböző mértékben és módon valósitva meg ezt. Mivel a konkrét eredmények és témakörök áttekintése során már számos, ezekben felvetődött problémára sor került, ezuttal csupán röviden, módszertani szempontból tekintünk át eredményeiken és tanulságaikon. Elsősorban a következő munkákra gondolhatunk itt: a nagy finn irodalomtörténet első, folklór kötetében Matti KUUSI és társai által irott összefoglalásra - Karjalában JEVSZEJEV Kalevala-epika monográfiájára - észt anyagból kiindulva LOORITS, TAMPERE, VIIDALEPP, Harri MOORA és mások dolgozatai és összefoglalása - a szovjet kutatók közül legkivált MELETYINSZKIJ eposz-monográfiájának Kalevala-fejezete érdemelnek tüzetes figyelmet, eltekintve az igen sok lényeges szempontot és ismeretet adó régészeti, történeti, kulturtörténeti vagy antropológiai müvektől. A magyar kutatók közül legujabban hárman is /KÉPES Géza, KATONA Imre, KLANICZAY Tibor/ publikálták a magyar folklór őstörténetére - igy természetszerüen a finnugor folklór kialakulásának és életének periódusaira, miként jére vonatkozó elképzeléseiket. A magyar kutatáson belül is számos történeti, müvelődéstörténeti, régészeti és antropológiai tanulmány adhatott uj szempontokat, főként a tárgyalt kor vége felé. Természetes az is, hogy az összehasonlitó finnugor nyelvészet keretein belül is kibontakozott a folklór kutatásnak nemcsak a gyakorlata, hanem egész elmélete

is, minden egyes finnugor népnél. Ennek tanulságairól azonban már volt szó.

Aszerint csoportositva az eddigi elgondolásokat, hogy milyen metodikai elvet követnek, nagyjából négyféle módon képzelték el az eddigi kutatók a folklór periodizálását. Természetes azonban az, hogy mivel nem a teljes finnugor összehasonlitó anyag áttekintésére törekedtek, alkalmanként csupán következtethetünk arra, hogy részlettanulmányuk módszerét alkalmazták volna az egészre is. E négyféle megoldás lényegét a következőkben láthatjuk.

1. Egyes szüzséket, motivumokat hasonlit össze a kutatás. Ha egy folklór motivum csak az illető népnél van meg, akkor az az illető nép különfejlődése során keletkezett. Ha megvan például egy balti és egy volgai finnugor anyagban, akkor ez az elem a közös együttélés korából származik. Ha továbbra is megvan ez a kiválasztott elem mondjuk egy obiugor anyagban: kora a finnugor egységtől származtatható. Ha szamojéd egyezést is sikerül kimutatni, az illető elemet az ősuráli korig vezetik vissza, és igy ad infinitum. Ez a fajta összehasonlitási igény leginkább a századfordulón volt ismert, egyes nyomai azonban olyan későbbi kutatásokban is megtalálhatók, mint Kaarle KROHN Kalevala-epika kutatása, LOORITS hiedelemmondavizsgálatai, a magyar sámánizmus és népzenekutatás. A finnugor folklór hagyomány periódusait ilyen módon a nyelvcsalád elágazási periódusai reprezentálják, nincs szükség más korszakolásra. E nézettel kapcsolatban azt jegyezhetjük meg, hogy lehet jól és lehet tévesen alkalmazni. Helyesen alkalmazzuk, ha valóban genetikus összefüggéseket tárunk fel; helytelenül akkor, ha elem-vándorlás vagy párhuzamos tipológiai azonosság eseteit véljük genetikus, rétegezhető multuaknak. Másik hibája ennek a nézetnek az, hogy általában csak részletproblémákkal foglalkozik, nem terjed ki a legáltalánosabb összefüggések bemutatására, dokumentálására.

2. Egy-egy témakör anyagát nemzeti keretek között történeti sorrendbe állitják, és ezek egymásutánjából vonnak le periódusokat. Ez a módszer jellemzi MOORA, VIIDALEPP, TAMPERE, JEVSZEJEV, KLANICZAY, KATONA és mások munkáját. Az igy végzett vizsgálatok erénye az, hogy teljes nemzeti anyag alapján dolgozik - vagy legalábbis erre törekszik. Hátránya viszont az, hogy a kapott kategóriák sokszor igen keveset mondanak, vagy már amugy is ismert társadalomtörténeti sémák egészen általános követései. Ha néhány példát idézünk az előbb emlitett müvekből, nyilvánvalóvá válik ez az állitás. JEVSZEJEV a következő négy korszak szerint rendezi a karjalai epikus hagyományt: feudalizmus előtti - feudalizmuskori - kapitalizmuskori - a szovjet korszak hagyománya. MOORA beosztása: mezolitikum - korai neolitikum - neolitikum - bronzkorszak - korai vaskorszak - vaskorszak; illetve ősközösség - territoriális szerveződés /ez utóbbi csak az időszámitásunk szerint 5-9. századokban/ - feudalizmus, stb. TAMPERE territoriális leiró anyaga, amely erre a történeti-régészeti periódizálásra épül, a folklór anyag regionális különbségeiből kiindulva, az időszámitásunk szerinti 1-13. századok közti települési folyamatok nyomait mutatja, a szerző azonban nem füz társadalomtörténeti korszakolást ehhez a megállapitásához, és nem is tér ki a korábbi rétegek problémájára. KLANICZAY az irodalomtudományból átvett "őskölteszet" koncepcióval dolgozik ugyan, azonban lényegileg folklór adatokkal periodizálná az 1200 előtti magyar szájhagyományozó müvészetet. Kategóriái: ősközösség - nomád feudalizmus - feudalizmus azonban csak igen nagy vonalakban igazitanak el. Ezt maga is érzi, és a konkrét anyagbemutatást, elemzést éppen ezért nem is történeti, hanem müfaji kategóriák szerint rendezi /a lira ősi tipusa - a hősi ének - nagyobb epikus kompozició/. KATONA Imre kisérlete a legnagyobb igényü az eddigiek közül, mivel az egész magyar népköltési, sőt sok esetben a lehető teljességü folklór egész anyagának az alapján kisérli meg a periódusok megállapitását. Négy fokozatot állapit meg: halászat-vadászat - nomád állattar-

tás a földmüvelés kezdeteivel - földmüvelés - modern civilizáció. A pontosabb elemzés során azután gyakran évszázadokhoz kötve szerepelnek az egyes adatok.

Az itt felsorolt megoldások /amelyekhez még másokat is idézhetnénk/ azt mutatják, hogy nem a folklór, hanem egy külső rendező elv szerint is lehet az anyagot csoportositani. Első látszatra ez igazán helyes, történelmi materialista megoldás, hiszen nem a társadalmi tudat, hanem a társadalmi lét periódusait veszi alapul. Teoretikusan ez csakugyan helyes álláspont, azonban legalábbis egyelőre nem kielégitő megoldásokat tartalmaz. Ha megnézzük az idézett munkákat, mindegyikből kiderül az, hogy a történeti kategóriák absztrakt, üres fogalmakként szerepelnek, amelyeket legfeljebb csak megkisérelnek kitölteni folklór anyaggal, de nem mutatnak be a maguk teljességében. Egy történeti, társadalmi analizis számára például a katonai demokrácia vagy a nomád feudalizmus kategóriája nem arra jó, hogy a már feltárt anyag egy részét oda oszthassuk be, hanem a tartalmi folyamatosság és fejlődés létező kategóriáinak a bemutatására. Karikirozva az eddigi kutatásokat, ugy mondhatjuk, hogy e történeti kategóriák a következő uton keletkeztek. A kutató összegyüjtötte céduláin a recens anyagot, illetve annak egy részét. Ekkor vett egy rendkivül általános fejlődési sémát, és ennek megfelelően néhány dobozra ráirta a cimkéket: mezolitikum, ősközösség, katonai demokrácia, földmüvelés, kapitalizmus kora, szovjethatalom időszaka, stb. Ezután sorra vette a cédulákat és több-kevesebb töprengés után ide vagy oda tette, a dobozokba osztotta. Ezután vette a dobozokat, és azok tartalmát lehetőleg ömlesztve, vagy kissé rendezve bemutatta. Fel sem merült benne az a kérdés, hogy maga a folklór anyag kiadja-e ezt a periódikusságot, vagy hogy az egyes dobozokból nem hiányzik-e, éppen az oda mégis bekerült anyag összefüggései szerint, egy és más, és hogy esetleg ilyen adatok szerepelnek-e másutt. Áltörténeti álperiódusok ezek, amelyek nem adnak ki sem társadalomtörténeti, sem müvészettörténeti fejlődésrajzot, egyetlen periódus

igazi mivoltát sem mutathatják meg. Hogy ez csakugyan igy van, olyan apró tények bizonyitják, mint például az, hogy TAMPERE nem azt vizsgálja, milyen müfajokat, müfajhierarchiát hoz létre az észt föld benépesedése, hanem azt, hogy milyen adatok igazolják mintegy mellékesen ezt a hajdani folyamatot. KLANICZAY a maga bemutatójából kifelejti a folklór dráma külön kategóriaként való feltüntetését, hiszen nem az általa kiválasztott korszakok teljes bemutatása érdekli, hanem az ismert anyag valamelyik dobozba szortirozása csupán.

Egy másik kifogás is érheti ezt a rendszert: az igy heterogén módon összeválogatott történelmi kategóriák egymással összeegyeztethetetlenek. Próbálja csak meg valaki közös nevezőre hozni a felsorolt munkák állitásait, és ezek alapján egy egységes finnugor folklór periódusitást felállitani. Sokkal egyszerübben megoldja a feladatot akkor, ha a már elkészült feldolgozásokból csupán a lábjegyzeteket, forrásokat veszi alapul, és maga kisérli meg, egységes elgondolás alapján rendezni az anyagot.

Önellentmondásnak látszik, ha mindezek után mégis azt mondom, milyen hasznosak is az eddigi előmunkálatok, és feltétlenül értékesebbek, mint az 1. pontban emlitett megoldásu dolgozatok. Voltaképpen csak ilyen előtanulmányok után lehet ugyanis tovább lépni, és most már helyesen megrajzolni a folklór történeti periódusait. Ezekre a munkákra szükség van, és egy tudományos szinten nem is lehet többet, jobbat alkotni. Az ilyen nemzeti kisérletek eredményeit azután általánositani, egymással összehangolni kell, és ebből már kirajzolódik egy egyetemes fejlődés képe, amely ugyan módosul az egyes finnugor népeknél, annyira azonban egyetemes, hogy jól kifejezze a közös társadalom- és müvészetfejlődési tendenciákat, valamint azokat a szakaszokat, amelyek lepergése alatt ezek az egyes nemzeti folklórok megformálódtak, kiterebélyesedtek és ma ismert alkotásaikat létrehozták.

3. A történeti tipológiai irányba kisérletet tevő munkák alkotják a lehetséges megoldások harmadik csoportját. Ezen a téren is több előmunkálatra és néhány jelentékeny kisérletre támaszkodhatunk. Mindezek jellemzője az, hogy magukból a folklór szövegekből indulnak ki, és ennek esztétikai rétegződését bontják ki, annak a nézetnek az alapján, miszerint a különböző társadalmi fokozatokon különbözik egymástól a művészi valóságelsajátitás is, és egyik fokozatosságból a másikra következtethetünk. Ezt az irányzatot az jellemzi tehát, hogy magukat a folklór szövegeket bontja rétegekre, ezeket más folklór szövegekhez hasonlitja, és az igy összeillesztett rétegeket próbálja ezek után társadalomtörténeti magyarázatokkal ellátni. A 2. nézettől főként két jellemvonás különbözteti meg ennek az irányzatnak a képviselőit: először az,hogy nem egyetlen nemzet anyagából indulnak ki, hanem összehasonlitó kutatásokat végeznek; másodszor az, hogy a kapott társadalomtörténeti jelzőkkel ellátott periódusok voltaképpeni értelmükben itt költészeti fejlődési fokokként szerepelnek. /Egy példával megvilágitva: PROPP például beszél az "államszervezet előtti" epikáról, ezzel azonban csak mintegy összegezi azokat a jelenségeket, amelyeket magukból a folklór alkotásokból vont el. Ha valaki megkérdezné tőle, mit ért e kategórián, nem társadalomtörténeti, hanem esztétikum és folklórtörténeti definiciót kapna válaszul./ Az ilyen irányu kisérleteket a legnagyobb örömmel kell üdvözölnünk, mivel a legjobb megoldásnak látjuk jelentkezésüket, módszerüket, irányukat és célkitüzéseiket. Ugyanakkor nem hallgathatunk el bizonyos biráló aggodalmakat sem. Ezeket igyekezünk a lehető legélesebben megfogalmazni, éppen a cél érdekében. Általában - ami az éles, polémikus hangvételt illeti - ezt az értheti meg igazán, akinek a szivén fekszik a kérdés, és maga is megkisérelte már hasonló megoldását. Az éles birálat ilyenkor mindig a maga tévedéseinek is az elutasitása, és annak a reménynek a jegyében születik, hogy mások elkerülhetik a zsákutcákat.

Sorra véve most azokat a lehetőségeket, amelyek az eddigi kutatás során felmerültek, a következő példákat idézhetjük. A finnugor folklorisztikában "tipológiai" nézetek már korábban is felmerültek. Gyakran azonban minden alap nélkül összehordott, homályos párhuzamok előkeresését nevezték igy. A leginkább ismert ilyen jellegü munka SETÄLÄ több epikus szüzséértelmezése volt. Ezek a megoldások azon kivül, hogy a társadalomtörténeti dilettantizmus fényes példái voltak, ráadásul még folklorisztikailag is a multszázadi meteorológiai iskolához való visszatérést jelentették. Nincs igazuk tehát azoknak, akik akár eredeti formájában, akár felujitva ehhez a nézethez kivánnak ragaszkodni. Egy másik tévedés abból adódhat, hogy egy-egy szakember, mihelyt a maga szükebb körén tul lép, összetéveszti a genetikus és tipológiai egyezéseket, és ott is közvetlen kapcsolatokat lát, ahol csupán a tipológiai társadalom- és müvészetfejlődési egyezések esetei tünnek fel. A régebbi magyar folklorisztikában ilyennek kell itélnünk SOLYMOSSY néhány stilisztikai egyeztetését /ezek ugyanis nem genetikusan függnek össze az általa idézett példákkal, hanem egész egyszerüen azért, mivel epikus müfajokhoz tartoznak/. Igen sajátos módon ugyanez ok miatt tévedés VARGYAS Lajos több apróbb szibériai hősének - magyar népmese, illetve ballada egyeztetése. Nincs ugyanis semminemü genetikus kapcsolat a tulvilági pokoljárás, a táltosló, a fáramászás, a hősök egymással összeverekedő lovai és más példák esetében az altáji hősepika és a magyar folklór között. Egész egyszerüen arról van szó, hogy a magyar folklór ilyen /és más/ elemei hősepikai eredetüek, de ettől genetikusan akár még az iráni, az ir vagy a mexikói indián hősepikával egyezhetnek. Mivel két ponton sikerült párhuzamokat találni, ezek csak azt mutatják, hogy az egyezések genetikusan, egymástól függetlenül is létre jöttek. További kutatások esetleg kimutathatják ugyan azt, hogy éppen valamilyen genetikus egyezés van a rokonságbaállitott alkotások között. Egy-egy ilyen állitást azonban sokkal szélesebb, és sohasem egyes motivumokra épülő vizsgálatnak

kell megelőznie, ellenkező esetben még az 1. pontnál említett tévedések elkövetésének a veszélyével is számolnunk kell. Gyakran akkor is genetikusnak vél egy-egy kutató tipológiai azonosságokat, amikor ezeket nagyobb mennyiségben vizsgálja. A legfrappánsabb példa erre KÉPES Géza ősköltészetelmélete, amely elejétől végig rendkivül termékeny tévedés, zseniális megsejtések tulzó hiposztazálása. E nézet szerint tartalmi, formai és müfaji sajátosságok jellemzik a magyar ősköltészettel párhuzamba állitható obiugor és mongol, valamint ótürk alkotásokat. KÉPES Géza ugyan egyrészt maga is némileg tipológiainak véli az egyezéseket, máskor azonban "a manysi szöveg magyar nyelvemlék" jellegü kijelentéseket tesz, azt érzékeltetve ezzel, hogy itt kifejezett genetikus egymásutánról is beszélhetünk. KÉPES Géza voltaképpen két periódust /zsákmányoló ugor és lovasnomád altáji/ tételez fel, és különösen a másodikon belül még azokat a müfajokat is felsorolja, amelyek véleménye szerint e fokra jellemzőek. Érdemes idézni ezt a felsorolást, mivel jól mutatja az ilyen felfogás erényeit és gyarlóságait egyaránt. "Milyen volt az a költészet, amelyet a magyarság a honfoglalás előtt és után zajló századokban müvelt? ... 1. Az istenek megidézése; a gyógyitás, az ellenséges erők megbénitása, amit a sámán végzett az öröklött alapszöveg-elemekből rögtönzött versekben. 2. A hitregék ködös korába visszanyuló hóditások helyett - melyek az obiugor ősköltészet kedves tárgyai - az uj harcok és hóditások. Vezérek, fejedelmek magasztalása. 3. A szabad nomád élet dicsérete. 4. A ló dicsérete. 5. Bölcsmondások és találós kérdések." Nem most a helye annak, hogy ezt a beosztást részletesen kommentáljuk, azt azonban mégis érdemes megjegyeznünk, hogy a voltaképpen helyes gondolatok /a második pont például az epikai müfajok differenciációjánál már részletezett mitológikus epika - hősepika változását tárgyalja, azonban mit sem tudva a folklorisztikai kutatásokról és szinte a dilettantizmusig autodidakta módon/ gyakran parciális felismerésként, egyáltalán nem a folklór egészének fejlődési szakaszaihoz

igazitva szerepelnek itt. Nem is csoda ez. Mind a szakmabeli folkloristák, mind a szakmán kivül állók tévedéseinek legfőbb oka abban keresendő, hogy folklórkutatásunk eddig keveset törődött az ilyen feladatokkal, nem fogalmazta meg a tipológikus összehasonlitás módszertani kátéját, nem válhatott irányitójává az e téren fáradozóknak. Összegezés gyanánt erről a megoldásról azt mondhatjuk, hogy a részletfelismerések értékét is erősen gyengiti az, hogy tipológikus összehasonlitások helyett továbbra is genetikus gondolatrendszerben kutatnak.

Ismerünk azonban olyan müveket is, amelyek másként fogják fel az összehasonlitásokat, és voltaképpen tipológiai kereteket töltenek ki megfigyeléseik adataival. Ilyennek tarthatjuk többek között a svéd vallástörténeti iskola nem egy munkáját /EDSMAN, PETTERSSON, és HULTKRANTZ néhány tanulmányát/. Ezek a munkák nem mindig tudatosan tipologikusak, sőt nem is mindig nyujtanak végleges eredményeket. Abban azonban például, hogy általában a "vadászéletmód" hiedelmeivel és az ezekhez füződő történetekkel foglalkoznak, vagy hogy a lapp temetési szokások és halottas istenek alakjait tágivü összehasonlitó anyag segitségével kivánják megérteni, mindenképpen helyes uton járnak. Voltaképpen mást nem is kell hozzátennünk eredményeikhez, mint azt, hogy a már megrajzolt világméretü összefüggéseken belül most ismét a közvetlenebb, konkrétabb fejlődés tényeit kell sorra venni. Az eddigi kutatások során azonban nem alakult ki megfelelő időrendi vagy periódusokra osztó gyakorlat, ezért ennek a vallástörténeti anyag alapján történő kialakitása is igen kivánatos volna.

Maga a leghatározottabban strukturális-tipológikus kutatási irányzat, a szovjet folklorisztika mai összehasonlitó iskolája több alkalommal közvetlenül is foglalkozott finnugor anyaggal, más müveiből pedig általános periodizálási, metodikai tapasztalatok gyüjthetők össze. Közvetlenül finnugor anyagra épül PROPP és ZSIRMUNSZKIJ több tanulmánya, amelyek

azonban polémikus jellegüek, és helyesen mutatják be ugyan a követendő elveket, közvetlen módszereket és eredményeket mégsem adnak. Bizonyos mértékig a legujabb kutatások nem ismerése is megfigyelhető e tanulmányokban. Ez érthető is, és éppen a közvetlenül a finnugor területeken dolgozó kutatók feladata az, hogy e hiányosságokon segitsenek. A finn hősepika értelmezési kisérletei sorában már JEVSZEJEV idézett monográfiája és kisebb tanulmányai is ennek az elméletnek a talaján álltak, ott azonban az összehasonlitó anyag hiánya inkább előtanulmánnyá, mint végső megoldássá tette az igen értékes monográfiát. MELETYINSZKIJ monográfiája azután a hősepika kezdeti fokairól végre világméretü fejlődésrajzba illeszti bele anyagát. Az arhaikus hősepika kezdeti fokára helyezi a Kalevala-epikát, és ezen belül is különböző fokozatokat állapit meg. Részint e müvében, másrészt a korábbi tanulmányaiból a szamojéd népek /általában pedig az arktikus kisnépek/ epikus hagyományának ilyen értelmezésére is sor kerül. A közép-ázsiai török-mongol epikus anyag hasonló méretü rendszerezése leginkább ZSIRMUNSZKIJ nevéhez füződik, aki ezt a számunkra oly fontos hagyományt beillesztette az epikus hagyomány egészének fejlődési sorrendjébe, egész sor konkrét, egyedi fejlődéssel magyarázható tényre is felhiván a figyelmet. E téren természetesen egész sor szovjet kutató dolgozott és dolgozik jelenleg is. Munkálkodásuk egyik legnagyobb erénye a különben hozzáférhetetlen anyag pontos ismerete, valamint az a körülmény, hogy egységes irányitás alatt, körülbelül azonos szisztéma szerint dolgoznak. Ennek a periodizálásnak a részletesebb kifejtésére itt nincs is szükségünk, mivel a konkrét javaslatok során messzemenően felhasználtuk már eddigi megállapitásainkat, illetve az általuk publikált anyag segitségével uj megállapitások levonására is kisérletet tettünk.

A legutolsó nagyszabásu munka, amelyben egész sor örvendetes kezdeményezés történik a jelzett irányba: KUUSI és társai összefoglalása a finn folklór egész történetéről. A

munka maga objektivan tükrözi az általunk összehasonlitó-tipológiának nevezett irányzathoz való közeledést, igen sokban azonosulást, ugyanakkor azonban nem egyenletes teljesitményü. Ez érthető is a különböző kutatási előzmények és az eltérő felkészültségü szerzők következtében. Ezen kivül más és más konkrét probléma merült fel például a siratóének vagy a finnországi lappok népköltészetének elemzése során. A mü leghagyományosabb felfogásu fejezetei a finnországi svédek illetve lappok anyagáról irott tömör összefoglalások. Azonban még ezekben is, különösen a lapp folklór egyes elemeivel kapcsolatban megfigyelhetjük az uj szemlélettel megmagyarázható összefüggések felé forduló figyelem jelentkezését. A legfejlettebben tipológiai szemlélet bukkan fel magának a szerkesztőnek a fejezeteiben. Természetes is ez, hiszen éppen a verses hősepika területén számos előtanulmány is napvilágot látott már. KUUSI a következő csoportokra, rétegekre bontja anyagát: előfinn folklór - ókalevalai költészet - java-kalevalai epika és lira - a középkori kalevalai költészet - késókalevalai költészet. Ezen kivül helyezi el /mások által irott fejezetekben/ a sirató, a rimes népdalok és a mesemondahagyomány anyagát. A beosztás többé-kevésbé igazodik a régészeti-őstörténeti, illetve történeti adatokhoz is. Ujdonsága elsősorban abban áll, hogy lehető teljes képet kiván nyujtani, és ismételten kitér a rokonnépeknél, sőt egészen távol /más kontinenseken/ is felfedezhető párhuzamokra. Az anyag kifejezetten csak a finn népköltészet, a felvetett gondolatok azonban hol közvetlenül, hol pedig csak példaképszerüen, de mindenképpen hozzájárulnak egy általános finnugor folklorisztikai áttekintés felrajzolásának lehetőségéhez.

4. A negyedik megoldási módszer az, amit nekünk követnünk kell. Abban tér el a korábbiaktól, hogy nem egyetlen nép folklórját vizsgálja, illetve nem csupán egyetlen folklór müfajt elemez szélesebb összefüggésben is - hanem az összes finnugor nép lehető teljes folklór anyagát kutatja, az utóbbi 10-12 ezer éves fejlődés legelső szakaszától napjainkig.

A feladatkör kezdőpontja az uráli vagy finnugor népek kialakulása, a legtágabb értelemben az uráli népek képviselőinek antropogenezise. A kutatás végpontja a ma. Beletartozik a munkásfolklór és a városi folklór összehasonlitó jellegü kutatása - természetesen olyan mértékben, amennyiben ez valóban létezik. Egy ilyen vizsgálat elméleti és gyakorlati értékét az eddigi konkrét feladatkijelölések azt hiszem, kellőképpen reprezentálták. Ami a periodusokat illeti, éppen azért került sor a regészeti és történeti tanulságok hosszadalmas felvonultatására, hogy láthassuk, mi a helyzet a jelenlegi kutatásban. Az a véleményem, ha összegezzük az eddigi előmunkálatokat, már azzal is mintegy kijelöltük a soron következő feladatokat és valamennyire megvilágitottuk az azok eléréséhez leginkább célravezetőnek látszó utat is. A közvetlen feladatokat a következőkben jelölhetjük meg:

a/ a mostani elnagyolt áttekintés részletes felméréssé változtatása, mind a finnugor antropológia, mind a régészet, mind a tárgyi és szellemi néprajz területén. Egy ilyen felmérés során pontosabban kiderül az, hol kell még további alapkutatásokat végezni, hol érett meg már a helyzet részlettanulmányokra, illetve hol teljes összegezésekre.

b/ koordinálni kell a kutató és feldolgozó munkát minden egyes érdekelt nemzet, intézmény és tudós bevonásával. Ez az együttmüködés nemzetközi kutatóexpediciók, anyagfeltárás, publikálás és tudományos viták megrendezése formájában nyilvánulhat meg a leghasznosabban. Meg kell fontolnunk, hol lenne a leginkább célszerüen felállitandó egy finnugor kutatóintézet, amelynek a megalapitása immár csakugyan nem halasztható tovább.

c/ ugyanilyen fontos feladat bizonyos elméleti munkák elvégzése, koordinálása, és annak a biztositása, hogy egyes kutatók rosszul értelmezett függetlenségi törekvésektől vezéreltetve továbbra is ne elavult vagy dilettantizmus felé ha-

ló módszereket kövessenek. Legalább a követendő célok és elvek területén kell kialakitani egy helyes közvéleményt, a felesleges és értelmetlen munkák kiküszöbölése, megtakaritása céljából.

Az eddigi birálatok élességét, a perspektivák nagyszerüségét csak akkor nem érezhetjük önvádnak, ha mindazt, ami rajtunk áll, csakugyan meg is tesszük e területen. Se szeri, se száma a finnugrisztikában a lelkesült felszólitásoknak, ragyogó terveknek, sőt fogadkozásoknak is. Ezek zöméből sosem lett semmi. Nem kell messzire mennünk a példáért. Csak a legutóbbi finnugor kongresszus /1960!/ javaslatai, határozatai közül mi minden nem valósult meg eddig. Ami a leginkább fájó, elmaradtak a tervezett komplex expediciók, és az összegyüjtött anyag kiadása sem a kivánt mértékben történt meg. A magasröptü elméleti kivánalmak után gyakorlatilag is meg kell teremtenünk a finnugor folklorisztika összehasonlitó kutatásához szükséges terepmunkás-gárdát, központi archivumot, publikációs lehetőségeket /könyvekben és folyóiratokban egyaránt/. Ezek megteremtődése után az eredmény sem maradhat el.

Ha egy tudomány nem is látja feladatkörét, vagy kétkedik önmagában, módszereiben - mindez nem mentheti, de legalább magyarázhatja a kutatási lendület megtorpanását. Amikor azonban nyilt perspektivák között, valódi társadalomtudományi hivatástudattal indulna el egy kutatási ág, és ennek ellenére sem születnek meg a kivánt eredmények - e munkák minden lehetséges részese vagy irányitója méltán gondolhat lelkiismeretfurdalással az általa is elszalasztott lehetőségekre.

A dolgozat 1963-1964-es finnországi tanulmányutam összegezéseként 1964-ben Budapesten készült. Eddig nem jelent meg publikált formában. Ennek alapján készült a Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1965. junius 2-án az MTA épületében "Az összehasonlitó finnugor néprajz- és nyelvtudomány perspektivái" cimen rendezett vitaülésére "Az összehasonlitó finnugor néprajztudomány perspektivái" cimü anyag, amely sokszorositott formában hozzáférhető volt a vitaülés résztvevői számára. A nyelvészek nem készitettek hasonló, sokszorositott anyagot. A sokszorositott szöveg nyomtatott formában nem jelent meg. A vitában elhangzottakat sem publikálták. Felhasználta viszont az anyagot ORTUTAY Gyula "A finnugor folklór-kutatások lehetősége és feladatai" cimü előadásában a Helsinkiben 1965-ben tartott kongresszuson /lásd alább, a 142 lapon/.

Voigt Vilmos:

Az összehasonlító finnugor néprajztudomány perspektívái

A tágan értelmezett összehasonlító finnugor tudományszakok közül a nyelvtudomány, a régészet és általában a finnugor őstörténeti tudományok létjogosultságát nem vonja kétségbe a tudományos közvélemény. Más a helyzet azonban a néprajzi tudományok esetében. Jóllehet REGULY és CASTRÉN óta mind a tárgyi, mind a szellemi néprajz területén egész sor olyan megfigyelés halmozódott fel, amelyek szinte kiáltanak egy összehasonlító elemzés után, századunk elején JANKÓ, SIRELIUS, SETÄLÄ, MUNKÁCSI, BÁN Aladár és mások pedig valóságos tudományos programként hangoztatták az ilyen munkálatok nélkülözhetetlenségét, napjainkban mégis a kétkedés uralkodik az összehasonlító finnugor etnográfiai tudományokat illetően. Jól ismertek néhány évtizeddel ezelőttről MANNINEN aggályai, napjainkban pedig VILKUNA fenntartásai az összehasonlító tárgyi néprajz jövőjével kapcsolatban. Az összehasonlító finnugor néprajz lehetőségében kételkedők legfőbb érve az, hogy mindezideig nem sikerült kimutatni olyan néprajzi jelenségeket, amelyek jellemzőek lennének minden egyes finnugor népre, illetve csak finnugor népek körében fordulnának elő. Az összehasonlító finnugor néprajzot ellenzők éppen ezért inkább egyes lokális összehasonlitás /balti néprajz,

észak-kelet-európai néprajz, szibériai néprajz stb./ elvégzését tartják gyümölcsözőnek. Mind az elméleti meggondolások, mind a konkrét érvek nagy erővel támogatják ezt a nézetet, amelyet mindazáltal mégsem tarthatunk e kérdésben az utolsó szónak.

Az eddigi összehasonlító finnugor néprajzi kutatás eredménytelenségét hangoztató nézetek igazsága abból ered, hogy a korábbi kutatás egy ma már idejétmult evolucionista-genetikus összehasonlító módszert alkalmazott, tárgyában pedig a társadalmi fejlődésformáktól mereven elválasztott aprócska kulturális elemekre, egyes tárgyakra, motivumokra szoritkozott. Ilyen értelemben teljesen igaza van annak, aki az összehasonlító finnugor etnológia csődjéről beszél. Teljesen megváltozik azonban a helyzet, ha egy történeti-tipológikus összehasonlító módszert alkalmazunk, a vizsgálatokat pedig kiterjesztjük mindazokra a területekre, amelyen az eredményt igér. Jóllehet a finnugor tudományok területén belül az összehasonlító, tipológiai társadalomtudományi módszernek még igen kevés előzménye ismeretes /és éppen ezért nem annyira az eddig elért eredmények, mint inkább a módszertani elvek és konkrét kutatási lehetőségek felvázolására kerülhet csak sor a jelen helyzetben/, mindazonáltal már ma is megvan a lehetősége annak, hogy megrajzoljuk egy ilyen kutatás feladatkörét, rámutassunk azokra a konkrét problémákra, amelyek megoldása ilyen uton remélhető. Mindezekben a munkálatokban sokoldalu tudományos együttmüködésre van szükség, mind a gyakorlati gyüjtőmunka, mind pedig a szakmai feltárás, elemzés során. Különösen szorosan kell együttmüködnie az egyetemes társadalomtörténeti tudományoknak az etnológia, illetve a nyelvtudományok képviselőivel. Egy ilyen együttmüködés minden résztvevő féltől megköveteli kutatási céljainak, módszereinek felülvizsgálását, - cserébe hozzásegitheti amugy is elkerülhetetlen célbeli és eszközbeli megujulásához. Ennek bemutatása és megvitatása a jelen vitaülés feladata.

1. AZ ÖSSZEHASONLITÓ KUTATÁS CÉLJA ÉS MÓDSZERE

A finnugor etnológia célja nem az egyes finnugor népek "közös", "közös eredetü", "ősi" kulturális vonásainak a bemutatása, nem a "kulturális javak" zegzugos vándorlásának, kölcsönzéseinek a bemutatása, egymástól elszigetelt elemeinek részletanalizise, hanem a teljes finnugor /uráli/ nyelvcsalád minden egyes népének társadalomtörténeti kutatása. Ennek során meg kell mutatni azt, mikor, hol, milyen társadalmi szervezetben éltek a finnugor népek, és ez a társadalmi szerkezet milyen periódusokra bontható. E periódusokon belül külön feladat a társadalmi lét és a teljes társadalmi tudat vizsgálata: az előbbi a tárgyi néprajz, az utóbbi a folklorisztika feladata. Azért összehasonlitó e kutatás, mivel teljes társadalmi formációkat vet össze egymással. Ezek pontosabb megrajzolásához elengedhetetlenül szükség van Kelet-Európa teljes népesedéstörténetének az áttekintésére. A finnugor etnológia kezdőpontja az utolsó eljegesedés után bekövetkező északi irányu növényföldrajzi, állatföldrajzi és régészeti migráció, amelyhez köthetjük az uráli és később a finnugor népek keletkezését. Legalább 8-10.000 éves multra visszatekintve kell megrajzolnunk a kezdetleges erdei zsákmányoló életmódot folytató finnugorság életkörülményeit, összehasonlitva azt a neolit "forradalom" eredményeit hozzájuk eljuttató indoeurópai népesség kezdetleges erdeisztyeppei termelő gyakorlatával. A finnugor etnológia igy kapcsolódik bele az emberiség egyetemes fejlődéstörténetéről alkotott képbe.

Mind ennek a problémának a tárgyalásakor, mind a későbbiekben a teljes társadalomszerkezet bemutatására van szükség. Csupán akkor válik ez a feladat az etnológián kivüli más tudományok témájává, amikor kialakul az egyes finnugor népeknél is az osztálytársadalom foka. Ekkor már van az illető népnek vallása, hivatásos müvészete, joga, történelme, /szemben a korábbi hiedelmekkel, folklór müvészettel, szokásokkal, személyes eseményekkel/, amelyeket a vallástörténet, az irodalomtörténet, müvészettörténet, zenetörténet, jogtu-

domány, történettudomány vizsgál. Amint ez jól ismert, az egyes finnugor népek esetében ez a fejlődési stádium különböző időpontokban következik be, és sehol sem régibb, mint az utóbbi egy-két ezer esztendő, ami a finnugor népek történetének csupán igen kis hányada. Ez a tény is nagyon megnöveli a finnugor etnológiai tudományok értékét, hiszen egyéb adatok hijával az összehasonlitó etnológia más, hasonló társadalmi fejlettségi szinten élő népekre vonatkozó adataiból kell e fejlődést elképzelnünk, és a mégis rendelkezésünkre álló töredékes adatokból felépitenünk. Elvileg semmi akadálya annak, hogy az etnológiai adatokból helyreállitsuk az etnológiai /vagyis társadalmilag még osztatlan/ társadalmak teljes társadalmi létének és társadalmi tudatának a képét. Ehhez azonban arra lenne szükségünk, hogy teljes tárgyi néprajzi és folklór anyagunk legyen. Mivel pedig erről nem beszélhetünk, sőt a néprajzi kutatások voltaképpen csupán a legutóbbi évszázad etnográfiai anyagát tárták fel ugy-amennyire teljességgel, rendkivüli jelentőségünek, egyedül járható utnak kell tartanunk adataink tipológikus-strukturális kiértékelését, összehasonlitó vizsgálatát.

E strukturális-tipológikus etnológiai kutatás nem jelenségeket, hanem azok szerkezetét hasonlitja össze egymással. Teljes szerkezeteket, teljes egységeket vizsgál, és az igy megállapitott szerveződési, változási tendenciákat osztályozza tipusok szerint, és e tipusokat veti össze egymással. Ebben áll tipológikus jellege.

2. A FOLKLORISZTIKA ÉS NYELVÉSZET KIVÉTELES ELŐNYEI A STRUKTURÁLIS-TIPOLÓGIKUS ÖSSZEHASONLITÓ FINNUGOR KUTATÁSOKBAN

Anyagát tekintve a nyelvtudomány és a folklorisztika a legalkalmasabb ilyen teljes rendszerek vizsgálatára. A fonémarendszerek kutatásából már eddig is etnogenetikai következtetéseket vontak le a kutatók. Hasonló kisérletek láttak

napvilágot a szókészlet strukturaszerü egységekként való elemzése /glotto-chronológia/ során. A következő konkrét javaslatok az ilyen elemzéseknek bizonyos etnológiai feladatokkal való összekapcsolását jelentenék. a/ Megvizsgálandó lenne a magyar nyelv teljes finnugor szókészlete etnológiai szempontból: milyen társadalomfejlődési fokot rajzolnak ki az adatok. b/ Megvizsgálandók lennének a földmüvelésre vonatkozó szókészletek minden finnugor nyelvben. Az eddigi módszerrel szemben itt nem csupán a közös eredetü /finnugor, uráli/ szavak, hanem a teljes szókészlet kerülne kutatásra. c/ Megvizsgálandó lenne az összes finnugor nyelv folklór müfajokra vonatkozó teljes szókészlete. d/ Hasonló módon a hiedelemlények, alakok, "istenségek" teljes szókészlete. Ha e kutatások eredményeiként az egyes finnugor nyelveken /vagyis népeken/ belül különböző rétegeket állapithatnánk meg, ezek között jól felismerhetők lennének a változások, fejlődési tendenciák. E fejlődési tendenciákat azután egymással összevetve megkapnánk a mondott kérdésekre vonatkoztatva, a finnugor etnológia által ezideig nélkülözött összképet, egy kifejezetten összehasonlitó módszerből származó eredményt.

Egy ilyen etnológiai nyelvtudomány két kérdésben lényegesen eltérne az eddigi gyakorlattól. a/ Mivel számára elsősorban nem a hangalak, hanem a jelentés a társadalmi tény, nem etimológiák, hanem jelentéskorrelációk, nem hangtörténet, hanem jelentésfejlődések megállapitására törekednék. /Nem a <u>ház</u>, hanem a 'ház' adatait keresné./ b/ Nem csupán a grammatika és a hangállomány bizonyos struktúraszerü vonásaiból következtetne a nyelvi rendszerek milyenségére, hanem kifejezetten a különböző korszakokra feltehető nyelvek társadalmi fokozatokhoz illesztését kisérelné meg. Az etnológiai feladatok számára nem az a lényeges, hogy egy-egy nyelv mely más nyelvek szavaival és grammatikájával rokon, mely más nyelvekből kölcsönzött szavakat és grammatikai formákat, sokkal inkább az, hogy maga nemzetségi nyelv, törzsi nyelv, törzsszövetségi nyelv, nemzeti nyelv, vagy nemzetközi

nyelv-e. Az eddigi, nyelvcsaládokban és genetikus nyelvcsaládfákban gondolkodó nyelvészeti kutatás egyöntetüen "nyelv"-nek nevezte mindezeket a fokozatokat, jóllehet ezenközben nagy bizonyitó anyag került elő arra vonatkozóan, hogy mind a szókészlet terjedelme, mind a grammatika tartalma és milyensége különbözik aszerint, hogy az illető nyelv milyen társadalmi fejlődési fokot képvisel. /Az "alapnyelv"-nek nevezett képződmény pl. nem tagolódhat nyelvjárásokra, hiszen nincs egy olyan egységes köznyelv, amihez viszonyitva létezhetnének nyelvjárások; nem deriváció, hanem akkumuláció utján jön létre; nem elvont, hanem közvetlen-kifejező; szerkesztésében jóval egyszerübb, ugyanakkor nem jut el a kivételek nélküli grammatika kényelmes praktikusságáig stb./ Ez a szemlélet feloldja azt az eddigi ellentmondást is, amely az egyre nagyobb egységeket, népeket és területeket egyaránt magukba foglalni vélt "alapnyelvek" és a hozzájuk kapcsolt régészeti kulturák népességének egyre csekélyebb lélekszáma között fennáll. Ez a probléma közvetlenül finnugor-uráli-altaji /esetleg indoeurópai/ viszonylatban is jól megvizsgálható.

A folklorisztika anyagának jelentős hányada nyelvi természetü. Nem csupán a szövegek maguk azok, hanem néhány kiválóan strukturaszerü jelenség /metrika, ritmika, stilus, terminusok rendszere/ is ilyen természetü, - rendkivül megkönnyitve a kutatást. Amig a finnugor tárgyi etnográfia számára esetleg bekövetkező rendkivül szerencsés régészeti leletek hozhatnak hitelesen évezredes tárgyakat, a finnugor nyelvek egymással összevethető hatalmas anyaga összehasonlító folklorisztikai kutatásokat nemcsak lehetővé tesz, hanem mintegy meg is követel. Annál inkább ez a helyzet, hiszen a nyelv megőriz egy egész sor olyan fogalmat, amelynek tárgyi emléke sohasem volt /hiedelmek, elvont fogalmak, igék, melléknevek stb./, és <u>in nuce</u> az egész társadalmi életet bemutatja. Az előbbi nyelvészeti megjegyzések analógiájára e területen a következő feladatokat kellene elvégezni:

Megállapitani az egyes folklórok társadalmi tipusait /nemzetségi folklór, törzsi folklór, törzsszövetségi folklór, feudális folklór/, természetesen mindenütt ügyelve arra, hogy az osztálytársadalmakban már csak az alávetett osztály teljes társadalmi tudatát nevezzük folklórnak. Maga a folklór minden egyes adott periódusban három területre bontható: a köznapi tudat, a tudományos megismerés és a müvészi megismerés szféráira. A folklorisztikából jól ismert az a tény, hogy ezek az osztály nélküli társadalmakban rendkivül szorosan összekapcsolódnak egymással, voltaképpen együtt jönnek létre és érvényesülnek /szinkrétizmus/. A későbbiekben a tipológikus tendenciák legfontosabbika az egyes tudatformák differenciálódása, amelynek során kialakul az egyes szakaszokra jellemző arány , hierarchia közöttük. Az egyes szférákon belül is hasonló formáju szerveződés megy végbe. A leginkább felismerhető ez éppen a folklór müvészetben. Itt már az egyes müfajok is strukturákba szervezett állapotban mutatják be az egyedi folklór alkotásokat, és még ezek a müfajok is egy-egy társadalomtörténeti korra igen pontosan jellemző együttesbe, sajátos müfajhierarchiákba rendeződnek. Az összehasonlitó folklorisztika feladata tehát nem motivumok keresgélése, hanem a jellemző müfajok és a jellemző müfajhierarchiák felismerése az egyes finnugor népeknél és ezek összehasonlitása egymással. Ez a feladat korántsem egyszerü, azonban mind a nemzetközi, mind a közvetlenül e témakörrel foglalkozó kutatás felismerte már, és bizonyos koncepciókkal kapcsolatban elő is kerültek már ide vonatkozó közvetlen megfigyelések. /Az ugynevezett "heroic age" kérdésköre, ezzel kapcsolatban az epika egy társadalomtörténeti szakaszban megfigyelhető tulsulya, a mitológiai folklór igen korai fénykora, a lirai folklór két nagy rétegre: nemzetségi lirára és a sokkal későbbi individuális lirára való osztása, a folklór ábrázolómüvészetnek a folklór diszitőmüvészet rovására csak igen későn való megjelenése stb./

3. AZ ÖSSZEHASONLITÓ FINNUGOR FOLKLORISZTIKA FŐBB TERÜLETEI

a/ Néphit és népszokások: naptári szokások rendszere, időszámitás /e téren jól látszik a halász-vadász, majd a földmüvelő fokozatok különbsége/, munkaünnepek /a közös zsákmányoló-ünnepektől a feudális "kaláka"-tipusu ünnepekig/, az emberi élet szokásai közül elsősorban a lakodalom, temetés, a szinjátékszerü szokásokon belül főként ezek történeti periódusai. Vallásfenomenológiai rendszerezés /az eddigi "vallás", "mitológia" koncepciók helyében legfeljebb hiedelem>hiedelemrendszer>folklór vallás fokozatok elfogadása, a finnugor sámánizmus problémái /ezen belül külön kérdés: éppen a magyar "sámánizmus" /, a hiedelemmondák uj rendszerü nemzetközi katalógusának elkészitése /ez a munka most folyik, és éppen az egyes finnugor népek kutatói kisérletezték ki uj megoldásokat e területen/.

b/ Epikus költészet: A rendezett, mitológikus epika /szamojéd, obiugor, lapp folklór, nyomokban másutt is/, archaikus hősepika /arktikus epika, a Kalevala-epika magja, magyar eredetmonda/ megtalálható a finnugor népeknél. A voltaképpeni hősepika nyomai /finnségi, obiugor/ későbbiek, nem általánosak. A kései kisepika /balladák, történeti énekek/ poligenetikus kialakulásuak, egymástól függetlenül jöttek létre. Néhány közvetlen feladat: a prózai hagyomány nagymértékü összehasonlitása, a balti-finn prózai és verses epika összemérése, az elfelejtődött magyar hősepika genetikus kutatása helyébe tipológikus vizsgálat. Ennek során az eddigi kutatások eredményeinek felülvizsgálata.

c/ Folklór lira első rétegében /bölcsődalok, szokásdalok, siratók, játékdalok egy része/ a legelső feladat egy összehasonlitó finnugor szöveggyüjtemény megszerkesztése volna. Ezek formailag egyöntetüek /strófátlan, kis hangterjedelmü, szerkesztetlen dallamok, mindig cselekvéshez tartoz-

nak/ és genetikus rokonságot is mutathatnak. A második réteg /individuál-lira, tulnyomórészt a szerelmi dalok/ is egységes tartalmilag-formailag /strófikus szöveg- és dallamszerkesztés, izometrika, költői képek, keudőkép/, mégsem tarthatjuk genetikusan összetartozóknak őket. A finnugor népek ilyen lirai alkotásai több lokális körzetre /magyar, balti, volgai, permi/ tagolódnak, amelyeknek genetikusan nincs közük egymáshoz. Külön problémaként jelentkezik ekkor eddig összetartozónak vallott szövegek és dallamok eredeztetése /pl. a volgai bolgár-magyar strófikus dalok és pentaton dallam esetében/. A rendkivül gazdag, domináns balti lirai dalhagyomány befolyása külön tárgyalandó.

d/ Folklór dráma két nagy ágazatában /szinjátékszerü szokások és a népi szinházi müvek/ egyelőre az összehasonlitó anyagfeltárás a soron következő feladat, különös tekintettel arra, hogy az eddig egyértelmüen archaikusként értelmezett anyagban /medveünnepi szinjátékok, a "rituális" alakoskodás/ igen sok különböző korra valló réteg egymásmellettisége figyelhető meg.

e/ Egyéb folklór müfajok közül a legtöbbre egyelőre nincs megfelelő szakember, illetve az összehasonlitó kutatás szünetel /gyermekjátékok, népi tánc, népi diszitőmüvészet, népi hangszerek stb./, csupán egyes területek /szóláskutatás/ vannak viszonylag jó kézben. E területen mind Magyarországon, mind általában szakemberek kiképzése és közvetlen feladatok kitüzése a legsürgősebb feladat. Bizonyos kisérletek ugyan már megtörténtek, értelmezési javaslatok is napvilágot láttak /pl. a diszitőmüvészet területén/, ezek eredményei azonban aligha mutatkoznak helytállóknak.

f/ Formai és stilisztikai kérdések jelentősége azért rendkivül nagy, mivel kiváltképpen alkalmasak strukturálistipológiai összevetésre. Ilyen értelemben történt legutóbb biztató kisérlet a verselés áttekintésére. A képző- /és e-

lőbb diszitő-/ müvészeti formanyelv feltárása még várat magára. Nagy multra tekint vissza a finnugor népzenekutatás, amely éppen napjainkban éli eredményei legnagyobb szabásu reviziójának korszakát. A sematikus kutatási elvek alapján összegyüjtött anyag szétfeszitette a régi tudományosság kereteit, és mind több esetben hangzik el az a nézet, hogy az eddig leszármazási rokonságban állónak vélt elemek /pentatónia, praestrofikus dallam, egyes hangközök/ egymástól független, csupán tipológikus egyezések. Közvetlenül a magyar népzenében a "régi" és az "uj" stilust egymásutánnak kell tartanunk, és strófás dallamszerkesztésünket önálló belső fejleménynek. A szövegek ilyen összehasonlitó formavizsgálata is a még megoldandó kérdések közé tartozik. A magyar anyagban SOLYMOSSY és mások nézeteit revideálnunk kell, az eddigi genetikus egyeztetések helyébe müfajstilusok /elsősorban epikus stilusok/ összehasonlitó vizsgálatát egész stilusok egymással összevetését kell állitanunk.

4. A TIPOLÓGIKUS ÖSSZEHASONLITÓ FINNUGOR KUTATÁSOK ÖSSZEHANGOLÁSA

Külön feladat volna rendszerezni az összehasonlitó finnugor tárgyi néprajz, embertan, régészet speciális feladatait. E tudományoknak gyakran igen sulyos közvetlen nehézségekkel /elsősorban anyaghiánnyal/ kell küzdeniük. Ez nem mondható el sem a nyelvészetről, sem a folklorisztikáról: e tudományok még korántsem dolgozták fel a rendelkezésre álló anyag zömét. E tudományok ugy segithetik elő leginkább társtudományaikat, ha a maguk problémájának a tisztázásán tulmenően egy általános keretet rajzolnak meg az igy felfogott összehasonlitó finnugrisztika számára. Első közelitésként nagy szükségünk volna egy olyan társadalomtörténeti periodizációra, amely minél nagyobb anyag alapján bemutatná és jellemezné a finnugor népek egykori és mai történeti fejlődési fázisait. Egy ilyen összehasonlitó periodizációnak a megalkotása

nehéz feladat. Viták folynak a MORGAN-periodizáció kapcsán erről egyetemes etnológiai méretekben is. A régészeti leletek datálása és néphezkötése területén szintén nagy véleménykülönbségek figyelhetők meg. Azok a kisérletek, amelyek a leiró tárgyi néprajzi vagy folklór adatokból kisérelték meg egy ilyen történeti rétegződés felrajzolását, eddig jobbára meddőek maradtak. Mégsem reménytelen a helyzet hiszen a jelenlegi uj módszert még senki sem próbálta ki igazán nagy anyagon, és éppen ez a tipológikus módszer hidalhatja át a kétségtelenül meglévő részletnehézségeket.

Ami a konkrét munkában való együttmüködést illeti, itt a már sokszor óhajtott közös terepmunkák, filológiai kutatások nemzetközi méretekben való megszervezésétől függ a további munkák sikere. Ha az összehasonlitó finnugor kutatások témájaként a kezdetektől napjainkig tartó évezredeken és kontinenseken át lefolyt teljes társadalomfejlődést nevezzük meg, mindezek mihamarabbi megvalósitására is szükség van.

Kiadatlan szöveg. Sokszorositásban elkészült az 1965. junius 2-án tartott vitaülésre. /Erről lásd fentebb a 116. lap megjegyzését./

HELSINKI, 1965

Katona Imre:

A magyar népköltészet finnugor rétegének kérdéséhez

A finnugor őstörténet soha nem lesz abban a szerencsés helyzetben, hogy az egész korszakot minden lényeges vonásával együtt rekonstruálhassa, de az emberiség őstörténetének általános törvényszerüségeit szem előtt tartva, a ma még ismeretlen tényezőkre is bizvást következtethet. Némileg hasonló a helyzet folklór vonatkozásban is: azonos társadalmi feltételek genetikus kapcsolat nélkül is eredményezhetnek rokon folklór-tipusokat, vagyis meghatározott társadalomtipusoknak megszabott müvészeti formák felelnek meg. Ha tehát egész müvészeti-költészeti strukturákat kapcsolunk megfelelő társadalomtipusokhoz, más népek folklór példái segélyével a ma még hiányosan ismert finnugor ősköltészeti jelenségekre is bátrabban következtethetünk.

A finnugor népek egészét tekintve, a rétegezett társadalmak kialakulása óta valamennyire is egységes finnugor folklórról természetesen többé nem beszélhetünk, hiszen e nyelvileg rokon, valaha együttélő népek eltérő népi-társadalmi, esetleg természeti környezetbe kerültek, és más-más időpontban és körülmények között léptek rá egyre ujabb fejlődési szakaszokra. Ennek ellenére a finnugor összehasonlító folklorisztikának mégis éppen tárgyánál fogva van meg ön-

álló létjogosultsága: a valaha kulturális-nyelvi-költészeti közösségben élt népek egyedi történelmük folyamán nemcsak uj, hanem hasonló vagy éppen azonos költészeti válaszokat is adhattak a fejlődés során felvetődő kérdésekre. Etnológiai példák intenek bennünket arra, hogy az általános fejlődésmenetet semmiképpen nem szabad az átadás-átvétel kérdésére leszükitenünk, hiszen társadalmi intézmények és ideológiák egészükben alig kölcsönözhetők, jóval nagyobb tere van a belső fejlődésnek. A finnugor őstörténeti-őskölteszeti korszak fontosságát az az etnológiai tapasztalat is megerősiti, amely szerint nem szabad a valóságosnál primitivebb társadalom- vagy éppen költészettipust elképzelnünk; az eddiginél jóval több jelenséget lehet korábbi korszakokra visszavezetnünk, és a szóbanforgó népek történelmének javarésze éppen az uráli-finnugor-ugor korszakban zajlott le. Ugyanakkor természetesen óvakodnunk kell az őstörténeti-őskölteszeti és a recens jelenségek elhamarkodott azonositásától, az egyedi fejlődésmenet szükségtelen általánositásától, és esetenként számolnunk kell másodlagos primitivizálódással is.

Jelen alkalommal az uráli-finnugor-ugor korszak legfőbb folklór problémáit vesszük sorra, elsősorban a magyar népköltészet szempontjából. E vizsgálódáshoz azonban kivánatos az egész finnugorságra vonatkozó őstörténeti alapok felvázolása is.

Északkelet-Európa utolsó jégkorszak utáni benépesitésében az uráli népek elődei talán már részt vettek; mindenesetre a szamojédok kiválásáig tartó uráli korszakban az északkelet-európai erdősáv lehetett az a közös, nagy szállásterület, amelyek belül a neolitikus fejlődésig jutott vadász-halász-gyüjtögető hordák vándorolhattak, melehetősen laza kapcsolatban egymással. Az ugorok kiválásáig tartó finnugor korszakban ez az életmód alig változhatott, de az eszközök csiszolódtak és talán állandósultak egyes halász telephelyek is, ezzel együtt sejthető a fémek megjelenése, az állattartás

kezdete is; mindenesetre a nemzetségi társadalom megszerveződése kétségtelen tény. A társadalmi munkamegosztás fejlődése a továbbiakban valószinüleg a különböző etnikai csoportoknál más-más formában következett be, az ugorok például specializálódtak az erdei lovas vadászatra, ezzel térben és életformában is messze kerültek a többi finnugor néptől, amelyek ezt a fejlődési utat nem járták végig. Ez a különbség egyre jelentékenyebb lett, mivel a többi finnugor nép is mind nagyobb idő és térbeli, s ezzel együtt társadalmi-kulturális távolságra is jutott el az őshazai állapotoktól. Az ugor népeknél feltételezhető már egy fejlettebb állattartás és nagyon kezdetleges földmüvelés is, sőt talán a törzsi szerveződés is megindulhatott.

A vázolt uráli-finnugor-ugor fejlődés minden lépése mély nyomot hagyott a müvészetben. A költészetre különösen a társadalom átalakulása volt döntő hatással. Általánosságban véve kezdetibb fokon az egész müvészet a természetből való lassu kiemelkedést hirdeti; előbb a mindenoldalu függést tükrözi, majd a társadalmi erők lassu megszerveződésével átrendeződik az egész képzelt és festett világ is: a müvészi tudat megpróbálja csökkenteni ezt a függőséget ugy, hogy tükrözi az ember önállósulásának folyamatát és már a legkorábbi időszakban igyekszik legalább megmagyarázni a világ, az élet és a kulturális vivmányok eredetét; költői képekben kifejezni természet és ember, ill. ember és ember sokoldalu kapcsolatát.

Az uráli-finnugor-ugor társadalmak folklórja eszmei-müfaji és funkcionális szempontból egyaránt osztatlan, szinkretikus jellegü volt, de már legalább a finnugor kortól elválakozóban voltak az egyes megkülönböztethető müvészeti ágak, azokon belül pedig bizonyos müfajok. A folyamat lényegéről legtöbbet talán a hitképzetek és a mitoszok árulnak el.

Általánosságban az emberiség fejlődésének egészét tekintve, a feltételezhető kezdeti naiv racionalizmust a felső

paleolitikumban preanimisztikus, később animisztikus mágia váltotta fel, már ekkor elkülönült a varázsló szerepköre is. A mágia jelentősége mindjobban fokozódott, fontosságának csucspontját a földmüvelés kialakulásával érte el.

Az uráli vagy finnugor vadászok világképe eredetileg egyszerü, három rétegü /ég, föld, alvilág/ lehetett; az egyelőre még passziv legfelsőbb lény alakja azonban már e korban megjelent. Általánossá vált az emberek, állatok kettős-többes lelkének hite, a lélek székhelyének tartott csont gondos eltemetése; hittek az elhunytak lelkének másvilági életében, ill. a lélekvándorlásban stb. Korán megjelent a varázserőbe vetett hit; már a hordaszervezet korától kialakult a totemizmus, amely azután minden egyes társadalmi szakaszban uj és uj alakot öltött. A hordaszervezetet felváltó nemzetségi, ill. a nagycsalád, a család, valamint a törzsi elrendeződés megjelenésével párhuzamosan tagozódott a természetfeletti lények társadalma is: egyrészt köztük is kialakult bizonyos fajta munkamegosztás, másrészt küzdelmeik és harcaik hiven tükrözték a földi társadalomban beállott nagy változásokat.

A vogul-osztják fő istenek eredetileg természeti jelenségek megszemélyesitői voltak, majd a hordaszervezet elmulásával, a nemzetségi társadalom kifejlődésével párhuzamosan kezdtek "emberi" módon élni és cselekedni. A pelimi istenség pl. még horda-állapotokra utal, de már az égi isteni szülők és gyermekeik, ill. az isteni gyermekek közti funkciómegoszlás fejlettebb fokokra vall, bár mindnyájan megmaradnak továbbra is vadász-halász istenségeknek. /Az istenfiak közül kikerülő kulturhérosz - Világügyelő Férfi - ajándékai is mind erre a két termelési ágra vonatkoznak./ Az istenfiak harcai utalnak a minorátus, majorátus földi ellentétére, ill. küzdelmére; a győztes isteni fél már lovon járja be a Világot. Az égi istenség képzetével fonódik össze a medve-kultusz is, amely kulturtörténetileg rendkivül rétegzett, a vogul-osztjákban aligha

átvétel és nyomokban egészen az ujkori magyar agrárritusok zoomorf alakjaiig, ill. a disznótorok maskaráiig követhető. Ugyancsak évezredek óta közös hagyománya az ugor népeknek a szarvasüldözés mondája is: legrégibb rétege talán a jávorcsillag-mitosz, egyik legujabb leszármazottja pedig a magyar csodaszarvas-monda, amely világosan utal a lovas vadászatra, az uj természeti környezetbe való áttelepülésre és két népelem összefonódására is.

Ami általában a mitoszok <u>müfaji</u> vonatkozásait illeti, e korban amolyan mindenes müfaj ez: megmagyarázza a Világ, az élet keletkezését, továbbá egyes kulturális vivmányok, természeti jelenségek stb. eredetét; régibb fokon a mitoszoknak ritusok feleltek meg és viszont; később e kapcsolat meglazult. Mindenesetre egyik legszivósabb életü "müfaj" ez. A vogul teremtésmondák egyikében az Ural hegység, mint a Világ öve szerepel, maga a teremtés két különböző természetfeletti lény müve; ennek a dualisztikus elgondolásnak halvány visszfényét még az ujkori magyar eredetmondákban is megtalálhatjuk /un. "Tógát"-monda/.

A müfaji fejlődés általános törvényszerüségeit tekintve, a mitoszokban a természet erői az elemek urainak képében öltenek testet, a Világ lényegében kettéosztott /földi és másvilág/, egyikben élnek az emberek, a másikban az elemek urai, kiknek jóindulatától függ az ember sorsa. A mitikus hősök többsége még passziv, nem harcol, a szellemek jóindulatában bizik, a kulturhérosz sem igazi hős: többnyire csellel szerzi meg a privilégizált javakat. A további fejlődés során a kötöttebb formáju nagy epika mitikus talajon sarjad, de egyben ellene is irányul: amilyen mértékben nő az ember hatalma a természet erői felett, ugy alakulnak át az előző szellemek szörnyekké, kikkel a hősnek pl. családalapitása érdekében harcot kell vivnia. /A feleségért vivott harc egyben társadalmi jelentőségü is, a sárkány megölése pl. megszabaditja az egész közösséget./ A nagy epika ősformája talán verses, kö-

tött, először olykor még ünnepi varázsének is, mindenesetre szertartások része és csak később dramatizálódik, profanizálódik és egyben közelit a konkrét történelmi események menetéhez.

A vogul hősénekek még egy meglehetősen korai fokot tükröznek: felerészben még verses mitoszok, de már a hős születése, házassága, esetleg halála is szerkezetileg szabályos bemutatásra kerül. Utóbb a hősének már harcok története lett: bosszu, nőszerzés, ellenséges támadás vagy éppen harci kedv a témája. Az epizálódás olyan méreteket ölthet - pl. a nemzetségi társadalom megrekedése esetén, mint a vogul népköltészetben is -, hogy minden más müfaj részben alárendelődik a központi hőséneknek, másrészt epizálódik, amely helyzetből azután a mondák és mesék egyes vonásai az illető nép költészetén belül egyenes ágon leszármaztathatók. A vogul-osztják hősepika hallatlan gazdag költői kifejező eszközkészletéhez hasonló elemek fennmaradtak a későbbi magyar népmesékben, népballadákban is.

Ugyancsak az általános fejlődést tekintve, a feltételezett mitikus költészet másik fontos müfaji terméke a mese, amely nem kisebb társadalmi változásokat tükröz, mint a sokféle hősének. A hősdal és a tündérmese hőse is a nép inkarnálódása, az ember öntudatra ébredése és egy adott kis közösség sürüsödése egyetlen személybe. Mindkét nagy epikus müfajban harc folyik szörnyekké vált régi hatalmakkal, és a mesében természetfeletti erők segitik elő a győzelmet. A hősének és a hősmese, ill. a tündérmese párhuzamos egymásmellett-élését az ugor korszaktól joggal feltételezhetjük; motivikája mindenesetre a mesének a legrégiesebb, de mint önálló müfaj csak a nemzetségi társadalom bomlásának idején alakulhatott ki, ill. különülhetett el: a tündérmese tehát akkor vált önálló müfajjá, amikor a mitikus, fantasztikus elemekhez megfelelő szociális motivumok is kapcsolódtak. Az obi-ugor népmesekincs régi rétegében mindazok a családi-nemzetségi konfliktusok /az

árva gyermek helyzete, a mostohaanya, a mostohaleány sorsa, az elüzött feleség, stb./ tükröződnek, amelyek a népmeséket általában jellemzik.

A folklór lira legrégibb rétege feltétlenül jelen van az uráli kortól kezdve; e lira mindig cselekvéshez kapcsolódik, tehát alkalmi és rögtönzött; korán elkülönül a szólóénekes és a kórus szerepe, de korántsem kizárólagosan vagy szükségszerüen. A lira ősformáit finnugor viszonylatban is a bölcsődalokban, siratóénekekben, továbbá a játék- és szokásénekekben kereshetjük. E lirai alkotások formailag tagoltabbak az eseményközlő és megszerkesztett epikánál, többféle a müfaj, müfaji alcsoport is bennük. A mai magyar nyelv költészeti vonatkozásu ősi szavait tekintve pl. meglepően árnyalt kép tárul elénk már a régmultból: finnugor-ugor eredetü szó a magyarban az ének, mese, rege, szó; hangutánzó a dudol, gajdol, zeng; egyelőre ismeretlen, de bizonyára honfoglalás előtti a hang, imád, dal kifejezés is.

Az epika tulsulya ellenére a legtöbb szamojéd, obi-ugor nép költészetében ismert a bölcsődal, házassági panaszdal, siratóének, sorsének, gunydal, ivődal, varázsének, sámánének, imádság /ének/, gyermekdal, táncdal és több más, csak nehezen kategorizálható folklór lirai müfaj is. Kezdeti fokon még a lirai dalok jelentős része is mitikus: a passziv, természetfeletti hatalmak előtt megalázkodó imádság éppugy, mint az aktiv, az emberi akaratot kifejező varázsének, sőt mitikusak maguk a szertartásos énekbetétek, az u.n. állatdalok, olykor még a szerelmi vallomás is. A költői eszközöket tekintve a természet kimerithetetlen repertoárral szolgál a lelkiállapot képes kifejezésére, már a legkezdetibb fokon jelen van a metafora és a hasonlat; a versszak-forma előtt már kialakul a sokféle gondolatritmus, a főneveket kisérő állandó jelzők, a sorvégi rim helyett az alliteráció és egyéb költői eszközök. A szertartásos dalok kivételével, a szövegek szabadon variálhatók; erre szükség is van a még csak félig kötött forma miatt.

Vers mindenesetre lehetséges azonos ritmusu sorok ismétlődése nélkül is, pl. ilyen a gyermekdal, ebben is van azonban kiegyenlitődés, az ütemeket egymáshoz tudjuk viszonyitani. Az ütemek ritmusa szabálytalan egymás mellé helyezéssel is kivehető, de szabályos párhuzamokban még jobban érvényre jut; arányos részek alakulnak ki: 2-3-4 ütemü motivumok, ezek több soron át megmaradnak, majd ujak következnek ismét. /Kb. ilyen fokon áll a vogul népköltészet is./ Az ismétlődéseket állandósitani, az ütemek egymásutánjából sorokat kialakitani mondattani tagolással lehet. /A sor végén természetesen nagyobb a nyugvópont, mint volt az ütem után./ A finnugor népek költészetében a dallam tagolását a szöveg adja, a különböző szótagszámu egységek időbeli egyenlőségét az énekesek emelik ki. A versekben általában két szótag alkot egy ütemet, de ritkábban egy, három, négy is, tehát a kötetlen szótagszámu, kiegyenlitődő ütemet itt is fellelhetjük, mely éppugy a szólamon alapul, mint a magyarban. Ugy látszik, a kiegyenlitődés a finnugor és talán a török nyelvekben vált csak ritmusalakitó tényezővé.

A magyar népzenekutatásban alkalmazott osztályozási elv /metrika, ritmika, sorhossz/ alapján különböztették meg a magyar népdalok egyes történeti rétegeit, ujabban viszont egész hangzatrendszerek vizsgálata folyik, ez a dallamok egészére érvényes alapelv belső szerkezetüket is jobban tükrözi és nemzetközi összevetésekre is kiválóan alkalmas. Legrégibb dallamtipusok mindenképp az emlitett alkalmi énekek /regösének, gyermekdal, sirató/, bár itt aligha gondolhatunk genetikus kapcsolatokra. A pentatónia finnugor szempontból talán külső hatás eredménye, a magyarban legrégibb rétege /terraszos szerkezetü strófikus dallamokban megmutatkozó lá-pentatónia/ talán török népektől való átvétel, a kvintváltó szerkezet azonban már inkább belső fejlődés eredménye lehet. A magyar és más finnugor népek mai zenéjében is a régi réteghez számithatók a recitativ előadás, az eső dallamvonal, a párhuzamos ritmikai és dallamvonalbeli szerkesztés és egyebek;

ezek a vonások azonban jelentős részben egyetemes emberiek is, áll. a Világon mindenhol a szertartásos dalokból és epikus énekekből összetevődő régi folklórra utalnak.

A zenei és a versformákra vonatkozó vizsgálódások lehető legintenzivebb folytatására van szükség, mivel genetikus szempontból a folklórnak épp ez a része igér legkézzelfoghatóbb eredményeket.

Az uráli-finnugor-ugor népek folklórjával kapcsolatban kérdések egész sora maradt megválaszolatlan, sőt a felvetett problémák is inkább csak érintőleges megvilágitást nyertek. Talán inkább az tünik ki e futó pillantásból, hogy mennyire ujszerü feladat előtt állunk. A most bemutatkozó finnugor összehasonlitó folklorisztika minden bizonnyal több eredménynyel kecsegtet, mint egy "egységes" finnugor anyagi kultura, vagy akár a társadalomszervezet vizsgálata, különösen a Világ és elsősorban Eurázsia hasonló fokon élt vagy élő népeinek folklórjával való mindenoldalu összevetés után. Az uráli-finnugor-ugor népek folklórjának vizsgálata éppugy nemcsak "finnugor" kérdés, mint fejlettebb fokon: tehát a rétegzett finnugor nyelvü népek társadalmának esetében sem. Bár manapság a finnugor összehasonlitó néprajztudománnyal szemben mind több fenntartás hangzik el, a költészeti kezdetek felvázolása elől - amely "kezdetek" azonban hosszu évezredeken át, tehát tovább tartottak, mint az ujkori népköltészet minden későbbi periódusa együttvéve -, egyetlen disciplina sem zárkózhat el, amely igényt tart a tudomány rangjára.

I R O D A L O M

Bibliográfiák:

HAJDU Péter
1962 Finnugor népek és nyelvek. Budapest. 404-423.

KATONA Imre
1964 Historische Schichten der ungarischen Volksdichtung. FF Communications 194. Helsinki, 26-36.

Összefoglaló munkák, melyek az előző bibliográfiákban nem szerepelnek:

DÖMÖTÖR Tekla
1964 Naptári ünnepek - népi szinjátszás. Budapest.

DÖMÖTÖR Tekla-KATONA Imre-ORTUTAY Gyula-VOIGT Vilmos
1966 A magyar népköltészet. Budapest.

GÁLDI László
1960 A finnugor verselés tipológiai áttekintése. I-II. - Irodalomtörténet 149-175, 302-323.

HAJDU Péter
1966 Bevezetés az uráli nyelvtudományba. Budapest.

KÉPES Géza
1964 A magyar ősköltészet nyomairól. I-II. - Irodalomtörténeti Közlemények 1-22, 171-193.

KLANICZAY Tibor
1964. Ősköltészet. In: SŐTÉR István /szerk./: A magyar irodalom története.I. Budapest. 13-32.

LÁNG János
1963 A "totemizmus" alapjai és kialakulása. Ethnographia 374-401.
1964 A lélek fogalma az osztálytársadalom nélküli primitiv népeknél /A lélekfogalom kialakulásá-

nak értelmezése etnográfiai adatok alapján/. Ethnographia 419-436.

LÜKŐ Gábor
1962 A jávorcsillag-mitosz ábrázolása az Urál vidéki sziklarajzokon. Ethnographia 432-447.

MELETYINSZKIJ, E.M.
1960 O genezih i putyah diferenciacii epicseszkih zsanrov. Russzkij Folklor 81-101.
1964 Narodnüj eposz. In: Tyeoria lityeraturi. Moszkva 50-96.

MÉSZÖLY Gedeon
1951 Az ugorkori vadászélet magyar szókincsbeli emlékei. Ethnographia 277-290.

PAULSON, Ivar
1961 Schutzgeister und Gottheiten des Wildes /der Jagdtiere und Fische/ in Nordeurasien. Eine religionsethnographische und religionsphänomenologische Untersuchung jägerischer Gaulbensvorstellungen. Stockholm-Göteborg-Uppsala.
1963 Grundzüge der wolgafinnischen volksreligion. Ural-Altaische Jahrbücher 104-120.

PAULSON, Ivar - HULTKRANTZ, Åke - JETTMAR, Karl
1962 Die Religionen Nordeurasiens und der amerikanischen Arktis. Stuttgart.

SCHIRMUNSKI, Viktor
1961 Vergleichende Epenforschung I. Berlin.

VILKUNA, Kustaa
1963 Die finnisch-ugrische Ethnologie heute. Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini Habitus. Budapest. 309-318.

VOIGT Vilmos
1964 Az epikus néphagyomány strukturális-tipologikus elemzésének lehetőségei. Ethnographia 36-46.

VOIGT Vilmos

1967 A balti finn népek folklórja, mint az európai folklór része. Ethnographia 406-437.

Németül megjelent: Zur Frage der finnisch-ugrischen Schichte der ungarischen Volksdichtung. /Möglichkeit einer vergleichenden Folkloristik der Finnougrier/. In: Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum Helsingiae habitus 23-28. VIII. 1965. Pars II. Acta Ethnologica. Adiuvantibus Maija-Liisa Heikinmäki -- Ingrid Schellbach, acta redigenda curavit Paavo Ravila. Helsinki, 1968. Societas Fenno-Ugrica, pp. 168-177.

Ortutay Gyula:

A finnugor folklórkutatások lehetősége és feladatai

A tanulmány mint vitaindító plenáris előadás hangzott el Helsinkiben 1965. augusztus 24-én.
Megjelent: Ethnographia LXXVII /1966/ 1-11.
Németul: Möglichkeiten und Aufgaben der Forschung auf dem Gebiet der finnisch-ugrischen Folklore. In: Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars II. Helsinki, 1968. pp. 281-294.

Voigt Vilmos:

A keletitengeri–finn népköltészet, mint az európai folklorisztika tárgya

A keletitengeri-finn népek teljes népköltészeti anyagának a kutatása elsősorban az illető népek szaktudósainak a feladata, akik nem csupán az egyes folklorisztikai adatokat ismerik e területről, hanem azt a társadalomtörténeti és kulturális hátteret is, amelyet a témájában bármennyire is elmélyülni kivánó külföldi kutató még egy hosszu élet időtartama alatt is nehezen ismerhet meg. Az egyetlen érv, amelyet a balti finn folklórterület néhány leglényegesebb vonásának a megvitatására készülő külföldi a maga mentségére felhozhat, az, hogy egy kivülálló szemében gyakran másképp rendeződik egy-egy nép vagy népcsoport folklórjának anyaga,mint a bennszülött tudósok számára, és hogy ennek a madártávlatnak köszönhetően gyakran olyan párhuzamok és egyetemes összefüggések is megvilágosodnak előtte, amelyeket a konkrét anyagismeret hatalmas tömbjei olykor elfedhetnek az érintett népekből származók előtt.

A balti finn népek folklórja, mint az európai folklór egyik jellegzetes, önálló, de számos vonásában közös európai sajátosságokat mutató területe, már igen régóta témája a tudományos érdeklődésnek. Csábító feladat lenne akár Hérodotosztól napjainkig nyomon követni azt, milyen megjegyzésekkel

kisérték a történetirók, utazók, később pedig a folklorista szakemberek a balti finn folklór-terület európai helyének a problémáját, mi a már meghaladott, mi a ma is érvényes felismeréseikből. Hasonlóan tanulságos lenne elméletileg is részletezni egy ilyen összehasonlitás célkitüzéseit, módszerét, eredményeinek elérhető hitelességét. Harmadsorban pedig elengedhetetlen egy ilyen vizsgálathoz az érintett folklórok legfontosabb müfajainak tüzetes összevetése. Abban a dolgozatban, amely a jelen beszámoló alapjául is szolgál, kissé részletesebben érinthettem a tudománytörténeti és metodikai kérdéseket; külön foglalkozhattam a balti finn folklór mitológia, vallásos szokások, hiedelemtörténetek, a feltehető sámánizmus, a verses hősepika, az arhaikus prózai epika, a verses kisepika /balladák, narrativ lirai dalok, gyászénekek/, a középkori mesék, mondák és legendák, az epikus énekes játékok és szokásdalok, a folklór dráma különböző rétegei és előzményei, végül pedig a folklór lira két nagy osztályának, a közösségi lirának és az individuállirának a kérdéseivel. Ennek az áttekintésnek a során abból a gondolatból indultam ki, hogy a balti finn folklórnak az európai folklór egészében elfoglalt helyét nem egyes motivumok és tipusok megléte vagy nem léte, hanem az érintett folklór minden egyes müfajának egy-egy adott történeti korszakban való szerepe és jelentősége alapján határozhatnánk meg.

A balti finn folklórok esetében ilyen szempontból a feudalizmus első és második szakaszának /a XI-XIII. századtól illetve a XVI-XVIII. századtól kezdődő időszakoknak/ a folklór müfajstrukturáját megvizsgálva, a következő következtetéseket vonhatjuk le.

1. Az államalakulás, a kereszténység és a feudalizmus átvételének idején a hivatalos vallással és hivatásos müvészettel szemben a balti finn folklórterületen a folklór vitathatatlanul háttérbe kerül, elveszti uralkodó szerepét. Ezzel együtt szétbomlik a folklór mitológia, a hősepika elveszti a

korábbi müfajhierarchiában élvezett domináns jellegét. Helyét csupán részben tölti be a főként nyugatról importált tündérmese /Märchen/ és a keresztény legendai hagyomány. Belső fejlődés eredményeként viszont a szokáskitöltő dalok és drámai kezdemények jelentősége megnő.

2. A feudalizmus második szakaszában uj és mindinkább eluralkodó jelenségként kibontakozik az individuállira, az epikai müfajokon belül pedig a balladák, kalandmesék, történeti énekek és mondák válnak mind népszerübbé. A mult század közepétől tünik fel azután az edigiekhez viszonyitva egészen eltérő jellegü munkásfolklór, a feudalizmus korszakának végét jelezve.

3. A balti finn folklór területi elhatárolását illetően az derült ki, hogy a skandináv folklórterülettől világosan, sőt a közvéleményben tudottnál is jobban különbözik ez a hagyomány. Annak ellenére, hogy egyes motivumok, tipusok, olykor müfajok szemmel láthatóan nyugatabbról kerülnek át a balti finn folklórba: ezek aránya, jelentősége és szerepe lényegesen eltér a két folklór-területen. A különbség oka: a verses hősepika bizonyos foku megmaradása a balti finn folklórban, a drámai és lirai müfajcsoportokon belül pedig a bemutatott önálló strukturális változások autochton lefolyása.

4. A balti finn és a balti folklór szintén jól elválik egymástól, körülbelül éppen olyan mértékben, mint ahogy ez köztudatban él. Elsősorban a verses és a prózai epika e két területen már a feudalizmust megelőző időszakban is meglevő különbsége az oka ennek. A balti folklórból való átvételek között a legjelentősebb a balti folklór mitológia anyaga lehetett, ez azonban már nem járulhatott hozzá a balti finn folklór mitológia kiépüléséhez, inkább annak szétbomlasztását segitette elő. Egyelőre kérdéses lehet azonban az, hogy a második osztályu lirai hagyomány, valamint a narrativ lirai dal müfajainak a megjelenése a balti és a balti finn anyagban

genetikusan is összefügg-e egymással, vagy csupán tipológiai egyezés.

5. A keleti szláv folklórok közül természetszerüen leginkább az orosz folklórral vethetjük össze a balti finn folklór-területet. Közvetlen párhuzamnak egyes balladatipusok, a történeti ének megjelenése, és természetesen a pravoszláv egyházi folklór tekinthetők. Külön meg kell jegyezni azonban azt, hogy Orosz-Karjalában és ettől északra a legutóbbi két évszázad folyamán rendkivül szoros kölcsönös kapcsolatok alakultak ki a finn és az orosz lokális folklórok között. A munkásfolklór, különösen a munkásdalkincs pedig érthető okokból mind Finnországban, mind Észtországban nem csupán tipológikusan, hanem genetikusan is rokonitható orosz megfelelőjével.

6. A nyelvrokonság ellenére is lényegbevágó különbség áll fenn a balti finn és a lapp folklór között. E közismert igazságot a müfajstrukturák összevetése is támogatja. A lapp folklór jellegét tekintve államalakulás előtti müfajstrukturát mutat. Az ugyancsak önálló skandináv, balti finn és keleti szláv folklór-területek között a lapp folklór maga is velük egyenranguan önálló folklór-terület.

7. A balti finn folklór-terület egészén belül három önálló lokális hagyományt különböztethetünk meg egymástól: a nyugati /finn/, a keleti /karjalai/ és a déli /észt/ hagyományt. Ezek egymástól való megkülönböztetését az ismert történelmi körülmények is indokolják. Mindazáltal semmi okunk nincs arra, hogy akár az egyik, akár a másik folklórt külön, önálló folklór területnek fogjuk fel.

7.1. A karjalai folklór leginkább jellemző vonása a korai feudális fejlődés kezdetén való huzamos megrekedés. Ez lehetővé tette, hogy az államalakulást megelőző folklór müfajhierarchia jellemző formái /folklór mitológia, verses hősepika/ sokáig fennmaradjanak. Ugyanekkor a szokások és az

ünnepek folklórjában későbbi vonások is megfigyelhetők. Egyelőre csupán néhány jelenségben /történeti ének, kalandmese, egyes kései szólásmüfajok/ fedezhetjük fel az orosz északon a 18. századtól bekövetkező nagyszabásu társadalmi változások visszfényét. Az is lehet, hogy a korábbi orosz folklór bizonyos archaikus formáinak /bylina, talán a siratók és más alkalmi lirai müfajok néhány formája is/ az átvétele ezzel a hirtelen fejlődéssel, majd az ez után bekövetkező ujabb társadalmi stagnálással magyarázható. E téren mindenképpen még további kutatásokra van szükség.

7.2. A finn folklór leginkább megkülönböztethető vonása a korafeudális müfajok /legendák, misztériumdrámák, európai tündérmese, keresztény szokások/ gyors és viszonylag nagyarányu átvétele. Ez a fejlődés azután a feudalizmus második szakaszában meglassul, és a mult század második felének folklór fejlődésében már alig van különbség a finn és az észt folklór között. Még igy is feltünő azonban, hogy néhány folklór jelenség /jelesnapi alakoskodások, zsánerképszerü népi szinjátszás kezdeményei, egyes szólásmüfajok/ a finn folklórban sokkal nagyobb szerepet játszik, mint az észtben.

7.3. A feudalizmus első szakaszában a legjellemzőbb különbség az észt és a többi balti finn folklór között abban áll, hogy az észt folklórban egy, az arhaikus balti finn verses hősepikánál /"Kalevala-epika"/ is régiesebb fokozat, az arhaikus prózaepika /"Kalevipoeg-epika"/ még mindig az uralkodó müfaj. Ez a hagyomány tulnyomórészt eredetmondákból, mitikus mondákból állt, és önmagában alkalmatlan volt arra, hogy nagyobb epikus kompoziciók készüljenek belőle. A finn és karjalai államhaszerveződéshez viszonyitva későbbi eredetü észt feudalizmus létrejöttekor pedig már nem volt lehetőség arra, hogy utólag kifejlődjön egy, a karjalaihoz hasonló verses nagyepika. E hiánynak mintegy kitöltésére kapott nagyobb szerepet a prózai "Kalevipoeg-epika", később a szokásbetét dráma, a narrativ lirai dal és főként a máso-

dik osztályu lira, az individuállira. Ez utóbbi müfajoknak a másik két balti finn folklórhoz viszonyitva is gazdagabb felvirágzása ennek a következtében történt meg, és e fejlődésben az észt folklór későfeudalista periódusának legfontosabb ismérvét láthatjuk.

7.4. A többi kisebb balti finn nép önálló folklór fejlődéséről egyelőre keveset tudunk. Valószinüleg további kutatások után pontosabban mérlegelhetjük majd az igen régiesnek látszó liv, a koraközépkori folklórhierarchiáju vót és a későközépkori müfajstrukturát mutató inkeri folklórok szerepét a balti finn folklór-terület egészében.

8. Legutoljára feltehetjük végre azt a kérdést: milyen helyet foglal el mindezek alapján a balti finn folklór Európa folklórjában? Amint az eddigiekből látható, a társadalomtörténeti periódizációt messzemenően előnyben részesitő, müfajhierarchiákat és nem elszigetelt, egyedi folklór tényeket, alkotásokat vagy motivumokat összehasonlitó módszer sokkal kevesebb gondot fordit az egyes folklór jelenségek adásvételére, cseréjére, - egyszóval genetikus összefüggéseire -, mint a korábbi folklorisztikai iskolák. A fenti kérdésre válaszolván nem azzal felelhetünk, hogy számlát készitünk mindarról, amit a balti finn folklór átvett a többi európai folklór-területtől, illetve mindarról amit átadott ezeknek. E mérleg egyik serpenyőjébe - az átvételébe - kerülne mindaz, ami a feudalizálással, a kereszténység felvételével együtt járt, a másik serpenyőbe pedig alig jutna valami, hiszen a balti finn népek egyetlen más népet sem hóditottak meg, vagy "civilizáltak", kivéve a lappok néhány csoportját, amelyek folklórjában kellene tehát felfedeznünk mindazt, amit a balti finn folklór Európa folklórja számára jelent. Egy ilyen összevetés igazságtalan és csupán látszateredményekre vezető volna. Az előbb már körülhatároltuk a balti finn folklórt a környező folklór-területekhez viszonyitva. Ennek alapján azt mondhatjuk: a balti finn folklór kitünően repre-

zentálja egy kezdeti prózai epika /"Kalevipoeg-epika"/ és egy államszervezet előtti, arhaikus verses hősepika /"Kalevala-epika"/ egész életutját, fejlődési lehetőségeit és fázisait a nemzetségi társadalmaktól egészen a kapitalizmus kezdeteiig. Ugyancsak ez a folklór terület reprezentálja a teljesértékü szinjátékszerü folklór dráma kialakulásának egy igen fontos lépcsőfokát, a folklór szokásbetét-drámát. A feudalizmus folklórjának tipikus jelenségeiként tartalmazza a folklór mitológia szétbomlását, a narrativ lirai dal és a második osztályu lira /individuállira/ keletkezésének folyamatát. Mindezek a jelenségek együttvéve pedig tipológiai párhuzamokként kapcsolódnak az egész európai folklór feudalizmuskori történetéhez, annak vizsgálatához biztos és nélkülözhetetlen összehasonlitási alapul szolgálnak. Ebben áll a balti finn folklór nagy jelentősége az európai folkloriszti ka számára.

I R O D A L O M

Az 1965 augusztusa előtt megjelent legfontosabb művek jegyzéke, amelyekben további irodalom is található:

ASTAHOVA, A.M. - PUTILOV, B.N. - SOKOLOVA, V.K. pod.red.
1965 Slavjanskij fol'klor i istoričeskaja dejstvitel'nost'. Moskva.

BALAGUROV, Ja. A.
1962 Pripisnye krest'jane Karelii a XVIII-XIX vv. Petrozavodsk.

BALYS, Jonas
1954 Lithuanian Narrative Folksongs. Washington.

BAZANOV, V. G., pod.red.
1950 Trudy jubilejnoj naučnoj sessii posvjaščennoj 100-letiju polnogo izdanija "Kalevaly". Petrozavodsk.

BĒRZKALNE, Anna
1938 Typenverzeichnis lettischer Volksromanzen. Helsinki. /FFC 123./

BIEZAIS, Haralds
1955 Die Hauptgöttinnen der alten Letten. Uppsala.
1961 Die Gottesgestalt der lettischen Volksreligion. Stockholm.

BOBERG, Inger M.
1953 Folkemindeforskningens historie i Mellem- og Nordeuropa. København.
1962 Dansk folketradition. Odense /København/.

COLLINDER, Björn
1964 The Kalevala and its Background. Stockholm-Göteborg-Uppsala. /Sonderabdruck aus Arv 20 /1964/ 5-112.

CZEKANOWSKI, Jan
1962 Zur Anthropologie von Nordosteuropa. Wrocław.

DÉCSY, Gyula
1965 Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Wiesbaden.

EDSMAN, Carl-Martin
1958 Studier i jägarens religion. Annales Academiae Regiae Scientiarum Upsaliensis 2. 33-94.

ENÄJÄRVI-HAAVIO, Elsa
1932 The Game of Rich and Poor. Helsinki /FFC 100./
1953 Ritvalan Helkajuhla. Porvoo-Helsinki.

EVSEEV, V. Ja.
1950 Karel'skie epičeskie pesni. Moskva-Leningrad.
1957-1960 Istoričeskie osnovy karelo-finskogo eposa I-II. Moskva-Leningrad.

Ežegodnik po agrarnoj istorii vostočnoj Evropy
1959 Moskva.
1962 Moskva.

FILIN, F. P.
1962 Obrazovanie jazyka vostočnyh slavjan. Moskva-Leningrad.

Finlands svenska folkdigtning I-VI A 3.
1917-1964 Helsingfors.

GIMBUTAS, Marija
1956 The Prehistory of Eastern Europe I. Cambridge /Mass./
1963 The Balts. London.
1965 Bronze Age Cultures in Central and Eastern Europe. Paris-The Hague-London.

GJESSING, Gutorm
1954 Changing Lapps. London.

GRONSKI, A. - RISS, O.
1950 Vene ja eesti rahva sõpruse ajaloost. Tallinn.

HAAVIO, Martti
1948 Piispa Henrik ja Lalli. Porvoo-Helsinki.
1952 Väinämöinen. Eternal Sage. Helsinki /FFC 144./
1959 Karjalan jumalat. Porvoo-Helsinki.
1963 Heilige Haine in Ingermanland. Helsinki /FFC 189/

HAJDÚ, Péter
1962 A finnugor népek és nyelvek. Budapest.

HARVA, Uno
1948 Suomalaisten muinaisusko. Porvoo-Helsinki.

HAUTALA, Jouko
1954 Suomalainen kansanrunoudentutkimus. Helsinki.

HONKO, Lauri
1962 Geisterglaube in Ingermanland I. Helsinki /FFC 185./
1963 Finnische Mythologie. Wörterbuch der Mythologie, hrsg. von H. W. HAUSSIG. I.Abt. 6.Lief. Stuttgart.

HULTKRANTZ, Åke ed.
1961 The Supernatural Owners of Nature. Stockholm-Göteborg-Uppsala.

INDREKO, Richard
1964 Mesolithische und frühneolitische Kulturen in Osteuropa und Westsibirien. Stockholm.

Istorija Estonskoj SSR. S drevnejših vremen do naših dnej.
1961-1966 /2-oe izdanie/ I-II. Tallin.

ITKONEN, Erkki
1963 Lappalainen kansanrunous. In: Suomen kirjallisuus I. Helsinki.

ITKONEN, T. I.
1946 Heidnische Religion und späterer Aberglaube bei

den finnischen Lappen. Helsinki /MSFOu 87/.

JAAKKOLA, Jalmari
1956 Suomen varhaishistoria. Porvoo-Helsinki. Svédül is megjelent.

JOHANSONS, Andrejs
1953 Latviešu literātūra. Stockholmā. 3-90.
1964 Der Schirmherr des Hofes im Volksglauben der Letten. Stockholm-Göteborg-Uppsala.

JUTIKKALA, Eino
1963 Bonden i Finland genom tiderna. Stockholm. Az első kiadás finnül jelent meg.
1964 Geschichte Finnlands. Stuttgart.

JUVA, Einar W.
1964 Suomen kansan historia I. Helsinki.

KIRKINEN, Heikki
1963 Karjala Idän kulttuuripiirissä. Helsinki.

KIVIKOSKI, Ella
1961 Suomen esihistoria. Porvoo-Helsinki. Svédül is megjelent.

KORSAKAS, K. red.
1962-1967 Lietuvių tautosaka I-IV. Vilnius.

KRAVCOV, M. I. otv. red.
1962 Mižslov'jans'ki fol'kloristični vzjaemini. Kijiv.
1963 Krišjāna Barona pieminai. Rīgā.

KRUUS, Hans
1932 Grundriss der Geschichte des estnischen Volkes. Tartu.

Kulturhistoriskt Lexikon för nordisk medeltid I-XI.
1956-1966 Halsinki, etc.

KUUSI, Matti
1963 Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus. Helsinki.

LÁSZLÓ, Gyula
1961 Őstörténetünk legkorábbi szakaszai. Budapest.

Latviešu literatūras vēsture. I. Latviešu folklora. Rīgā.
1959 5-310.

Latviešu tautasdziesmas. Izlase I-III. Rīgā.
1955-1957

LAUGASTE, E.
1963 Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Tallinn.

LAUGASTE, E. - LIIV, E. - NORMANN, E.
1963 Muistendid Suurest Tõllust ja teistest. Tallinn.

LAUGASTE, E. - NORMANN, E.
1959 Muistendid Kalevipojast. Tallinn.

Lietuvių tautosakos apybraiža.
1963 Vilnius.

LIGERS, Ziedonis
1942 Die Volkskultur der Letten I. Riga.

LOORITS, Oskar
1926-1928 Liivi rahva usund I-III. Tartu.
1949-1960 Grundzüge des estnischen Volksglaubens I-III. Lund.
1959 Estnische Volkserzählungen. Berlin.

MASKAEV, A. I.
1964 Mordovskaja narodnaja epičeskaja pesnja. Saransk.

MAZVEROITS, J.
1931 Die Landwirtschaft in Alt-Lettland. Riga.

MÄLK, Vaina
1963 Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus. Tallinn.

MELETINSKIJ, E. M.
1963 Proishoždenie geroičeskogo eposa. Moskva.

MOORA, A.
1964 Peipsimaa etnilisest ajaloost. Tallinn.

MOORA, H. red.
1956 Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn. Oroszul is megjelent.

MOORA, H. - JAANITS, L. toim.
1965 Slaavi-läänemeresoome suhete ajaloost. Tallinn.

MOORA, H. - VIIRES, A.
1964 Abriss der estnischen Volkskunde. Tallinn.

Narody evropejskoj časti SSSR. I-II.
1964-1965 Moskva.

NEPOKUPNYJ, A. N.
1964 Areal'nye aspekty balto-slavjanskih jazykovyh otnošenij. Kiev.

Nordisk Kultur
1936-1947 I-XXX. Oslo-Stockholm-København.

Norsk Folkedikting
1957-1963 I-VII. Andre utgåva ved Olav BØ og Svale SOLHEIM. Oslo.

OINAS, Felix J.
1963 Vesitiellä viipyneen neidon runo itämerensuomalaisilla ja slaaveilla. Virittäjä 17-31.

PANKRUŠEV, G. A.
1964 Plemena Karelii v epohu neolita i rannego metalla. Moskva-Leningrad.

PAULSON, Ivar
1961 Schutzgeister und Gottheiten des Wildes /der Jagdtiere und Fische/ in Nordeurasien. Stockholm.
1964 Grundzüge der wolga-finnischen Volksreligion. UAJhB 36, 104-135.

PAULSON, I. - HULTKRANTZ, Å. - JETTMAR, K.
1962 Die Religionen Nordeurasiens und der amerikanischen Arktis. Stuttgart. Franciául is megjelent.

PIMENOV, V. V.
1965 Vepsy. Moskva-Leningrad.

RÄNK, Gustav
1960 Vatjalaiset. Helsinki.

SALAMEVIČ, I. V.
1964 Belaruski fol'klor /1926-1963/. Karotki biblijagrafični davednik. Minsk.

SARAJAS, Annamari
1956 Suomen kansanrunouden tuntemus 1500-1700-lukujen kirjallisuudessa. Porvoo-Helsinki.

Schwedische Volkskunde. Festschrift für Sigfrid SVENSSON.
1961 Stockholm-Göteborg-Uppsala.

SIMONSUURI, Lauri
1961 Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen. Helsinki /FFC 182./

SÕGEL, E. ed.
1965 Eesti kirjanduse ajalugu I. Tallinn.

SOOM, Arnold
1961 Der baltische Getreidehandel im 17. Jahrhundert. Stockholm-Göteborg-Uppsala.

STRAUBERGS, Karlis
1960-1961 Opferstätten und Opfersteine im lettischen Haus- und Familienkult. Commentationes Balticae 8/9, 359-399.

Sutartinės. Daugia balsės lietuvių liaudies dainos I-III.
1958 Vilnius.

ŠVĀBE, Arveds
1928 Grundriss der Agrargeschichte Lettlands. Riga.

TAMPERE, H.
1956-1965 Eesti rahvalaule viisidega I-V. Tallinn.

TAROEVA, R. F.
1965 Material'naja ultura karel. Moskva-Leningrad.

TARVEL, E. V.
1964 Fol'vark, pan i poddannyj. Tallin.

TURUNEN, Aimo
1952 Über die Volksdichtung und Mythologie der Wepsen. Studia Fennica 6, 167-204.

Ukrajins'ka narodna poetična tvorčist'.
1965 Kijiv.

ULUOTS, Jüri
1935 Grundzüge der Agrargeschichte Estlands. Tartu.

VIIDALEPP, R. ed.
1959 Eesti rahvaluule ülevaade. Tallinn.

VILKUNA, Kustaa
1963 Volkstümliche Arbeitsfeste in Finnland. Helsinki. /FFC 191./

VORREN, Ørnulv - MANKER, Ernst
1958 Same kulturen. Tromsø.

VUORELA, Toivo
1964 The Finno-Ugric Peoples. The Hague-Bloomington. /Az első kiadás finnül jelent meg./

ZEIGER, Juhan
1934 Eesti rahvaviisid. Tallinn.

ZEPS, Valdis J.
1962 Latvian and Finnic Linguistic Convergences. Bloomington-The Hague.

ŽIRMUNSKIJ V.
1962 Narodnyj geroičeskij epos. Moskva-Leningrad.

Németül megjelent: Die ostseefinnische Volksdichtung als Gegenstand der europäischen Folkloristik. In: Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars II. Helsinki, 1968. pp. 411-419.
Bővebb változata, amelynek a helsinki előadás mintegy az összefoglalása volt: A balti finn népek folklórja mint az európai folklór része. I-II. Ethnographia LXXVIII /1967/ pp. 406-437, és LXXIX /1968/ pp. 37-61. /itt sem teljes bibliográfiával/.

Voigt Vilmos:

A második finnugor kongresszus után

TALLINN, 1970

A helsinki finnugrista kongresszusról szóló beszámoló csak magyarul jelent meg: Ethnographia LXXVII /1966/ pp. 457-461.

TALLINN, 1970

Katona Imre:

A magyar népi líra legrégibb rétegei

A népi lira fejlődésének általában véve három nagy történelmi szakaszát különböztethetjük meg: 1./ a lira előtti osztatlan művészet; 2./ a közösségi /alkalomhoz kötött/ és 3./ a személyi /egyéni/ lira időszakát. A lira természetesen minden időben része egy nagyobb népköltészeti műfajstrukturának, amelyen belül történelmi-társadalmi szerepe és egyben jelentősége is állandóan változik, és ennek megfelelően alakul formája is. Nemzetközi viszonylatokban az általános fejlődés folyamán a különböző népek költészetének műfaji, ill. lirai strukturái között egyrészről észrevehető hasonlóságok, másrészről pedig feltünő különbségek is mutatkozhatnak. Az egyezések nem feltétlenül az együttélésből adódnak, mint ahogy a különbségek oka sem csupán egy valamikori együttélés időközben történt megszakadása, mindezek inkább tulajdonithatók társadalmi-történelmi körülményeknek. Ennek értelmében a magyar népi lira legrégibb rétegeinek egy genetikus-tipológiai módszerrel történő feltárásához legalább akkora szükség van "idegen" etnológiai, mint "rokon" finnugor párhuzamok és tanulságaik bevonására.

1. Az ősi és a kezdetleges társadalmak legfeljebb nemek és korcsoportok szerint tagolódnak. Az egyén ekkor még a kö-

zösség függvénye, a kettő egymást közvetlenül feltételezve viszonyul más közösségekhez, továbbá a képzelt természetfeletti és a valóságos természeti erőkhöz. E viszonylagos társadalmi tagolatlanság következtében a gondolkodás és a tudatvilág is osztatlan, vagyis a gyakorlati tevékenység, a tudomány és a művészet még nem különül el egymástól, ennek megfelelően a ritus, a mitosz és a költészet is valamilyen laza egységet alkot. A zene és a tánc, továbbá a szöveg és a dallam közösségi cselekmények részeként létezik, már csak e viszonylagos önállótlanságuk következtében sem beszélhetünk elkülönült műfajokról, tehát liráról sem, hanem csak egymásba átjátszó, összefonódott és változékony műfajegyüttesről. E minden szempontból cseppfolyós halmazállapotu összművészet tartósan rögzitett formákat ugyan nem ismer, de már kezdettől fogva megvannak a több irányban való kibontakozás feltételei, csak ekkor még a későbbi sokféle tulajdonság egyike sem valósul meg következetesen.

E feltételezett kezdeti állapot természetesen már teljes egészében a multé. Ha a műfajstruktura egészét tekintjük, az ősállapotokhoz legközelebb maradt egyes természeti népeknek, továbbá esetenként a gyermekeknek a költészete.

A legkezdetlegesebb társadalmak felnőttjeinek és gyermekeinek költészete jóval kevesebb eltérést mutat, mint később, fejlettebb fokon. Ugy tünik tehát, hogy a fejlődés folyamán a kiskoruak mind kevésbé tudják utánozni a nagyokat és bizonyos időszak elteltével kettejük költészete között akár egész történelmi korszakot kitevő különbség is lehet.

A magyar <u>gyermekköltészet</u> számos történelmi rétegből tevődik össze, egész strukturáját tekintve azonban meglepően régies, az emlitett ősi vonások alig halványultak el. Igy pl. inkább cselekmény, mint műfaj szempontjából tagolható. A szövegekben nem feltétlenül fejlődött ki a sor, inkább szólamokra /tagokra/ tagolható. Néhány /2-3, esetleg 4/ hangnyi terjedelmü dallamai legalább egy fejlődési fokkal régiesebbek

az európai gyermekdalok átlagánál. A magyar gyermekköltészet aránylag jól megőrizte a nemek közötti "munkamegosztás" emlékeit is - korcsoportok szerinti tagolódása magától értetődő - mert az énekes-táncos játékokat csak leányok, mig a régi harcok emlékeit idéző mérkőző csapatjátékokat, valamint az ujabb sportjátékokat csak fiuk játsszák. A magyar gyermekköltészet még nem müvészet és jóval természetközelibb a felnőttekénél. A magyar kutatók több megőrzött régiséget bányásztak ki belőle, én azonban ezuttal inkább egész felépitése régiségét hangsulyoznám, amely minden irányban éppugy korszerübb nemzetközi összehasonlitó kutatásra vár, mint maga a gyermeknyelvi szókincs is.

2. Az ujkorban megismert természeti népek körében a mágikus és a praktikus cselekmények és természetesen a hozzájuk kapcsolódó betétdalok /ritusénekek/ is bizonyos mértékig már elkülönültek. A legelemibb szövegtipusoknak /kisérőszövegeknek/ nemzetközi és finnugor példák alapján egyaránt az áldás-, átok-, esküformulákat stb., továbbá a természeti erőkkel kapcsolatos varázsmondásokat /varázsigéket, ráolvasásokat/ és a valamivel már fejlettebb, rendkivül összetett varázsdalokat tekinthetjük. Mindezekből a természeti és társadalmi erőkkel szembeszegülő, a maga akaratát rájuk kényszeritő, aktiv embert ismerhetjük fel, mig a fejlettebb fokokra valló és többszörös átértelmezésen átment imádságok inkább a passziv magatartás példái.

Mindezek halvány emlékei a magyarban is megvannak, de a ráolvasásokon kivül alig tudunk róluk valami érdemlegeset. Szövegi szempontból mindenesetre még nagyon egyszerü szerveződési formák: a szómágiából fakadó nyomaték kedvéért többnyire felsoroló /számláló/, ismétléses szerkezetüek, szólamokra tagolódnak, egy részükben már feltünik a gondolatritmus és az alliteráció. Ujkori továbbfejlődésük meglehetősen eltérő. A máig legelevenebb ráolvasások időközben biblikus-epikus szinezetüek lettek; a népi imádságszövegek több történelmi réte-

get egyesitve, teljes egészükben keresztények már; a különböző esküszövegek közül - Európában alig tudunk erre példát - egy bizonyos házassági fogadalom még egyházi szertartásokba is bekerült. Legköltőibb formát az átkok öltöttek: a fokozó jellegü felsorolások sorokká, versszakokká szerveződve bekerültek a balladákba és a lirai dalokba, sőt bizonyos mértékig önálló átokdalokról is beszélhetünk. Kevéssé ismertek az áldásformulák és ugyszólván semmit sem tudunk a magyar találós kérdések mágikus gyökereiről. /Ez utóbbiak egy részének a lakodalmi szertartások során még megmaradhatott félig komoly, nem pusztán szórakoztató jellegü szerepük./

A sámánizmus viszonylag kései fejlemény, a mágis és a vallás közötti forma. A specialista, de még mindig több funkciót /pap, jós és orvos egy személyben/ egyesitő sámánok énekeiben közvetités történik a szellemek és az emberközösségek között. A sámánének szólóban, dramatizálva hangzik el, bőven tartalmaz epikus elemeket, egyébként szövege és dallama egyaránt rögtönzött. Finnugor népköltési gyüjteményekben is gyakran találhatunk hasonlókat, mivel azonban a finnugor-ugorkori sámánizmus kérdései még nem mindenben tisztázottak, korai lenne minderről végleges itéletet mondani.

Magyar kutatók egykori sámánénekek nyomait vélték felfedezni egyik-másik gyermekmondókánkban és gyermekjátékunkban, továbbá a minden kétséget kizáróan legrégiesebb magyar népszokás, a regölés, ill. a regösének refrénjében /"haj regő, rejtem"/ is. Itt is további kutatások szükségesek.

Az évi napfordulókhoz, továbbá a különböző emberközösségek életének jelentősebb eseményeihez kapcsolódó szertartásokról, ünnepi szokásokról mindmáig nem tudunk eleget, főként finnugor viszonylatban nem, igy a szokások betétdalainak /a rituséneknek/ genetikus-tipológiai kutatása is jórészt még várat magára. E természeti és társadalmi szokások egy részét a finnugor népek is ismerték, ezekről azonban ma még mindösszesze annyit mondhatunk, hogy a mintegy keretet adó gyüjtögető,

halász-vadász, majd az állattartó és a földmüves életformák különbségei e szóbanforgó szokásokban és a hozzájuk tartozó betétdalok /ritusénekek/ szövegeiben is megmutatkoznak. Mindezekből idők folyamán a különféle termékenységi ritusok és a ritusénekek bizonyultak a legmaradandóbbaknak. A szokásokról és a vonatkozó szokásdalokról talán annyit mégis megállapithatunk, hogy idők folyamán a természeti vonatkozások megkevesbedtek, ezzel szemben mind gyakoribb a társadalmi vonás.

A felszabadultabb hangulatu társas összejövetelek során - a magyarság esetében a vándorlások időszaka ezeknek különösen kedvezhetett - keletkezhettek a régies tipusu ivó- és mulatódalok is, de ezeknek vajmi kevés közük van az ujkori diákos-nemesi szinezetü bordalokhoz.

A világszerte ismert harci dalok és az elsőszemélyes kérkedők finnugor vonatkozásairól korai lenne szólni; az alkalmi, esetleg szópárbaj, vagy énekverseny keretében elhangzott gunydalok és csufolók példáit is jobbára csak a személyes lira korszakából ismerjük, ill. a közösségi és az egyéni lira e rokon müfajai között még nem látjuk a nyilván lappangó összefüggéseket. A személyes jellegü szerelmi dalok ilyen korai megléte is vitatható, talán itt van a legnyugtalanitóbb, mindenesetre egyelőre még fel nem oldható különbség a hagyományos és az uj lira szerelmi vonatkozásu alkotásai között. Le kell mondanunk a táncdalok behatóbb elemzéséről is, minthogy igy e fogalom tulságosan semmitmondó. /A táncdal a legujabb korban sem tekinthető teljes értékü, önálló müfajnak./ Természetesen a szertartásos, tánccal kisért szokásdalok /ritusénekek/ a megfelelő alkalmak szerint tárgyalhatók.

Sem a tánc, sem pedig a munka ténye önmagában véve még nem teremti meg a költői alkotások létrejöttének feltételeit, mig azonban a tánc ritmusa kezdettől fogva szabályozólag hat a dallam és a szöveg ütemére, a munkáról még ezt sem lehet

teljes biztonsággal állitani. Az adott strukturákon belül a munkadalok ettől függetlenül aránylag jól elkülönithetők, változatos formáik világszerte ismertek, mégsem tekinthetők a legrégiesebb alkotásoknak. Mindkét nem bármely korosztálya részvételével különféle egyéni, páros vagy csoportos munkán is elhangozhattak, legfeljebb szóló, kórusos vagy éppen váltakozó szerkezetü énekekként. Az egyszerü ismétlésektől a munkát tartalmilag is kifejező alkotásokon át az epikáig e daltipusok széles skálájával találkozhatunk, részben munkaszervező, részben munkakisérő szerepben, mindenesetre a dallam és a szöveg a munka üteméhez igazodott. Az ujgörög és a gruz példák az ujkori munkadalok meglepő sokféleségéről, a mult századi angol tengerész-munkadalok pedig magának a müfajnak hallatlan szivósságáról tanuskodnak.

Egyes finnugor népek munkadalainak száma ezzel szemben feltünően kevés, e népek közé tartozik a magyar is. Elképzelhető, hogy korábban talán egy olyasfajta áldáskérő varázsdal tölthette be a munkadal szerepét, mint amilyen pl. a mongol jiről. Mindenesetre ujkori változatok nem egyszer szomszédoktól való átvételre vallanak.

Az a kevés magyar munkadal, amely eddig ismeretessé vált, mindmegannyi más-más szövegtipus és a legkülönfélébb munkákhoz kapcsolódnak; a régi, hagyományos munkákhoz /fejés, vajkészitás, őrlés, kaszafenés stb./ általában régiesebb, az ujkori munkafajtákhoz /kovácsolás, cölöpverés, szegecselés stb./ pedig rendszerint uj stilusu dallamok és szövegek. A szövegek között dallam nélküli mondókák, lirai és epikus énekek, sőt ritmikus mesék is vannak. A végzett munkához tartalmilag mindössze néhány szöveg kapcsolódik, a többi gunydal, mese stb., szerepük tehát már másodlagos. Mindenesetre még valamennyi szöveg és dallam a munka üteméhez igazodik, amit viszont egyáltalán nem lehet elmondani a munkáról szóló vagy egyes munkaalkalmak idején énekelt uj stilusu lirai dalokról, éppen ezért ezeket nem is tekinthetjük már munkadaloknak.

Az emberi élet menetét kisérő és a születés, érés, halál köré csoportosuló szokások, valamint különféle betétdalaik /ritusénekeik/ is szinte a legrégibb időszaktól máig világszerte ismertek, természetesen a finnugor népek, igy a magyarság körében is. A fejlődés utjai azonban népenként és korszakonként meglehetősen eltérők.

Ezek közül egyik legrégiesebb müfaj a halottsirató. Családi, nemzetségi, esetleg lokális keretek között hangzik el a nők, ritkábban a férfiak ajkáról. Többnyire zenekiséret nélküli szólóének, de kórus is csatlakozhat hozzá. Rögtönzött szövege és dallama a szerveződés legkezdetibb szakaszát mutatja; szólamokból épül fel, szerkezete laza. Ahol a hősének kifejlődik, össze is fonódhat vele és ez esetben némileg szabályozottabb formát ölthet.

A siratót valamennyi finnugor nép ismeri. Az énekeket nők szájáról jegyezték le, csak bizonytalan történeti adataink vannak a férfiak esetleges részvételéről. A finnugor sirató is többnyire zenekiséret nélküli, rögtönzött szövegü és dallamu énektipus. Kelet-Európában egy tőről fakadhatott a hősénekkel, de itt jelentősebb formai rendeződésen nem ment keresztül. A feudalizmus időszakában a balti finneknél a kötöttebb, egyháziasabb gyászének /surma, surmavirsi/ tünt fel mellette, de a korábbi népibb sirató-forma sem enyészett el, sőt pl. a vótoknál - miként a távolibb cseremiszeknél is - éppen a legélőbb énektipusként emlegetik.

Az utóbbi évtizedekben megismert magyar siratóének népi liránk legrégiesebb müfaja, ill. az egyetlen olyan dallamtipus, amely teljes egészében a szövegnek van alárendelve. A magyar sirató szólamokból épitkezik, nem ismeri a sorokat, sem pedig a versszakokat. Az ismétlésen kivül alig van benne más formai elem, mint pl. a gondolatritmus, alliteráció és hasonlók. Feltünően kezdetleges dallamát az obi-ugor hősénekek melódiáival rokonitották. A magyar siratóének laza

szerkezete olykor az epikáéra emlékeztet, de talán helyesebb lenne visszatérő jellegünek mondani. Az ujkori változatok eszmevilága természetesen már keresztény, ha nem is mindig vallásos szinezetü. A magyar siratóének régies formája ellenére is szemmelláthatólag követte a családformák változásait; mindvégig megmaradt a nők ajkán. Életerejére jellemző, hogy időközben tematikája kibővült: lakodalmi menyasszonysirató, bevonulási katonasirató, kivándorló-sirató, sőt még állatsirató is sarjadt, ez utóbbi esetleg gyermekszájra is lekerült. Figyelmet érdemel még az első személyes önsirató, amelynek távolibb rokona az ujkori, kötött formáju, szintén első személyes keserves. A magyar siratóének elmulását többek között a legujabb évtizedekben felbukkant nagyszámu siratóparódia is jelzi.

A szintén világszerte ismert gyermekaltató /bölcsődal/ magától értetődően a nők müfaja. A munkadalokhoz hasonlóan, az altatás szerepét is bármely arra ritmikailag alkalmas szöveg betölthette, de a tulajdonképpeni altatók tartalmi-formai vonatkozásban vannak a betöltött funkcióval: a ringatással, altatással. A szöveg természetesen a ringatás üteméhez igazodik, tartalom szempontjából pedig a korábbi rétegben itt is több a természeti, az ujabbakban viszont a társadalmi vonatkozás. Ettől a különbségtől függetlenül, mind a két csoport messzemenően alkalmas volt arra, hogy az ujkori személyes lira szerves részévé váljon, sőt bekerüljön a hivatalos irodalmi és zenemüvészetbe.

Az altatódal az obi-ugorok és a volgai finnugorok körében csak kevéssé ismert, az utóbbi népek ujabb stilusu szövegei pedig gyanithatólag részben átvételek. A magyar bölcsődal-repertoár is ugyanilyen szegényes. A rendelkezésre álló szövegváltozatok kivétel nélkül ujkoriak, talán már csak egyes gyermeknyelvi /"csicsija"/ és hangutánzó /"tente"/ eredetü ringató szavak származtathatók a közösségi lira időszakából. E téren azonban további kutatások szükségesek.

Az ugyancsak széles körben elterjedt és még a legfejlettebb népek költészetéből is legalább nyomokban kimutatható avatási énekek hiányozni látszanak a finnugor népek költészetéből. Egyes kutatók korcsoport- és korosztály-szervezetek meglétét sejtik ugyan, de annyi tény, hogy a vonatkozó avatási szokásokról és ritusénekekről semmi biztosat nem tudunk. A magyar kutatók több eshetőségre is gondoltak: a sámánavató szertartások, a pünkösdkor tartott királyválasztó /a "király" a falubeli legények vezetője volt/ versenylovaglás, a középkori és ujkor eleji céhes legényélet ivó- és erőpróbákkal egybekötött avatási szokásai, sőt a lakodalmi titkos ujasszony-avató szokások körében is keresték a nyomokat, eleddig azonban teljesen eredménytelenül. Mindezek az avató ritusok már felmérhetetlen távolságra vannak az egykori vadász- és harcos-avató szertartásoktól.

Az előzőnél talán több eredménnyel kecsegtet a termékenységi célzatu párválasztó, ill. összepárositó ritusok vizsgálata. Ebbe a körbe is több szokás vonható be: legrégiesebb az emlitett regösénekben a párok ma már tréfás-drasztikus összeéneklése; a feudalizmus időszakában a szomszédnépektől átvett Szent Iván napi ének egyes részletei, továbbá egy érdekes párkijelölő játék, ill. játékdal: a párositó, amelynek nemzetközi párhuzamairól egyelőre nem tudunk, talán magyar különfejlődésnek tekinthető?

Valóságos kincsesbányának igérkeznek a magyar lakodalmi szokások, ill. lakodalmi énekek is. E több tucat szerkezeti egységből álló szokáskomplexum, valamint az egyes részeknek megfelelő alkalmi énekek zöme kétségkivül ujkori, de a számtalan történeti réteg között viszonylag régiek is akadnak. Ilyen pl. a menyasszony emlitett önsiratója, a menyasszony bucsuzó és bucsuztató énekei, továbbá feltehetőleg a szintén már emlitett titkos asszonyavatás is, mely az összeregölés-hez és a párositáshoz hasonlóan, utóbb már tréfás-drasztikus formát öltött. Mindeme szokásrészletekhez régies szövegek és

természetesen dallamok is tartoznak. A lakodalom néhány szertartásos tánca és a dalaik is tüzetesebb vizsgálatra szorulnak.

3. A magyarság i.u. 896 körül telepedett le mai, végleges hazájában. Ettől az időponttól kezdve életmódja, társadalmi berendezkedése, gondolkodása és mindezek folyományaképpen költészete is gyökeresen átalakult. A korábbi nagyepika csaknem nyom nélkül elenyészett, ezzel szemben a közösségi lira emlitett müfajai - ha többszörösen átalakulva és az uj személyi lirába beolvadva is - fennmaradtak. A korábbi müfaji-formai eredmények tehát nem vesztek kárba, nem kellett merőben uj lapot sem kezdeni. Az uj lirai struktura tehát szerves folytatása a réginek, a többszörösen átértelmeződött és átszerveződött ujkori magyar népi lira magán hordozza eddig megtett életutja minden lényeges emlékét.

I R O D A L O M

Mivel A magyar népi lira legrégibb rétegei c. előadásom az előző finnugor kongresszuson tartottnak /ld. kötetünkben a oldalon/ folytatása, az ott tárgyalt általános kérdéseket ezuttal nem érintem és az alábbi bibliográfia is csak az uj tételeket tartalmazza.

ARISTE, Paul
1960 Vadjaleste laule. Eesti NSV Teaduste Akadeemi. Emakeele Seltsi Toimetised Nr 3. Tallinn.

BERECZKI Gábor
1967 Széljegyzetek cseremisz gyüjtőfüzetemből. Ethnographia 491-495.

BOAS, Franz
1955 Primitive Art. New York.

BOWRA, C.M.
1962 Primitive Song. London.

BÖCKEL, Otto
1906 Psychologie der Volksdichtung. Leipzig.

BÜCHER, Karl
1924 Arbeit und Rhytmus. Leipzig.

DANCKERT, Werner
1939 Das europäische Volkslied. Berlin.

DIÓSZEGI Vilmos
1958 A sámánhit emlékei a magyar népi müveltségben. Budapest.

DÖMÖTÖR Tekla
1964 A magyar néphit és népszokások Kelet és Nyugat között /Hungarian Popular Belief and Customs between the East and West/. Ethnographia 189-197.

EBERLE, Oskar
1955 Cenarola. Leben, Glaube, Tanz und Theater der Urvölker. Freiburg in Breisgau.

FETTICH Nándor
1958 A regösénekekről /Über die Regös-Lieder/. Ethnographia 352-380.

KATONA, Imre
1970 Die Gliederung der ungarischen Volkslyrik nach Kunstgattungen und Thematik. Acta Ethnographica 207-227.

KUUSI, Matti
1967 A lirai népdalok datálásáról. Általános megjegyzések és egy finn példa. /Zum Datierungsproblem der lyrischen Volkslieder/. Theoretische Beobachtungen und ein finnisches Beispiel./ Ethnographia 324-340.

LLOYD, A.L.
1967 Folk Song in England. London.

LŐRINCZ László
1969 A mongol népköltészet. Budapest.

LÜKŐ Gábor
1965 Az ugor totemisztikus exogámia emlékei a magyar folklórban /Denkmäler der ugrischen totemistischen Exogamie in der ungarischen Folklore/. Ethnographia 32-85.

Magyar Népzene Tára /Corpus Musicae Popularis Hungaricae/
1957 Szerk.: BARTÓK Béla - KODÁLY Zoltán. Budapest. I. Gyermekjátékok. Sajtó alá rendezte KERÉNYI GYÖRGY. 2.kiad.
1953 II. Jeles napok. Sajtó alá rend. KERÉNYI György. Budapest.
1955-1956 III/A-B. Lakodalom. Sajtó alá rend. KISS Áajos. Budapest.

1959 IV. Párositók. Sajtó alá rend. KERÉNYI György. Budapest.

1966 V. Siratók. Sajtó alá rend. KISS Lajos - RAJECZKY Benjamin. Budapest.

MARÓT Károly

1958 A varázsdaltól az eposzig /From Magic Song to Heroic Song/. Ethnographia 505-536.

MARÓTHY János

1960 Az európai népdal születése. Budapest.

ORTUTAY Gyula

1966 A finnugor folklór-kutatások lehetőségei és feladatai /Möglichkeiten und Aufgaben der Forschung auf dem Gebiet der finnisch-ugrischen Folklore/. Ethnographia 1-11.
Ugyanez: Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum, 281-294.

Popular Beliefs and Folklore Tradition in Siberia. Red. DIÓ-
1967 SZEGI, Vilmos. Budapest-Bloomington. Uralic and Altaic Series, vol. 57.

Suomen Kirjallisuus, I. Kirjaittomaton kirjallisuus. To mit-
1963 taja KUUSI, Matti. Helsinki.

SYDOW, Alexander

1962 Das Lied. Göttingen.

SYDOW, Eckart

1935 Dichtungen der Naturvölker. Wien.

VOIGT, Vilmos

1967 A balti finn népek folklórja mint az európai folklór része /The Folklore of the Balto-Finnic peoples as a Region of European Folklore/. Ethnographia 406-437,

1968 Ethnographia 37-61.

1969 "A szerelem kertjében". Szempontok lirai népdal-

szövegeink kialakulásának és alkotásmódjának vizsgálatához /"In the Garden of Love". Aspects to the Analysis of the Development and Poetic Creation of the Texts of Liric Folk-Songs/. Ethnographia 235-257.

1970 Ethnographia 28-54.

VRIES, Jan de

1964-1967 Altnordische Literaturgeschichte. I-II. A.Ausg. Berlin.

Elhangzott "Die ältesten Schichten der Ungarischen Volkslyrik" cimmel. Németül megjelenés alatt a kongresszus kiadványában: Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum Tallinnae habitus. 17-23. VIII 1970. Pars II. Tallinn, /sajtó alatt/.

Ortutay Gyula:

A magyar népmesék archaikus rétegei

Magyar nyelven /!/ elhangzott Tallinnban, az 1970 augusztus 17-iki plenáris ülésen. Német nyelven már előre megjelent: Die archaischen Schichten unserer Volksmärchen. Sovetskoe Finno-Ugrovedenie VI/3 /1970/ pp. 203-210. A kongresszus aktái között eddig még nem jelent meg. Amint az előadó maga is elmondta, voltaképpen arról az áttekintésről beszélt, amely először az Ungarische Volksmärchen /Budapest, 1957/, majd a Magyar népmesék /Budapest, 1960/ bevezető tanulmányaiban olvasható. Legutóbb BALASSA Iván -- ORTUTAY Gyula: Magyar néprajz /Budapest, 1979/ a prózai népköltészetről és a meséről szólván idézi ugyanezeket az adatokat. Kár viszont, hogy az élőszóban elmondott szöveg változtatásait, amelyek pedig árnyalták a helynevek és egyéb nyelvtörténeti adatok merev kezelését, nem jegyezték fel, mivel ez a változat tükrözte ORTUTAY Gyula mesetörténeti felfogását a leginkább körültekintő módon.

Voigt Vilmos:

A keletitengeri–finn folklór keleti határai

1. Amikor több évvel ezelőtt megkíséreltem, hogy legalább utalásszerüen felsoroljam azokat a főbb problémákat, amelyek a keletitengeri-finn folklór európai helyével kapcsolatosak /Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum... Pars II. Helsinki, 1968. 411-419./, két fő kérdésre koncentráltam: egyrészt a keletitengeri-finn folklór müfajstruktúráinak /pontosabban mondva a müfajhierarchiák történeti csoportosulásának és változásainak/, másfelől e folklór-terület belső és külső elhatárolásának a kérdésével kellett foglalkoznom. Röviden már ekkor is utaltam arra a körülményre, hogy a keletitengeri-finn folklórnak sokkal több a kapcsolata a balti folklórral, mint ahogy ezt a tudományos közvélemény feltételezi, egyszersmind igyekeztem rámutatni arra is, hogy a keletitengeri-finn folklór-terület keletről való elhatárolása olyan rendkivül fontos feladat, amelyet a kutatók nem halogathatnak tovább. Ugyanekkor azt is világosan láthatjuk, hogy az amugy sem egykönnyü keletitengeri-finn folkloriszti-kai kutatásnak alighanem éppen ez a legbonyolultabb részterülete. Nem csupán azért nehéz a keletitengeri-finn folklór-terület keletről körülhatárolása, mivel a hatalmas területü és rendkivül gazdag publikációju orosz folklór egészéről alig van lokálisan tagolt összefoglalásunk, hanem azért is, mivel

nem csupán az anyag időnkénti áttekinthetetlen bősége, hanem sokkal inkább bizonyos döntő pontokon a szükséges /zömmel történeti, bár olykor leiró jellegü/ adatok hiánya neheziti meg egy ilyen összehasonlitó kutatás elvégzését.

Most viszont örömmel kell kijelentenem, hogy csak az elmult fél évtized alatt is számos olyan jelentékeny munka látott e téren napvilágot, olyannyira, hogy ma már önálló témaként bizton felvethetjük a kérdést: hogyan határolhatjuk el keletről a keletitengeri-finn népek folklórját?

2. Természetesen, e szükreszabott kongresszusi beszámoló időkeretei között legfeljebb életjelt adhat magáról ez a probléma, legfeljebb felvillanhatnak azok a megoldásra váró legfontosabb kérdések, amelyek eldöntése nélkül végül is aligha adhatunk választ a keletitengeri-finn folklór egészének jellemzését illetően. A következőkben éppen ezért két tematikus és egy metodikai kérdést érintenék csak a lehetséges problémák közül. A metodikai kérdés a keletitengeri-finn folklórok történeti rétegeinek a megállapithatása. Tematikailag a keletitengeri-finn folklórok összefüggéseit az orosz /és általában a keleti szláv/, másfelől a permi és a volgai finnugor, valamint az arktikus folklórokkal /vagyis a szorosabb értelemben vett uráli perspektiváju kutatási feladatkör/ kérdéseit emlitenénk.

3. A szorosabb értelemben vett keletitengeri-finn folklórok /azaz a finn, észt, karjalai, liv, vót, inkeri folklórok/ zömének jelenségeit hagyományos módszerrel, abszolut kronológiával nagyjából csak olyan mértékig tudjuk datálni, amennyire ez már a korábbi tudósgenerációk müveiben is kibontakozott. Nem várható az, hogy szenzációs felfedezések segitségével nagymértékü, hiteles folklór anyag kerülne elő e népek középkori müvelődéstörténetéből. Összehasonlitó anyag nélkül pedig lehetetlen a folklórok jelenségeinek meggyőző relativ kronológiába illesztése. A keletről elhatárolás kronológiájához szükséges összehasonlitó anyagot nem kaphatjuk

meg a skandinavisztika vagy a germanisztika területéről.

Az utóbbi években a baltisztika területén több kronológiai jellegü tanulmány is napvilágot látott /dalok, szólások, kisebb mértékben a mesék müfajának idevágó adatai/, ezeket azonban még egyeztetni kellene a keletitengeri-finn folklórok történetére közvetlenül vonatkozó belső adatokkal. Ilyen formában bizonyos datálási segitséget ugyan remélhetünk, önmagában azonban a balti és a keletitengeri-finn folklórok egymáshoz viszonyitott datálása még nem ad egyben feleletet az általunk firtatott kérdésekre. E téren a közvetlenül felhasználható dátumoknál jelentősebb segitség az az összkép, amely a balti folklórok néhány müfajában az általában vett müfajhierarchia evolucijára vonatkozik. Ezzel kapcsolatban azonban rögtön megjegyezhetjük, hogy a keletitengeri-finn folklór reprezentativ epikus müfajainak /jóllehet ezeknek is van balti kapcsolatuk!/, vagyis mind a "Kalevala-epikának", mind a "Kalevipoeg-epikának" belső fejlődését balti adatokkal semmiképpen sem tudjuk dátumokhoz kötni.

3.1. Az orosz folklór elsősorban számitásba jövő északi területein bizonyos müfajok esetében rendelkezünk megbizható kronológiával. Az utóbbi években lezajlott viták az orosz verses epika történetiségét illetően a legkülönbözőbb oldalról világitották meg e kérdést, a diszkusszió végeredményeképpen egy sokoldaluan dokumentált müfajtörténeti képet kaphatunk. Ez a kép nem csupán a bilinák müfaji evolucióját, hanem emellett a balladák és a történeti énekek bizonyos datálását is lehetővé teszi. Ujabb, viszonylag izolált kutatások egyes mesei müfajok, egyes lirainak nevezett jelenségek /például a röpdal-jellegü csasztuska/ esetében is lehetővé tesznek bizonyos kronológiai tájékozódást. Más müfajok esetében azonban az orosz folklorisztika mindezideig nem publikált meggyőző történeti-müfaji-evolucios kronológiát. A leginkább fájdalmas hiány e téren a tágan értelmezett mondakincs kutatásának elhanyagolása, amely nélkül például a

"Kalevipoeg-epika" egyáltalán értelmezhetetlen komparativista távlatokban. Ezzel összefüggésben a szokásanyag kutatása is csak bizonyos, szüken markolt keretekben folyik.

3.2. Itt kell megemlitenünk viszont két olyan forrást, amely bizonyos mértékig váratlan segitséget igért, illetve nyujthat e kérdéskör megközelitéséhez.

3.2.1. Mintegy két évtizede folyik a novgorodi Birkenrinde-Gramoty publikálása, és napjainkig nem csupán több mint 420 adatot tettek közzé, hanem megjelentek ez anyag első átfogó értékelései is. Amint ismeretes, e XI-XV. századra datálható anyag roppant fontos adattára nem csupán Novgorod társadalomtörténetének, hanem az egész Európa északnyugati negyede kereskedelmi és politikai életének is. Mindezideig azonban egyetlenegy felirat /No. 292/ került elő, amely közvetlenül keletitengeri-finn folklórra vonatkozna, és - ez talán még meglepőbb - nem sokkal több a szláv folklórra és mitológiára vonatkozó feliratok /közülük a legfontosabbak: No. 10, No. 225, No. 317, No. 378, továbbá: No. 128, No. 207, No. 419/ száma sem, sőt ezek olyan uj vonást sem tartalmaztak, amely mintegy forradalmasitaná e kor szellemi életére vonatkozó elképzelésünket.

A novgorodi nyirfakéreg-archivumok adatai összességükben adhatnak csupán képet arról a társadalomról, amely elkészitette őket. Azt is reméljük, hogy az ujabb publikációk gyarapitják a nem-orosz nyelvi elemeket tartalmazó adatok számát is. Müfajtörténeti szempontból egyelőre csak a ráolvasásra, rejtvényre, a keresztény imákra vonatkozóan adnak biztos támpontokat.

3.2.2. Értékes szempontok derülhetnek ki viszont a legujabban ismét megélénkült keleti szláv vallástörténeti munkákból. E témakörből különös figyelmet érdemel mindaz, amivel vagy akikkel a hivatalos pravoszláv egyház szemben állt: vagyis a "pogány", a "szakadár", az "eretnek", a szektákba huzódó val-

lásosság képviselői, továbbá a varázslóknak, bübájosoknak, boszorkányoknak nevezett személyek. Feltünő körülmény, és nem csupán történeti forrásanyagunk egyenetlen megoszlásával magyarázható, hogy különösen a XVII. század előtt az eretnekek, boszorkányok, varázslók elleni hivatalos egyházi fellépések és perek szinhelye zömmel az a terület, amely közvetlenül érintkezik a keletitengeri-finn folklór-területtel.

Az is régóta köztudott tény, hogy mind a volgai, mind a permi finnugor népek körében az erőszakos pravoszlavizálás egészen századunkig folyt, hiszen a hagyományos hiedelmek és szokások /az összehasonlitó finnugor folklorisztika oly megbecsült és becses adatai/ különben nem is maradhattak volna fenn.

Azt kell e témakör lezárásaként mondanunk, hogy a keletitengeri-finn folklór keleti határainak megvonásakor nem csupán a pravoszlavizmus nyugati határait kell figyelembe vennünk, /ez különben mind a finn és a karjalai, mind az észt és a szetu folklórt indokolatlanul tulságosan is elválasztaná egymástól, hanem számolnunk kell a pravoszláv vallás Pszkov-Novgorod vidékétől északra és nyugatra megtalálható helyi, antihierarchikus megnyilvánulásaival, az antiklerikális, nemegyszer ateista szinben feltüntetett mozgalmakkal is./ E téren még csak a feladatok kijelölésénél tarthatunk, de e szempont hangsulyozása nem lehet felesleges.

3.2.3. Ezzel kapcsolatban kell utalnunk arra az immár tudományos hagyománynak tekinthető gyakorlatra is, amely szerint Bizáncból közvetlen szálak vezettek volna /LOORITS szerint/ a Baltikumba /de nem tovább!/, illetve /ujabb vélemények szerint, min például HAAVIO, KIRKINEN és mások müveiben/ egészen Karjaláig, az itteni keletitengeri-finn folklórokba. E Bizánc-Valamo tengely megléte természetesen hovatovább évezredes tény, mindazáltal az igy magyarázott folklór jelenségeket esetenként érdemes a pravoszlávia helyi /északnyugati orosz/ változataival összevetni, illetve ezek módositó

hatását is figyelembe venni.

4. Ami a permi és a volgai finnugor folklórokkal való összehasonlitást illeti, e téren az utóbbi évtizedek legnagyobb eseménye, hogy valamelyes történeti képet kaptunk a komi és a mordvin, egyes müfajok esetében pedig a mari és a votják folklór fejlődéséről.

4.1. Az ujabb eredmények közül nem is azokat emelném előtérbe, amelyek régi, arhaikus megfelelésekre utalnak, és ilymódon finnugor vagy uráli távlatokat nyitnak - ezek minden meggyőző erejük mellett is csak ismétlései, ujabb bizonyitékai az amugy is köztudott etnogóniai összetartozásnak - inkább azt hangsulyoznám, hogy a volgai népek esetében kirajzolódik a XIII-XVI. század tatár /illetve tatár közvetitéssel belső-ázsiai, másrészt indo-iráni/ hatástömbje, majd ezt követően az orosz kulturális befolyás folklórban megjelenő visszfénye. Különösen a strófikus dalkincs mutat ilyen átvett vonásokat, az epikus müfajok közül a ballada és a történeti ének vitathatatlanul a második /orosz/ hatásnak tudható be. A prózaepikát még nem elemezték e szempontból tüzetesen végig, gondos vizsgálatuk nyilván ugyanilyen eredménynyel járna.

4.2. A még közvetlenebbül a keletitengeri-finn folklór problémaköréhez kapcsolható permi folklórok esetében felfedezésszámba megy a komi verses epika bizonyos emlékeinek megtalálása. Jóllehet e téren éppen csak a kezdeti publikációkat ismerhetjük, a leginkább figyelemre méltó vonás máris világosan állhat előttünk: ezekben az énekekben rendkivül erős az ujabb átvétel, mégpedig egyfelől az orosz, másfelől a szamojéd folklórból. A komi verses epika arhaikusnak tünő vonásai ilymódon szinte recens kölcsönzésnek is tekinthetők, viszonylag egyszerüen kimutatható átvételek - mindez pedig azzal a tanulsággal jár, hogy a keletitengeri-finn folklór finnugrisztikai párhuzamkeresését illetően is jobban számoljunk a modernkori átvételekkel, változásokkal, fejleményekkel.

/Zárójelben hozzá kell tennünk ehhez, hogy a permi folklór sajátszerüsége egyáltalán nem merül ki a most említett átvételben, e tény hangsulyozására jelen témánk szempontjából volt szükség./

5. Ha mindezek után visszatérünk a keletitengeri-finn folklór keleti határainak kérdéséhez, előbb meg kell rajzolnunk azokat a társadalmi és történeti körülményeket, amelyek a néphatárokat, országhatárokat, müvelődési és vallási impulzusokat e területen a mult évezredekben egészen mindmáig megszabták. Ezen a téren még sok az adóssága a történettudománynak, régészetnek, mindazáltal tételezzük fel a rövidség kedvéért azt, hogy mindez már megoldott probléma és köztudott tény. Arra sem kell sok szót vesztegetnünk, hogy az olyan bizonyithatóan ujabb migrációk, mint a magas észak orosz benépesedése, vagy a Novgorod és Tver-karjalai migrációk tulajdonképpen csak csipkézik e határt, lokálisan eltérő, kisebb hagyománytömböket hoznak létre.

A fő kérdés mégcsak nem is a karjalai folklór helye a keletitengeri-finn folklór területen belül. Nem csupán a karjalai folklór rendelkezik keleti kapcsolatokkal, hanem azok a müfaji megfelelések illetve különbségek, amelyek a keletitengeri-finn népek folklórját elkülönitik keleti szomszédaik folklórjától, minden keletitengeri-finn folklórban nyomon követendők, természetesen konkrét megnyilvánulásaikban esetenként különböző módon.

6. Ha e határt általános értelemben szeretnénk megvonni, különbséget kell tennünk belső müfaji fejlődés és átvett müfaji fejlődés között. Egy folklórterületnek ott húzódnak a határai, ahol a belső müfaji fejlődés azonos törvényszerüségeinek az érvényessége véget ér. Az átvett müfaji fejlődési sajátosságok e határvonalon belül differenciálnak.

Eszerint a keletitengeri-finn folklór legjellegzetesebb müfajait sem az oroszból, sem a többi finnugor nép

folklórjából nem vette át. Szeretném hangsulyozni, hogy ebben /de csakis ebben/ az értelemben a keletitengeri-finn folklór nem tartozik valamely általánosnak, közösnek vett "finnugor folklór" kategóriájához. A "finnugor" vonások csak elemek, alapok, amelyek egészen más folklórrá váltak, alakultak más finnugor népeknél. A keletitengeri-finn folklór nem arktikus, nem is szibériai tipusu folklór, benne a többi finnugor néptől átvett müfaji fejlődés voltaképpen :: számba sem vehető. Néhány motivum és szüzsé tartozik ide és még ezek egyrészét sem tarthatjuk közös, arhaikus örökségnek, inkább uj, helyi átvételnek vehetnénk őket. A közhittel szemben jóval lazábbak azok a kapcsolatok, amelyek a keletitengeri-finn folklór hagyományos müfaji rendszerét a nyelvrokon népekhez kötik.

Egyszersmind azt is hangsulyoznám azonban, hogy ez a folklór terület nem is egy szláv folklór területe. Az orosz folklórból átszármazó elemek, hatások száma ugyan jóval nagyobb, mint rendszerint gondolnánk, de későbbi müfajokra vonatkozik elsősorban /rövidebb epikus énekek, mesék, játékok/, amelyek nem befolyásolták a belső müfaji fejlődést, jóllehet egyes területeken /például a pravoszlávok körében/ bizvást nevezhetők átvett müfaji fejlődésnek.

7. Pár mondatban összegezve a keletitengeri-finn folklór keleti határairól kialakitható véleményünket, azt mondhatnánk, ez a határ zártabb a többi finnugor nép /és általában az arktikus népek/ irányában, mint gondolnánk, az egyezések inkább előzményekből származó, rokon jellegü különfejlődésnek tekinthetők. /Ugyanilyen zártság jellemzi a balti folklórok felé is a keletitengeri-finn folklórt, jóllehet itt a közvetlen átvételek száma igazán nagy./ Ugyanez a határ viszont nyiltabb az orosz folklór felé, mégis mindvégig megmarad, jól érzékelhető. Egész sor átvett elem, ujabban átvett müfajok figyelhetők meg. Mégis két, egymástól világosan megkülönböztethető folklór terület a keleti

szláv népek és a keletitengeri-finn népek folklórja. Igaz ugyan, hogy ez a megállapitás nem uj az európai folklorisztika történetében, talán mégis van jogunk arra, hogy itt ismét hangsulyozzuk: egyszerüen azért, mivel még sohasem állt annyi bizonyiték a rendelkezésünkre e tétel igazolására, mint éppen most, az ujabb kutatások gyümölcseként is.

Utólagos megjegyzés:

Dolgozatom megfogalmazása után jelent meg Niilo VALONEN tanulmánya /The Eastern Border of Finland as the Border of Cultural Tradition. In: Ethnologia Fennica No. 1/1972. pp. 21-67/, amelyben korábbi ilyen dolgozatait is összegezi. A finn néprajzi atlasz munkálatai során is számottevő eredmények születtek. Ezek összegezését dolgozatomban már nem adhattam, noha ez a feladat külön tanulmányt igényelne.

I R O D A L O M

1. Fentjelzett tanulmányhoz az irodalmat lásd 416-419, valamint: A balti finn népek folklórja mint az európai folklór része. In: Ethnographia 78 /1967/ 406-437; 79 /1968/ 37-61.

3. Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. Tallinn, 1968-. -- Latvijas PSR Mazā Enciklopēdija. Rīgā, 1967-. -- Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija. Vilnius, 1966-. Encyclopedia Lituanica. Boston, 1970-. -- /GRABIS, R.-RAGE, S.-STROD, H. red./: Vzjaimosvjazi baltov i pribaltijskih finnov. Riga, 1970. - GRINBLAT, M.Ja.: Belorusy. Očerki proishoždenija i etničeskoj istorii. Minsk, 1968. - JOHANSONS, Andrejs: Der Schirmherr des Hofes im Volksglauben der Letten. Stockholm, 1964. - JOHANSONS, Andrejs: Der Wassergeist und der Sumpfgeist. Stockholm, 1968. - /KORSAKAS, K. vyr.red./: Lietuvių tautosakos apybraiža. Vilnius, 1963. - /MOORA, H.-JAANITS, L. toim./: Slaavi-läänemeresoome suhete ajaloost. Tallinn, 1965. - MOORA, H.-LIGI, H.: Wirtschaft und Gesellschaftsordnung der Völker des Baltikums zu Anfang des 13. Jahrhunderts. Tallinn, 1970. - NIITEMAA, V.: Baltian historia. Porvoo-Helsinki,1959. - PAŠUTO, V.T.: Obrazovanie litovskogo gosudarstva. Moskva, 1959. - PIETKIEWICZ, Kazimierz: Etnografia Łotwy /kultura materialna/. Wrocław, 1967. - /STRODS, H.atb. red./: Latviešu etnogrāfija. Rīgā, 1969. - TRET'JAKOV, P.N.: Vostočno-slavjanskie plemena. Moskva, 1953. - TRET'JAKOV, P.N.: Finno-ugry, balty i slavjane na Dnepre i Volge. Moskva-Leningrad, 1966. - WITTRAM, R.: Baltische Geschichte. München, 1954.

3.1. ČISTOV, K.V.: Russkie narodnye social'no-utopiceskie legendy XVII-XIX vv. Moskva, 1967. - GORSKOVA, K.V.: Očerki istoričeskoj dialektologii Severnoj Rusi /po dannym istoriceskoj fonologii/. Moskva, 1968. -

GURINA, N.N.: Drevnjaja istorija severo-zapada evropejskoj časti SSSR. Moskva-Leningrad, 1961. - LAŠIK, L.B.: Očerk etničeskoj istorii Pečorskogo kraja. Syktyvkar, 1958. - LIPEC, R.S.: Epos i Drevnjaja Rus'. Moskva, 1969. - MAHLER, E.: Die russischen dörflichen Hochzeitsbräuche. Berlin,1960. - PLISECKIJ, M.M.: Istorizm russkih bylin . Moskva 1962. - PROPP, V.Ja.: Russkij geroičeskij epos. Moskva, 1958. - PUTILOV, B.N.: Russkij istoriko-pesennyj fol'klor XIII-XVI vv. Moskva-Leningrad, 1960. - PUTILOV, B.N.: Slavjanskaja istoričeskaja ballada. Moskva-Leningrad, 1965. - RYBAKOV, B.N.: Drevnjaja Rys'. Skazanija. Byliny. Letopisi. Moskva, 1963. - RYBAKOV, B.N.: Slovo o polku Igoreve i ego sovremenniki. Moskva, 1971. - SOKOLOVA, V.K.: Russkie istoričeskie pesni XVI-XVIII vv. Moskva, 1960. - SOKOLOVA, V.K.: Russkie istoričeskie predanija. Moskva, 1970. - BASILENOK, S.I.: Fol'klor i literatura Belorussii epohi feodalizma /XIV-XVIII vv./. Moskva, 1961. - VEENKER, Wolfgang: Die Frage des finnougrischen Substrats in der russischen Sprache. Bloomington-The Hague, 1967.

3.2.1. ČEREPNIN, L.V.: Novgorodskie berestjanye gramoty kak istoričeskij istočnik. Moskva, 1969. - PLATONOV, S.F.-ANDREEV, A.I.: Novgorodskaja kolonizacija Severa. Očerki po istorii kolonizacii Severa. Peterburg, 1922. - VERNADSKIJ, Novgorod i novgorodskaja zemlja v XV v. Moskva-Leningrad, 1961.

3.2.2. Bevezetés a hithez és valláshoz ezen a területen: AFANASEV, A.N.: Poetičeskija vozzrenija slavjan na prirodu. I-III. Moskva, 1865-1869. - ALMAZOV, S.F.-PITERSKIJ, P.Ja.: Prazdniki pravoslavnoj cerkvi. Moskva, 1962. - AMMANN, A.M.: Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum bis zum Tode Alexander Newskis. Rom, 1938. - AMMANN, A.M.: Untersuchungen zur Geschichte der kirchlichen Kultur und des reli-

giösen Lebens bei den Ostslawen. Heft 1. Die ostslawische Kirche im jurisdiktionellen Verband der byzantinischen Grosskirche: 988-1459. Würzburg, 1955. - BENZ, Ernst: Die russische Kirche und das abendländische Christentum. München, 1966. - GREKULOV, E.F.: Pravoslavnaja inkvizicija v Rossii. Moskva, 1964. - HAASE, F.: Volksglaube und Brauchtum der Ostslaven. Breslau, 1939. - HAAVIO, Martti: Suomalainen mytologia. Porvoo-Helsinki, 1967. - JOHANSEN, Paul: Nordische Mission, Revals Gründung und die Schwedensiedlung in Estland. Stockholm, 1951. - JUST, Mary: Rome and Russia. Westminster, Md.,1954. - KAHLE, W.: Die Begegnung des baltischen Protestantismus mit der russisch-orthodoxen Kirche. Leiden-Köln, 1959. - KALUGIN, V.M.: Sovremennoe religioznoe sektantstvo, ego raznovidnosti i ideologija. Moskva, 1962. - KARTASEV, A.V.: Očerki po istorii russkoj cerkvi. I-II. Pariž, 1959. - KLIBANOV, A.I.: Reformacionnye dviženija v Rossii v XIV - pervoj polovine XVI vv. Moskva, 1960. - KLIBANOV, A.I.: Religioznoe sektantstvo v nasi dni. Moskva, 1964. - KLIBANOV, A.I.: Istorija religioznogo sektantstva v Rossii /60-e gody XIX v. - 1917 g./. Moskva, 1965. - KLIBANOV, A.I.: Religioznoe sektantstvo i sovremennost'. Sociologičeskie i istoričeskie očerki. Moskva, 1969. - KLOSTERMANN, R.A.: Probleme der Ostkirche. Untersuchungen zum Wesen und zur Geschichte der griechisch-orthodoxen Kirche. Göteborg, 1955. - LUKAČEVSKIJ, A.T.: Sektantstvo prežde i teper'. Moskva, 1925. - MANSIKKA, V.J.: Die Religion der Ostslaven. I. Porvoo, 1922. - MATORIN, N.: Religija i bor'ba s nej v Severnom krae. Leningrad, 1930. - NAZAREVSKIJ, A.A.: Iz istorii russko-ukrainskih literaturnyh svjazej. Starinnye knižnye legendy i iz svjazi s russkim i ukrainskim fol'klorom. Kiev, 1963. - NIKOL'SKIJ,

N.M.: Istorija russkoj cerkvi. Moskva, 1930. - ROMM, B.Ja.: Papstvo i Rus' v X-XV vv. Moskva-Leningrad, 1959. - SMOLITSCH, Igor: Geschichte der russischen Kirche. 1700-1917. I. Leiden, 1964. - STUPPERICH, R.: Kirche im Osten. I-II. Münster i.W., 1958-1959. - THULIN, Oskar hrsg.: Reformation in Europa. Leipzig, 1967. - TITOV, V.E.: Pravoslavie. Moskva, 1967. - TOKAREV, S.A.: Religioznye verovanija vostočnoslavjanskih narodov XIX - načala XX vv. Moskva-Leningrad, 1957. - WINTER, Eduard: Russland und das Papsttum. Berlin, 1961. / = WINTER, E.: Papstvo i carizm. Moskva, 1964./ - WITTRAM, R. hrsg.: Baltische Kirchengeschichte. Göttingen, 1956. - ZELENIN, D.: Russische /ostslavische/ Volkskunde. Berlin-Leipzig, 1927. Ünnepekre és szokásokra, különösen az év ünnepeire és a naptári ünnepekhez kapcsolódó szokásokra vonatkozóan lásd: ANIKIN, V.P.: Kalendarnaja i svadebnaja poezija. Moskva, 1970. - ARISTE, Paul: Vadja rahvakalender. Tallinn, 1969. - CICEROV, V.I.: Zimnij period russkogo narodnogo zemledel'českogo kalendarja XVI-XIX vekov. Moskva, 1957. - LÄTT, S.toim.: Eesti rahvakalender. I. Tallinn, 1970. - PROPP, V. Ja.: Russkie agrarnye prazdniki. Opyt istoriko-etnografičeskogo issledovanija. Leningrad, 1963. - VILKUNA, Kustaa: Volkstümliche Arbeitsfeste in Finnland. Helsinki, 1963. - VILKUNA, Kustaa: Finnisches Brauchtum im Jahreslauf. Helsinki, 1969.

3.2.3. KIRKINEN, Heikki: Karjala Idän kulttuuripiirissä. Helsinki, 1963. - KIRKINEN, Heikki: Byzance et la Finlande. Études Finno-Ougriennes V /1968/ 129-162. - KIRKINEN, Heikki: Karjalan Idän ja Lännen välissä. I. Helsinki, 1970. - LOORITS, Oskar: Contributions to the Material Concerning Baltic-Byzantine Cultural Relations. Folk-Lore XLV /1934/ March, 47-73. - LOORITS, Oskar: Zum Kulturbilde des ost-

baltischen Lebensraumes. Festschrift für Will-Erich Peuckert. Berlin, 1955. 86-99. - LOORITS, Oskar: The Stratification of Estonian Folk-Religion. The Slavonic and East European Review XXXV /1957/ No.85. 360-378. - LOORITS, Oskar: Zur christlichen Terminologie bei den Esten, Liven und Letten. Issanda kiriku tööpõllul. Uppsala, 1962. 200-218. - PAULSON, Ivar: Altestnische Volksreligion. Versuch einer Zusammenfassung ihrer religionsphänomenologischen Hauptzüge. Commentationes Balticae XII-XIII /1967/ No. 4.

4.1. A volgai népekről szóló legujabb kiadványokat lásd: NAD'KIN, D.T. red.: Finno-ugrovedenie v Mordovskoj ASSR. Saransk, 1970. Lásd különösen pl.: "Fol'kloristika": 43-53, "Etnografija": 74-78. - GALKIN, I.Sz.-IVANOV, A.E.: Razvitie finno-ugrovedenija v Marijskoj ASSR. Joškar-Ola, 1970., különösen lásd: "Fol'kloristika": 58-74, "Etnografija": 74-99., összefoglalóan: HALIKOV, A.X.: Drevnjaja istorija Srednego Povolž'ja. Moskva, 1969. - KOZLOVA, K.I.: Etnografija narodov Povolž'ja. Moskva, 1964. - FEOKTISTOV, A.P.: Istoki mordovskoj pis'mennosti. Moskva, 1968. - MASKAEV, A.I.: Mordovskaja narodnaja epičeskaja pesnja. Saransk, 1964.

4.2. A permi népekre vonatkozó legfontosabb uj kiadványok összefoglalását lásd: ALATYREV, W.I.-SACHAROW, W.N.-PAWLOW, N.P. hrsg.: Über die Forschungen der udmurtischen Kultur. Ishewsk, 1970. különösen POSDEJEW, P. K.: "Folkloristik" 56-75, SLADYKIN, W.J.: "Ethnographie" 76-86. A legfontosabb egyéb publikációk, különösen a komi folklórra vonatkozóan: GUSEV, D.I.: Komi-permjackie narodnye predanija o Pere-bogatyre. Kudynkar, 1956. - MIKUŠEV, A.K.: Komi epičeskie pesni i ballady. Leningrad, 1969. - MIKUŠEV, A.K.-ČISTALEV, P.N.: Komi narodnye pesni. I-II. Syktyvkar, 1966-1968. - MIKUŠEV, A.K.: Pesennoe tvor-

čestvo naroda komi. Syktyvkar, 1956. - PLESOVSKIJ, F.V.: Svad'ba naroda komi. Syktyvkar, 1968. - TEPLJAŠINA, T.I.: Pamjatniki udmurtskoj pis'mennosti XVIII veka. I. Moskva, 1965.

5. A karél folklórra vonatkozó említett müveket összefoglalva lásd: VLASOVA, M.N.-KERT, G.M. red.: Finno-ugrovedenie v Institute jazyka, literatury i istorii Karel'skogo Filiala Akademii nauk SSSR. Petrozavodsk, 1970., különösen "Sobiranie i izučenie fol'klora v Karelii" 10-14, "Etnografičeskaja rabota v Karelii" 17-21. Lásd továbbá, mint legfontosabb alapvető müveket: GADZJACKIJ, C.: Karely i Karelija v novgorodskoe vremja. Petrozavodsk, 1941. - HAAVIO, Martti: Karjalan jumalat. Uskontotieteellinen tutkimus. Porvoo-Helsinki, 1959. - EVSEEV, V.Ja.: Istoričeskie osnovy karelo-finskogo eposa. I-II. Moskva-Leningrad, 1957-1960. - EVSEEV, V.Ja.: K voprosu o vzaimodejstvii karelo-finskoj i russkoj epičeskoj poezii. In: Trudy karel'skogo filiala AN SSSR. Voprosy literatury i narodnogo tvorčestva. Petrozavodsk, 1959. - EVSEEV, V.Ja.: Karel'skij fol'klor v istoričeskom osveščenii. Leningrad,1968. - PIMENOV, V.V.: Vepsy. Očerk etničeskoj istorii i genezisa kul'tury. Moskva-Leningrad, 1965. - TAROEVA, R.F.: Material'naja kul'tura karel /Karel'skaja ASSR/. Moskva-Leningrad, 1965. - ŽERBIN, A.S.: Pereselenie karel v Rossiju v XVII veke. Petrozavodsk, 1956. és v.ö.: AGEEVA, R.A.: Ob etnonime čud' /čuhni, čuhar'/. In: NIKONOV, V.A. otv. red.: Etnonimy. Moskva, 1970. 194-203.

6. A keletitengeri-finn folklór arktikus összefüggéseira vonatkozóan lásd: ANISIMOV, A.F.: Kosmologičeskie predstavlenija narodov Severa. Moskva-Leningrad, 1954. - ANISIMOV, A.F.: Obščee i osobennoe v razvitii narodov Severa. Leningrad, 1969.

Elhangzott "Die Ostgrenzen der ostseefinnischen Volksdichtung" cimmel. Németül megjelenés alatt a kongresszus kiadványában: Congressus tertius internationalis Fenno-Ugristarum Tallinnae habitus. 17-23. VIII. 1970. Pars II. Tallinn /sajtó alatt/.

VÁRPALOTA, 1971

Voigt Vilmos:

A magyar folklorisztikai finnugrisztika története

1. A Magyarországon folyó finnugrisztikai kutatások számottevő része folklorisztikai célkitüzésü volt, illetve eredményeit ilyen szempontból is számba vehetjük. Mégis, mindezideig hiányzik e kutatásnak tudománytörténeti vagy egyáltalán rendszerező összefoglalása. Elsősorban azzal magyarázhatjuk ezt, hogy finnugrisztikai folklorisztikánk müvelői részben nyelvészek, részben néprajzkutatók voltak, és valahogy mindkét tudomány előbb a másik tudomány történetétől várta volna az áttekintés kezdeményezését. Bizonyos tekintetben a nemzetközi távlatok is hiányoznak egy ilyen feladat elvégzéséhez. Éppen ezért a jelen kisérlet csupán vázlat lehet, és inkább azt a célt tüzheti ki maga elé, hogy e témakörre ráirányitsa a kutatók figyelmét. Sok ténybeli adat, méginkább elméleti megfontolások bizonyára csak egy előzetes vázlat megszületése után kerülhetnek elő, ami megintcsak arra világit rá, hogy sürgető szükség finnugrisztikai folklorisztikánk részletesebb tudománytörténetének megirása.

Abból a felismerésből indulhatunk ki, hogy mióta nyilvánvalóvá vált a magyar nyelv és nép finnugor eredete, vagyis immár több évszázada és még a szorosabb tudományos mércéket tekintve is majd másfél évszázad óta, minden magyar folklo-

risztikai vállalkozás, amely folklórunk régebbi történetét, eredetét, összehasonlító perspektiváit vizsgálta, szükségszerüen a folklorisztikai finnugrisztika mezejére került. Másrészről a legközvetlenebbül nyelvészeti célu finnugrisztika is, mihelyt nem elszigetelt szavakat, hanem szövegeket gyüjtött, közölt és elemzett, a finnugor népek közismerten kései irodalmiságának következtében gyakorlatilag folklorisztikai anyaggal foglalkozott, és ezt a tényt maguk a kutatók is felismerték, olykor csak megjegyzésekben, szövegkritikai jegyzetekben,máskor azonban egész monográfiányi kommentárokban rögzitették.

Ismét sajátos tény, amelyet már elöljáróban meg kell említenünk, hogy a magyar folklorisztika nagyjelentőségü tudományos irányzattá csak a mult század közepére fejlődött /némileg később mint a finn, vagy akár az észt folklorisztika, de mindenképpen hamarabb, mint bármely más uráli nép folklorisztikája/, szorosabb értelemben vett finnugrisztikai terepkutatásunk sem előzte meg például a finnek hasonló törekvéseit, később is a cári birodalomba tartozó finn és észt nyelvészek, folkloristák számára több és jobb lehetőség kinálkozott a más rokonnépek folklórjának vizsgálatára. Ha tehát a multszázadi finnugrisztikai folklorisztika eredményeit terjedelemre mérnénk, esetleg azt kellene megállapitanunk, hogy a magyar kutatók müvei kevesebbet nyomnának. Mégsem lekicsinyelhető az a munka, amelyet ők végeztek, és bizvást állithatjuk, hogy a finn finnugrisztika után a magyar folklorisztikai finnugrisztika teremtette meg eddig a legjelentékenyebb eredményeket.

Külön jelentősége van annak a körülménynek is, hogy a magyar nép és nyelv ismeretlen korai különválása következtében kutatásaink a legkezdetektől fogva történeti és összehasonlító inditásuak voltak - ami, ha nem is mindig a legmagasabb tudatossággal, mégis a mai kutatási módszerekhez sokban közeliti finnugrisztikai folklorisztikánknak már multszá-

zadi eljárásait is. Senki sem tagadja, hogy más finnugor népek folklórjának is jól ismertek történeti adatai, és ezek elégségesen jelzik a történeti-társadalmi változások erejét az illető folklórokban, mégis, amig akár a finn vagy az észt folklór is szinte recens vonásaiban is őrzi a finnugor eredet nyomait, és hasonló nyelvü, kulturáju, történeti multu népek egész füzére sorakozik Északkelet-Európa tájain, amelyek folklórja között a hasonlóságok felismerése ugyan tüzetes megfigyelést követel, nagyobb társadalomtörténeti iskolázottságot azonban már kevésbé; addig a magyar folkloristák finnugrisztikai érdeklődése mindjárt a kezdetek kezdetén fogas kérdésekbe ütközött. Hogy eleven példát idézzek: senki előtt nem volt soha kétséges, hogy a finn vagy észt hiedelmek kapcsolatba hozhatók az arktikus népek hiedelemvilágával, és ennek következtében az északeurázsiai sámánizmus jelenségeivel is. Legfeljebb e kapcsolatok milyenségét, elevenségét, történeti rétegeit illetően képződhettek és alakultak is ki viták. A magyar hiedelemvilág kutatása azonban, amint ezt évszázada duló metodikai viták ékesen jelzik, bonyolultabb feladat, hiszen aki például magyar sámánizmusról, vagy egyáltalán a sámánizmusnak a magyar néphitben kimutatható nyomairól beszél, előbb bizonyitania kell azt, hogy a célhető maradványok valóban és kétségkivül a finnugor vagy uráli kapcsolatok leszármazványai. Ez nehézség a magyar kutatásban, és nem véletlen, hogy néphitünk, népszokásaink, mondáink, meséink,népzenénk, népmüvészetünk finnugor párhuzamait illetően mindig is heves viták folytak a merész fantáziáju mindentazonositók, meg a tulságosan is szkeptikus mindenttagadók között. Ez a körülmény azonban egyszersmint tetemesen hozzájárult folklorisztikai kutatásunk metodikájának fejlődéséhez, és ha ma azt állithatjuk, hogy folklorisztikánkban megtalálhatók a társadalomtörténeti-tipológiai módszer nyomai, ez elválaszthatatlan finnugrisztikai folklorisztikánk kutatásaitól.

Azzal vonhatjuk meg a fentiek mérlegét, ha megállapitjuk, az egyetemes finnugrisztikai folklorisztikában nem csak

a végzett munka mennyiségét, hanem metodikai értékét tekintve is előkelő hely illeti meg a magyar kutatást. Azt talán felesleges is megemliteni, hogy szemmel láthatólag a nemzetközi finnugrisztika mindig is tudatában volt ennek a körülménynek, és napjainkban is érdeklődéssel várja az ilyen irányu magyar kutatásokat. Amelyekkel kapcsolatban most csak annyit kell megjegyeznünk, hogy - ugy látszik - ez a kutatási tevékenység tovább folytatódik, még meg is élénkül, jóllehet szervezetileg nem a legszerencsésebben alakultak életkörülményei.

2. Az európai folklorisztika történetének összefoglalói /BOBERG,[1] COCCHIARA[2] és mások/ nem tárgyalják a finnugrisztikai folklorisztikát. HAUTALA[3] és mások finn folklorisztika-történeteiben csak időnként, LAUGASTE,[4] MÄLK[5] és mások észt folklorisztikai tudománytörténeteiben is csak mellékesen kap helyet e szempont. Mégis nagy eredménye az összehasonlitó finnugor folklorisztika-történetnek, hogy a finn és az észt kutatások történetét tüzetesen ismerjük. Ezen kivül MIKUSEV[6] jóvoltából valamelyes ismeretünk van a komi folklorisztika történetének egyes részleteiről is. 1970-ben, a tallini finnugrista-kongresszus alkalmával kis füzetek jelentek meg a karjalai,[7] mari,[8] mordvin,[9] és udmurt[10] finnugrisztikai kutatásokról, és ezekben az illető népek folklorisztikájának tudománytörténete is megtalálható, természetesen igen vázlatos áttekintésben. Az orosz folklorisztika történetének elkészitői /legutóbb AZADOVSZKIJ[11]/ nem térnek ki finnugrisztikai kérdésekre. Még aránylag több adat található TOKARJEV könyvében,[12] amely az orosz néprajz történetét mutatja be. A teljesség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a Szibéria-kutatás történetéről készitett néhány összefoglalás[13] - legalábbis valaminő mértékben - kitekintett az obiugor és szamojéd népek néprajzi vizsgálatára is, és ennek keretében közölt olykor folklorisztikatörténeti érdekü adatokat. Általában véve mégis igen szegényes az a háttér, amely a finnugrisztikai folklorisztika egészét tárgyalná.

A magyar folklorisztika tudománytörténészei közül ORTUTAY több müvében[14] éppen csak utal e távlatokra, DÉGH Linda[15] nem tér ki erre a szempontra, MARÓT Károly pedig[16] tulságosan csak általános és elméleti formában vonja meg folklorisztikai kutatásunk európai távlatait, arra nem is hivatkozik, hogy folklorisztikánk szükségképpen elsősorban a finnugrisztika keretében lehetett komparativ jellegü.

Ugyanezt a megoldást találjuk a magyar folklorisztika egyes részterületeinek tudománytörténetében is. KRESZ Mária a magyar gyermekjátékkutatásról irván,[17] DÉGH Linda a magyar népi szinjáték kutatásának történetét tárgyalván[18] nem említik meg a kutatástörténet finnugrisztikai aspektusait, sőt még VARGYAS Lajos is, aki a népzenekutatás történetét adja, és itt természetesen hivatkozik KODÁLYnak és másoknak finnugor összehasonlitó zenetudományi tecékenységére,[19] a közvetlen tudománytörténeti összegezésben nem tér ki erre a perspektivára. /Ugyanezt tapasztaljuk népzenekutatásunk történetének későbbi összegezésében[20] is./ Némi tudománytörténeti szemlélet bukkan fel PALOTAY Gertrudnak a magyar népmüvészet kutatásának történetéről irott összefoglalójában, ahol a tulzott "ősmagyar-motivum"-keresés ellen foglal állást[21] - szinte egyetlen apropó kapcsán. Voltaképpen egyedül SZENDREY Ákos az, aki a maga tudománytörténeti vázlatában kitér a finnugrisztikai perspektivákra, ami viszont cseppet sem véletlen, hiszen ő a magyar néphit kutatásának történetével foglalkozik.[22] Tartozunk azonban az igazságnak annyival, hogy megjegyezzük, ő sem helyezi el a magyar néphit kutatóit a finnugrisztika tudománytörténetének keretei között, inkább csak azt emliti meg /viszont ezt aránylag következetesen/, kik mit tartottak a magyar néphit sajátosságai közül finnugor régiségünek.

Örvendetes kivételként TÁLASI István Néprajzi életünk kibontakozása c. tudománytörténeti vázlatát emlithetjük, amelyben[23] számos helyen finnugrisztikai perspektivába kerül

a magyar néprajz kutatástörténete és nem csupán az anyagi kultura kutatói, hanem nyelvészek és folkloristák is említésre kerülnek a munka hasábjain. Magától értetődő ugyanis - és csupán az előbb tapasztalt elhanyagoltság ténye következtében kell külön is emliteni -, hogy IPOLYI Arnold, KÁLMÁNY Lajos, KATONA Lajos, BERZE NAGY János, VIKÁR Béla, BÁN Aladár vagy akár KODÁLY Zoltán finnugrisztikai jellegü folklór-kutatásai nem csupán egy magyar tudománytörténet keretébe illeszthetők, hanem jól belevágnak az egyetemes finnugrisztika és az egyetemes finnugrisztikai folklorisztika tudománytörténetébe is; sőt gondolataik meg sem érthetők igazán, ha nem szembesithetjük azokat a kor folklorisztikájában és finnugrisztikájában általában elfogadott elképzelésekkel, elvekkel és kutatási gyakorlattal.

Külön meg kell emliteni, hogy néhány nem folklorisztikai kiindulópontu tudománytörténeti szemle mennyire kiterjed ilyen kérdésekre. GUNDA Béla, aki már 1943-ban bevonta a magyar történeti folklór tanulságait az őstörténetkutatásba, több tudománytörténeti munkájában[24] kitér e szempontra. Ujabban KOROMPAY Bertalan,[25] KATONA Imre,[26] DÉGH Linda,[27] a nyelvészek közül pedig többen is /legutóbb SZATHMÁRI István[28] tágabb vagy más célu munkákban viszonylag tisztesen érintették finnugrisztikai folklorisztikánk kérdéseit, anélkül azonban, hogy értékes munkáik önmagukban már a téma kimeritését jelentenék. Noha ujabban, ugy látszik, általánossá válik az a szemlélet, amely szerint folklorisztikánk /egyáltalán néprajztudományunk/ tudománytörténetének tárgyalása elválaszthatatlan a finnugrisztikai távlatok feldolgozásától, őszinte szóval mégis csak azzal zárhatjuk szemlénk e részét, hogy megállapithatjuk: a magyar néprajztudomány egyik adóssága maradt a finnugrisztikai perspektivák önálló tudománytörténetének feldolgozása.

3. Beszámolónkban természetesen ki kell térnünk arra a szempontra is, hogyan tárgyalják a magyar finnugrisztikai

folklorisztika eredményeit általában a magyar finnugrisztika kézikönyvei. Mint ismeretes, ezeket finnugrista nyelvészeink készitették el, és ennek következtében a nyelvtudomány szempontjai uralkodnak bennük - ami nemhogy kárhoztatandó lenne, inkább örvendetes tény, mivel a finnugrisztikai folklorisztika számos hazai képviselője egyenesen nyelvtudós volt, sőt igen kevés az olyan finnugrisztikai-folklorisztikai munka tudományunkban, amelynek ne lennének nyelvészeti vonatkozásai.

Több kisebb kezdeményezés után nagy terjedelemben először ZSIRAI Miklós foglalta össze a magyar finnugrisztika tudománytörténetét. Finnugor rokonságunk c. könyvének végén, szinte kötetnyi rész tárgyalja ezt a kérdést: de nála történeti, helyi beosztásban és természetszerüen főként a nyelvészek tevékenysége kerül előtérbe.[29] Igy is örömmel nyugtázhatjuk, hogy következetesen utal a kutatók néprajzi és folklorisztikai munkásságára is /mégpedig mind a magyarok, mind a más néphez tartozók esetében/. Azt viszont nem állithatjuk, hogy a finnugrisztikai folklorisztika eseményeit, célkitüzéseit, módszereit müvéből megismerhetnénk. Általában véve, még nyelvészeti tudománytörténete is inkább portrék gyüjteménye, mint tudományos irányzatok bemutatása; azzal viszont, hogy egy-egy korszak finnugrisztikájának társadalomtörténeti kereteit megrajzolta, igen nagy vonalakban a folklorisztikai tudománytörténet távlataira is utalt.

A következő érdemes összegezés csak negyed század mulva, HAJDU Péter tollából jelent meg. Az ő finnugrisztikai kézikönyvének ugyancsak a végén, függelék formájában szerepel a tudománytörténeti összegezés.[30]

Ebben egyrészt a már ZSIRAItól megszokott módon és állandósággal szerepel finnugrista nyelvészek néprajzi és folklorisztikai érdeklődésének megemlitése, másrészt - noha csak néhány bekezdésben - külön is szó kerül a finnugor néprajzi,

és ezen belül a folklorisztikai kutatások történetéről.[31] Ez a rövid említés természetesen nem pótolja a tárgy önálló tudományos feldolgozását.

Külön kell említést tennünk a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1967 decemberében tartott nyelvtudomány-történeti konferenciájáról, amely több oldalról is érdeklődési körünkhöz tartozik. Az időközben megjelent előadások[32] több szempontból is áttekintik a magyar nyelvészet történetének kérdéseit és eközben számos kifejezetten a finnugrisztika tudománytörténetét érintő kérdést tárgyalnak. Egyébként ez a tanulmánygyüjtemény is jelzi, mennyire aktuális feladat lenne a magyar nyelvtudomány történetének részletes megirása, amelyben - mint a konferencia anyaga is ékesen bizonyitja - a magyar finnugrisztikai nyelvtudomány története előkelő helyet kapna.

Eltekintve most néhány általános, illetve személyre vonatkozó tanulmánytól, két, szorosan tárgyunkhoz tartozó előadásra kell hivatkoznunk. BALÁZS János az 1950-től 1920-ig terjedő korszak nyelvtudományát olymódon tekinti át, hogy benne a finnugrisztikai és a szorosabb értelemben vett magyar nyelvészeti kutatások mellett, egymást megvilágitva szerepelnek - és ami számunka még fontosabb, mindez a kor nyelvelméleti irányzatainak összefüggésében kerül bemutatásra.[33] Közvetlenül csak néhány helyen utal néprajzi, folklorisztikai vagy nyelvpszichológiai háttérre, és az ilyen hivatkozások száma könnyüszerrel megsokszorozható lehetne, mégis tanulmánya az első olyan vállalkozás, amely biztositja finnugrisztikai folklorisztikánk nyelvtudós képviselőinek áramlatok és irányzatok köré csoportositható, tudománytörténeti-tudományelméleti tárgyalását.

GULYA János tanulmánya[34] - egyébként már másutt is pengetett nézeteit összegezve - abból a tételből indul ki, hogy finnugrista nyelv udósaink néhány jelese az "etnolingvisztika" előfutásának tekinthető. Noha maga az elnevezés

inkább ötletes mint meggyőző, azt kétségtelenül elismerhetjük, hogy REGULY Antal, HUNFALVY Pál, MUNKÁCSI Bernát életművében a finnugrisztika nyelvtudományi művelése elválaszthatatlan volt néptudományi elképzeléseiktől, sőt azt is hangsulyozhatjuk, hogy tanulmányaikban /főként természetesen HUNFALVY és MUNKÁCSI/ ugyan inkább a tárgyi néprajz kérdéseit érintették, az általuk gyüjtött, illetve közzétett anyag, valamint az ehhez kapcsolódó kommentárok viszont gyakorlatilag egynemüleg folklorisztikai jellegüek. Természetesen, hogy messzemenően helyeselhetjük azt az elgondolást, amely szerint munkásságukat a néprajz és nyelvészet szinoptikus tudománytörténetének kereteibe kell helyeznünk.

4. Ha arra a kérdésre keresünk választ, ami a kiindulópontja ma a magyar finnugrisztikai folklorisztikának, az utóbbi bő évtized tudományos eredményeit kell sorra vennünk, elsősorban a nemzetközi finnugrista kongresszusokon nyilvánitott vélemények tükrében. Ezek zömmel a finnugor összehasonlitó folklorisztika lehetőségeivel foglalkoztak és a magyar kutatók voltak azok, akik a leginkább bizakodóan nyilatkoztak e témát illetően.[35]

Mint ismeretes, több évtizede megformálódott kételyek összegezéseként 1950-ben Kustaa VILKUNA kétségbevonta a hagyományos értelemben vett néprajzi finnugrisztika lehetőségét.[36] A sok vonatkozásban jogosult, még több tekintetben gondolatébresztő birálat támadta a merev evolucionizmust, a külsődleges-formai tárgyazonositást, és cserébe a recens, szociológiai jellegü kutatásokat javasolta. VILKUNA elsősorban a tárgyi néprajzi kutatás példáira hivatkozott, de a kesztyüt a folkloristák is felvették. Számunkra csupán a magyar visszhang elemzése tanulságos.

KOROMPAY Bertalan szinte rögtön szembeszállt e nézettel, de beszámoló tanulmányában óvatos ellenpéldák formájában szerepel csak a folklorisztikai anyag,[37] és egyébként igen hasznos, gazdag bibliográfiája[38] is inkább létével, mint adatai-

val utasitja vissza VILKUNA szkepticizmusát. Az 1960-ban Budapesten tartott finnugrista kongresszuson VILKUNA sokkal óvatosabban, a konkrét kutatások lehetőségeit messzemenően hangsulyozva foglalkozott a kérdéssel,[39] magyar korreferensei mégis szükségét látták, hogy ujólag is sikra szálljanak a finnugrisztika szükségessége érdekében. Ami a folklorisztikát illeti, VARGYAS Lajos azt hangsulyozta, hogy a folklorista-finnugrista számára sokkal kevésbé kérdéses a kutatás lehetősége, mint a tárgyi néprajz vizsgálója szemében, hiszen a folklór a nyelvvel kapcsolódik össze, és a finnugor nyelvek összetartozásában pedig senki, még VILKUNA sem kételkedett.[40]

Ezeknél a vitamegjegyzéseknél nagyobb sullyal esett latba ORTUTAY Gyulának a második finnugrista kongresszuson, 1965-ben Helsinkiben elmondott vitainditó előadása,[41] amelyben éppen a finnugrisztikai folklorisztika példáján igazolta az összehasonlitó finnugor néprajzi kutatások lehetőségét. Kiélezvén a két felfogás közti különbséget, ugyan azt is mondhatnánk, hogy VILKUNA nem a finnugrisztikai folklorisztika létjogosultságát vonta kétségbe, és ezért a válasz /mely viszont feladata szerint is csak a folklór jelenségeire tekintett ki/ csak részben oszlathatta el a kételyeket; mégis, azt kell mondanunk, hogy az összehasonlitó metrikai, népzenei, néphitbeli, népköltészeti, népszokásbeli finnugrisztika konkrét lehetőségeit idéző magyar válasz elvileg is megalapozott volt, és VILKUNA aggályainak leglényegét érintette. Nem véletlen az sem, hogy ORTUTAY előadásában hangsulyozottan kerül elő néhány metodikai gondolat is, amelyek érvényessége nem korlátozódik csak a folklorisztikára. Egyfelől felveti, hogy az egyezések és különbségek, a migráció és a fejlődés, a konvergencia és divergencia dialektikus ellentétpárok, amelyeknek csak egyik oldalát észrevenni vagy hangsulyozni tudományos vaksághoz vezetne, másrészt - és ezt a szempontot is még fontosabbnak itélhetjük - az idejétmult és méltán birált mechanikus derivációs-evolucionista elmélet helyébe a komplex,

szinoptikus kutatást, a társadalomtörténeti módszert, és a komparativtipológiai vizsgálatokat ajánlotta.

Tulzás nélkül állithatjuk, ez az a gondolat, amely nemcsak a magyar tudományban, hanem egyáltalán a finnugrisztikai folklorisztikában a leginkább gyümölcsözőnek nevezhető. Meg kell viszont jegyeznünk azt is, hogy e gondolatok bizonyos mértékig a magyar folklorisztikai kutatásban is ujságszámba mehetnek, hiszen a finnugrisztikai folklorisztikánk /de egyéb tudományos kérdéskörök is/, elég sokáig jóval egyszerübben mechanikusan képzelték el az összehasonlitó vizsgálatokat. Itt főként a történeti folklorisztika közvetlen eredményei okoztak változást. Amint erről fentebb is szó volt már, a magyar folklór szerencsére gazdag történeti adatokban és ezek tüzetes vizsgálata meggyőzheti a kutatókat arról, mennyiben mozgékony volt folklórunk élete akárcsak az utóbbi fél évezred lefolyása alatt is. Nem véletlen tehát, hogy bizonyos történeti rétegeket kimutató folklorisztikai kutatásaink közvetlenül torkolltak összehasonlitó, illetve finnugrisztikai szemhatáru vizsgálatokba.

A teljesség igénye nélkül /és az egyes kutatások eredményeinek értékelését is mellőzve/ metodikai szempontból hivatkoznék itt SZABOLCSI Bence, VARGYAS Lajos és mások magyar zenetörténeti, GÁLDI László metrikai, VARGYAS Lajos, LÜKŐ Gábor és mások szövegfolklórbeli, DIÓSZEGI Vilmos néphitre vonatkozó, DÖMÖTÖR Tekla népszokásokat illető történeti kutatásaira, amelyek mind beleütköztek a finnugor folklorisztika problémáiba. Más oldalról viszont az is megfigyelhető tény, hogy kifejezetten finnugrisztikai kérdésekkel foglalkozó kutatók /mint a régész LÁSZLÓ Gyula, ERDÉLYI István és mások, a népzenekutató SZOMJAS-SCHIFFERT György, VIKÁR László és mások, hogy a nyelvtudósok nevét ne is emlitsem/ vizsgálataik lezárásaként magyar őstörténeti, sőt magyar történeti eredményekkel álltak elő. Azt hiszem, a történeti és tipológiai komparatisztika ma a magyar folklorisztikai kuta-

tás egyik jellemző módszerévé vált, és még akkor is, ha az eredmények nem is bizonyulnak mindig maradandóknak, a célkitüzésekkel a legmesszebbmenőkig egyet érthetünk.

5. Ilyen értelemben a magyar finnugrisztikai folklorisztika feladatait a következőkben láthatjuk:

1. a finnugor népek folklórjának vizsgálata
2. az egyes finnugor folklór jelenségek összehasonlító vizsgálata
3. a magyar folklór jelenségeinek őstörténeti-genetikus kutatása
4. módszertani jellegü vizsgálatok a történeti tipológiai folklorisztika területén.

Azokat a tudományterületeket, amelyek hozzájárulhatnak az emlitett kérdések tisztázásához, szintén felesleges felsozolni. Ide vonható a népzene, a néphit, a népszokások, bizonyos egyszerübb formáiban a szövegfolklór, a diszitőmüvészet vizsgálata. E területek finnugrisztikai tudománytörténetét külön-külön kell áttekinteni. Ezen kivül külön feladat még általános képet adni finnugrisztikai célkitüzésü folklorisztikai kutatásunk történetének szakaszairól. Ugy látszik, itt a következő korszakokat különithetjük el egymástól: a kezdetektől REGULY Antal felléptéig - a mult századi anyaggyüjtés korszaka - a finnugor mitológia kutatásának korszaka - a magyar finnugrisztikai folklorisztika megjelenésének kezdete, az összehasonlító-történeti-tipológiai kutatások igéretével.

6. Anélkül, hogy a kimeritő teljességre törekedhetnénk, szeretném felsorolni azokat a legfontosabb tanulmányokat, amelyek az emlitett tudománytörténeti kérdésekre vonatkoznak. A felsorolásokból is látható, milyen sok még a hiány, milyen messze vagyunk ma még a magyar folklorisztikai finnugrisztika tudománytörténetének elkészitésétől. De talán ez a szemle, és még inkább tudományos ülésünk hozzászólásai hozzájárulhat-

nak legalább a feladatok kijelöléséhez.

Az első korszakokról bizonyos áttekintést ad DIÓSZEGI Vilmos több munkájában, legutóbb a magyar mitológiai-ősvallási kutatásokat bemutató kötetében,[42] A GRIMM-testvérek indította mitológiai vizsgálatok hatását említi ORTUTAY Gyula,[43] elsősorban IPOLYI Arnolddal kapcsolatban, IPOLYI és CSENGERY vitáját részletesen, metodikailag is elemzi KOROMPAY Bertalan.[44] REGULY Antal életművét KODOLÁNYI János ismerteti.[45] Főként az ő alakjához kapcsolódva tárgyalja a magyar finnugrisztikai néprajz kérdését GUNDA Béla,[46] HUNFALVY Pál és HUNFALVY János néprajzi tevékenységét rádióelőadásában ORTUTAY Gyula mutatta be.[47] BUDENZ József munkásságát,[48] csakugy mint MUNKÁCSI Bernátét[49] legutóbb nyelvészkutatók méltatták. JANKÓ János személyével legutóbb több tudománytörténeti tanulmány is foglalkozott, és ezek érintik a finnugrisztikai kutatások általános problémáit is,[50] de közvetlenül folklorisztikai kérdéseket nem tárgyaltak.

Meg kell jegyezni, hogy ERDÉLYI János, KÁLMÁNY Lajos, KATONA Lajos, később SOLYMOSY Sándor, RÓHEIM Géza, HONTI János, KODÁLY Zoltán és mások életművéről ugyan tetemes tudománytörténeti-folklorisztikai szakmunka férhető hozzá, ezek azonban lényegileg nem térnek ki finnugrisztikai tevékenységükre, annak ellenére, hogy ez jelentősnek mondható. VIKÁR Béláról több megemlékezés[51] után is inkább csak várhatjuk a tudománytörténeti feldolgozást. BÁN Aladár alakját a jelen emlékülés állitja az érdeklődés fényébe, BERZE NAGY János müveinek poszthumusz kiadásaiban[52] viszont elszórtan számos adat található a finn folkloristákkal való kapcsolatáról. Külön feladat lenne a magyar folklorisztikai finnugrisztikai törekvések /és ehhez kapcsolódva SEBESTYÉN Gyula és ismét BÁN Aladár munkásságának/ tudománytörténeti feldolgozása. Amint ismeretes, a két világháboru közének végén megélénkültek a finn-magyar és észt-magyar tudományos kapcsolatok, és ez kiterjedt a néprajztudományra is. Azok a kutatók, akiknek

a nevéhez füződik a kapcsolatok állandósitása eddig még nem publikálták ide vonatkozó emlékeiket, feljegyzéseiket. A második világháboru utáni kapcsolatokról egyelőre korai lenne tudománytörténeti áttekintést adni. E korszak néhány elméleti kérdését a fentiekben amugy is emlithettük.

A teljesség kedvéért megemliteném, hogy a finnugor népek folklórjának több magyar nyelven is olvasható rövid összefoglalása készült el. Ezek gyüjteményes kötetekben láttak napvilágot, és időtől-időre el is tüntek a tudományos közvélemény vérkeringéséből.[53] Tudománytörténeti kérdésekkel azonban nem találkozhatunk bennük. Kézikönyveink közül a Zenei Lexikon a finnugor népek zenefolklórját, a Világirodalmi Lexikon szövegfolklórjukat időnként tudománytörténeti adatokkal együtt emliti.

I R O D A L O M

ALATYREV, V.J.-SACHAROV, V.N.-PAVLOV, N.P.

1970 Über die Roschungen der udmurtischen Kultur. Ševsk.

AZADOVSKIJ, M.K.

1958-1963 Istorija russkoj folkloristiki I-II. Moskva.

BALASSA Iván

1968 Jankó János, az etnográfus. Ethnographia 79 /1968/

BALÁZS János

1970 A hazai magyar és finnugor nyelvészet története 1850-től 1920-ig. In: SZATHMÁRI I. 1970. Budapest.

BÁN Aladár

1911 A finn-magyar népcsoport. Szamojédok. In: Egyetemes irodalomtörténet IV. Szerk.: HEINRICH G. Budapest.

BERZE NAGY János

1957 Magyar népmesetipusok I-II. Pécs.:

1958 Égigérő fa. Pécs.

BOBERG, I.M.

1953 Folkemindeforskningens historie. København.

COCCHIARA, Giuseppe

1962 Az európai folklór története. Budapest.

DÉGH Linda

1947 A magyar népi szinjáték kutatása. Budapest.

1949 History of Hungarian Folklore. Folia Ethnographica.

1970 Ethnology in Hungary. East European Quarterly 4. No. 3.

DIÓSZEGI Vilmos

1954 A honfoglaló magyar nép hitvilága /"ősvallásunk"/ kutatásának módszertani kérdései. Ethnographica 65 /1954/

DIÓSZEGI Vilmos
Sajtó alatt: A magyar ősvallás kutatása.
DÖMÖTÖR Sándor
1958 Dr. Berze Nagy János és a magyar mitológia. In: Berze Nagy 1958. Pécs.
GALKIN, I.S.-IVANOV, I.
1970 Razvitie finno-ugrovedenija v Marijskoj ASSR. Joškar-Ola.
GULYA Gános
1970 Az etnolingvisztika magyar "előfutárai". In: SZATHMÁRI I. 1970. Budapest.
GULYA János - OLÁH Éva
1967 Munkácsi Bernát munkássága. Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Közleményei 24.
GUNDA Béla
1943 A néprajz és a magyar őstörténet. In: A magyarság őstörténete. Szerk.: LIGETI Lajos. Budapest.
1950 Research in Hungarian Folk Culture. An Ethnological and Folkloristic Survey. Journal of American Folklore 63.
1963 Vorwort. In: Glaubenswelt und Folklore der sibirischen Völker. Szerk.: DIÓSZEGI Vilmos, Budapest.
1965 The Science of Ethnography and Folklore. In: Science in Hungary. Szerk.: ERDEY-GRUZ Tibor - TRENCSÉNYI-WALDAPFEL Imre, Budapest.
1968 Introduction. In: Popular Beliefs and Folklore in Siberia. Szerk.: DIÓSZEGI Vilmos, Budapest.
HAJDU Péter
1962 Finnugor népek és nyelvek. Budapest.
HAUTALA, Jouko
1954 Suomalainen kansanrunoudentutkimus. Turku.
1969 Finnish Folklore Research 1828-1918. Helsinki.
KÁLMÁN Béla
1970 Budenz József. In: SZATHMÁRI I. Budapest.

KATONA Imre
1964 Historische Schichten der ungarischen Volksdichtung. Folklore Fellows Communications 194. Helsinki.
1971 A magyar ősköltészet kérdéséhez. In: I.Dél-dunántuli Népművészeti Hét. Tanulmányok, előadások, publicisztikák. Szerk.: TROSZT T. Kaposvár.

KODOLÁNYI János, ifj.
1959 Reguly Antal. Ethnographia 70 /1959/
1963 Antal Reguly. In: Glaubenswelt und Folklore der sibirischen Völker. Szerk.: DIÓSZEGI Vilmos, Budapest.
1968 Antal Reguly. In: Popular Beliefs and Folklore in Siberia. Szerk.: DIÓSZEGI Vilmos, Budapest.

KOROMPAY Bertalan
1945 Vikár Béla. 1859-1945. Ethnographia 56 /1945/
1951 A finnugor néprajz válsága. Nyelvtudományi Közlemények 53.
1956 Ipolyi és Csengery. A magyar ősvalláskutatás évfordulójára. Ethnographia 67
1960 Die finnisch-ugrische Ethnologie. Acta Linguistica 10

KRESZ Mária
1948 A magyar gyermekjátékkutatás. Budapest.

LAUGASTE, Eduard
1963 Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Tallinn.

LIPTÁK Pál
1968 Jankó János mint antropológus. Ethnographia 79 /1968/

MARÓT Károly
1940 A magyar néprajzkutatás feladatai. Ethnographia 51.
1949 A népköltészet elmélete és magyar problémái. Budapest.

MALK, Vaina
1963 Eesti kirjameeste seltsi osa eesti folkloristika

arengus. Tallinn.

MIKUŠEV, A.K.

1961 Komi literatura i narodnaja poezija. Syktyvkar.

MIRZOEV, V.G.

1970 Istoriografia Sibiri. Domarksistskij period. Moskva.

NADKIN, D.T.

1970 Szerk.: Finno-ugrovedenie v Mordovskoj ASSR. Saransk.

ORTUTAY Gyula

1937 Magyar népismeret. Budapest.

1938 Die Geschichte der ungarischen Volksdichtungssammlungen. Ungarische Jahrbücher 18.

1939 A magyar népköltési gyüjtemények története. Ethnographia 50.

1942a A két Hunfalvy. Rádió előadás. In: Halhatatlan népköltészet. 1966. Budapest. 104-112.

1942b Rokonság kutatók. Rádió előadás. In: Halhatatlan népköltészet. 1966. Budapest. 40-48.

1955 The Science of Folklore in Hungary Between the Two World Wars and During the Period Subsequent to the Liberation. Acra Ethnographica

1960 Irók, népek, századok. Budapest.

1963 Jacob Grimm és a magyar folklorisztika. Ethnographia 74.

1966 A finnugor folklór-kutatások lehetősége és feladatai. Ethnographia 77.

1968 Möglichkeiten und Aufgaben der Forschung auf dem Gebiet der finnisch-ugrischen Folklore. In: Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum Helsingie Habitus. II. Acta Ethnologica. Szerk.: RAVILA, P. Helsinki.

PALOTAY Gertrud

1948 A magyar népmüvészet kutatása. Budapest.

SZATHMÁRI István
1970 Szerk.: Tanulmányok a magyar és finnugor nyelvtudomány történetéből /1850-1920/. Budapest.
1972 An Outline of the History of Hungarian Linguistics In: The Hungarian Language. Budapest.
SZENDREY Ákos
1948 A magyar néphit kutatása. Budapest.
TÁLASI István
1948 Néprajzi életünk kibontakozása. Budapest.
TOKAREV, S.A.
1966 Istorija russkoj etnografii. Dooktjabrskij period. Moskva.
VARGYAS Lajos
1946 A magyarság néprajzi kapcsolata a Szovjetunióban élő népekkel. In: A Szovjetunió. Szerk.: BOLGÁR Elek. Budapest.
1949 A magyar népzenekutatás. Budapest.
1963 Diskussionsbeitrag zum Vortrag von K. Vilkuna. In: Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini Habitus. Szerk.: ORTUTAY Gyula.
VILKUNA, Kustaa
1951 L'ethnographie finno-ougrienne cherche sa voi. Laos I.
1963 Die finnisch-ugrische Ethnologie heute. In: Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini Habitus. Szerk.: ORTUTAY Gyula. Budapest.
1964 A finnugor etnológia mai helyzete. Müveltség és Hagyomány 6. Debrecen.
VLASOVA, M.N.-KERT, S.M.
1970 Szerk.: Finno-ugrovedenie v Institute jazyka, literatury i istorii Karel'skogo filiala Akademii Nauk SSSR. Petrozavodsk.
ZSIRAI Miklós
1937 Finnugor rokonságunk. Budapest.
A világ népei. 1965. Budapest.
Folk Music Research in Hungary. 1964. Budapest.

J E G Y Z E T E K

1. BOBERG, I.M. 1953.
2. COCCHIARA, G. 1962.
3. HAUTALA, J. 1954, 1969.
4. LAUGASTE, E. 1963.
5. MÄLK, V. 1963
6. MIKUSEV, A.K. 1961.
7. VLASZOVA, M.N. - KERT, G.M. 1970. 10-14.
8. GALKIN, I.Sz. - IVANOV, A.E. 1970. 58-73.
9. NADKIN, D.T. 1970. 43-53.
10. ALATYREW, W.I. - SCHAROV, W.N. - PAWLOW, N.P. 1970. 56-75.
11. AZADOVSZKIJ, M.K. 1958-1963.
12. TOKAREV, Sz.A. 1966.
13. További irodalommal: MIRZOW, V.G. 1970.
14. ORTUTAY Gyula 1937, 1938. 175-201., 1939. 221-237, 1942/b. /1966. 40-48./ Kár, hogy ez az egyetlen összegezés az uráli és altaji néprajzi és nyelvészeti kutatás multjáról, jegyzetek nélkül és igen későn vált nyomtatásban hozzáférhetővé, hatásáról sem tudunk biztosat. 1955. 5-89., 1960.
15. DÉGH, L. 1949. 72-98.
16. MARÓT K. 1940. 273-308., 1949.
17. KRESZ M. 1948.
18. DÉGH L. 1947.
19. VARGYAS L. 1949. 11.
20. Folk Music Research in Hungary. 1964. 15.
21. PALOTAY G. 1948. 6.
22. SZENDREY Á. 1948.
23. TÁLASI I. 1948.
24. Vö. GUNDA B. 1943. 208-222., 1950. 72-84., 1965. 198-212.
25. L. a később, 37, 38. jegyzetekben idézett munkáit.
26. KATONA I. 1964., 1971.

27. Legutóbb, korábbi dolgozatait felsorolva: DÉGH, L. 1970. 293-307. /Gazdag további bibliográfiával./
28. SZATHMÁRI I. 1972. 349-379.
29. ZSIRAI M. 1937. 472-580.
30. HAJDU P. 1962. 389-424.
31. HAJDU P. 1962. 402-403.
32. SZATHMÁRI I. 1970.
33. BALÁZS J. 1970. 13-36.
34. GULYA J. 1970. 131-135.
35. Ez a felismerés fogalmazódott meg a Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1965. június 2-án tartott együttes vitaülésén, amely "Az összehasonlitó finnugor néprajz és nyelvtudomány perspektivái" cimet viselte, és célja a helsinki finnugrista kongresszus bizonyos metodikai előkészitése volt. Az ülésre sokszorositott formában elkészült "Az összehasonlitó finnugor néprajztudomány perspektivái" c. rövid vázlat, amelynek alapját egy kéziratban maradt, hosszabb munka /"A finnugor folklorisztika összehasonlitó perspekticái"/ képezte - legalábbis a folklorisztika területéről.
36. A többször megfogalmazott nézetek legismertebb és leginkább használt változata: VILKUNA, K. 1951. 48-57.
37. KOROMPAY B. 1951. 292-297.
38. KOROMPAY B. 1960. 131-180.
39. VILKUNA, K. 1963. 309-318., 1964. 7-17.
40. VARGYAS L. 1963. 321-323.
41. ORTUTAY Gy. 1968. 282-294., 1966. 1-11.
42. DIÓSZEGI V. 1954. 20-68., valamint sajtó alatt levő munkája.
43. ORTUTAY Gy. 1963. 321-341., különösen 332-335.
44. KOROMPAY B. 1956. 320-337.
45. KODOLÁNYI J., ifj. 1959. 359-367. Németül: 1963. 17-28., angolul: 1968. 17-26.
46. GUNDA B. 1963.
47. ORTUTAY Gy. 1942/a. /1966. 104-112./

48. KÁLMÁN B. 1970. 137-145.
49. GULYA J. - OLÁH É. 1967. 394-413.
50. BALASSA I. 1968. 317-330. LIPTÁK P. 1968. 331-337.
51. KOROMPAY B. 1945. 81-82.
52. BERZE NAGY J. 1957. BERZE NAGY J. 1958. Különösen DÖMÖTÖR S. bevezető tanulmánya 1958. 9-27.
53. BÁN A. 1911. 69-234. VARGYAS L. 1946. 415-462. A világ népei. 1965. 535-536., 561-565., 627-631., stb. /Más kiadásban is, ugyancsak 1965-ből/ "A kultura világa" sorozatban.

1971. november 4-én, BÁN Aladár születésének centenáriumán hangzott el a Magyar Néprajzi Társaság és a Bán Aladár Emlékbizottság ünnepi ülésén. Már erre az alkalomra sokszorositott formában hozzáférhető volt. Az előadást ifj. KODOLÁNYI János "A magyar finnugrisztikai tárgyi néprajzi kutatások" cimü előadása követte. Mindkét előadás /és más irások is/ olvashatók a várpalotai Városi Tanács VB Müvelődésügyi Osztálya, valamint a Magyar Néprajzi Társaság által kiadott füzetben: Bán Aladár emlékezete 1871-1971 /Várpalota 1974/. Itt a magyar szöveg a 75-92. lapokon, egy rövid német összegezés a 147-149. lapokon olvasható. Sajnálattal kell megjegyeznünk, hogy a kiadvány számos példányában /kötési hibából/ nem olvasható a teljes szöveg, illetve más kiadványból ide került lapok találhatók. Idegen nyelven a dolgozat egészében nem jelent meg. A várpalotai kiadványban feltünően sok a sajtóhiba, teljesen következetlen az idézés és a bibliográfia közlési módja, megmagyarázhatatlan az orosz nevek irása. Ezeket most minimális mértékben egységesitettük, de még igy is maradt következetlenség. Tartalmi vonatkozásban és a szöveget illetően természetesen semmit sem változtattunk.

BUDAPEST, 1975

Bodrogi Tibor:

A finnugor népek rokonsági terminológiája

A dolgozatot, mint a kongresszus néprajzi szekciójában a a három vezető előadás egyikét, előre közölték Die Gesellschaftsorganisation der finnisch-ugrischen Völker. /Zur Frage des Verhältnisses des Ungarischen und des "uralischen" Verwandtschaftssystems/ cimmel. In: Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus anno 1975. Redigit Gyula Ortutay. Pars I. Acta Sessionum. Curavit János Gulya. Budapest, 1975. Akadémiai Kiadó. pp. 103-120. /A terminológiák és a bibliográfia összeállitásában SCHMIDT Éva müködött közre/. Magyar nyelven megjelent: A magyar és az "uráli rokonsági rendszer viszonyának kérdéséhez. In: Népi Kultura - Népi Társadalom 10 /1977/ 9-33.

Katona Imre:

Az élő magyar népköltészet műfaji rendszere

A magyar népköltészet ujkori műfajegyütteséből én most csak a népi lirát ragadom ki, hogy egyéb módszertani eljárások mellett az ujabb formából a régiekre való visszakövetkeztetés létjogosultságát is igazoljam. Egy öregkori arcból is vissza lehet idézni az ifjukorit.

A magyar népi lirát az utóbbi 130-150 évben gyüjtjük tudatosan. A kb. 200.000 dalszöveg mintegy 50 dalcsoportba sorolható, ezek 6 nagyobb egységet alkotnak: érzelmi-mulattató, alkalmi-szertartásos, foglalkozási-társadalmi dalok. Ma már legnépszerübb az érzelmi-mulattató, közepesen elterjedt az alkalmi-szertartásos, mig a többi szórványosan ismert. E népszerüségi sorrend kissé elmozdul, ha időben visszafelé haladunk, vagy a nagyon régies tájakat keressük fel: előtérbe kerülnek az alkalmi-szertartásos énekek és jelentősebb a szerepük a foglalkozási-társadalmi daloknak is. A lirán belül tehát még ma is elkülönithető a közösségi és a személyi lira két nagy történeti rétege.

Ujkori népi liránk zöme lényegében önálló versszakokból épitkezik, tehát kis szerkezeti egységekből áll. Ennek ellenére voltaképpen az epika közelében maradt, mert minél régiesebb lirai dalcsoportot tekintünk, vagy minél régiesebb vidé-

ken gyüjtünk népdalokat, annál inkább füzérszerü, tehát több szakaszos változatokat kapunk, amelyeken belül az önállónak látszó szakaszok egymással hangulati, gondolati rokonságban vannak, és ami a legérdekesebb: a dominánsnak érzett versszakok lehetőleg elől helyezkednek el, tehát mintegy fő szólam módjára rendelik maguk alá a többit.

A magyar népi lira költői stiluseszközei sem feltétlen lirán belüli eredetüek, ahol pl. a dal egy ideig még együttél a balladával, annak eszköztárából sokat örököl. Igy pl. a nagyobb egységet: szabályos gondolatritmust alkotó átokformulákat a balladáknál tovább élő népdalok sorokra-sorpárokra bontják és átalakitva továbbra is megtartják. De igy van ez az ismétléssel, párhuzammal, ellentéttel, túlzással és sok más stiluseszközzel is.

A mai magyar népdal négysoros szakaszokból áll, ám gondosabb vizsgálattal kiderül, hogy további: sorpárokból álló, kisebb egységekre bontható; a rimek, az ismétlés, az ellentét, a párhuzam, a hasonlat stb. többsége is kétsoros, és magától értetődően két részes is. A dallam pedig máig nem jutott el a négy önálló dallamsorig, hanem ismétlésekből alakitja ki a dallamstrófát.

Közhely, hogy a régiesebb lirai formák egy adott korszakon belül az idősebb korosztályok, a szegényebb sorsuak, a nemzetiségiek és végül a gyermekek körébe vonulnak vissza. Ehhez még hozzátehetjük a népdalok /és a népballadák/ fokozatos "elnőiesedését" is, mely pl. nemcsak a szerelmi, hanem még a katonadalokra is vonatkozik.

Egy adott időpontban a nagyobb tájak lirai repertoárja is eltér, e különbség a fejlődés fáziseltolódásaiból adódik, de a lira egészét tekintve nagyon érdekes kép alakul igy ki: egy-egy nagyobb tájra jellemző lirai dalcsoportok egyebütt másodlagosak, és igy egymáshoz viszonyitva valóságos táji tükörképek alakulnak ki.

E visszafelé nyomozás esetenként csak nemzedéknyi, máskor évszázados, s néha évezredes időbeli távolságot fog át. Tovább finomitva alkalmas lesz nagyobb időközök áthidalására is.

I R O D A L O M

JACOBI LÁNYI Ernő

1948 Az ismétlés a magyar népdalban. Ethnographia 48. 24-29.

KATONA Imre

1970 A magyar népi lira tartalmi-tematikai tagolódása. Ethnographia 81. 288-307.

1974 Előmunkálatok a magyar népköltészet stilisztikájához. - Jelentéstan és stilisztika. A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusának előadásai. Szerk.: IMRE Samu-SZATHMÁRI István-SZÜTS László. Bp. 1974. 242-245.

1975 "Édesanyám rózsafája..." /Egyszakaszos népdalok vándorlása és változatai/. Ethnographia 86. 491-520.

KLEIN Valeska

1931 Állandósult elemek a magyar népdalszövegekben. Szeged.

KODÁLY Zoltán

1906 A magyar népdal strófaszerkezete. Nyelvtudományi Közlemények /36/ 94-136.

LÜKŐ Gábor

1957 A magyar népdalszövegek régi stilusa. Néprajzi Értesitő XXXIX. 5-48.

VARGYAS Lajos

1962 A magyar vers ritmusa. 2.kiadás. Budapest.

VOIGT Vilmos

1972a A folklór esztétikájához. Budapest.

1972b A folklór alkotások elemzése. Budapest.

Elhangzott A finnugor népek népköltészetének műfajstruktu-
rái című szimpóziumon. Szövege németül a kongresszus
aktái között jelenik majd meg.

Ortutay Gyula:

Hagyományok és feladatok

Ahogy annak idején elhatároztuk, a finnugor kongresszusok rendezésének feladatát ismétlődő sorrendben Magyarország, Finnország és a Szovjetunió vállalja. Immár a "második kört" kezdjük: az első budapesti kongresszus után ismét rajtunk, magyarokon a sor. Az eltelt tizenöt év ad bizonyos jogot a visszatekintésre, hiszen elmondhatjuk - s minden hivalkodás nélkül -, hogy a finnugor népek történetét, kulturáját vizsgáló tudományos kongresszusainknak kialakult hagyományai vannak. Jó hagyományai, s nemzetközi jelentőségét, rangját senki sem vitatja. Hasznosnak bizonyult az a kikötésünk, amit 1958-ban Helsinkiben e kongresszusok megindításakor nyomatékosan leszögeztünk: az ötévenkénti találkozókat a szigoru és következetes tudományos szemlélet, a komplexitás igénye, teljességre törő igénye kell, hogy vezesse. Most már bevallhatom, hogy amikor e kongresszusok életre hivását javasoltuk, magunk sem reméltük, hogy igy erőre kap s annyira gazdag jövendővel terhes. Aggódtunk attól is, hogy kitünő nyelvész kollégáink, akiké a legnagyobb érdem a finnugor kutatások kezdeményezésében, első nagy eredményeiben, ellenzik a komplex kutatás tervét, mintegy jogaikat féltik - kiderült, oktalan aggodalom volt ez. Féltünk attól is, hogy csak egy kongresszusra telik, de rendkivüli érdeme finn kollégáinknak,

hogy a második kongresszus megrendezésével nemcsak folytatták, hanem továbbfejlesztették, gazdagitották kongresszusainkat. Helsinkiben győződtünk meg arról, s ezt a szovjet kollégáinknak köszönjük, hogy lesz még harmadik, negyedik kongresszus is. A szovjet kollégáké az érdem, hogy a tallinni kongresszust ugy rendezték meg, hogy uj kezdeményezésekkel gazdagitották, hogy kialakult a kongresszusaink hármas ütemü rendszere.

Elmondhatjuk azt is, hogy az elmult tizenöt év alatt tovább nőtt az érdeklődés a finnugorság kérdéseivel foglalkozó tudományágak iránt. Számos tanszék, kutatóhely, előadói poszt jött létre, folyóirat, kiadványok sora született. Elég, ha a három kongresszust rendező ország mellett utalok arra: hány ország is adott helyet uj, vagy az egyre jobban müködő finnugor mühelyeknek. Csak futó felsorolás is elegendő: a svéd kutatók mellett Franciaország, NDK, NSZK, Olaszország, Ausztria, Egyesült Államok, Románia, Japán kutatóira, intézeteikre gondolok. A sort még folytathatnánk. A nemzetközi elismerés jelének tartjuk azt is, hogy most első izben a kongresszust támogatja az UNESCO is.

Az 1975-ös esztendő egyébként is sok neves dátummal hivná ünneplésre a finnugorság kutatóit. Ezek az évfordulók még inkább kiemelik e kongresszusi évben tudományágaink jelentőségét. A finn dátumokat fel sem sorolnám: annyi dátum emlékeztetne érdemeikre a finnugor kutatások elinditásában. Mi magyarok ebben az évben ünnepeljük a Magyar Tudományos Akadémia 150 éves évfordulóját s ismeretes, hogy Akadémiánk kezdettől fogva napjainkig a finnugor kutatások első támogatója volt. Száz éve jelent meg, több jelentős mü közül is kiemelkedve WIEDEMANN észt nyelvtana, 50 éve kezdte meg müködését a finnugor tanszék Leningrádban, hogy ne is szóljunk a századik évét már betöltött budapesti finnugor tanszékünkről s egyéb fiatalabb ünnepi dátumokról. Hiszen emlithetnénk jóval öregebb dátumot is: ebben az évben, vagy pontosabban: ezek-

ben az években lesz hatszáz éves a zürjén irásbeliség.

Őszintén fájlaljuk, hogy megnyitó szavainkban sulyos veszteségeinkre is emlékeztetnem kell: éppen ma husz éve hunyt el tisztelt és szeretett barátunk ZSIRAI Miklós, a hazai finnugor nyelvészeti-történeti-néprajzi kutatások jelentős személyisége. 1975-ben ünnepelhettük volna hetvenedik születésnapját kitünő barátunknak Wolfgang STEINITZnek, aki éppen a komplex kutatásoknak adta messzeható példáját s akinek nagy érdemei vannak a kongresszusunk jellegét meghatározó elvek kidolgozásában. Hetven éves lehetne ugyancsak V.N. CSERNYECOV, a finnugor őstörténeti kutatások kiemelkedő tudósa, - akinek a nevéhez füződik jórészt a mai őstörténeti felfogásunk - elméletének egyik legjelentősebb összefoglalását éppen itt Budapesten, az első kongresszusunkon mondotta el. Tizenöt éve, az első kongresszusunk kezdete előtti napon hunyt el BÁN Aladár, akinek kéziratos Kalevala gyüjtését Helsinki őrzi s aki tanulmányaiban annyit tett a finnugor népek irodalmáért, folklórjáért. Fájdalmas beszámolnunk arról, hogy A.P. SZMIRNOVot is elragadta a halál jelen kongresszusunk előtt. Pedig mennyire készült erre a kongresszusra, tanulmányát még elküldötte. De nem folytatom a fájdalmas sort, sajnos, nem értünk a végére. A névvel emlitettek és a finnugor kutatások más elhunyt, jeles munkatársai tiszteletére, kérem, adózzunk egyperces néma felállással.

Forditsuk tekintetünket mégis az élet felé, a mindig megujuló, tovább áradó, gazdagodó élet felé. Beszámolhatunk a kongresszusnak arról is: megfiatalodunk, azaz tudományágainkban egyre több a fiatal s jól képzett kutató. Ugy is mondhatjuk: a finnugor kutatások terén is valósággal nemzedékváltás előtt állunk. Van, akit mindez melankóliára késztet, gondolom, inkább örvendenünk kell ennek a ténynek. Örömmel kell megfigyelnünk, hogy mind többen vannak azok a fiatal kollégáink, akik nagy elődeink s a mi nemzedékünk által végzett munkát nemcsak folytatni kivánják, hanem foly-

tatni és továbbfejleszteni tudják is. A többi ok mellett ezért is alakitottuk ugy kongresszusunk tematikáját, hogy az szinte követelje meg a közös megbeszélést, teremtsen jó vitákat s a felvetett problémák alkalmasak legyenek a továbbgondolásra. A nemzedékváltás jó teherpróbája is ez: témákat, módszereket vitathatunk meg, eljövendő uj feladatokat.

A kongresszust előkészitő megbeszéléseinken is nyiltan bevallott szándékunk, legfőbb törekvésünk az volt, hogy az eddigi eredmények, értékes hagyományaink teljes tiszteletével, közös munkával uj lendületet adjunk - akár kérdéses tételek felvetésével is! - a további kutatásoknak. Tudjuk, hogy az uj problémák felvetése, uj módszerek javaslata nemegyszer kemény, néha keserü vitákat indit el s bizony nemegyszer a tévedések lehetőségét is magában hordozza. A kongresszus plenáris és szekció üléseinek anyagát közreadó kötetünk s maguk az előadásra kiválasztott témák egyaránt jelzik, hogy melyek azok az irányok, módszerek és problémák, amelyekre fel akartuk hivni a figyelmet, amerre kivánatosnak tünik a következő években a kutatómunka. Ezért történt aztán, hogy nem is egy, különben fontos részterület, hagyományos problémakör a mi tematikánkból kimaradt. Nem is tagadjuk, hogy a kongresszus tematikája és a megvitatást inspiráló formai szerkezete bizonyos mértékben korlátozta az eddig megszokott tárgyalási, előadói szokásainkat. E kötöttségeket azonban a jelzett cél érdekében vállalnunk kellett. Viszont nagy megnyugvásunkra szolgált az egész előkészitő munka során, hogy a nemzetközi és hazai szakmai közvélemény elképzeléseinket kezdettől fogva nemcsak elfogadta, hanem mintegy magáénak is vallotta. Különösen sok támogatást kaptunk előkészitő munkánk során e kérdésben mind a finn, mind a szovjet nemzeti bizottságtól, a tallinni kongresszus szervezőitől, de svéd, német, francia kollégáinktól is. Hálás köszönetünk érte. Ugy véljük, kevés kongresszus mondhatja el magáról annyi joggal, hogy előkészitésében, elvi megformálá-

sában annyian s oly megértéssel vettek volna részt, mint a mi mostani kongresszusunk. A magyar nemzeti bizottság s a magam nevében is hálásan köszönöm ezt az együttmüködést, együtt-tervezést.

Az eddigiekből is következik, hogy a kongresszus munkamódszeréül a közös vitát, a vitán keresztül megszületö egyetértést, továbbhaladást választottuk. Ezt hivatottak szolgálni a plenáris és szekció ülések előadásainak, témáinak megbeszélései, ezt a szakülések egy-egy téma köré sorolt előadásai. Az évekig tartó, széleskörü, nemzetközi előkészités után, ismétlem, erre a közös munkára hivom most a kongresszus minden résztvevőjét. Őszinte örömünk, hogy annyi a fiatal kutató közöttünk, legyenek ők is részesei az eleven vitának. A kulturális programok, vidéki kirándulások során pedig tapasztalni fogják, hogy valójában az egész ország várta Önöket és figyeli munkánkat - záloga ennek az is, hogy a kongresszus fővédnökségét az Elnöki Tanács elnöke vállalta.

A közös munkára való felhivással a negyedik nemzetközi finnugor kongresszust megnyitom.

Elhangzott 1975. szeptember 9-én, a kongresszus nyitóülésén. Idegen nyelven a kongresszus aktáiban kerül közlésre, magyarul kiadta a Magyar Tudomány 1975. decemberi száma /721-723 lapokon/, "A IV Nemzetközi Finnugor Kongresszus" cimü összeállitásban. Mivel ORTUTAY Gyulának ez volt utolsó megnyilatkozása a finnugrista kongresszusokon, megnyitóját teljes egészében itt is közöljük.

Voigt Vilmos:

A finnugor műfajok rendszere a magyar népköltészetben

1. A magyar folklór háromféle módon is bekapcsolható az összehasonlitó folklorisztikai vizsgálatokba:

/1/ areális vizsgálatok révén, vagyis a magyar folklórnak a környező, elsősorban a délkelet-európai folklórokkal való közös vonásainak a vizsgálatával;

/2/ tipológikus vizsgálatokkal, vagyis olyan vonások kutatásával, amelyek tekintet nélkül eredetükre vagy kialakulásuk módjára, különböző népeknél is megtalálhatók és párhuzamos fejlődést mutatnak;

/3/ genetikus vizsgálatok formájában, vagyis amikor a magyar folklór adatait finnugor, uráli /sőt bizonyos mértékig szláv, török altáji stb./ folklórokkal vetjük össze. Ezekről a népekről ugyanis bizonyithatjuk, hogy a korai magyar történet során kapcsolatban voltak a magyarokkal.

A korábbi magyar és nemzetközi folklorisztikában e háromféle módszert nem mindig különböztették meg világosan egymástól,[1] és ennek következtében a kutatók olyan esetben is "ősi" vagy "eredeti" azonosságokat véltek felfedezni a magyar és a többi finnugor nép folklórja között, amelyeket igazában

csak tipológikus vagy areális jellegüeknek tekinthetünk.[2] Több izben is elhangzott az a vélemény, miszerint a túlzó azonositás a nemzeti értékek túlbecsüléséből, az ugyancsak túlzó óvatosság viszont ezek lebecsüléséből származna. Noha néhol az ideológikus tényezők sem elhanyagolandók, általában azt kell mondanunk, hogy a módszertani tisztázásra ezektől teljesen függetlenül is szüksége van a korszerü folklorisztikának.

2. A magyar és a finnugor összehasonlitó folklorisztikai vizsgálatok ma is megfigyelhető vitatott helyzetének[3] ellenére is két olyan fontos okot emlithetünk, amelyek igazolják, miért fontos az összehasonlitó finnugrisztikai távlatokat és szempontokat is figyelembe venni a magyar folklór teljes képének megrajzolásakor. Egyrészt a magyar folklór egymagában több középkori jellegü adatot őrzött meg, mint bármely más finnugor nép folklórja, és ennek következtében igen jó lehetőséget ad a megbizható összehasonlitó kutatás számára. Másrészt a magyar folklór minden párhuzama ellenére is némiképpen izolált jellegü a Kárpát-medencében, amellyel kapcsolatban összehasonlitó kutatások nélkül egyáltalán keveset állapithetunk meg ennek sajátosságairól. Voltaképpen azt is mondhatjuk, hogy a magyar honfoglalást megelőző időszakból közvetlen adatunk nincs a magyar folklórra vonatkozóan, tehát mindaz, amit megállapithatunk, csupán az összehasonlitó vizsgálatok segitségével elérhető. Amint ezt hovatovább több százados tudománytörténet bizonyitja, a magyar folklór és a magyar népi kultura minden történeti-genetikus vizsgálata ezért foglalkozik a finnugor párhuzamok kimutatásának és értékelésének a kérdéseivel.[4] Folklórunk legrégibb rétegeinek a vizsgálata nem csupán a néprajzi kutatások körébe tartozik, hanem müvelődés- és társadalomtörténetünk első korszakaira nézve nyujt felvilágositásokat.

3. Ez az áttekintés nem az egyes, egymástól elszigetelt vizsgálatokat, illetve ezek eredményeit próbálja összeegyez-

tetni, hanem abból a jól ismert tényből indul ki, hogy az egyes müfajok nem élnek egymástól elszigetelten, egy müfaji rendszert, más szóval müfajhierarchiát alkotnak, amely a történeti, társadalmi és müvelődésbeli viszonyoknak megfelelően maga is változik, népenként és areánként egyaránt. Ezen kivül a müfajhierarchia törvényszerüségei egyszersmind az egyes müfajok és általában a müfajelmélet szemponjából is döntőek.[5]

3.1. A müfajok rendszerével kapcsolatban különböző elképzelések figyelhetők meg, és voltaképpen sohasem tagadták, hogy a müfajok egymással is összevethetőek. Ugyanakkor az egymásmelletiség pontos leirása, az esztétikai és tematikai "munkamegosztás" a müfajok között uj gondolat, amelyet csak néhány kutató képviselt. Ennél is ritkábban történik utalás arra, hogy a müfajok egymásmellettisége a szó szoros értelmében rendszernek tekinthető, amelynek megvannak a maga rendszerelméletileg is megfogalmazható törvényszerüségei. A müfajok rendszerét azért nevezhetjük hierarchiának, mivel benne az egyes müfajok nem automatikusan egyenlőek, hanem alá- és fölérendeltségi viszonyban állnak egymással. Ez megnyilvánul a témák, a szereplők, a motivumok és a stilisztikai eszközök, valamint a müvészi módszer területén. és ezek mindegyike is vizsgálható, noha az ilyen tanulmányok száma nem tul nagy.

Még ennél is tanulságosabb kutatási terület a müfajok hierarchiájának történeti vizsgálata, vagyis a hierarchiák társadalmi és történeti okokra visszavezethető módosulásainak a kutatása. E változások közvetlen okaiként a társadalmi közlési rendszerek módosulását tételezhetjük fel, ez megint visszavezethető a társadalmak egészének változására. Noha e téren számos közvetett előtanulmányt emlithetnénk, a sajátosan ilyen kutatási célt maguk elé tüző vizsgálatok száma mégis igen kevésnek mondható.

3.2. Ilyen aspektusból is célszerü szemügyre venni a magyar folklór finnugor eredetünek tekinthető müfajai rendszerét. Természetesen most csupán a legáltalánosabb szempontok felvetésére kell szoritkoznunk.

4. A magyar hősepika nyomait a középkori történelmi és irodalmi forrásokban kereshetjük. A magyar népköltészetben csak rendkivül kétes nyomok utalhatnak verses hősepikára. A sejthető nyomokat genetikusan nem tudjuk összekötni semmilyen finnugor vagy uráli hősepikával.[6] Felmerült az a gondolat, hogy a magyar népballada,[7] népmese[8] és hiedelemmonda[9] legrégibb rétegei finnugor koriak. Ezt azonban közvetlen bizonyitékokkal mindezideig nem igazolták. Mindaz, amit honfoglalás előtti hősepikánkról tudunk, nagyon feltételes. Feltehetjük viszont, hogy a néphit, személynevek, toponimika /pl. csillagnevek/ megőriztek áttételesen hajdani finnugor nyomokat. Epikus terminológiánk legrégibb rétegei már egy sztyeppei, török jellegü kulturára utalnak.[10]

5. A létező magyar folklór epika egyes müfajait külön is sorra véve a következő áttekintést adhatjuk.

5.1. Eredetmondáink finnugor eredeztetése megtörtént, de mindezideig bizonyitatlanul.[11] E kapcsolat feltételezhető lenne.

5.2. Hiedelemmondáink körében a pre-sámánisztikus réteget tarthatnánk finnugornak,[12] ennek a felkutatása azonban eddig nem történt meg a kellő mértékben. A lélekhit nyomai elképzelhetők, azonban itt is óvatosságra van szükségünk, egyes finnugornak vett elemek másképp magyarázandók.[13]

5.3. Történeti mondáink legrégibb rétege a magyarok és egyes nemzetségeik létrejöttével foglalkozik.[14] Az ilyen értelemben vett eredet-történet /nem azonos az eredetmitosz és az eredetmonda kategóriáival!/ minden esetben igen nagy régiségü. Legujabban felmerült annak a lehetősége, hogy a duális társadalomszervezetnek megfelelő módon indokolt "természet" - "kultura" = "nyers" - "főtt" oppozició egy hajdani "beszélő" - "néma" = "mi" - "ők" oppozicióval hozható kapcsolatba.[15] Ez nyilván tekintélyes régiségü, tipológikusan nevezhető finnugor korinak.

5.4. Meséink köréből a hősmese későbbi a finnugor kornál. Talán az állatmese u.n. északkelet-európai ciklusa[16] mutat némi finnugor nyomot. Más mesemüfajaink kétségtelenül későbbiek.[17]

5.5. Találóskérdéseink nyilvánvalóan finnugor réteggel is rendelkeznek. E témát sohasem vizsgálták tudományos módon.[18]

5.6. Esetleg feltételezhetjük szólásaink néhány tipusának, válfajának finnugor előzményeit. Ez a téma is kutatást igényelne.[19]

5.7. Epikus formulák, epikus versmérték, epikus énekesek, hangszerek önmagukban nem bizonyithatják egy müfaj autochton meglétét. Ezen kivül nálunk e tudományterületek egyenként is számos problémát vetnek fel. Ma azt mondhatjuk, hogy elképzelhető e tereken finnugor előzmények megléte, ezt azonban még bizonyitani nem sikerült. Mindaz, amit az eddigi kutatás idevont /mesekezdő, balladaformulák, epikus "hosszu sor", "terraszos versmérték"/ külön vizsgálatot érdemelne. Általában közhely a magyar filológiában, hogy verselésünk finnugor eredetü. Ezt annyiban látjuk bizonyitottnak, hogy nincs szükségünk máshonnan eredeztetni metrikánk alapelveit. Azonban epikus versmértékünk kezdeteiről konkrét formában ma még semmit sem tudunk.[20] Poétikánk legrégibb rétege azonban egészében sem lehet más, mint finnugor.

5.8. Külön is kell emliteni a ballada /és a későbbi történeti ének/ müfaji problémáit. Az általános felfogás szerint e müfajok a magyarban a 16. század utániak. Legutóbb megtörtént azonban a ballada 14. századra datálása, esetleges korábbi nyomok továbbélésének feltételezésével.[21] Azonban még ha elfogadjuk is ezt, amit korántsem minden szakkutató tesz meg, akkor sincs semmi okunk sem e témakörben finnugor kapcsolatokról beszélni.

6. Többször megkisérelték liránk finnugor előzményeit ki-

mutatni. Ma azt mondhatjuk, hogy strófikus, voltaképpeni liránk semmi esetre sem honfoglalás előtti, következésképpen itt finnugor párhuzamokkal tudományos kutató nem számolhat.[22] A sokszor ide vont szokásdal témaköre inkább a dráma keretében vizsgálandó.

6.1. Népzenénk finnugor rétegei ugyan nem olyan egyértelműek, mint ezt az összefoglalások[23] feltüntetik, mindazáltal tagadhatatlanok. Itt a szorosabb értelemben vett lira területén csak az utóbbi időben kezdődtek meg összehasonlító vizsgálatok.[24] Ezek alapján is azt mondhatjuk, a lirai dallamvilág előzményei, mintái lehetnek legfeljebb finnugor korig visszavezethetők. Maga a lirai dal dallama nem. Az ezzel kapcsolatos hangszerek, szokások sem régiek.

7. A dráma kategóriáját itt tág értelemben vesszük. Ilyen értelemben finnugor előzményekkel minden bizonnyal számolnunk kell, de különböző esetekben eltérő módon.[25]

7.1. A szokásköltészet régibb, a munkához tartozó hányadából preagrár-jellegü szokásokra gyanakodhatnánk.[26] A kutatás e témával nem foglalkozott. A ritusdalok közül a sirató visszanyulhat finnugor korszakra.[27] A gyermekdalok, játékdalok régi rétege elvben lehetne hasonló régiségü. E téma azonban ilyen szempontból nincsen kikutatva.[28] A jeles napok általában későbbi korszakokban formálódtak ki. A regősénekkel kapcsolatban ugyan felmerült finnugor párhuzamitás, mindazáltal eddig megbizható bizonyiték nélkül.[29]

7.2. A voltaképpeni mulattatók finnugor rétegéről mit sem tudunk. Ha egyáltalán volt is valaha az u.n. "sámán-szinjátszás",[30] ezt is későbbre kell tennünk a finnugor korszaknál. A magyar népi szinjátszás pedig ismert példáiban legkorábban feudalizmuskorinak nevezhető.

7.3. Néhány általános terminus /köztük legfontosabb az ének és a dal szó-család/ önmagában még nem ad képet a haj-

dani előadás milyenségéről.[31] Ujabb elgondolások közelebb vittek ahhoz, hogy megértsük, hova lettek a honfoglaló magyarok álarcai.[32] Ma már eltüntek a hajdani finnugor rétegből származó nyomok, dramatikus szokásaink a középkorból magyarázhatók.[33]

8. A magyar népköltészetet viszonylag pontosan a 19.századtól kezdve ismerjük, szórványos adatok több műfaj esetében a 16. századig, egészen ritka kivételként még ennél is korábbra nyulnak. Nincs azonban egyetlen közvetlen adatunk sem a honfoglalást megelőző időből. Az, amit ismerünk, európai és feudális jellegü folklór. A műfajok rendszere legkorábban a 16. századtól kezdve alakulhatott ki ilyenné. Ez nem finnugor műfajhierarchia.[34]

9. A finnugor népek rekonstruálható műfaji rendszerében az epika és a szokásköltészet kezdeti formái uralkodtak /mitoszok, kezdeti epikus történetek, vadászmágia és medveünnep, a sámánizmus korai fokai/. Mindennek már nyoma sincs a magyarban. A finnugor műfajhierarhia helyenként erősen differenciálódott. Más az ugor, a volgai, a permi, a balti finn népek folklórjának rendszere.[35]

10. Ez természetes is: és együttvéve szolid alapját adja az euróázsiai összehasonlitó folklorisztikának. Ám itt sok még az elvégzendő munka.

J E G Y Z E T E K

1. Lásd: A magyar folklorisztikai finnugrisztika története In: KODOLÁNYI János ifj. - VOIGT Vilmos szerk.: Bán Aladár emlékezete - Aladár Bán zum Gedächtnis. 1871-1971. Várpalota, 1974. 75-94, 147-149.

2. Lásd: Az összehasonlitó finnugor néprajztudomány perspektivái. Sokszorositott áttekintés. Budapest, 1965. Lásd e kötetben a 117-127. lapokon.

3. ORTUTAY, Gyula: Möglichkeiten und Aufgaben der Forschung auf dem Gebiet der finnisch-ugrischen Folklore. In: Congressus secundus internationalis Fenno-Ugristarum... II. Helsinki, 1968. 281-294.

4. Lásd például: KATONA, Imre: Historische Schichten der ungarischen Volksdichtung. Helsinki, 1964. /FFC 194/

5. Lásd: Towards a Theory of Theory of Genres in Folklore. In: Folklore Today. Festschrift Richard M. Dorson. Bloomington, 1976. 485-496.

6. Lásd: A magyar hősepika kutatásának összehasonlitó perspektivái. Népi Kultura - Népi Társadalom 8 /1975/ 237-260.

7. VARGYAS, Lajos: Das Weiterleben der landnahmezeitlichen Heldenepik in den ungarischen Balladen. Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae 10 /1961/ 241-294.

8. ORTUTAY, Gyula: Die archaischen Schichten unserer Volksmärchen. Sovetskoe Finno-Ugrovedenie VI /1970/ No. 3. 203-210.

9. Áttekintő munka: DIÓSZEGI Vilmos: A pogány magyarok hitvilága. Budapest, 1967.

10. Lásd: Hősepika. In: DÖMÖTÖR Tekla-KATONA Imre-ORTUTAY Gyula-VOIGT Vilmos: A magyar népköltészet. Budapest, 1974. 51-72. A későbbiekben e könyvet DKOV jelzéssel

röviditjük.

11. A magyar eredetmondák katalógusa a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjában található, Krizáné NAGY Ilona gondozásában. Ő adott beszámolót is erről.

12. E korszakra vonatkozóan v.ö.: Shamanism in Siberia. Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae 26 /1977/ 385-395. Részletesebben: Glaube und Inhalt. Budapest, 1976. 75-120.

13. Lásd az előzetes magyar nyelvü publikációt: LIXFELD, Hannjost: A Guntram-monda Paulus Diaconusnál. AT 1645 A. Ethnographia 81 /1970/ 136-147.

14. A magyar történeti mondák katalógusát az ELTE Folklore Tanszékén, a József Attila Tudományegyetem Néprajzi Intézetében, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjában készitették, DÖMÖTÖR Tekla, DOBOS Ilona, FERENCZI Imre és mások irányitásával.

15. Lásd: VERES Péter: Duális osztályozó rendszerek. Ethnographia 87 /1976/ 348-358.

16. Lásd: A magyar állatmese a folklór és irodalom között. Sajtó alatt.

17. Lásd: DKOV 115-153.

18. Lásd: DKOV 183-185.

19. Lásd: DKOV 176-183.

20. Lásd: GÁLDI László: A finnugor népi verselés tipológiai áttekintése. Irodalomtörténet 1960. 149-179, 302-323.

21. Áttekintést ad: VARGYAS, Lajos: Researches Into the Mediaeval History of Folk Ballad. Budapest, 1967.

22. Lásd: A szerelem kertjében. Ethnographia 80 /1969/ 235-275; 81 /1970/ 28-54.

23. Lásd: VARGYAS Lajos: A magyar népballada és Európa.

1-2. Budapest, 1976.

24. Lásd például: VIKÁR, László - BERECZKI, Gábor: Cheremis Folksongs. Budapest, 1971.

25. Lásd: DÖMÖTÖR, Tekla: Magyar népszokások. Budapest, 1972.

26. V.ö.: UJVÁRY, Zoltán: Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban. Müveltség és Hagyomány 11 /1969/ 5-282.

27. Lásd: KISS Lajos - RAJECZKY Benjamin: Siratók - Laments. Budapest, 1966.

28. Ennek a témakörnek nincs áttekintése, v.ö. mégis: KERÉNYI György: Gyermekjátékok. Budapest, 1951.

29. Áttekintés céljából lásd: KERÉNYI György: Jeles napok. Budapest, 1953. 807-987, 1153-1171.

30. Lásd: HONT Ferenc: Az eltünt magyar szinjáték. Budapest, 1940. - DÖMÖTÖR Tekla: A népszokások költészete. Budapest, 1974.

31. Lásd: Magyar szinháztörténet. /előkészületben/

32. DIENES, István: Honfoglalóink halottas szokásainak egyik ugorkori eleméről. Archaeologiai Értesitő 90 /1963/ 108-112.

33. Lásd: DÖMÖTÖR Tekla: Naptári ünnepek - népi szinjátszás. Budapest, 1964.

34. Lásd: A folklór esztétikájához. Budapest, 1972. 232-282.

35. Rövid áttekintésül: Die ostseefinnische Volksdichtung als Gegenstand der europäischen Folkloristik. In: Congressus secundus internationalis Fenno-Ugristarum... II. Helsinki, 1968. 411-419.

36. Magyarul e kötetben a 143-158.lapokon. A tpvábbi áttekintéshez v.ö.: HAJDU Péter: Uráli népek. Budapest, 1975. "A finnugor népek epikája" c. dolgozatom /293-303/ további irodalmat is idéz.

"Finno-Ugric Genre System in Hungarian Folk Literature" cimmel hangzott el és igy kerül közlésre a kongresszus aktái között. A szimpoziumra keszült szöveg terjedelme korlátozott volt.

SZÓLÁSKUTATÓ TANÁCSKOZÁS

Voigt Vilmos:

A szólások általános elméletének kérdései

1. Az utóbbi időben a parömiológia újból foglalkozott a szólások vizsgálatának legfontosabb alapkérdéseivel. Az egyes kutatások különböző módszerek segitségével történtek, kiindulópontjuk sem volt azonos. Eredményeik nem minden ponton egyeztethetők, mindazáltal lényeges kérdésekben igen közel hozhatók egymáshoz. /Tudománytörténeti áttekintést lásd: Uj jelenségek a szóláskutatásban. Magyar Nyelv 71 /1975/ 404-409./ A következőkben néhány igen fontos ilyen téma áttekintésére kerül sor, abban az értelemben és sorrendben, ahogy az eredmények egymást kiegészitik. Természetesen ez az összegezés nem terjed ki a szóláskutatás minden fontos témájára, és az egyes nemzeti parömiológiák kérdéseit sem érinti.

2. A szólás definiciója önmagában is bonyolult feladat. Amint ismeretes, a hagyományos parömiológia elkerülte az egyszerü definiciók megadását és arra utalt, hogy igen sokféle jelenséget nevezhetünk összefoglaló névvel szólásnak. Archer TAYLOR /The Proverb and An Index to the Proverb. 2. kissé bővitett kiadás, Hatboro -- Copenhagen, 1962/ nyomán taxativ, formai alapokon álló felsorolások pótolták a definiciókat. Ujabban ezek apró müfajok egymáshoz viszonyitott meghatározásává váltak. Ez a megoldás helyeselhető.

3. A szólásmüfajok rendszerének megállapitásakor két kiindulópont kinálkozik: rendszerünket felépithetjük az egyes szólások szerkezete, valamint használata szerint. Az ujabb kutatás általában összevonta e két feladatkört, és a szerkezetet kettős értelemben /logikai-gondolati tartalom, valamint az ennek megfelelő nyelvi-grammatikai forma/ fogja fel. A használat egyre inkább a funkcionalizmus és a kommunikációelmélet szabályait követi, és a szólások belső meg külső kontextusának vizsgálatát adja. /Ez a szemlélet a leghatározottabban G.L. PERMJAKOV munkáiban érvényesül és összegezett formában az Ot pogovorki do skazki. Moskva, 1970. hasábjain olvasható./ Ezzel egyszerre kiszélesedett a proverbiumok kutatóinak érdeklődése. Voltaképpen az elemi szóösszetételtől, frazeológiai egységektől egészen az elemi történetig terjedő, a szószerkezettől az "egymondatosnak tekinthető" epikus történetig körülhatárolható folklór jelenségekig mindent ide vonnak. Ez is helyeselhető megoldás, hiszen az egyes formák kölcsönösen megvilágitják egymást.

4. Ezzel összefüggésben azonban nőtt az igény a szólásmüfajok kulturánkénti rendszerének megrajzolása iránt. A korábbi kutatásokban ugyanis annak ellenére, hogy az egyes szólások nemzetközi elterjedettségét minden parömiológus felismerte és elismerte, éppen az érintett szólásmüfajok neve, és e nevek rendszere esetenként különbözött. Ez a megoldás az utóbbi időben csak terebélyesedett. Előbb az amerikai un. "beszéd-etnográfiai" /ethnography of speaking/ irányzat hatása leiró jellegü szólástanulmányokban volt érezhető /vö.pl. E. OJO AREWA - Alan DUNDES: Proverbs and the Ethnography of Speaking. American Antropologist LXVI /1964/, 60-85/, majd megjelent ennek elméleti igazolása is az un. "etnikus müfajok" /ethnic genres/ koncepció keretében /lásd pl. Dan BEN-AMOS: Analytical Categories and Ethnic Genres. Genre II /1969/, 275-301/, és legutóbb éppen e meggondolásokat javasolták a szólások müfajainak "kultúraszerü" meghatározására /Nigel BARLEY: 'The Proverbs' and Related Problems of Genre-

Definition. Proverbium No. 23. /1974/ 880-884/. Nyilvánvaló, hogy az "etnikus" vagy "kulturaszerinti" meghatározás önmagában fontos feladat, és minden további vizsgálat kiindulópontját képezi. Anélkül, hogy az adott kulturában a szólások különböző fajtáinak pontos rendszerezését elvégeznénk, aligha tudunk az összehasonlitó parömiológia számára hiteles anyagot szolgáltatni. Mindazáltal az is nyilvánvaló, hogy e közvetlen rendszerezésen túlmenően szükség van egy általános müfaju rendszerezésre, amely szükséges mértékben elvonatkoztat az egyedi vonásoktól és egy általános, elméleti sémát követ. Kérdés viszont az, honnan és hogyan is állapithatjuk meg ezt az általános sémát?

5. A hagyományos parömiológia az összehasonlitó kutatást azonositotta a szóláselméleti kutatásokkal, az összehasonlitó kutatást pedig egyes szólások komparativisztikus vizsgálatával. Ilyen módon egy nemzetközi szólás-rendszerezés vált a parömiológia legfontosabb célkitüzésévé. Azt hiszem, nem tévedek, ha azt gondolom, ez a vállalkozás eddig két okból nem jutott megnyugtató eredményre. Egyrészt a nemzetközi szólásanyag olyan óriási, hogy azt egy kutató, vagy akár egyetlen intézet aligha tekintheti át, Másrészt - és elméleti szempontból ez a fontosabb körülmény -, a rendezés alapelvei nem tisztázódtak. A régi szóláskutatók nemzeti katalógusokhoz adtak nemzetközi párhuzamokat, itt a legjelentősebb kisérlet Ida von DÜRINGSFELD és Otto von REINSBERG-DÜRINGFELD Sprichwörter der germanischen und romanischen Sprachen cimü kétkötetes jegyzéke, amely centenáriumát ünnepli /Leipzig, 1872-1875/, és amelyhez máig készülnek kiegészitések, további adalékok. A rendező elv rendszerint az ábécérend /vagy a szólások legfontosabb szavának tekintett, un. "vezérszavak" ábécérendje/ volt, vagyis egy mechanikus rendszer, amelynek máig vannak hivei, és amely használhatósága közlésekben vagy archivumokban nem is ragadható /minden jelentős magyar szólásgyüjtemény ERDÉLYI Jánostól O. NAGY Gáborig ezt az elvet követte/, mindazáltal e

megoldás elméletileg semmit sem ad, még akkor sem, ha netalán valamilyen müfaji jellegü mutatóval egészitik ki. Elméletileg felmerülhet bizonyos tematikus-müfaji beosztás lehetősége is, amint azonban a legutóbbi munkák is mutatják /vö. Joseph AQUILINA: A Comparative Dictionary of Maltese Proverbs. La Valletta, 1972, és az ehhez Matti KUUSI által füzött megjegyzéseket a Proverbium No. 23. /1974/ 920-924 lapjain/, az ilyen vállalkozások elméleti tanulságai egyelőre elégtelenek egy nemzetközi osztályozás alapjaihoz. Különösen az utóbbi időben nemzetközivé, sőt világméretüvé szélesedett a parömiológiai rendezés munkaterülete. PERMJAKOV elsősorban ázsiai, KUUSI elsősorban afrikai /és finnugor/ anyaggal bővitette az eddig tulságosan is nyugat-európai-centrikus parömiológiát, katalógusjavaslataik azonban nemcsak ezért, hanem elsősorban a rendszerezés miként je miatt érdemelnek nagy figyelmet. PERMJAKOV mintegy évtizeddel ezelőtt vagy 7.000 proverbium osztályozását kisérelte meg /vö. Izbrannye poslovicy i pogovorki narodov Vostoka. Moskva, 1968./, a maga meghatározása szerint egyaránt strukturális-nyelvészeti és logikai-szemiotikai tipusok szerint. Voltaképpen a szempontok egymás mellé helyezése figyelhető meg könyvében, ahol is néhány müfajnál /hasonlatok, aforizmák, állandó szószerkezetek/ az elsődleges rendezési elv a strukturális /nyelvi/, a voltaképpeni szólások zöménél logikai-szemiotikai. PERMJAKOV nem az egyes szólások szövegét, hanem azok általa megállapitott jelentését veszi alapul az osztályozás során. Ez a jelentés nem a szólást alkotó mondatok nyelvi megfogalmazásának közvetlen jelentése, hanem egy elvont logikai séma, amely tárgyak és minőségeik logikai viszonyainak felel meg. A megoldás előnye, hogy nyelvek /sőt nyelvcsaládok/ feletti, és szemmel láthatólag alkalmas egy világméretü rendszer alapjainak megállapitására. Ezért is vált nemzetközi méretekben népszerüvé, egyszersmind több vita kiindulópontjává. KUUSI először ezt az elgondolást elfogadta, majd a kialakult viták alapján maga is hasonló módszerrel kisérletezett, először balti-finn, majd egyetemes vonatkozásban. A maga munkáinak első

bírálatait is figyelembe véve, amikor 1972-ben előterjesztette a maga konkrét javaslatait, végül mégis más megoldás mellett döntött. Elgondolásaiban csak néhány tipust mutat be, egy vélhető nagy katalógus legelső pár lapját /Towards an International Type-System of Proverbs. Helsinki, 1972. Folklore Fellows Communications, No. 211. = Proverbium 19./ közli. KUUSI az anyagból indul ki, és induktiv módon akar hasonló rendszerhez jutni, mint PERMJAKOV deduktiv módszerrel tette. A kölcsönös szembesitésből kiderül, hogy PERMJAKOV rendszerének jelenlegi formájából még igen sok létező szólás hiányzik, KUUSI rendszerének viszont nem lehet látni egész terjedelmét, és azt sem, mikor és végül is milyen formában készülhet el ilyen induktiv módszerrel egy teljes nemzetközi szólás-tipus jegyzék. A két kisérlettel foglalkozó legutóbbi szakbirálat /Arvo KRIKMANN: Some Difficulties Arising at Semantic Classifying of Proverbs. Proverbium No. 23 /1974/ 865-879/ azt is kimutatta, hogy az osztályozás nehézségei többek között abból is származnak, hogy a szólások tipusainak vizsgálata egyszerre folklorisztikai feladat /ahol főként a funkció kérdései tisztázandók/, másrészt nyelvészeti probléma /ahol a jelentéstan és mondatelmélet eredményeinek pontos felhasználása szükséges/.

6. A szólások szintelmélete voltaképpen mindkét most emlitett kérdésre választ igér. Ez a gondolat a gyakorlati szólásvizsgálatból indul ki, és előzményeit most nem emlitve, a legutóbbi időben való elterjedését figyelhetjük meg. KUUSI még évekkel ezelőtt /Ein Vorschlag für die Terminologie der parömiologischen Strukturanalyse. Proverbium No. 5. /1966/ 97-104/, abból indult ki, hogy a szólások szerkezetét három szempontból vizsgálhatjuk. Minden szólásnak van "alapgondolata" /Idee/, "szerkezete" /Struktur/ és "épitőmagja" /Baukern/. Azonos alapgondolatu szólások szinonim, azonos strukturáju szólások "strukturaazonos", azonos épitőmagu szólások "épitőmagazonos" jellegüek. Ez a strukturális vizsgálat már nyilvánvalóan forma és jelentés külön-

böző szintjeire utal, mindazáltal még nem kellően megalapozott módon. Érdekes módon elsősorban a parömiológia ujabb magyar kutatói foglalkoztak behatóbban a szólások szintjeinek vizsgálatával. SZEMERKÉNYI Ágnes és VOIGT Vilmos először 1960-ban /A termelés és a nyelv kapcsolata a szólásmüveletekben. Ethnographia LXXXI /1970/, 95-108/ fogalmazták meg erre vonatkozó elgondolásaikat, majd VOIGT többször is részletezte ezeket. Eszerint a szólásoknak voltaképpen három fő összetevője van: szöveg - jelentés - használat. A szöveg maga is több rétegü: nyelvi - szerkezeti - formai változatok különböztethetők meg. A jelentés két fő rétegre különithető el amit a jelentéstanból jól ismert módon jelentés /signification, meaning, Bedeutung/ és értelem /sense, Sinn/ nevezhetünk meg. Külön érdeme e modellnek, benne külön helye van a használat /fonction, use/ kategóriájának. A magyar kutatók mindig utaltak arra, hogy az egyes szinteken önálló jelenségek /variálódás/ figyelhetők meg, ugyanakkor a proverbiumok csak mint e szintek összességei foghatók fel. /Lásd legutóbb VOIGT Vilmos: Les niveaux des variantes de proverbes. Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae XX /1970/ 357-364, és Sananlaskujen variantit kielen eri tasorakenteissa. Kalevalaseuran Vuosikirja LIV /1974/ 529-538/. Legutóbb SZEMERKÉNYI /A Semiotic Approach to the Study of Proverb. Proverbium No. 24. /1974/ 934-936/ megkisérelte, hogy e gondolatokat a szemiotikai kutatás irányába fejlessze tovább. Elképzelése szerint a szólások rétegeit a következőképpen vázolhatjuk fel: absztrakt tematikus csoportok /amelyek a szólások tömbjeit hozzák létre/ - konkrét szószerinti jelentések - a szólások jelelméleti rendszerei - a szólások használata. Amint ez elgondolások vitája mutatta /idézett helyen 932-933 lapokon/, mindez még a szólások szemiotikai vizsgálatának csak az igérete, és sem a szintelmélet, sem a szólások jelentéselmélete szempontjából nem tekinthető végleges, követhető megoldásnak. Ezen kivül a szintelmélet eddig emlitett képviselői teoretikus munkákat készitettek csak, és sem egy nép, sem valamely komparatisz-

tikai egység szempontjából nem nevezhetők gazdag anyagot bemutató, konkrét vizsgálatnak. Itt az elméletet anyaggal kell szembesiteni.

7. A szólások használatának elmélete már az emlitett munkákban is helyet kap, mindazáltal önálló témakör, amely a legujabb felfogás szerint közvetlenül kapcsolódik a parömiológia elméletéhez. A mostani elméletek elvi kiindulópontja az, hogy a proverbiumok a beszéd müfajai, Roger D. ABRAHAMS meghatározása szerint "konverzácionális" jelenségek /The Complex Relations of Simple Forms. Genre II /1969/, 113-114/. Természetes, hogy az ujabb, "kontextuális" folklorisztika ennek megfelelően foglalkozik a témával. Ez az összefüggés igen fontos, mégis meg kell jegyeznünk, hogy az ilyen szellemben készült általános összefoglalások /vö. Dell HYMES: Foundations in Sociolinguistics. Philadelphia, 1974. - Richard BAUMAN-Joel SHERZER ed.: Explorations in the Ethnography of Speaking. Cambridge, 1975., stb./ csak igen elvétve érintik a proverbiumokat, az ezt az elgondolást követő részlettanulmányok viszont /például Peter SEITEL: Proverbs - A Social Use of Metaphor. Genre II /1969/, 143-161. - Richard PRIEBE: The Horses of Speech - A Structural Analysis of the Proverb. Folklore Annual of the University Folklore Association No. 3 /1971/, 26-32/ csak egy-egy témával foglalkoznak, és egyelőre általánositások csak alig vonhatók le belőlük. Az a kisérlet, amely erre vonatkozik, és az idevágó müvekre is utal /Barbara KIRSHENBLATT-GIMBLETT: Toward a Theory of Proverb Meaning. Proverbium No. 22 /1973/, 821-827/ abban látja e kutatás fontosságát, hogy a szólás jelentése /meaning/ a használat /use/ folyamán, egy sajátos kontextus /specific context/ felismerése és alkalmazása formájában történik meg, vagyis a szólás előadása /performance/ a kutatás voltaképpeni legfőbb területe. Ez a feladat nyilvánvalóan fontos, mindazáltal arra is gondolnunk kell, hogy a használatnak ne csak konkrét, hanem általános vonásait is figyelembe kell vennünk. Ez ismét a szólások

teljes, sokoldalu vizsgálatát javasoltatja.

10. Ami a szólások jelentéselméletét illeti, a fentebb emlitett észrevételek legtöbbje tartalmaz ilyen utalásokat. Viszont hosszu ideig ugy látszott, hiányzik az a teória, amely lehetővé teszi e tudományos kérdéskör módszeres és önálló, megoldható problémaként felvetődését. Nem véletlen, hogy a generativ grammatika, a másodlagos modelláló rendszerek elmélete, általában a strukturális szemantika és legutóbb a szemiotika kinált ilyen lehetőségeket. Mivel az ide vonható korábbi előmunkálatokra is utalás történik e helyen, most csak Arvo KRIKMANN legutóbbi tanulmányaira utalunk és belőlük indulunk ki. /Lásd: Vanasõnateksti denotatiivsest määramatusest. Keel ja Kirjandus XVII /1974/ 1-2, 22-29 és 93-98. - On Denotative Indefiniteness of Proverbs és Some Additional Aspects of Semantic Indefiniteness of Proverbs. Tallinn, 1974. Preprint 1-2./. Véleménye szerint a szólások kutatásában háromféle szempont /tiszta szemantikai - pragmatiko-szemantikai - szintaktiko-szemantikai/ érvényesülhet, aszerint, hogy a jelentés, a szerkezet vagy a használat vizsgálatát vesszük elő. A közvetlen jelentés /denotáció/ vizsgálatában bukkan fel a szólások meghatározatlansága, amelyen KRIKMANN voltaképpen a szólások különböző szintjein való variálódás eseteit érti. Amikor ennek egyes megnyilatkozási formáit emliti, külön beszél a szólások modális /funkcionális és pragmatikai/, strukturális és szituacionális /az aktualizálásban megnyilvánuló/, végül textuális /vagyis egy tipus konkrét formáit létrehozó/ meghatározatlanságáról. Minden modern nyelvészeti és logikai apparátus felhasználásával is KRIKMANN ugyanoda jutott, ahova a szólások variánselmélete és szintelmélete korábban már elérkezett. Ezt éppen nem kifogásként emlitem. KRIKMANN érdeme abban áll, hogy egy kissé kivülállóként rendszerezhette parömiológus elődei eredményeit, és azt egységes terminológiával foglalta össze. Munkájával kapcsolatban két megjegyzést mégis tehetünk, mivel ugy látszik, éppen e ponton fejlődhet tovább a

szóláselmélet a közeljövőben.

11. Egyrészt mindezek után a szólásoknak egy teljes kommunikációelméleti modelljét lenne célszerü elkésziteni. Mint ismeretes, a még Roman JAKOBSON által 1960-ban adott sémát később Dell HYMES éppen etnográfiai-folklorisztikai meggondolások alapján fejlesztette tovább. Legujabb és bővebb modelljeit azonban a parömiológusok még nem használták. Ugyane téren jelentős segitséget adhat a modern német szövegelmélet, amely már figyelembe vette a friss kommunikációelméleti, strukturális szemantikai tanulságokat /vö. pl. Siegfried J. SCHMIDT: Texttheorie. Probleme einer Linguistik der sprachlichen Kommunikation. München, 1973./, sőt legutóbb valóságos müfajelméletet is kialakitott /vö. pl. Klaus W. HEMPFER: Gattungstheorie. Information und Synthese. München, 1973/. Érdekes módon néhány rokon müfajnak már van ilyen elvü elmélete, azonban a nagyon is kinálkozó parömiológiai kutatásokat e téren még nem végezték el.

Másrészt azt a talán első tekintetre meglepő állitást tehetjük, hogy KRIKMANN véleménye a meghatározatlanság minden szempontból megemlitésével mintegy egyszersmind atomizálja a kutatást. Természetes, hogy az idézett általános célu munkák hiányaira rámutatni, és ugyanakkor a "meghatározatlanság" fogalmát középpontba állitani szükséges lépés a következő kutatások szempontjából. Ugyanakkor azonban KRIKMANN-nál általános szinten csak törvények és fogalmak vannak, konkrét proverbium-strukturákról azonban nem beszél. Mintha éppen az általa javasolt módszerek nem egy általánositható parömiológia irányába mutatnának. A szólások strukturális definiálása kezdeteitől fogva /lásd pl. Elli KÖNGÄS-MARANDA-Pierre MARANDA: Structural Models in Folklore and Transformational Essays. The Hague-Paris, 1971. 80-81./ általános képleteket adott, egyetlen modellben látta a szólások magyarázatát. Ez a megoldás persze csak akkor elfogadható, ha ez az alapképlet eléggé gazdag, és ezen kivül olyan transzformációs szabályokat is tartalmaz, amelyek segitsé-

gével különböző változatok, fő tipusok is megállapithatók. Ez a törekvés már az eddigi kutatásokban is felbukkan. KÖNGÄS és MARANDA az ismert mediátor-formula megvalósulását, PERMJAKOV tulajdonképpen az attribució különféle fajtáit, maga KRIKMANN a metafora és a paradigmatikus tengely döntő szerepét látja a proverbiumok különféle formáiban. Részletesen azonban nem mutatták ki azokat az alapszerkezeteket és transzformációs szabályokat, amelyek segitségével a sokféle szólás egyetlen strukturális definicióval közelithető meg. Ezen a téren legmesszebbre KANYÓ Zoltán jutott, akinek német szólásokat vizsgáló disszertációja /Zur Theorie der "einfachen Formen" - Sprichwörter. Eine semiotisch-literaturtheoretische Untersuchung. Budapest, sajtó alatt/ abból indul ki, hogy a szólásokban egy univerzális operátortól függő konnektiv implikációt találunk /ezt a szerző f/x/ > g/x/ alakban irja fel/. Nem is ez az általános definició az ujdonság - hiszen a fentebbi verbális megfogalmazások ugyanezt a "triviális" felismerést már tartalmazzák - hanem a módszer, ahogy e definicióból mintegy 35-40 féle alapvető és létező szólás-formát levezet a szerző. KANYÓ elgondolása elsősorban generativ grammatikai és irodalomelméleti, és például a szólások használatát vagy változatait nem vizsgálja. Elgondolása szerint alapvető egy logikai-szemantikai mélystruktura, amely transzformációs szabályokkal átvezethető egy szintaktikai-grammatikai strukturába. Ez a vélemény mintegy egyeztet a csak logikai és a csak szemiotikai mélystrukturákat felvető nyelvészek véleménye között. A felszini struktura létrejöttét a grammatikai strukturára ráépülő, de attól eltérő két további kódolás magyarázza. A retorikai transzformációk a müfaji szabályoknak felelnek meg, a poétikai kódolás pedig egy olyan szürőrendszer, amely nem grammatikai-logikai jellegü ugyan, de a szöveg mélystrukturájában absztrakt sémákat épit bele. Mindez együttvéve egy olyan általános elméletet ad, amely alkalmas arra, hogy tovább épitve egy sokoldalu, egyszerre általános és konkrét szóláselmélet egyik kiindulópontjává válhasson.

12. Összefoglalásképpen azt mondhatjuk, hogy az utóbbi évtizedben a szóláskutatás rendkivül sokat fejlődött. Az áttekintett fontos területeken mind lényeges előrehaladás történt, amelyet két vonással jellemezhetünk. Egyrészt megnőtt a teoretikus munkák száma, és voltaképpen először alakult ki olyan elmélet, amely alkalmas arra, hogy következetes metodikai szinten megoldja a parömiológia fő kérdéseit. Másrészt a különböző kiindulópontu munkák egymást egészitik ki. A fenti szemlében utalhattunk az egyes részek kölcsönös összefüggéseire. Örvendetes az a tény is, hogy sokoldalu és szivélyes a szóláskutatók nemzetközi együttmüködése. KUUSI professzor és Proverbium folyóirat köre megteremtették a nemzetközi parömiológia uj korszakának feltételeit. Számunkra személyes öröm, hogy ebben a már korábban is parömiológiai nagyhatalomnak számitó területek /mint pl. a német, angolszász szóláskutatás/ mellett olyan előkelő helyet vivtak ki a szovjet, finnugor /köztük a magyar/ kutatók. Tematikailag pedig az Európán kivüli anyag bevonására történtek az első jelentékeny kisérletek. Természetesen mindezt a munkát folytatni kell. Ehhez volt szükség az előbbi áttekintésére. Ennek végén azt mondhatjuk, hogy célunk nem a parömiológia uniformizálása, inkább a kutatási feladatok koordinálása. Ugy látszik, mára lehetségessé vált a szólásvizsgálat általános modelljének megrajzolása. Ez több mint additiv összege az egyes kutatók munkájának, sokkal inkább summája azoknak. Körülbelül ugy, ahogy az egyes szavak /noha nem veszitik el önálló jelentésüket/ uj, összefüggő jelentést kapnak, ha proverbiummá szerveződnek.

13. Ami a szólások általános elméletének kutatási perspektiváit illeti, itt néhány összefüggés olyan nyilvánvaló, hogy nincs is szükség részletezésükre. /1/ A parömiológiában eddig a filológiai, nyelvészeti, folklórisztikai szempontok uralkodtak. Ujabban megjelentek irodalomelméleti és kommunikációelméleti megfigyelések is. Különösen a szólások szerkezetének kutatásában, jelentés-vizsgálatokban megtalál-

juk a strukturális, szemiotikai szempontokat is. Mindez örvendetes kiszélesitése a korábbi kutatásnak és folytatandó tendencia. /2/ A hagyományos parömiológia adatfeltáró, -tároló, -értelmező munkái az uj módszerek segitségével tovább folytathatók. Különösen hasznosnak látszanak az uj felismerések a használat kutatásában, a szólások logikai és szerkezeti vizsgálatában, és ezzel összefüggésben a tipológiai és összehasonlitó parömiológiában. /3/ Az uj kutatásokban a szólás általános definiciójára való törekvés egyszerre strukturális és müfajelméleti jellegü, tartalmazza a használatra vonatkozó felismeréseket és eredményei közvetlenül folytathatók a tipológiában és az összehasonlitó vizsgálatokban. /4/ Az a szemlélet, amely a modern parömiológiai kutatásokban kialakult, egyaránt alkalmazható különböző témák vizsgálatakor. Nagyjából ugyanazokat a szempontokat kell figyelemmel kisérni az egyes szólások, a szólások csoportjai, a szólások lokális és nemzeti müfajai, vagy lokális és nemzetü müfajcsoportjai vizsgálatában. A szólások és szólás-csoportok szemantikai és kommunikációelméleti modellje voltaképpen csak a denotáció és a konnotáció jelenségeinek a milyenségében különbözik egymástól: az egyedi szólás és a szólásmüfaj ugyanazzal a modellel jellemezhető. Ezt a szempontot a további kutatások részletesen bizonyithatják. /5/ Ez a szólásmodell egyaránt alkalmas a szólás változatainak, az egyedi szólásnak, a szólástipusnak a meghatározására. Ezért is alakultak ki hasonló elgondolások a szólások tipológiai és strukturális elemzése során. Az igy értelmezett strukturális-tipológiai parömiológia voltaképpen egyetlen kutatási terület. /6/ A szólás belső és külső kontextusának vizsgálata egyrészt a felépités, másrészt a funkció kérdéseivel foglalkozik. E két terület kutatása kiegésziti egymást. Azt ugyan nem állithatjuk, hogy a felépités minden rétegének a funkció valamely elkülönithető eleme vagy részlege felelne meg, mindazáltal nyilvánvaló, hogy struktura és funkció egészükben tartoznak össze. A struktura vizsgálata a rétegelmélet segitségével végezhető el. Itt legalább a

következő szintek különböztethetők meg: logikai mélystruktura - grammatikai mélystruktura - szemantikai mélystruktura - nyelvi felszini struktura. A funkcióban a közvetlen szituáció és az általánosabb értelemben vett használat különithető el egymástól. /7/ Külön kérdéskör a szólások jelentéstana. Itt mindazok a jelenségek megtalálhatók, amelyek az általános szemantika más területein ismertek. Ezek vizsgálatával a parömiológia sokban hozzájárulhat a szemantika egyetemes kérdéseinek tisztázásához is. /8/ Ami a legujabban körvonalazott szemiotikai szóláskutatást illeti, itt egyrészt a már korábban elvégzett vizsgálatok pontosabbá tehetők a szemiotika módszereinek és terminológiájának alkalmazásával. Például a szólások elemeinek és egészének jelentése megragadásában a szemiotikai jeltipológia bizonyára sok segitséget nyujthat. Mindazáltal nem mondhatjuk azt, hogy a szólások egy-egy szintjére lenne rögzithető a szemiotikai kutatás egésze, és például a strukturát a szintaktika, a jelentést a szemantika, a használatot a pragmatika önmagában teljes egészében kimeritené. A szemiotikai parömiológia a szólások egészére vonatkozik, általános érvényü megközelitési módszer /noha természetesen nem az egyetlen lehetséges kutatási eljárás/. A szemiotikai kutatások szempontjából igen tanulságos a szólások szerkezetének és jelentésének tüzetes vizsgálata: az itt elért eredmények az általános szemiotika szempontjából is ujszerü tanulságokkal járhatnak, különösen a logikai és nyelvi müveletek szemiotikai értelmezése terén. /9/ Az uj parömiológiának egyik legfontosabb érdeme éppen az, hogy egyszerre ad grammatikai-logikai és poétikai-kommunikációs tanulságokat, ezzel az ilyen kutatások elválaszthatatlan egymásrautaltságát bizonyitja. /10/ A hagyományos folklorisztika számára a szóláskutatás a nép "világszemléletét", "bölcsességét" kutatta. A modern szólásvizsgálat megfosztotta e gondolatot misztikus mellékértelmezésétől és arra utalt, hogy az elemi nyelvi - közlésbeli - logikai - poétikai egységet képviselő szólások a nagyobb nyelvi - közlésbeli - logikai - poétikai egységeknek is épitőelemei, előzményei. A szólások

kutatása ha nem is nyitja minden más folklorisztikai vagy poétikai vizsgálatnak, mindazáltal azokat gyakorlati és elméleti tanulságokkal egyaránt segiti.

14. Minél többet tudtunk meg a proverbiumokról, annál inkább látjuk, hogy a kutatásnak sokoldalunak kell lennie, és még igen sok kérdésben nagyon sok további vizsgálatra van szükség. Azt is örömmel vehetjük azonban észre, hogy a modern parömiológia eredményeket hozó, jó uton jár. Egyre több megbizható ismeretünk lesz, és ezzel egyszerre egyre több érdekes, megválaszolandó kérdés merül fel.

x

E dolgozat a szóláskutatás /nemzetközi nevén parömiológia/ néhány ujabb eredményéből indul ki, és a szólások /nemzetközi néven proverbiumok/ nemzetközi kutatásából levonható tanulságokkal foglalkozik. A magyar szóláskutatás történetét részletesen voltaképpen nem irták meg. Ez, és a mostani magyar szólásvizsgálat soron következő feladatainak kijelölése külön tanulmány tárgya lehetne. A magyar szólások deskriptiv bemutatását is tüzetes monográfiában kellene adni. Erre vonatkozóan legutóbb O.NAGY Gábor, SZEMERKÉNYI Ágnes és mások értek el figyelemreméltó eredményeket. Mindezek nagyon rövid összegezése olvasható DÖMÖTÖR Tekla-KATONA Imre-ORTUTAY Gyula-VOIGT Vilmos: A magyar népköltészet. Budapest, 1974. 176-183, 195-196. /további irodalommal/. Külön feladat lenne a magyar frazeológiai tipusok, szólásmüfajok /és egyéb rövid müfajokkal kapcsolataik/ bemutatása. Minderre természetesen a mostani elméleti áttekintés után lehet és kell sort keriteni. A szóláskutatás néhány fontos kérdését érinthettem A szólások változatainak szintjei - Egy régi folklorisztikai probléma uj megvilágitásban /Magyar Nyelvőr XCV /1971/, 29-34/ c. dolgozatomban, némi további irodalommal.

1975. szeptember 11-én került sor a budapesti finnugrista kongresszus keretében egy nemzetközi szóláskutató megbeszélésre. A gondolat kezdeményezője Matti KUUSI professzor volt, és rajta kivül mintegy huszan vettek részt az ülésen. Erről rövid német és orosz nyelvü tájékoztatót adott az Acta Ethnographica 26 /1977/ 1-2. száma a 163-164. lapokon. Ugyanitt oroszul olvasható a bevezető tanulmány, valamint ehhez Arvi KRIKMANN és Matti KUUSI megjegyzései /164-174, valamint 174-179, és 179-180. lapokon/. Magyarul itt jelenik meg először a bevezetés szövege.

TURKU, 1980

Dömötör Tekla:

A ráböjtölés

A bőjtölésnek a legkülönbözőbb kulturákban, és vallásokban igen sokféle szerepe lehet. Bőjtölnek azért, hogy valaki "megtisztuljon", bőjt előzi meg többnyire az áldozat bemutatását, illetőleg a bőjtölés maga is az áldozatbemutatás egyik formájának számit.

A bőjtölés célja a transzba-esés is lehet. A sámán szertartást gyakran előzi meg bőjt, akár a sámán, akár a sámán beavatkozását kérők részéről. Egyes észak-amerikai indián törzseknél a serdülő ifjak az erdőbe mentek és addig bőjtöltek, amig félig eszméletlen állapotba kerültek s ekkor szerezték meg "személyes" védszellemüket.[1]

A felnőtté avatás ritusánál szinte elengedhetetlen a bőjt és az általa előidézett, lefokozott lelkiállapot. De bőjtölni kell az átmeneti ritusok közül soknál: esküvő, temetés alkalmából is gyakori a bőjt előirása.

A néphitben a bőjtölésnek vannak játékosabb és komolyabb formái. A jóslásnak például gyakran előfeltétele a bőjtölés. Igy pl. András napon /november 30./, amikor a lányok jóslat utján próbálják megtudni, ki lesz a férjük, bőjtölnek, egész nap csak három buzaszemet esznek, három csepp vizet isznak

és akkor álmukban megjelenik jövendőbeli férjük.[2]

Természetesen az u.n. világvallásokban is fontos szerepet játszik a bőjt, s mindhárom monotheisztikus vallásban pontosan meghatározott szabályai vannak.

A bőjtölés különféle funkcióinak leirása egy egész könyv témája lehetne. A következőkben csak egy szükebb kategóriáról szólunk, az u.n. rábőjtölésről.

A rábőjtölés a fogadott bőjt egyik formája, amely azonban negativ előjelü. Az utolsó évszázadokban nem volt gyakori jelenség Európában azoknál a népeknél, amelyek a nyugati egyházakhoz, tehát a katolikus és protestáns egyházakhoz tartoznak. Leggyakrabban az ir rábőjtölést szokták emlegetni, amely azonban - mint látni fogjuk -, nem mágikus, hanem jogi eljárás. Marad tehát Magyarország és Erdélyben az erdélyi szászok, akiknél a rábőjtölés igen megszokott eljárás.

A rábőjtölés a középkorban más katolikus népeknél is ismert kellett, hogy legyen. Angliában pl. 1538-ban kivégeztek egy asszonyt, aki a tilalom ellenére rábőjtölt valakire. A rábőjtölést angolul fekete bőjtnek nevezték, szemben az egyház által helyeselt és előirt bőjttel.[3]

A magyar néphit szerint a bőjttel, tehát önmagunk sanyargatásával, ételtől-italtól való megtartóztatásával kényszeriteni lehet a természetfeletti erőket arra, hogy valamely kivánságunkat teljesitsék. Igy a rábőjtöléssel felfedhetjük a tolvaj kilétét, és megbetegithetjük és elpusztithatjuk, megölhetjük ellenségünket.

A rábőjtölést hazánk katolikus és protestáns vidékein egyaránt ismerik. Tulajdonképpen elég kevés közlés jelent meg róla, de próbagyüjtéseim során azt tapasztaltam, hogy csaknem minden idősebb falusi próbálkozott vele, elsősorban tolvaj kideritése céljából. Nem tartják ugyan pogány szokásnak, azonban tudják, hogy amit tesznek, az nem valami dicsé-

rendő dolog és inkább hallgatnak róla, nem igen szoktak vele kérkedni. A legtöbb publikált anyag keleti magyar nyelvterületről, továbbá Borsod-Abauj-Zemplénből való, azonban saját gyüjtésem szerint a Dunántulon is ismerték és gyakorolták.[4]

A rábőjtölés leggyakoribb célja a tolvaj kideritése. Ebben az esetben a meglopottak azt remélik, hogy a tolvaj /félve a rábőjtölés következményétől/ önként visszaadja az ellopott tárgyat vagy állatot. Ez gyakran valóban meg is történt, mert a rábőjtölés hire többnyire eljutott a tolvajhoz, aki inkább választotta a lopott tárgy visszaadását, mint a halált, mert a rábőjtölés hatásában tolvaj és meglopott egyaránt hitt.

Jó példa erre saját gyüjtésemből K.L.-né 70 éves erdélyi születésü asszony elbeszélése. Még fiatal asszony korában ellopták a karóráját. Mikor elkezdte a rábőjtölést, néhány nap mulva az óra kis csomagban a kilincsen lógott. Ugy látszik, a tolvaj jobbnak látta visszaadni az órát, mint a ráolvasás esetleges következményeit vállalni. Visszaemlékezése szerint a két világháboru közt az erdélyi románok is buzgón gyakorolták a rábőjtölést.

A rábőjtölés technikája az, hogy amennyiben a tolvaj kilétét meg akarjuk tudni, vagy ellenségünket el akarjuk pusztitani, akkor egy bizonyos időszakon belül teljes vagy részleges bőjtöt fogadunk. Az időszak végén az ellenség megbetegszik vagy meghal /kivéve, ha a tolvaj visszaadja az ellopott tárgyat/. Tehát önmagunk sanyargatásával kényszeritjük a természetfelettieket arra, hogy kivánságunkat teljesitsék, bosszut álljanak értünk.

Különben arra a kérdésre, hogy a ráolvasást rontásnak tartották-e, vagy pedig a vallással összeegyeztethető eljárásnak, nem lehet egyértelmü választ adni. A bukovinai Palkó Józsefné, a hires mesemondó, a rábőjtölést imával kötötte

össze annak ellenére, hogy a pap intette: ne bőjtöljön senkire, mert a jó Isten gondja a törvénykezés. Palló Zsuzsi néni - elbeszélése szerint -, kéthetes bőjtöt tartott; hétfőn kell kezdeni a bőjtöt, vizet nem szabad inni, imádkozni háromszor napjában, misére menni. Minden héten egy napot kell bőjtölni.

"Én ës bőjtőtem. Szëgénségbe vótunk, mer nem vótunk nagy gazdák, öt gyermekvel, hát erőst sokat mëntem dógozni. Vót ëggy istállócskám, ott háltak a tyukok, s mindënnap elveszëtt ëgy. Ha kicsi fát vëttem, azt ës ellopták. Jó Isten! Ki ekkora nagy ellenségëm nekëm? A krumplit ës ellopták. Nahát, erőst mëgkeserëdtem. Aszondták az öregëk: fogadj bőjtöt, hogy a jó Isten világositsa ki, ki tëszi? Këll vënni két szál gyertyát.

Aszondta a pap: Ne bőjtőjj senkire Zsuzsi, met a jó Isten eltörvénykezi. Mëgfizet neki azétt, de magadnak törvént ne csinájj!

De én nem ugy, bőjtőtem, hogy mëghajjék, megkucorodjék a keze, hogy tudjam meg, kicsoda? Ugy nem vëtëk. Azétt, hogy az Isten világositsa ki. A kéthetes bőjt végén megtudtam, hogy kicsoda a tolvaj.

Hétfőn kell kezdeni a bőjtöt, vasárnap ëszik, meg kedden regvel. Addig még vizet se szabad. Imádkoztam háromszor napjába, misére elmentem. Kitartottam mindën hétën ëgy nap, ameddig kitelt a két hét. Ez a kéthetes bőjt. Ez nem mese, ez igaz vót."[5]

Rábőjtölni azonban nemcsak a tolvajra szoktak, hanem az ellenséget illetve a leányt elhagyó szeretőt is ilyen módon kivánják megbetegiteni vagy megölni.[6]

Sokhelyütt azonban él az az elképzelés is, hogy aki az önmagának megszabott bőjtöt megszegi, az maga pusztul el, és az is elpusztul, aki ártatlant akar bőjttel elpusztitani.

Sokhelyütt előfordul az az elképzelés is, hogy akire rábőjtöltek, az halála után annyiszor jár vissza mint hazajáró halott, ahány esztendeig élt volna, amennyiben a rábőjtöléssel nem okozzák halálát.

Hogy mennyi időn keresztül kell valakire rábőjtölni, arra vonatkozóan megoszlanak az adatok. Szatmár megyei adat szerint kilenc pénteken kell bőjtöt tartani, vagy három pénteken, vagy háromszor szombaton kell bőjtölni. A második bőjtnapon már megbetegszik az, akire rábőjtöltek és a harmadikon meg is hal.

Másutt kilenc pénteken vagy kilenc napon át, vagy minden szerdán és pénteken, vagy esetleg több éven át bőjtöt fogadnak. Van ahol hat hétig tart a bőjt: első héten szombaton, második héten pénteken, harmadik héten csütörtökön kell bőjtölni és igy tovább.

A Borsod megyei Taktaszadán az egyik elbeszélő szerint minden kedden és pénteken kell bőjtölni napfelkeltétől naplementéig és akkor imádkozni: szent olvasót, szent kilencedet. Kilenc hétig tart a fogadott bőjt.[7]

Szintén a kilenc bőjti napra /néha kilenc péntekre/ van adat az erdélyi szászoknál is. Itt is főleg a tolvaj személyét igyekeznek rábőjtöléssel kideriteni vagy azzal elpusztitani. Érdekes módon azonban nemcsak a károsult bőjtöl, hanem egy fekete tyukot is kilencszer megbőjtöltet. - A rábőjtölést a károsult helyett más is végezheti.[8]

Néhány adat arról is szól, hogy tudományoshoz, nézőhöz fordulnak segitségért, hogy szabja meg a bőjt idejét és módját. Többnyire azonban pontosan tudják a rábőjtölők, hogy melyek azok a szabályok, amelyeket követniük kell. /K.L.-né, akire az előbbiekben hivatkoztam, a rábőjtölésnek egy könynyebb fajtáját választotta: tanácsadója szerint csak a hustól kellett tartózkodnia és keveset evett, jóllaknia nem volt

szabad./

Térjünk most rá a nemzetközi szakirodalomban sokat emlegetett ir rábőjtölésre. Az ir régiségben a rábőjtölés jogi eljárás része volt. Ha valaki nem tudta adósától a tartozást behajtani, akkor az adós házának küszöbére ült és ott bőjtölt. Ha az adós továbbra sem fizetett és a bőjtölő éhenhalt, akkor az adóst jogilag gyilkosnak tekintették.[9]

Annak ellenére, hogy az ir és a magyar rábőjtölés hasonló, de mégis jelentősen eltérnek. A magyar rábőjtölés nagyjából irracionális: hiszen én magam vagyok az, aki megtartóztatom magamat az ételtől-italtól, de következményeképpen nem én, hanem valaki más pusztul el. Az ir rábőjtölésnél viszont fő cél az adósra irányitani a közösség figyelmét és ilyen módon nyomást gyakorolni rá.

Lényegében az ir és a magyar rábőjtölés a magyar tolvajra való rábőjtölés esetében találkozik leginkább, mert hiszen a tolvaj is megtudja, ha valaki rábőjtöl és ezért adja visszza a lopott jószágot. A Folklór Archivum 6. kötetében /1977/ a bukovinai székelyek még szép számmal emlegetik a rábőjtölést, azonban nevében sem különböztetik meg más fogadott bőjttől.[10]

A bőjtöt mint politikai eszközt különben századunkban is felhasználták politikai célra, Gandhi idejében Indiában a passziv rezisztencia egyik szokásos formája volt. Azonban napjainkban sem ritka, hogy valamely fogoly bőjtöléssel igyekszik valamit kikényszeriteni. Ha elég lelki ereje van, halálra bőjtölheti magát s akkor fogvatartóinak már nincs hatalma fölötte, ezt azonban ma mesterséges táplálással szokták megakadályozni.

Amint láttuk tehát, a bőjtnek nemcsak a primitiv vallásokban, a világvallások reguláiban van szerepe, hanem a magyar falu néphitében, sőt korunk politikai életében is. Ezen

nem érdemes csodálkoznunk: létfenntartásunk alapját képezi a táplálkozás, s ennek megvonása, az ettől való önkéntes megtartóztatás nagyon sokféle formát ölthet.

Visszatérve most a magyar rábőjtölésre, hadd jegyezzük meg, hogy a magyar bőjt szó etimológiája ismeretlen, feltehetőleg már a honfoglalás idején is ismert volt a magyaroknál, talán az egykori varázslók használták a révülés előidézésére. Ezt azonban adatszerüleg bizonyitani nem lehet, hacsak valamely szerencsés véletlen uj adatokat nem bocsájt rendelkezésünkre. A rábőjtölés esetében azonban ugy gondolom, nem speciális magyar jelenségről van szó, hanem egy olyan eljárásról, amely más katolikus országokban feledésbe ment és itt mint peremterületen, megmaradt. Fogadott bőjt, de forditott módon, negativ céllal.

Alan Dundes kis tanulmányában foglalkozik a bőjtöléssel, mint mágikus eljárással, melynek segitségével az ember ugy érzi, hogy közvetlen és személyes kapcsolatba lépett a természetfelettiekkel. A bőjtölés sokféle funkcióját felsorolja, de a magyar rábőjtölés szokását nem ismeri. /Magát a bőjtölést pszichológiailag próbálja magyarázni./[11]

E rövid összefoglalásban csupán egy érdekes, hazánkban ma is általánosan ismert szokásra kivántuk a figyelmet felhivni, amelyet a külföldi kutatás egyáltalán nem ismer, holott ma is elég sokfelé és gyakran gyakorolja az idősebb nemzedék. Hogy megtudjuk, vannak-e finnugor kapcsolatai a szokásnak, további kutatásra van még szükség.

JEGYZETEK

1. Ez utóbbi jelenséghez lásd Åke HULTKRANTZ: Les Religions des Indiens primitifs de l'Amérique. Stockholm, 1963. Almqvist and Wiksell. 68 kk.
2. Saját gyüjtés: Harkány, 1965.
3. Részletesebben: Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend. I. New York, 1949.
4. Rábőjtölésre vonatkozó adatok az Ethnographia c. folyóirat különböző számaiban találhatók, pl.: Ethnographia 15 /1904/ 41, Ethnographia 39 /1928/ 24, Ethnographia 27 /1916/ 85., stb. Saját gyüjtésem a Zselicségből való /Almamellék, Baranya megye; - régebben Somogy megye/.
5. DÉGH Linda: Kakasdi népmesék. I. Budapest, 1955. Uj Magyar Népköltési Gyüjtemény VIII.kötet.
6. SZABÓ Lajos Taktaszadai mondák c. gyüjteményében /Budapest, 1975. Uj Magyar Népköltési Gyüjtemény XVIII.kötet/ több ráböjtölésre vonatkozó visszaemlékezést közöl. Az egyik esetben az meséli el a történteket, akire a bőjtöt fogadták, de semmiféle következménye nem volt, mert az, akire rábőjtöltek, nem volt bünös. "Szent Antalhoz fogadta és mindég a Szent Antal szobra előtt térdepelt, hogy én meghaljak. Kilenc hét alatt azonban beteljesedik, hogy jogos-e a rábőjtölés vagy sem, mert ha igazságtalan, nincs foganatja." - Egy másik történetben egy leány nem az anyja kedvére ment férjhez és saját anyja fogadott bőjtöt ellene.
7. V.ö. SZABÓ Lajos: Taktaszadai mondák, 470.
8. Az erdélyi szászokról: Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. II. /Hrsg. von H. BÄCHTOLD-STÄUBLI/. Berlin-Leipzig, 1929/30. 1241.
9. Részletesen lásd a 3.sz. jegyzetet, továbbá az ir bőjt más formáiról: S.O. SUILLEABHAIN: A Handbook of Irish Folklore. London, 1963. 84.
10. Folklór Archivum 6 /szerk.: HOPPÁL Mihály/, MTA Néprajzi

Kutató Csoportja, Budapest, 1977. A bukovinai magyarok hitvilága. Gyüjtötte: BOSNYÁK Sándor. 99.old.

11. A. DUNDES: Summoning Deity through ritual fasting. In: The American Imago. Bd. 20. /1963/ 213.

Német nyelven kerül előadásra a turkui finnugrista kongresszuson "Das Fasten als magische Handlungsweise in ungarischcen Volksglauben" cimmel 1980. augusztusában.

Katona Imre:

Férfi folklór – női folklór (a különböző műfajok elemzése)

Az emberek a létfenntartást és az együttélést szolgáló különféle testi és szellemi munkákat valamilyen módon mindig megosztották egymás között. A nem és kor szerinti munkamegosztás már primitiv társadalmakban kialakult és a tervszerü emberi tevékenység egész körére kiterjedt; ez természetesen fejlettebb fokon bonyolultabbá vált, de voltaképpen napjainkig fennmaradt. Amilyen természetesnek tartjuk azonban az anyagi javak termelésének nem és kor szerinti megosztását, olyan kevéssé figyeltük meg mindezt a "szellemi termelés" /a folklór/ területén, bár tömérdek szórványadat utal rá, és az előmunkálatok is megkezdődtek. Ez alkalommal a jelenkori magyar folklór főbb műfajainak a két nem valamelyikéhez való kapcsolódását vesszük vizsgálóra, és az adódó tanulságokat elsősorban a terepmunka tapasztalatai alapján igyekszünk levonni. Az igy kialakult kép minden tekintetben előzetes és vázlatos, további kutatások szükségesek.

A gyermekfolklór eleven és ugyanakkor régies jellegénél fogva is alkalmas arra, hogy a két nem szellemi tevékenységének fokozatos elkülönülését megfigyeljük. A gyermek huzamos ideig szinte nem nélküli, majd családi-iskolai és egyéb keretben szokja meg saját nembeli szerepét, a serdülőkorig in-

kább játékos, mint a felnőttekre jellemző módokon. A gyermekek sokáig szivesen játszanak együtt, bár a két nem közötti ízléskülönbség már 2-3 éves kortól megmutatkozik. 5-6 éves kor előtt csak ritkán alakulnak tartósabb játékközösségek; a fiuk szabályokkal megkötött cselekményekben iskoláskorig nem is szivesen vesznek részt. Az énekes-táncos játékokat a leánykák korábban kezdik, később hagyják abba, 5-12 év között játsszák leggyakrabban. A fiuk rendszerint 6-8 éves korban kapcsolódnak be, de hamarosan ki is maradnak, áttérnek a mérkőző csapatjátékokra. Ez utóbbiakat a lányok is elkezdik, ők viszont ezekből válnak ki hamarabb. /Ennek egyik következménye, hogy a férfiak tömegei nem lesznek többé olyan jó táncosok és dalosok, mint a nők!/ Természetesen vannak kedvelt közös, illetve vegyes játékok is /fogócska, bujócska, labdázás stb./, ezekben általában a fiuk a hangadók.

A serdülők fokozatosan elhagyják a gyermekjátékokat és átveszik a felnőttek szokásait, melyek nemek szerint szigoruan elkülönülnek; közös és csoportos alkalmak /pl. fonó, Szent Iván napja jun. 24-én, stb./ idején pedig játékos vagy komoly párválasztással szórakoznak. A magyar népszokások nemek szerint jól elkülönithetők, különösen az ünnepi ritusok körében maradt fenn a "munkamegosztás". Igy a kereszténység előtti, téli napforduló idején üzött termékenységvarázslópárositó jellegü regölésben csak legények, illetve fiuk vehetnek részt, hasonlóképpen a biblikus karácsonyi betlehemezésben is /még Máriát és az angyalokat is fiuszereplők alakitották/, kivétel csak kevés akad. A betlehemből kiszakadt vizkereszti /jan. 6./ háromkirályok természetesen szintén férfiak, illetve fiuk, magyar viszonylatban egyetlen kivételről tudunk csupán! A torokfájás megelőzésére szolgált az iskolai eredetü Balázs-járás /febr.3./, a tanulók toborzására pedig a március 12-i Gergely-járás; e két szokás utóbb összeolvadt, katonás jellegüvé vált, szereplői kivétel nélkül serdülő fiuk. A férfi nem által kisajátitott ünnepi szokások körét tovább lehetne bőviteni, ezek viszonylagos

bőségével szemben alig van sajátosan női szokás; egy részüket talán a nők tartották fenn tovább /mint pl. a telet, böjtöt stb. jelképező bábu ünnepélyes kivitelét/, más részüknek viszont megvan a "férfias" párhuzamuk vagy legalábbis egyidejü megfelelőjük /pl. a leányok pünkösdi királynéjárása termékenységi célzatu, a versenylovaglással és egyéb ügyességi próbákkal kiválasztott pünkösdi király viszont a falubeli legények vezetője/. Néhány szokás mindkét nembeliekre kiterjed /farsang, husvét stb./ ugyan, de a hangadók ezekben is a férfiak, csak a családi szokások körében találunk "nőies" jellegüeket /keresztelő és maga a lakodalom is, főszereplője ugyanis a menyasszony/. Mindemellett is a népszokások terén nem volt olyan nagyfoku "nőiesedés", mint amilyet a népköltészet egyes műfajai körében tapasztalhatunk. /A szokások a felnőttek vagy serdülők köréből utóbb a gyermekekhez szálltak alá, de a megfelelő nem vonalán./

A szokásokhoz némileg hasonló a helyzet a zene és a tánc területén is: a régies maradványokat /pl. a körtáncot/ a nők őrizték tovább, mig a férfiak inkább ujitók, és a szólótáncosok is közülük kerülnek ki. A páros táncokban a nők mozgása többnyire a férfiakénak tükörképe, tehát ezekben is az erősebb nem a kezdeményező, bár a nők körében mindig több a jó táncos. A hangszert majdnem mindig a férfiak honositják meg, némelyikhez /pl. a dudához/ nő hozzá sem nyulhat, a többi is csak másodlagosan szerepel az ő kezükön. Egyébként az összefogódzással járt páros táncok meglepően fiatalok és még Európában sem általánosak.

Az alkalmi és szertartásos énekek általában régtől fogva valamelyik nem repertoárjába tartoznak, helyüket az emlitett munka- és szereposztás jelöli ki. Igy pl. a bölcsődalok és siratóénekek köztudottan női, mig pl. a katona- és pásztordalok tipikusan férfi műfajnak számitanak; az utóbbiak átkerülhetnek ugyan a nők ajkára is, de ez a helyük szemmelláthatólag másodlagos. Felismerhető törvényszerüség mutat-

kozik a közös szertartásokon és alkalmakon, illetve a nekik megfelelő műfajokon és formákon belül. Igy az ujkori halottas énekköltészet nemcsak rögtönzött és nők által előadott siratókat ismer, hanem u.n. virrasztó és bucsuztató énekeket is. A virrasztókban férfiak-nők egyaránt részt vehetnek /csak a csecsemőhalottak virrasztására nem mennek be a férfiak/, órákhosszat együtt is énekelnek, ám a kórusvezetők szinte kivétel nélkül férfiak. A szólóban előadott /kántori/ halottbucsuztató éneket szintén férfi nembeli zengi, csak az utóbbi néhány esztendőből van egy-két kivételes, férfiak hiján nők szerepére utaló adatunk. Akár női hozzátartozó sirat rögtönözve, akár pedig férfi bucsuztat szólóban, a férfi halott elparentálása mindig hangsulyosabb, sorrendben előbbre is kerül, mint a nőké vagy a gyermekeké.

Magyar adatok alapján korántsem lehetne azt állitani, hogy az alkalomhoz nem /vagy csak kevéssé/ kötött, személyesebb és egyénibb népi lira a női nem körében keletkezett, ennek inkább az ellenkezője igaz: a régies, félnépi virágének /szerelemének/ és a mult században keletkezett /szintén félnépi, illetve népies/ müdal tipikusan férfias műfaj, a szerelmi népdal látszólag nemek feletti, ám az előképek többnyire férfiakhoz kötődtek. /A férfiak által ismert leányválogatókat és leánycsufolókat a leányok kb. egy évszázad multán alakitották át, illetve forditották vissza legényválogatókra és legénycsufolókra./ Az egész magyar nyelvterületen másfél évszázad óta mindkét nem körében ismert lirai népdalok is csak bizonyos mértékig nemek felettiek, a szakszerübb gyüjtések óta ugyanis kimutatható, hogy az egyes tipusok változatainak számbeli többsége valamelyik nemhez tartozik. Igy a három talán legnépszerübb dal /A: - Édesanyám édes teje... ; B: - Édesanyám rózsafája... ; C: - Édesanyám sok szép szava.../ is mondanivalójától függően népszerübb az egyik vagy másik nem körében, mégpedig: az otthontól való kényszerü megválásról szóló A tipust a nők, a korai és ugyancsak kényszerü elválásról, hervadásról szóló B-t mind-

két nembeliek, mig az engedetlenség miatti bánatról szóló C tipust a férfiak kedvelték jobban. Igazán nemek feletti viszont a szólóban és egyedül, tehát társaságon kivül előadott keserves /személyes panaszdal/, amely azonban egyénhez és igy szükségszerüen vagy nőhöz vagy férfihoz köthető. Mivel a magyar nyelv nem ismeri a nyelvtani nemeket, az igazán lirai /főként a gyors ütemü/ népdalok mindkét nem számára könnyen átalakithatók, illetve előadhatók: könnyed hangu mulatságokon összeverődő vegyes kórusok valóban sok daltipust elénekelhetnek közösen.

Látszólag a népballada is nemek feletti, közelebbről tekintve azonban jóval árnyaltabb a kép: társadalmon kivüliekről /betyárokról/ gyakrabban és szivesebben énekelnek a férfiak, mig a különféle szerelmi és családi tragédiákról-komédiákról a nők; a férfiak honositják meg az uj stilust, a nők őrzik tovább a régit. Idővel a legtöbb ballada nők ajkára kerül, igy nem egyszer a női szereplőkre tolódik át a hangsuly is. Ma már a legtöbb helyen a nők tudnak több és épebb balladát, ám a bennük emlitett férfiak inkább szerepelnek teljes nevükön, mint a nők, akik többségének nincs is külön foglalkozása.

A különféle énekesek és dalosok többsége nő, ezzel szemben mindmáig a férfi mesemondók vannak tulsulyban, ráadásul repertoárjuk gazdagabb és szinesebb is. Ők a hősmeséket, a kalandos, fordulatos és tréfás történeteket szeretik jobban, a nők viszont a családi tematikáju eseteket. A férfiak még akkor is saját nembeli hőseiket mutatják be részletesebben, ha történetesen azok ellenszenvesek, a nők viszont sorstársaikat helyezik előtérbe. Mig a férfiak mesei stilusa részletező, hatáskeltő, a nőké tartózkodóbb és diszkrétebb is. Nem kis meglepetéssel szolgált, hogy az eddig részletesebben vizsgált két mesemondó faluközösség /a Baranya megyei Kopács és a Csongrád megyei Tápé/ repertoárján belül csak 8-10 % volt közös, mindkét nem által ismert mesetipus, a többi el-

tért; a mesehagyományozás is mindig szigoruan a megfelelő nem vonalán történt. Ha pedig mégis a másik nem meséjét adták elő, pl. a nők hősmeséket, izlésüknek megfelelően átdolgozták.

Ugy látszik a prózai epikában az egyik nemhez való kötődés még a legujabb, városi folklór műfajokra is vonatkozik. A mintegy negyedszázad alatt gyüjtött 3000 közéleti viccből mindössze 101 változatban szerepeltek nők, ezek 2/3-a a férfiak szolgálatában állt /titkárnő, légikisasszony, kávésnéni stb./ és csak 1/3 önálló foglalkozásu, holott a viccek 10 %-át nők mondták, illetve a közlők 10 %-a ugyancsak az ő soraikból került ki. Ugy látszik, a magyar nőket a közélet kérdései mindmáig csak kevéssé érdeklik, de a jövőben e műfaj "elnőiesedésével" is számolhatunk.

Összefoglalóan megállapithatjuk, hogy az emberi tevékenység egészét jellemző munkamegosztás a folklórra is kiterjed, annak minden részletére vonatkozik, és alapvető fontossága van a nemek közötti szellemi munkamegosztásnak. A folklór műnemeinek-műfajainak és egyéb formáinak valamelyik nemhez kötődését máig ki lehet mutatni, és az átváltásnak is megvannak a jól felismerhető törvényszerüségei. Mivel a társadalmi feltételek a folklór egészének, egyes részjelenségeinek létét, minőségét és formai jegyeit is megszabják, a nemek szerinti munkamegosztás beható ismerete nélkülözhetetlen.

I R O D A L O M

BOAS, Franz

1955 Primitive Art. New York.

BRUNETIÈRE, Ferdinand

1890 L'évolution des genres dans l'histoire de la littérature. Paris.

CHADWICK, Nora K. - ZHIRMUNSKY, Victor

1969 Oral Epics of Central Asia. London.

DÖMÖTÖR Tekla

1964 Naptári ünnepek - népi szinjátszás. Budapest.

JÁRDÁNYI Pál

1943 A kidei magyarság világi zenéje. Kolozsvár.

JENSEN, Adolf E.

1951 Mythos und Kult bei Naturvölkern. Wiesbaden.

KATONA Imre

1971 Prózai epikus hagyományok. In: Tápé története és néprajza. Szerk. JUHÁSZ Antal. Tápé. 643-669.

1972 Sárkányölő ikertestvérek. Kopácsi népmesék. Ujvidék. 337-399.

1975 "Édesanyám rózsafája..." Egyszakaszos népdalok vándorlása és változatai. In: Ethnographia. 491-520.

1979 A drávaszögi magyar népballadák szociológiájához. Hid, 1362-1372.

1978-1979 Die Soziologie des Lachens /Analyse der ungarischen Witze über das öffentliche Leben/. In: Artes Poplares 4-5. 130-146.

1979 Reminiscences of primitive divisions of labor between sexes and age groups in the peasant folklore of modern times. In: Toward a Marxist Anthropology. Ed. Stanley DIAMOND. The Hague-Paris-New York. 377-383.

LÉVI-STRAUSS, Claude
1968 Les structures élémentaires de la parenté. Paris.

MEAD, Margaret
1962 Male and female. A study of the sexes in a changing world. New York.

NAUMANN, Hans
1921 Primitive Gemeinschaftskultur. Jena.

REDFIELD, Robert
1961 The little community. Peasant society and culture. Chicago.

SEN GUPTA, Sankar
1969 Women in Indian folklore. Calcutta.

SMITH, Marion W. ed.
1961 The artist in tribal society. London.

VARGYAS Lajos
1941 Áj falu zenei élete. Budapest.

VOIGT Vilmos
1972 A folklór esztétikájához. Budapest.

Német nyelven kerül előadásra a turkui finnugrista kongresszuson "Männerfolklore - Weiberfolklore. Analyse der entsprechenden Gattungen" cimmel 1980 augusztusában.

Voigt Vilmos:

Új eredmények a balti–finn népköltészet kutatásában

1. Amikor tizenöt évvel ezelőtt áttekinthettem a balti-finn népköltészet műfajaira vonatkozó kutatási eredményeket, [1] elsősorban a már megszilárdult tudományos felismerésekre támaszkodhattam, és természetesen a kézikönyvek megállapitásaiból indultam ki, mivel ezekben fogalmazódik meg általában egy-egy tudományterület egészére érvényes módon az ismeretek összessége. Később e folklór terület keleti határának kérdéseivel foglalkoztam, [2] majd hasonló szempontból kiindulva a magyar folklór összehasonlitó és finnugrisztikai kutatási lehetőségeit érintettem. [3] Már e voltaképpen más célkitüzésü munkák során is felmerült több olyan kérdés, amelyek csupán a hagyomány változásának ismeretében tisztázhatók. [4] Ezt a bonyolult folyamatot viszont csupán a gyüjtő, közzétevő és értékelő kutatások áttekintésével lehet igazában bemutatni. Már csak a rendkivül széles kutatási terület gazdagságából, az eredmények sokrétüségéből következően is e szemlében nem törekedhetünk bibliográfiai vagy tematikus teljességre -- csupán a legfontosabb, áttekintő munkákra, azok eredményeire és ezek értékelésére hivatkozhatunk. Remélhetőleg mihamarabb ugyis szükség lesz e szemle kiegészitésére, ujra elkészitésére.

2. A tudománytörténeti összegezések körében több lényeges munka jelent meg 1965 óta. HAUTALA finn folklorisztikatörténetének röviditett angol kiadása, [5] VUORELA finn néprajztörténeti áttekintése [6] először tárta a finn eredményeket szélesebb közönség elé. Egész Észak-Európa folklorisztikai tudománytörténete szempontjából fontos mü a Studies in Honour of Jouko Hautala tanulmánykötet 25 esszéjével. [7]

3. A kézikönyvek sorában megindult a nagy észt irodalomtörténet kiadása. Az első kötet [8] ugyan csak igen röviden tárgyalja a folklórt, az 184o-es évek előtti irodalomtörténet azonban más szempontból is rendkivül érdekes a folklorisztika számára. LAUGASTE áttekintése az észt népköltészetről [9] rendszerező jellegü. 1965-ben indult meg a nyolc kötetesre tervezett mordvin folklór antológia, [1o] amely kötetenként müfaji áttekintést is ad. DOMOKOS Péter monográfiája az udmurt irodalom történetéről [11] bevezetésül az udmurt népköltészetről is áttekintést ad. Legutóbb megjelent a háromkötetes komi irodalomtörténet első kötete, amely kizárólag a folklór kérdéseit tekinti át. [12] Megemlithetjük, hogy a magyar folklórról készitett egyetemi tankönyv [13] -- noha önállóan nem foglalkozik e kérdéskörrel -- fejezetenként ugyancsak érinti a finnugor örökség témáit.

4. A szövegkiadások örvendetesen gyarapodtak. Közülük itt csak a legfontosabbakat emlithetjük. A számozása szerint négy /gyakorlatilag nyolc/ kötetes észt népdal-korpusz Eesti rahvalaulud több mint 3ooo tipusával és 7ooo szövegével a világ folklorisztikájában is számottevő teljesitmény, [14] legfeljebb a lett és litván népdalkiadványok méreteihez hasonlitható. A Kalevala-tematikáju epikus énekekből ujabb feljegyzések alapján kötetsorozat publikálása indult meg. [15] Ugyancsak Karjalában több fontos müfaji antológia is megjelent. Müfajilag változatos a kiadott

inkeri /ingermanlandi, izsór/ antológia. [16] A finn népköltési kiadványok közül a legfontosabb a mintegy 16 ooo szöveget hozó szólás-antológia, [17] mivel ennek korábban nem volt számottevő előzménye. A lapp folklór kiadványok közül egy joiku-kötet [18] pontosságával tünik ki. A magyar kutatók munkái közül RÉDEI zürjén folklór szövegei [19] nyelvészeti szempontból gyüjtettek. A nyelvész BERECZKI Gábor és a népzenekutató VIKÁR László cseremisz kötete [2o] /legujabban pedig csuvas kötetük [21]/ gondos terepmunka eredménye, a maguk területéről a legjobb anyagközlések. Külön kell emliteni azt a rendkivül fontos kiadványt, amely a finnugor népek epikus költészetét angol nyelven teszi közzé. A Finnish Folk Poetry Epic egyszersmind önálló tudományos monográfia is, magyarázatai igen tanulságosak. [22] Most készül egy hasonló módszerü összeállitás a finnugor népek verses költészetéből.

5. Az egyes témákkal foglalkozó monografikus áttekintések száma szerencsére igen nagy. Nemcsak szibériai anyagot adott a DIÓSZEGI Vilmos összeállitotta két sámánizmus-tanulmánykötet. [23] A finnugor népzenéről észt földön jelent meg tanulmánykötet. [24] Sokrétü anyag található a balti folklórok kölcsönhatásairól közölt tanulmánykötetben. [25] Az első, majd a második, és remélhetőleg a harmadik finn-magyar folklorisztikai szimpoziumok kiadványai [26] elsősorban módszertani kérdéseket érintettek.

6. A katalógus- jellegü müvek közül a legfontosabb MEDNE és ARĀJS lett mesetipus-katalógusa, [27] mindezideig a legteljesebb mesetipus-jegyzék. RAUDSEP észt trufa-katalógusa [28] csak egy müfajt érint. Igen hasznos a litván kutatók több müfaji katalógusa, amelyek a balti-finn folklór kutatásában is alapul szolgálhatnak. [29] Ezeket jó müfaji monográfiák is követték, amelyek ugyancsak messzemenően hasznosithatók. [3o]

A metrika területéről LAUGASTE dolgozatai és SAUKA monográfiája verses formákat érintenek. LEINO monográfiája a szóláskutatás szempontjából is igen fontos. PÕLDMÄE könyvében viszont csak áttételesen szerepel a folklór. E témakörről külön áttekintés lenne készitendő. [31]

Nemcsak tudománytörténeti szempontból jelentős munka KAUKONEN monográfiája LÖNNROTról, [32] hanem egyszersmind a Kalevala létrejöttét illetően is. JEVSZEJEV monografikus áttekintése a karjalai folklór történeti rétegeiről [33] voltaképpen a finn folklór müfajainak legtöbbjéről is szól. TAMPERE az észt hangszeres népzene és tánc áttekintését adja. [34] Noha elsősorban deskriptiv jellegü SURHASKO monográfiája a karjalai lakodalomról, [35] már az anyag tagolása, tipologizálása is elősegiti az összehasonlitást. A karjalai siratók antológiája [36] viszont elsősorban szöveggyüjtemény. Ennek a témának és a gazdag inkeri siratóhagyománynak az összehasonlitó feldolgozása igen időszerü feladat lenne. A karjalai prosz folklór kutatási eredményei közül egy jól kommentált mondagyüjteményt [37] emelhetünk ki.

A különböző müfajok áttekintései között igen hasznos a berlini Volksmärchen könyvsorozat számára készült litván és lett /valamint a készülő észt/ mesekötet, [38] mivel ezek azonos elvek szerint készültek, finn, karjalai vagy más kiegészitéssel együtt voltaképpen e folklór-terület egészének mesekincsét tudnák bemutatni. A hősepika és a ballada [39] összehasonlitó vizsgálataihoz OINAS müvei a legfontosabbak. Nem véletlen, hogy a kisepikai müfajok vizsgálata különösen fejlett a balti-finn folklorisztikában. A korábbi északeurópai áttekintés [40] után megjelent a finn rejtvények áttekintése, [41] ehhez kapcsolódva több tanulmány. SZAMORODOV [42] mordvin, KITIKOV [43] cseremisz kiadványai, LAVONEN [44] karjalai monográfiája voltaképpen az egész müfajterületet érintik

Megemlithetjük, hogy MÁNDOKI révén készül a magyar találós kérdések áttekintése is. [45] A szólások kutatásában KUUSI professzor kezdeményezésére megkezdődött a balti-finn szólásmüfajok áttekintő rendszerezése. Ebből maga tette közzé a beosztás vázlatát, amely egyszersmind egy uj tipus-rendszerezés érdekében tett javaslat is. [46] Ugyancsak ő dolgozta fel a karjalai szólások tipológiai és összekasonlitó értelmezését, [47] ehhez hasonlóan az észt szólások hasonlóan statisztikai módszerü összehasonlitásának vázlatát. [48] Ugyancsak összehasonlitó jellegü MÄLK vót szólásmonográfiája. [49] Rendkivül fontos körülmény, hogy KOKARE munkáiban [50] a lett, GRIGAS müveiben [51] pedig a litván szólások hasonló áttekintése készült el. Ilymódon egy egyedülálló lehetőség valósult meg : a balti-finn proverbiumok összességét lehet összehasonlitó módon elemezni. Különösen a Proverbium folyóirat révén a szóláskutatás elméletének központja is ez a terület, és a korábbi folyóiratot 198o-tól folytató Proverbium Paratum [52] is azt a célt tüzte ki maga elé, hogy ezt a törekvést tovább támogassa.

Hely szükében a népi vallás /benne a sámánizmus/, valamint a népzene, néptánc, népszokások és a népmüvészet témáival itt nem foglalkozhatunk. A mai folklór kérdéseivel is számos kutató foglalkozik. Munkáik áttekintése külön dolgozat feladata lenne.

7. Módszertani szempontból több kérdést emelhetünk ki. Ezek közül három témát érintünk az alábbiakban.

7.1. A terepmunka kérdéseit illetően az utóbbi évtizedekben ujra fogalmazódott a gyüjtés módszertana. A korábbi amerikai kisérletek [53] és szovjet utmutató [54] után finn és skandináv kutatók foglalkoztak ezzel [55] és elsősorban a Turkuban müködő Nordic Institute of Folklore munkáiban a dokumentálás és az

archiválás feladatainak pontos megfogalmazására került sor. Ez a munka [56] A legutóbbi szovjet folklór "praktikum" [57] viszont inkább csak kérdőiv, általános utbaigazitó.

7.2. A hagyomány alakulásának és átalakulásának kérdéseit /tradition formation/ több tanulmány is vizsgálta. Különösen az 1965-ben megindult turkui Temenos folyóirat adott ilyen jellegü vallásszociológiai, valláspszichológiai és a vallások dinamizmusára vonatkozó tanulmányokat. 1976-ban ugyancsak Turkuban tartottak konferenciát a vallások dinamizmusairól és intézményeiről. [58] 1976-tól a Suomen Antropologi köré tömörülő kutatók értékelték át a kutatások témáit a változásvizsgálatok irányába. Rendkivül értékes e téren dán kutatók munkássága /elsősorban az UNIFOL hasábjain/. A farsangi szokások, a karácsony ilyen szempontu vizsgálata nemzetközileg is fontos kezdeményezés. LÖNNQVIST uttörő viseltkutatásának [59] csak az első része jelent meg. A mai folklór és pop-lore kutatása ilyen jellegü eredményeket is tartalmaz. [60] Ezt a kutatást a "folklorizmus"-vizsfálat keretében kellene folytatni. [61] Ilyen szempontból is uj érdeklődést tükröz Leea VIRTANEN több munkája, amelyekben a gyermekfolklór [62] és a mai "természetfeletti" [63] kérdéseit vizsgálta. A Szovjetunió területén folyó kutatások közül a munkásfolklór vizsgálata már régen ilyen jellegü lehetett volna. A korábbi munkák elméleti általánositása azonban nem könnyü feladat.[64] Legutóbb csak észt folkloristák érintettek ilyen témákat uj szempontból. [65] A finn irodalomtörténetben sőt társadalomtörténetben meghonosodott "munkáskultura"-koncepció a folklorisztikába nem jutott még el.

Azt mondhatjuk, szükség volna arra, hogy e kérdéskört önálló jelenségként vizsgálják meg a balti-finn folklór kutatói. Az 198o-as turkui szimpozium ehhez az első fontos hozzájárulás. [66]

7.3. Milyen rendszerekbe illeszkedik az igy feltárt hagyomány? Ez uj kérdés a balti-finn folklorisztikában is, és elsősorban a müfajok, a kifejező /szemiotikai/ rendszerek, a megfelelő társadalomszerkezet, illetve ujabban az ökonómiai-ökológiai szempontok érvényesitése tartozhat ide. Amikor pár évvel ezelőtt elkészült a finn folklorisztika módszereinek bemutató szemléje, [67] a strukturalista, a müfaji, és az ökológiai szemlélet már itt képviselve volt. A müfaji vizsgálatokat rendszeresen hangsulyozzák a finn kutatók hazai és nemzetközi fórumokon egyaránt. [68] A szemiotikai vizsgálat most indult meg, tervként került elő a finn kultura jelviszonyainak vizsgálata. [69] Az elemzett anyagból kiinduló, sajátosan folklorisztikai illetve néprajzi rendszerszemlélet PENTIKÄINEN [70] és SARMELA [71] monográfiáiban jelent meg. A társadalomtudományok külső eredményeinek bevonása azonban mindezideig inkább a folklorisztikán kivül álló kutatóknál /pl. KIRKINEN [72]/. Ugy látszik, Lauri HONKO vezetésével kialakul ennek önálló iskola-jellegü hagyománya is.[73]

Feltétlenül külön meg kell emlitenünk, hogy az elmult esztendőkben több munka foglalkozott a finn folklorisztika és néprajztudomány társadalmi szerepének témájával. WILSON nagyon érdekes és polémikus müve [74] a kivülálló szempontjait tükrözi. SIHVO monográfiája a "karelianizmus" jelenségeiről ilyen szempontból is uttörő fontosságu. [75] Egyedülállóan érdekes áttekintést készitett Elina HAAVIO-MANNILA is, amikor a finn etnológiát és szociálantropológiát a finn szociológia keretei közé illeszti. [76] Mindezekben olyan metodikai igény figyelhető meg, amely komolyságában társtalan mind a balti folklórok, de akár a skandináv tudománytörténeti témák kutatói körében is. Ennek az irányzatnak a folytatása, eredményeik széles körbe ismertté tétele az utóbbi évtizedek egyik legfontosabb tudományos teljesitményére hivhatja fel a figyelmet. [77]

J E G Y Z E T E K

1. VOIGT, Vilmos: Die ostseefinnische Volksdichtung als Gegenstand der europäischen Folkloristik. Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum, Helsinki 23.-28. VIII. 1965. Pars II. Helsinki, 1968. 411-419.
2. VOIGT, Vilmos: Die Ostgrenzen der ostseefinnischen Folklore. Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum, Tallinnae habitus 17.-23. VIII. 1970. Pars II. Tallinn /sajtó alatt/.
3. VOIGT, Vilmos: The Finno-Ugric Genre System in Hungarian Folk Literature. Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum, Budapestini Habitus, anno 1975. Pars III. Budapest /sajtó alatt/.
4. HONKO, Lauri - VOIGT, Vilmos eds.: Adaptation, Change and Decline in Oral Literature. Papers of the Second Hungarian-Finnish Folkloristic Symposium, Turku, 1979. Helsinki /sajtó alatt/.
5. HAUTALA, Jouko: Finnish Folklore Research 1828-1918. Helsinki, 1969.
6. VUORELA, Toivo: Ethnology in Finland before 1920. Helsinki, 1977.
7. Biographica. Nordic Folklorists of the Past. Copenhagen, 1971. /= ARV Vol. 25-27, 1969-1971/.
8. Eesti kirjanduse ajalugu. I köide. Tallinn, 1965.
9. LAUGASTE, E/duard/: Eesti rahvaluule. Tallinn, 1977.
10. Ustno-poetičeskoe tvorčestvo mordovskogo naroda. V vos'mi tomah. Saransk, 1965- .
11. DOMOKOS, Péter: Az udmurt irodalom története. Budapest, 1975. /= History of Votyak literature/.
12. Istorija komi literatury. Tom I. Fol'klor. Syktyvkar, 1979.
13. A magyar folklór. Budapest, 1979. /= Hungarian Folklore/
14. Eesti rahvalaulud. Antoloogia. Toim.: Ülo TEDRE. I-IV. Tallinn, 1969-1974.

15. JEVSEJEV, V/iktor/: Karjalan kansan runot. I. Kertovaiset runot. Tallinn, 1976.
16. Narodnye pesni Ingermanlandii. Leningrad, 1974.
17. LAUKKANEN, Kari - HAKAMIES, Pekka: Sananlaskut. Helsinki, 1978.
18. AIKIO, Samuli - KECSKEMÉTI, István - KISS, Zoltán: Lappische joiku-Lieder aus Karasjok. Helsinki, 1972.
19. RÉDEI, Károly: Zyrian Folklore Texts. Budapest, 1978.
20. VIKÁR, László - BERECZKI, Gábor: Cheremis Folksongs. Budapest, 1971.
21. VIKÁR, László - BERECZKI, Gábor: Chuvash Folksongs. Budapest, 1979.
22. Finnish Folk Poetry. Epic. Edited and translated by: Matti KUUSI - Keith BOSLEY - Michael BRANCH. Helsinki, 1977.
23. DIÓSZEGI, V/ilmos/ ed.: Popular Beliefs and Folklore Tradition in Siberia. Budapest, 1968. - DIÓSZEGI, V. - HOPPÁL, M/ihály/ ed.: Shamanismus in Siberia. Budapest, 1978.
24. RÜÜTEL, I/ngrid/ toim.: Soome-ugri rahvaste muusikapärandist. Tallinn, 1977.
25. AMBAINIS, O. - JONYNAS, A. - KOKARE, E. red.: Fol'klor baltskih narodov. Riga, 1968. — Vzaimosvjazi baltov i pribaltijskih finnov. Riga, 1970.
26. HONKO, Lauri _ VOIGT, Vilmos eds.: Genre, Structure and Reproduction of Oral Literature. Papers of the First Hungarian-Finnish Folkloristic Symposium. Budapest, 1978. Budapest /sajtó alatt/, V.ö. még 4. jegyzet.
27. ARĀJS, K. - MEDNE: Latviešu pasaku tipu rādītājs. Rīga, 1977.
28. RAUDSEP, Loreida: Antiklerikale estnische Schwänke. Typen- und Variantenverzeichnis. Tallinn, 1969.
29. MIŠEVIČIENĖ, Vanda: Darbo dainos. Kalendoriniu apeigu dainos. Vilnius, 1972. — KERBELYTĖ, Bronislava: Lietuvių liaudies padavimų katalogas. Vilnius, 1973.

30. KERBELYTĖ, Bronislava: Lietuvių liaudies padavimai. Vilnius, 1970. — VĖLIUS, Norbertas: Mitinės lietuvių sakmių būtybės. Vilnius, 1977. A finn folklór arhivum katalógusaiból többet publikáltak angolul: RAUSMAA, Pirkko-Liisa ed.: A Catalogue of Historical and Local Legends. Helsinki, 1969. — RAUSMAA, Pirkko-Liisa ed.: A Catalogue of Anecdotes. Helsinki, 1969. Más katalógusok kartotékon férhetők hozzá. A skandináviai összehasonlító anyagból két könyv érdemel különös figyelmet: JONSSON, Bengt R.: Svensk ballad-tradition. I. Balladkällor och balladtyper. Stockholm, 1967. — JERSILD, Margareta: Skillingtryck. Stockholm, 1975.

31. LAUGASTE, E.G.: Načal'naja i vnutrennjaja alliteracija v estonskih narodnyh pesnjah. Tartu, 1970. — SAUKA, Leonardas: Lietuvių liaudies dainų eilėdara. Vilnius, 1978. — LEINO, Pentti: Strukturaalinen alkusointu Suomessa. Helsinki, 1970. — PÕLDMÄE, Jaak: Eesti värsiõpetus. Tallinn, 1978. See further my review: VOIGT, Vilmos: Recent Perspectives in the Study of Baltic Metrics. Baltistica XIII/2/ 1977. 374-382.

32. KAUKONEN, Väinö: Lönnrot ja Kalevala. Helsinki, 1979. Lásd még: KOSKIMIES, Rafael: Kalevalan estetiikkaa. Helsinki, 1978.

33. JEVSEJEV, V. Ja.: Karel'skij fol'klor v istoričeskom osveščenii. Leningrad, 1968.

34. TAMPERE, H/erbert/: Eesti rahvapillid ja rahvatantsud. Tallinn, 1975.

35. SURHASKO, Ju. Ju.: Karel'skaja svadebnaja obrjadnost'. Leningrad, 1977.

36. Karel'skie pričitanija. Petrozavodsk, 1976. — HONKO, Lauri: Balto-Finnic Lament Poetry. Studia Fennica 17 /1974/ 9-61.

37. AZBELEV, S. N. red.: Severnye predanija. Leningrad, 1978.

38. KERBELYTĖ, Bronislava: Litauische Volksmärchen. Berlin, 1978. — AMBAINIS, Ojārs: Lettische Volksmärchen. Ber-

lin, 1977. -- Estnische Volksmärchen. Berlin /sajtó alatt/.

39. OINAS, Felix J.: Studies in Finnic-Slavic Folklore Relations. Helsinki, 1969. /= FFC 205/ - OINAS, Felix J. ed.: Heroic Epic and Saga. Bloomington - London, 1978. 286-309, valamint 236-256.

40. BØDKER, Laurits ed.: The Nordic Riddle. Copenhagen, 1964.

41. VIRTANEN, Leea - KAIVOLA-BREGENHØJ, Annikki - NYMAN, Aare toim./red.: Arvoitukset - Finnish Riddles. Helsinki, 1977. -- VIRTANEN, Leea: Suomalais-virolainen arvoitussarja. Helsinki, 1966.

42. SAMORODOV, K. T. : Mordovskie zagadki. Saransk, 1969.

43. KITIKOV, A.E.: Marijskie narodnye zagadki. Joškar-Ola, 1967. -- KITIKOV, A. E.: Marijskie narodnye zagadki. Joškar-Ola, 1973.

44. LAVONEN, N. A.: Karel'skaja narodnaja zagadka. Leningrad, 1977.

45. MÁNDOKI, László: A magyar találóskérdések. Pécs /előkészületben/. Vesd össze még: MITROFANOVA, V.V.: Russkie narodnye zagadki. Leningrad, 1978.

46. KUUSI, Matti: Towards an International Type-System of Proverbs. Helsinki, 1972. /= Proverbium 19 = FFC 211/.

47. KUUSI, Matti: Suomalaista, karjalaista vai savokarjalaista? Helsinki, 1978.

48. KUUSI, Matti: Itämerensuomalaisuuden profiili Viron yleisimmissä sananlaskuissa. Virittäjä 1976/1. 108/125.

49. MÄLK, Vaina: Vadja vanasõnad eesti, soome, karjala ja vene vastetega. Tallinn, 1977.

50. KOKARE, E. Ja.: Internacional'noe i nacional'noe v latyšskih poslovicah i pogovorkah. Riga, 1978. - U.ő.: Avtoreferat. Moskva, 1979.

51. GRIGAS, Kazys: Lietuvių patarlės. Vilnius, 1976. -- GRIGAS, K.: Metodologičeskie voprosy sravnitel'nogo izučenija baltijskih i slavjanskih poslovic. Vilnius, 1978.

52. Proverbium Paratum, ed. VOIGT, Vilmos. Budapest, No. 1 /1980/ -

53. GOLDSTEIN, Kenneth S.: A Guide for Field Workers in Folklore. Hatboro, 1964.

54. PROPP, V. Ja. red.: Metodičeskaja zapiska po arhivnomu hraneniju i sistematizacii fol'klornyh materialov. Vilnius, 1964. — PUTILOV, B. N. red.: Principy tekstologičeskogo izučenija fol'klora. Moskva - Leningrad, 1966. A magyar textológiai kézikönyv: VOIGT, Vilmos - BALOGH, Lajos: A népköltési /folklór/ alkotások kritikai kiadásának szabályzata. Budapest, 1974.

55. Fältarbetet. Synpunkter på etno-folkloristisk fältforskning. Helsingfors, 1968.

56. HERRANEN, Gun - SARESSALO, Lassi: A Guide to Nordic Tradition Archives. Turku, 1978. — HERRANEN, Gun: Tradition, dokumentation, arkiv. Åbo, 1978.

57. KRUGLOV, Ju. G.: Fol'klornaja praktika. Moskva, 1979. Vesd össze: Fol'klor - Izdanie eposa. Moskva, 1977.

58. BIEZAIS, Haralds ed.: Dynamics and Institution. Stockholm, 1976. /Scripta Instituti Donneriani Aboensis IX/

59. LÖNNQVIST, Bo: Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle 1870-1920. Helsingfors, 1972.

60. LAUNONEN, Hannu - MÄKINEN, Kirsti toim.: Folklore tänään. Helsinki, 1974. — KNUUTILA, Seppo toim.: Aika on aikaa... Tutkielmia poploresta. Helsinki, 1974.

61. Lásd: Folklorismus Bulletin, No. 1, April 1979. Budapest.

62. VIRTANEN, Leea: Children's Lore. Helsinki, 1978.

63. VIRTANEN, Leea: Kun kello pysähtyi. Porvoo-Helsinki, 1974. — Telepaattiset kokemukset. Porvoo-Helsinki-Juva, 1977.

64. VOIGT, Vilmos: Irányzatok és távlatok a mai munkásdalkutatásban. In: KATONA, Imre - MARÓTHY, János - SZATMÁRI, Antal szerk.: A parasztdaltól a munkásdalig. Budapest, 1968. 475-495, és ehhez bibliográfia: 497-520.

65. Priiusel' raiume rada. Artiklite kogumik eesti revolutsioonilauludest. Tallinn, 1970. — LAUGASTE, Eduard /toim./: Saaksin ma saksa sundijaks. Tallinn, 1976.
66. Lásd a 6.l. kerekasztal megbeszélés anyagát: "Folkloristic fiels work and tradition formation", Fifth International Finno-Ugric Congress in Turku, 1980 Augustus.
67. Finnish Folkloristics 1-2. Studia Fennica 17-18 /1974/ Helsinki.
68. Lásd például: Folk Narrative Research. Folk Narrative Congress in Helsinki, 1974. Studia Fennica 20 /1976/.
69. TARASTI, Eero ed.: Project for the study of Finnish culture semiotics. 1980-ban elkezdett kutatás.
70. PENTIKÄINEN, Juha: The Nordic Dead-Child Tradition. Helsinki, 1968. /= FFC 202/ — Oral Repertoire and World View. Helsinki, 1978. /= FFC 219/.
71. SARMELA, Matti: Reciprocity Systems of the Rural Society in the Finnish-Karelian Culture Area. Helsinki, 1969. /= FFC 207/. — Perinneaineiston kvantitatiivisesta tutkimuksesta. Helsinki, 1970.
72. KIRKINEN, Heikki: Karjala Idän kulttuuripiirissä. Helsinki, 1963.
73. Lásd a 4. jegyzetben idézett munkát.
74. WILSON, William A.: Folklore and Nationalism in Modern Finland. Bloomington - London, 1976.
75. SIHVO, Hannes: Karjalan löytäjät. Helsinki, 1969. — SIHVO, Hannes: Karjalan kuva. Helsinki, 1973.
76. HAAVIO-MANNILA, Elina: Etnologia ja sosiaaliantropologia. In: Suomalaisen sosiologian juuret. Porvoo-Helsinki, 1973. 27-83.
77. Dolgozatomban nem foglalkozhattam az etnográfia körébe tartozó eredményekkel. Mégis meg kell jegyezni, hogy fontos müvek foglalkoznak a balti finn népek hagyományos kulturájának változásával. Ezek közül a legfontosabbak:

TAROEVA, R. F.: Material'naja kul'tura Karel. Moskva - Leningrad, 1965. -- NIKOL'SKAJA /TAROEVA/, R.F. - KLEMENT'EV, E.I. red.: Etnografija Karelii. Petrozavodsk, 1976. -- PIMENOV, V. V.: Vepsy. Moskva - Leningrad, 1965. -- PIMENOV, V. V.: Voty. Leningrad, 1977. -- SEPEEV, G. A.: Vostočnye marijcy. Joškar-Ola, 1975. -- TALVE, Ilmar - LEIMU, Tuula: Kansankulttuurin muuttumisesta Suomen maaseudulla n. 1880-1940. Turku, 1976. Ilmar TALVE kézikönyve a finn népi kulturáról most van sajtó alatt. Kustaa VILKUNA, Niilo VALONEN, Asko VILKUNA és mások müveikben lényeges kérdéseket érintettek. Áttekintő kézikönyv: VUORELA, Toivo ed.: Suomen kansankulttuurin kartasto / Atlas of Finnish Folk Culture. I. Helsinki, 1976. -- LINNUS, J. - PETERSON, A. toim.: Läänemeresoomlaste rahvakultuurist. Tallinn, 1970. -- ALEKSANDROV, V.A. - ŠLYGINA, N. V. red.: Etnografičeskoe kartografirovanie material'noj kul'tury narodov Pribaltiki. Moskva, 1975. -- STRODS, H. stb. red.: Latviešu etnogrāfija. Rīga, 1969. etc. -- NICKUL, Karl: Saamelaiset kansana ja kansalaisina. Helsinki, 1970. -- LUK'JANČENKO, T. V.: Material'naja kul'tura saamov kol'skogo poluostrova konca XIX-XX vv. Moskva, 1971. -- ITKONEN, Erkki: Älteste Elemente der lappischen Volksüberlieferung. Journal de la Société Finno-Ougrienne 74 /1976/ 5-57. -- GRABURN, Nelson H. H. - STRONG, B.Stephen: Circumpolar Peoples: An Anthropological Perspective. Pacific Palisades, 1973.

Angol nyelven kerül előadásra a turkui finnugrista kongresszuson "Advances in the Study of Baltic-Finnic Folk Poetry" cimmel 1980. augusztusában.

TARTALOM
INHALT
TABLE OF CONTENTS

Einleitung /V. Voigt/ 5
Bevezetés /V. Voigt/ 7

B U D A P E S T , 1 9 6 0

ORTUTAY Gyula: Ünnepi megnyitó /Festrede/ 12

B U D A P E S T , 1 9 6 5

VOIGT Vilmos: A finnugor folklorisztika összehasonlító perspektivái /Comparative Aspects of Finno-Ugric Folklore Researches/ 20
VOIGT Vilmos: Az összehasonlító finnugor néprajztudomány perspektivái /Comparative Aspects of Finno-Ugric Ethnography/ 117

H E L S I N K I , 1 9 6 5

KATONA Imre: A magyar népköltészet finnugor rétegének kérdéséhez /Zur Frage der finnisch-ugrischen Schicht der ungarischen Volksdichtung/ 130

ORTUTAY Gyula: A finnugor folklórkutatások lehetősége és feladatai /Möglichkeiten und Aufgaben der Forschung auf dem Gebiet der finnisch-ugrischen Folklore/ 142
VOIGT Vilmos: A keletitengeri-finn népköltészet mint az európai folklorisztika tárgya /Die ostseefinnische Volksdichtung als Gegenstand der europäischen Folksloristik/ 143
VOIGT Vilmos: A második finnugor kongresszus után /Report on the Helsinki Congress of Finno-Ugrists in 1965/ 159

T A L L I N N , 1 9 7 0

KATONA Imre: A magyar népi lira legrégibb rétegei /Die ältesten Schichten der ungarischen Volkslyrik/ 162
ORTUTAY Gyula: A magyar népmesék archaikus rétegei /Die archaischen Schichten unserer Volksmärchen/ 176
VOIGT Vilmos: A keletitengeri-finn folklór keleti határa /Die Ostgrenzen der ostseefinnischen Folklore/ 177

V Á R P A L O T A , 1 9 7 1

VOIGT Vilmos: A magyar folklorisztikai finnugrisztika története /Die Geschichte der ungarischen folkloristischen Finnugristik/ 194

B U D A P E S T , 1 9 7 5

BODROGI Tibor: A finnugor népek rokonsági terminológiája /Die Gesellschaftsorganisation der finnisch-ugrischen Völker/ 218

MTA Könyvtára
Periodika 19[illegible] 80/2746 n.

KATONA Imre: Az élő magyar népköltészet müfaji rendszere /Diskussionsbeitrag "Gattungssystem der lebendigen ungarischen Volksdichtung"/ 219

ORTUTAY Gyula: Hagyományok és feladatok /Traditions and Tasks/ 223

VOIGT Vilmos: A finnugor müfajok rendszere a magyar népköltészetben /Finno-Ugric Genre System in Hungarian Folk-Literature/ 228

S z ó l á s k u t a t ó t a n á c s k o z á s
- P a r ö m i o l o g i e - S i t z u n g

VOIGT Vilmos: A szólások általános elméletének kérdései /On General Problems of Paremiology/ 240

T U R K U, 1 9 8 0

DÖMÖTÖR Tekla: A ráböjtölés /Das Fasten als magische Handlungsweise in ungarischen Volkslauben/ 256

KATONA Imre: Férfi folklór - női folklór. A különböző müfajok elemzése /Männerfolklore - Weiberfolklore: Analyse der entsprechenden Gattungen/ 265

VOIGT Vilmos: Uj eredmények a balti-finn népköltészet kutatásában /Advances in the Study of Baltic-Finnic Folk Poetry/ 273

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

P U B L I C A T I O N E S
/folytatás a kötet elejéről/

7. LENGYEL János: A magyar és az orosz népballadák szüzséegyezéseihez 1979
8. MÉSZÁROS István: Adalékok a gergelyjárás történeti hátteréhez 1979
9. DÖMÖTÖR Tekla: Kovács Ágnes köszöntése bibliográfiával 1979

Előzmények és tervek a Folklore Tanszékről - - Pre-Ceedings of the Folklore Department /sokszorositott szövegek/

1. VOIGT Vilmos: A magyarországi folklorisztika, folklór képzés és kutatás jelenlegi helyzete és perspektivái /1964/ 1979
2. DUNDES, Alan: Folklore and the Modern World /magyarul/ 1979
3. MARKARJAN, E.Sz.: A kulturakutatás helye a társadalomtudományok rendszerében 1979
4. VOIGT Vilmos: Viták a magyar néprajztudományban /kézirat/ 1979
5. VOIGT Vilmos: A történeti magyar mesekutatás kérdései 1979
6. VOIGT Vilmos: A folklorizmus és a gyermekfolklór kérdései 1979
7. VEREBÉLYI Kincső: Megoldatlan kérdések és módszerek a népmüvészet kutatásában Magyarországon 1979
8. HARRACH Ágnes: Vikingarnas navigation /svéd nyelven/ 1979
9. KATONA Imre: Vikár Béla kéziratos hagyatéka 1979
10. KATONA Imre: A néprajzi gyüjtés hatása Móricz müvészetére 1979
11. BIERNACZKY Szilárd: Az egyéniségkutatás problémája a fekete-afrikai folklórban 1980
12. BIERNACZKY Szilárd: Jókai:A népdalok hőse 1980
13. VOIGT Vilmos: Néprajz a müvelődéstörténet körében 1980
14. VOIGT Vilmos: Lektori vélemény a Néprajzi Muzeum "Őstársadalmaktól a civilizációkig" cimü állandó kiállitásának szövegeiről 1980
15. Javaslatok egy uj néprajzi tanterv elkészitéséhez 1980
16. Az egyetemi néprajzi és folklorisztikai képzés helyzete, perspektivái, javaslatok fejlesztésére vonatkozóan 1980
17. VOIGT Vilmos: Ortutay Gyula tudományos munkásságának kezdetei 1980
18. ZSILKA Tibor: Népdalok szövegelméleti vizsgálata stilisztikai megközelitéssel 1980

Készült az ELTE Sokszorositóüzemében
550 példányban
Felelős kiadó: Dr. Diószegi István
Felelős vezető: Arató Tamás
ELTE 80143